Головний редактор:

Клименко Л. П.,
ректор Чорноморського державного університету імені Петра Могили, д.т.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Президент Асоціації університетів України

Заступники головного редактора:
Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:
Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:
Антонова Л. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління
Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»
Великий Ю. В., д.е.н., профессор кафедри обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії муніципального управління
Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідуючий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декану факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Завізена Н. С., д.е.н., доцент, провідний науковий співробітник відділу стратегії сталого розвитку та інвестиційно-інноваційної політики Науково-дослідного економічного Інституту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України
Івашова Л. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпропетровського державного аграрного университету
Сорока С.В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент
Чорна Л. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту та адміністрування Вінницького торговельно-економічного інститут Київського національного торговельно-економічного університету
Шамрай В. О., д.держ.упр., професор, професор кафедри Академії праці та соціальних відносин

ІНВЕСТИЦІЇ:
ПРАКТИКА ТА ДОСВІД
№ 19 жовтень 2015 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ
(наказ Міністерства освіти і науки України № 747 від 13.07.2015)

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПР від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Поштова адреса:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33
Тел./факс: (044) 458-10-73
E-mail: economy_2008@ukr.net
www.investplan.com.ua
Засновники:
Чорноморський державний університет імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"
Відділ інформації
Стаднік С. Б.
Відділ реклами
Чурсіна А. М.
Коректор
Строганова Г. М.
Комп'ютерна верстка
Полулященко А. В.
Технічне забезпечення
Дідук Б. Б.

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.
Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори.
Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.
За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського державного університету імені Петра Могили 08.10.15 р.
Підписано до друку 08.10.15 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 28,6.
Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення №0810/3.
Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2015

Головний редактор:
Клименко Л. П.,
ректор Чорноморського державного університету імені Петра Могили, д.т.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, Президент Асоціації університетів України

Заступники головного редактора:
Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту державного управління Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Відповідальний секретар:
Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:
Антонова Л. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління
Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової роботи Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Великий Ю. В., д.е.н., профессор Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління
Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії муніципального управління
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідуючий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декану факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)
Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Завізена Н. С., д.е.н., доцент, провідний науковий співробітник відділу стратегії сталого розвитку та інвестиційно-інноваційної політики Науково-дослідного економічного Інституту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України
Івашова Л. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України
Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президентові України
Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Плеханов Д. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі
Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпропетровського державного аграрного университету
Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України
Шамрай В. О., д.держ.упр., професор, професор кафедри Академії праці та соціальних відносин

ІНВЕСТИЦІЇ:
ПРАКТИКА ТА ДОСВІД
№ 19 жовтень 2015 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(наказ Міністерства освіти і науки України № 1528 від 29.12.2014)

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПР від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Поштова адреса:
04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29
Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33
Тел./факс: (044) 458-10-73
E-mail: economy_2008@ukr.net
www.investplan.com.ua
Засновники:
Чорноморський державний університет імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"
Відділ інформації
Стаднік С. Б.
Відділ реклами
Чурсіна А. М.
Коректор
Строганова Г. М.
Комп'ютерна верстка
Полулященко А. В.
Технічне забезпечення
Дідук Б. Б.

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.
Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори.
Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.
За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського державного університету імені Петра Могили 08.10.15 р.
Підписано до друку 08.10.15 р.

Формат 60х84 1/8, Ум. друк. арк. 28,6.
Наклад — 1000 прим.
Папір крейдований, друк офсетний.
Замовлення №0810/3.
Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»
м. Київ, пров. Куренівський, 17
Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2015

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД
№ 19 жовтень 2015 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Дєєва Н. Е.
Сутність і моделі корпоративного управління у контексті глобалізації фінансових ринків 7
Шаповалов В. О.
Роль і місце акціонерного сектора в економічній науці: становлення концептуальних підходів 12
Сахацький М. П., Запша Г. М.
Маркетингове забезпечення м'ясопереробних суб'єктів господарювання 17
Дупляк Т. П.
Інвестиційна привабливість підприємств виставкової діяльності 22
Музиченко О. В.
Світовий досвід імплементації принципів відповідального інвестування 28
Чорнодід І. С.
Інституціональний інструментарій забезпечення соціальної конкурентоспроможності країни 34
Легомінова С. В.
Сучасний ринок праці України: проблеми та тенденції 39
Черненок К. П.
Вплив соціально-демографічних факторів на ефективність пенсійних систем країн Європи 44
Жовтяк Г. А.
Особливості взаємозв'язку між економічним розвитком регіону і його транспортною інфраструктурою 47
Овчаренко Д. М.
Методичні підходи до оцінки доцільності інвестування у заходи з енергозбереження 53
Заколодяжний В. О.
Системний підхід до управління інноваційними процесами у сфері страхування 58
Пучко А. О.
Система державного фінансування інноваційної діяльності 64
Кальченко М. М.
Стратегія підвищення економічної ефективності залучення і використання фінансових ресурсів аграрними підприємствами 68
Майстер А. В.
Емісійна політика підприємств державного сектору економіки України та шляхи її активізації 75
Мельник А. М.
Проблеми оподаткування нерухомого майна в Україні 82
Антоненко В. Г.
Концептуальні засади дослідження економічної природи глобальних інформаційних технологій 87

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 19 жовтень 2015 р.

У НОМЕРІ:

Державне управління

Друк В. В.

Історичні аспекти становлення інтеграційної політики Польщі в Європейському Союзі 90

Сіцінський Н. А.

Стратегічні пріоритети державного управління забезпечення національної безпеки України у зовнішньополітичній сфері в умовах військової агресії 93

Ким Г. Г., Краснейчук А. О.

Інституційні засади здійснення державного нагляду на ринку небанківських фінансових послуг 97

Мануілова К. В.

Конституційне становлення децентралізації публічної влади Швейцарії: історична ретроспектива 102

Тютюнник І. В.

Модернізація публічного управління на регіональному рівні як об'єкт наукового аналізу 106

Нікіфоренко В. С.

Актуальні проблеми державного управління у сфері забезпечення прикордонної безпеки України 112

Паламарчук Т. П.

Правові основи державного управління аграрним сектором у законодавстві ЄС та України 115

Фоменко С. В.

Огляд ролі та інтересів Європейського Союзу як глобального гравця 119

Горбань Ю. С.

Бізнес-структури та неурядові організації в регулюванні сферою довкілля в ЄС: досвід для України 125

Подскальна О. А.

Приєднання України до механізму цивільного захисту Європейського Союзу — один із пріоритетів її європейського вибору 130

Сердюкова О. Є.

Форми активізації інвестиційної діяльності в громаді: особливості контролю за функціонуванням 135

Огілько А. В.

Визначення статусу працівників апарату суду в судах загальної юрисдикції у контексті розробки законодавства України про державну службу 141

Нові видання

Бакуменко В. Д.

Рецензія на монографію "Державне управління громадсько-державним партнерством: теоретико-методологічний аспект" (автор — Боделан В. Р.) 145

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

— У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).

— Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).

— Назва статті (регистр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.

— Анотація мовою статті та англійською мовою.

— Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.

— Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обгрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури **(References) в романському алфавіті (harvard reference system),** повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

— Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.

— Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файла з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.

— Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

— Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID
№ 19 / 2015

CONTENTS:

Economy

Dyeyeva N.
NATURE AND MODEL OF CORPORATE GOVERNANCE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION OF FINANCIAL MARKETS 7
Shapovalov V.
THE ROLE AND PLACE OF THE EQUITY SECTOR IN ECONOMIC SCIENCE: THE FORMATION OF CONEPTUAL APPROACHES 12
Sakhatskyi M., Zapsha G.
MARKETING PROVIDING OF MEAT PROCESSING SUBJECTS OF MENAGE 17
Dupliak T.
INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF EXHIBITION ACTIVITY ENTERPRISES 22
Muzychenko O.
WORLD EXPERIENCE OF IMPLEMENTATION OF PRINCIPLES OF RESPONSIBLE INVESTMENT 28
Chornodid I.
INSTITUTIONAL INSTRUMENTS OF ENSURING THE COUNTRY'S SOCIAL COMPETITIVENESS 34
Legominova S.
CURRENT LABOR MARKET IN UKRAINE: PROBLEMS AND TRENDS 39
Chernenok K.
INFLUENCE OF SOCIAL-DEMOGRAPHIC FACTORS ON THE PENSION SYSTEM EFFICIENCY IN EUROPE 44
Zhovtiak H.
CHARACTERISTICS OF INTERCONNECTION BETWEEN ECONOMIC DEVELOPMENT OF A REGION AND ITS TRANSPORT INFRASTRUCTURE 47
Ovcharenko D.
METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING THE ADVISABILITY OF INVESTING IN ENERGY SAVING MEASURES 53
Zakolodiazhnyi V.
SYSTEM APPROACH TO MANAGEMENT OF INNOVATION PROCESSES IN INSURANCE 58
Puchko A.
THE SYSTEM OF STATE FINANCING OF INNOVATION ACTIVITIES 64
Kalchenko M.
THE STRATEGY OF INCREASING ECONOMIC EFFICIENCY INVOLVEMENT AND USE OF FINANCIAL RESOURCES BY AGRICULTURAL ENTERPRISES 68
Maister A.
EMISSION POLICY OF THE ENTERPRISES OF THE STATE SECTOR OF ECONOMY OF UKRAINE AND WAYS OF ITS ACTIVATION 75
Melnik A.
PROBLEMS OF TAXATION OF REAL ESTATE IN UKRAINE 82
Antonenko V.
CONCEPTUAL BASIS NATURE OF GLOBAL ECONOMIC RESEARCH INFORMATION TECHNOLOGY 87

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID
№ 19 / 2015

CONTENTS:

Public administration

Druk V.
HISTORICAL ASPECTS OF STATE INTEGRATION POLICY OF POLAND IN THE EUROPEAN UNION 90
Sitsinskiy N.
STRATEGIC PRIORITIES OF PUBLIC ADMINISTRATION IN PROVIDING NATIONAL SECURITY OF UKRAINE IN FOREIGN POLICY UNDER MILITARY AGGRESSION 93
Kim H., Krasneychuk A.
THE INSTITUTIONAL FRAMEWORK FOR STATE SUPERVISION IN THE MARKET OF NON-BANKING FINANCIAL SERVICES 97
Manuilova C.
THE CONSTITUTIONAL ESTABLISHMENT OF DECENTRALIZED PUBLIC AUTHORITIES OF SWITZERLAND: HISTORICAL RETROSPECTIVE 102
Tiutiunnyk I.
MODERNIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION AT THE REGIONA LEVEL AS AN OBJECT OF SCIENTIFIC ANALYSIS 106
Nikiforenko V.
ACTUAL PROBLEMS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF BORDER SECURITY OF UKRAINE 112
Palamarchuk T.
LEGAL BASIS OF GOVERNANCE AGRICULTURE LEGISLATION EU AND UKRAINE 115
Fomenko S.
REVIEW OF THE ROLE AND INTERESTS OF THE EUROPEAN UNION AS A GLOBAL PLAYER 119
Gorban Yu.
BUSINESSES AND NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN THE SPHERE OF ENVIRONMENTAL REGULATION IN EU EXPERIENCE TO UKRAINE 125
Podskal'na O.
THE COURSE OF UKRAINE TOWARDS INTEGRATION INTO THE EUROPEAN UNION CIVIL PROTECTION MECHANISM — ONE OF THE PRIORITIES OF ITS EUROPEAN CHOICE 130
Serdiukova O.
FORMS OF INVESTMENT ACTIVITY IN THE COMMUNITY: FEATURES OF MONITORING 135
Ohilko A.
DETERMINING THE STATUS OF COURT STAFF IN COURTS OF LAW IN THE CONTEXT OF THE NEW LAW OF UKRAINE "ON CIVIL SERVICE" 141

New Books

Bakumenko V.
REVIEW OF THE BOOK «PUBLIC ADMINISTRATION BY PUBLIC-STATE PARTNERSHIP: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS» (AUTHOR — BODELAN V.R.) 145

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

— У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).

— Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).

— Назва статті (регистр – «Как в предложениях») мовою статті та англійською мовою.

— Анотація мовою статті та англійською мовою.

— Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.

— Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р.№ 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обгрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури **(References) в романському алфавіті (harvard reference system),** повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

— Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.

— Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файла з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.

— Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

— Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

УДК 330.1

Н. Е. Дєєва,
д. е. н., доцент, професор кафедри менеджменту,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

СУТНІСТЬ І МОДЕЛІ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ РИНКІВ

N. Dyeyeva,
Doctor of Econ. Sci., Senior Lector, Professor of the Department of management,
Kyiv National University of Trade and Economics

NATURE AND MODEL OF CORPORATE GOVERNANCE IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION OF FINANCIAL MARKETS

Предметом дослідження є теоретичні, методологічні основи і практичні аспекти корпоративного управління у контексті глобалізації фінансових ринків. Об'єктом дослідження є процеси розвитку моделей корпоративного управління і фінансових ринків. У процесі підготовки статті використано сучасні методи проведення наукових досліджень: порівняльного аналізу, системний підхід. Метою статті є систематизація світових моделей фінансових ринків і корпоративного управління, визначення причинно-наслідкових зв'язків між ними, а також ідентифікація національної моделі корпоративного управління та обгрунтування перспектив її розвитку в умовах інтеграції в світовий фінансовий ринок. Надано характеристику трьом основним моделям корпоративного управління: англо-американської, німецької (західноєвропейської), японської. Показано, що модель корпоративного управління визначається поміж іншим типом фінансової системи. Фінансова система України ідентифікована як банківсько-орієнтована, виділено національні моделі корпоративного управління за рівнем розподілення власності (концентрована і змішана полярна). Розроблено рекомендації з використання у вітчизняній практиці окремих елементів німецької і англо-американської моделей корпоративного управління.

The article of research are theoretical, methodological bases and practical aspects of corporate management in the context of globalization of financial markets. A research object are processes of development of corporate case and financial markets frames. In the process of preparation of the article the modern methods of realization of scientific researches are used: comparative analysis, approach of the systems. The purpose of the article is systematization of world models of financial markets and corporate management, determination of причинно-наслідкових connections between them, and also authentication of national corporate case and ground of prospects of her development frame in the conditions of integration in a world financial market. Description is given to three basic corporate case frames: English-American, German (West-European), Japanese. It is shown that a corporate case frame is determined between other type of the financial system. The financial system of Ukraine is identified as bank-oriented, national corporate case frames are distinguished after the level of distribution of property (concentrated and mixed arctic). Recommendations are worked out from the use in domestic practice of separate elements of the German and English-American corporate case frames.

Ключові слова: корпоративне управління, фінансові ринки, глобалізація, моделі.
Key words: corporate governance, financial markets, globalization, model.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Глобалізація фінансових ринків є головною ознакою сучасних світових економічних відносин. Фінансова глобалізація і фінансова нестабільність є різними сторонами одного і того же процесу світової інтеграції. Залучення України до світового фінансового ринку відбувається за такими каналами: фондовий ринок, банківська система, зовнішня торгівля, зовнішні запозичення. Формування ефективного фондового ринку неможли-

во без глибинного розуміння сутності і особливостей корпоративного управління відповідно національних інституціональних умов.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проблеми глобалізації фінансових ринків порушуються у працях багатьох вчених. Бакаєвим О.В. виділено дві групи ризиків фінансової глобалізації: ті, що пов'язані з нераціональністю економічної політики на національному рівні та ті, що зумовлені неконтрольованістю розвитку фінансових ринків в умовах глобалізації [1, с. 8]. На необхідність реформування наднаціонального регулювання світового фінансового ринку вказують також Осаволюк С.Л., Анісімов А.Є, адже міжнародні фінансові інститути, створені після Другої Світової війни, не відповідають тим завданням, що постають перед ними в сучасних умовах [2, с.10; 3, с. 9]. Роль міжнародних фінансових організацій (МФО) знизилась на фоні збільшення значущості світового капіталу, на що вказують темпи зростання масштабів імпорту капіталу та міжнародних фінансових трансакцій. Таким чином, проблеми фінансової глобалізації розглядаються переважно на макрорівні, а питання раціоналізації економічної політики щодо інтеграції у світовий фінансовий ринок на національному рівні залишаються недостатньо дослідженими. Потребують теоретичної розробки засади функціонування фінансового сектора України у контексті протидії суперечностям розвитку світового фінансового ринку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є систематизація світових моделей фінансових ринків і корпоративного управління, визначення причинно-наслідкових зв'язків між ними, а також ідентифікація національної моделі корпоративного управління та обгрунтування перспектив її розвитку в умовах інтеграції в світовий фінансовий ринок.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Структура управління корпорацією кожної окремо взятої країни має специфічні властивості, разом з тим існує багато спільних рис корпоративного управління, що дозволяє фахівцям у галузі акціонерно-корпоративних світових процесів виділити три основні моделі корпоративного управління:

1) англо-американська модель, у якій важливу роль відіграють незалежні та саморегулятивні організації, а відносини акціонерів між собою та з корпорацією чітко визначені на рівні законодавства та локальних корпоративних актів. В американських корпораціях немає домінантних інвесторів, акції широко розміщені. Така модель передбачає надання акціонерам ефективних засобів захисту їхніх інтересів і вимагає повного й точного розкриття інформації;

2) німецька (західноєвропейська) модель, заснована на акціонерах, працівниках, банківській системі (банки виступають кредиторами, голосуючими агентами, депозитаріями);

3) японська модель, що грунтується на тісному зв'язку з ключовим банком та фінансово-промисловою мережею (кейрецу).

Проте самі моделі не є взаємовиключними, їх компоненти взаємно "проникають" у різних країнах світу, що може свідчити про відсутність явних переваг або недоліків однієї з моделей. Так, порівняння корпоративних відносин у країнах Центральної та Східної Європи дозволяє зробити висновок про те, що система корпоративного управління в кожній державі поєднує в собі унікальні елементи з елементами англо-американської, німецької та японської моделей.

У нашій країні формується національна інституційна трьохрівнева модель корпоративного управління, що включає макро-, меза- та мікрорівень з відповідними притаманними кожному рівню регуляторними механізмами та чинниками впливу. Тому до розуміння терміну "корпоративне управління" сформувався комплексний підхід, його застосовують не лише до діяльності суб'єктів господарювання, а також на рівні окремого регіону і держави. Зокрема Г. Онищук визначає необхідність налагодження партнерських відносин між органами місцевого самоврядування, населенням та приватним капіталом, концептуально визначаючи структури корпоративного управління розвитком території [4, с. 5]. О.Мишко обгрунтовує сутність організаційно-економічного механізму управління корпоративною власністю в регіоні, основою якого є організація стимулювання участі корпоративних суб'єктів у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону [5, с. 6]. Кондрашихіним А. розроблено пропозиції щодо поширення системи корпоративного управління на підприємства місцевого господарства [6].

Погляди вчених щодо ідентифікації національної моделі різняться. На думку А. Мірошник в економіці України ще чітко не склалася модель корпоративного управління [7, с.14]. Потенційно більш придатною для країн з перехідною економікою, у т.ч. для України, вважається "німецька" модель, за якою великі банки, виступаючи власниками і кредиторами, відіграють провідну роль у корпоративному управлінні, а в акціонерних товариствах передбачені окремі органи з наглядовими функціями.

Погляди вчених іноді є діаметрально протилежними. Якщо Л. Сав'юк засвідчує, що система державного управління акціонерними товариствами в Україні в цілому є така сама, як і в країнах з розвиненими ринковими відносинами [8, с.12], то М. Горинь вказує на недосконалість національної моделі корпоративних відносин [9, с. 9]. До основних вад, які є досить переконливими і характеризують вітчизняну практику корпоративного управління як неефективну, належать: законодавчо не закріплена провідна роль спостережних рад (на відміну від розвинених моделей корпора-

тивного управління); економічно неефективні структури акціонерної власності, що виникли в ході акціювання державних підприємств із використанням сертифікатів, і за якої емітенти не мають вільного капіталу для інвестицій у розвиток підприємств; практична безконтрольність діяльності закритих акціонерних товариств, що опинилися поза правовим регулюванням; незначне зростання використання методів залучення додаткового акціонерного капіталу шляхом додаткового випуску акцій і корпоративних облігацій; відсутність дієвого зовнішнього та внутрішнього контролю за діяльністю менеджменту акціонерних товариств, що спотворює сутність корпоративного управління; застосування рейдерських методів перехоплення корпоративного контролю, що зумовлює нестабільність діяльності корпоративних форм тощо.

Система корпоративного управління в Україні сьогодні проходить етап становлення і характеризується наявністю ряду спільних рис як з англо-американською (основну роль відіграють інституціональні інвестори, приділяється увага захисту інтересів меншості акціонерів), так і з німецькою (система органів товариства включає правління та спостережну раду, питання діяльності товариства вирішуються спільно керівництвом та працівниками) та японською (деякі ринки мають ознаки існування ключового банку та кейрецу, акціонери-інсайдери заінтересовані в довгостроковому контролі над товариством більше, ніж в отриманні швидкого прибутку) моделями.

Важко погодитися, що систему захисту прав акціонерів в Україні можна порівняти з американською. Наша країна за показником чисельності акціонерів, їх питомої ваги в загальній кількості населення випереджає інші розвинені держави. У своїй більшості громадяни України є номінальними власниками акціонерних товариств, вони не мають можливості захищати свої інтереси, не знають і не використовують своїх корпоративних прав. Результатом сформованого механізму роздержавлення стала концентрація капіталу та управлінських можливостей у руках невеликої кількості акціонерів. У цьому дістала вияв суперечність, яка виникла у процесі роздержавлення між колективною природою акціонерної власності та механізмом її реалізації в інтересах вузького кола людей [10, с. 10—11].

Модель "принципал-агент" у корпоративному управлінні в Україні залишається аморфною. В умовах розпорошених пакетів акцій, розподілених безкоштовно, менеджери відчули себе єдиними справжніми власниками підприємств і абсолютно не сприймають своїх робітників, які володіють маленькими пакетами акцій, як "принципалів". Власне поняття моделі принципала-агента в перехідній економіці є перекрученим. У колишньому Радянському Союзі повний контроль за директорами підприємств здійснювався державою. У старій системі, де переважали адміністративні методи керівництва, для топ менеджерів було абсолютно ясно, хто є принципалом і якими способами заохочення і покарання він володіє. Проблема "принципал — агент" у перехідній економіці перетворюється в новий конфлікт між корпоративними власниками, один з яких одночасно виступає як домінуючий власник і провідний менеджер. Головними чинниками цієї особливості є асиметрія інформації (нерівномірність розподілу інформації між різними учасниками ринкових відносин), нерозвинутість контрактних відносин, що викликає високі трансакційні витрати при обміні та реалізації прав власності.

У рамках інституціональної матриці України існує декілька видів моделей корпоративного управління: з концентрованою, змішаною полярною (концентрація контрольного пакета акціонерного капіталу в невеликої кількості акціонерів, а неконтрольний пакет — розпорошений серед великої кількості міноритарних акціонерів, зазвичай фізичних осіб) та розпорошеною власністю.

Серед чисельних проблем, які стримують ефективний розвиток корпоративного управління, є недосконале правове регулювання відносин управління, які склалися в акціонерних товариствах. Низький рівень корпоративної культури є однією з головних причин порушення прав акціонерів, здебільшого міноритарних, що проявляється в наступному: неналежна увага до інтересів інвесторів; відсутність рівноваги впливу та балансу інтересів учасників корпоративних відносин; фінансова непрозорість та не відкритість акціонерних товариств; відсутність правил ефективного менеджменту та належного контролю.

Світова практика говорить про корпоративність як про наявність специфічних відносин усередині юридичних осіб певної організаційно-правової форми. Причому ці відносини можуть розглядатись як такі, що виникають всередині суб'єкта підприємницької діяльності (між суб'єктом і його засновниками, між засновниками і органами управління суб'єкта чи між самими засновниками), а також у разі взаємодії суб'єкта з іншими суб'єктами приватно-правового чи публічно-правового характеру. Колективний характер корпоративного утворення потребує специфічної системи управління, що включає, в широкому розумінні, власне управління, ревізію, контроль, звітність та відповідальність.

Принципами корпоративного управління ОЕСР передбачено ефективний нагляд за діяльністю Правління з боку Ради, а також відповідальність цієї Ради перед компанією та акціонерами. Структура та процедури Ради варіюються як в країнах-членах ОЕСР, так і в інших країнах. У деяких країнах існує дворівнева Рада, де два різних органи виконують, відповідно, наглядові та управлінські функції. За такої системи, як правило, існує "Рада", до складу якої входять особи, які не є виконавчими директорами компанії, і "правління", що повністю складається із виконавчих директорів компанії. В інших країнах існує унітарна система Ради, в якій представлені як виконавчі директори компанії, так і особи, що не перебувають у трудових відносинах з компанією [11].

Для американської системи корпоративного управління характерна надзвичайно обмежена компетенція загальних зборів акціонерів та надзвичайно широкі повноваження Ради директорів. У США у зв'язку з великою розпорошеністю акціонерів Рада директорів фактично втратила свою функцію репрезентації інтересів різних груп акціонерів і розглядається як єдина команда, що повинна діяти в інтересах корпорації в цілому

[12]. Попри законодавчі вимоги, досить поширеною є практика включення до її складу представників менеджменту. Недоліком американської моделі є ризики того, що рада може стати жертвою особистих якостей менеджерів. Для зниження можливого негативного впливу: запроваджується посада корпоративного секретаря як незалежної від менеджменту особи, на яку покладаються крім секретарських ще й значні контрольні функції саме в сфері корпоративного управління; забороняється обіймання однією особою одночасно посади Голови виконавчого органу та Голови ради; допускається можливість голосування поштою, щоб донести думку більшості акціонерів до менеджерів та директорів корпорацій; активно діють громадські об'єднання акціонерів, що мають на меті покращення системи корпоративного управління та захист інтересів акціонерів; посилюється контроль за системою корпоративного управління у акціонерних товариствах з боку великих інституційних інвесторів; передбачується притягнення менеджерів до відповідальності, включаючи кримінальну, за порушення своїх фідуціарних зобов'язань.

Згідно з українськими Принципами корпоративного управління Наглядова рада здійснює загальне керівництво діяльністю товариства, контроль за діяльністю виконавчого органу та захист прав усіх акціонерів. Оцінюючи роль Наглядової (Спостережної) ради в українських корпораціях, Е.Н. Коренєв доводить, що її функції обмежуються спостереженням. Для поліпшення даної ситуації рекомендується впровадження системи комітетів Наглядової ради, серед яких можуть бути Комітет зі стратегії і політики, Комітет з планування і бюджетування, Комітет з прав акціонерів і розкриттю інформації, Комітет з винагород і призначення членів Правління, Комітет з аудиту і дотримання законодавства [13, с. 124]. При здійсненні своїх функцій аудиторський комітет повинен співпрацювати з ревізійною комісією товариства, службою внутрішнього аудиту та зовнішнім аудитором. Ревізійна комісія повинна здійснювати оперативний контроль за фінансово-господарською діяльністю товариства шляхом проведення планових та позапланових перевірок.

Ефективне управління корпорацією можливе лише за умови наявності внутрішніх регламентів, які встановлюють чіткий розподіл прав і обов'язків між органами нагляду і оперативного управління, а саме: Положення про загальні збори акціонерів; Положення про спостережну раду; Положення про виконавчий орган (правління); Положення про корпоративного секретаря, Положення про посадових осіб акціонерного товариства; Положення про ревізійну комісію; Положення про службу внутрішнього аудиту.

Становлення національної моделі фондового ринку грунтується на принципах організації економічного співробітництва та розвитку і вимагає введення нових сучасних регуляторних документів для підвищення ефективності корпоративного управління. Для більшості країн типовою є практика регулювання корпоративного управління за рахунок добровільного дотримання певних принципів і норм ділової етики. Саме внаслідок цього часто використовуються терміни "добра" або "найкраща" практика корпоративного управління.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проведений інституціональний аналіз дозволив встановити, що модель корпоративного управління визначається поміж іншим типом фінансової системи. Для банківсько-орієнтованої фінансової системи України та виділених національних моделей за рівнем розподілення власності (концентрована і змішана полярна) найбільше підходить німецька практика. Разом з тим наявність великої кількості міноритарних акціонерів у межах неконтрольного пакету змішаної полярної та розпорошеної моделей і бурхливий розвиток фондового ринку потребує становлення в Україні деяких елементів англо-американського типу, особливо в частині захисту прав акціонерів. Прийняття за пріоритетний напрямок розвитку моделі корпоративного управління за німецьким типом збільшує роль банків як суб'єктів інфраструктурних учасників фондового ринку. Це потребує узгодженого розвитку принципів корпоративного управління у фінансовому і реальному секторах економіки.

Перспективами подальших досліджень є розробка рекомендацій щодо змісту Кодексу корпоративного управління.

Література:

1. Бакаєв О.Л. Розвиток фінансових ринків в умовах глобалізації: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.05.01 / О.Л. Бакаєв; Київ. нац. екон. ун-т. — К., 2005. — 18 с.

2. Осаволюк С.Л. Розвиток світового фінансового ринку в умовах глобалізації: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.05.01 / С.Л. Осаволюк; НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. — К., 2003. — 16 с.

3. Анімісов А.Є. Інтеграція України до світового ринку капіталу в умовах глобалізації: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.05.01 / А.Є. Анісімов; Донец. нац. ун-т. — Донецьк, 2006. — 20 с.

4. Онищук Г. Концепция корпоративного управления социально-экономическим развитием городов / Г. Онищук // Экономика Украины. — 2002. — № 1. — С. 4—9.

5. Мишко О.А. Підвищення ефективності управління корпоративною власністю в регіоні: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.05 / О.А. Мишко; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. — Л., 2007. — 20 с.

6. Кондрашихін А.Б. Напрями удосконалення системи корпоративного управління підприємствами місцевого господарства [Електронний ресурс] / А.Б. Кондрашихін // Науковий вісник Академії муніципального управління. — 2009. — №7. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu/Ekon/2009_7/09kabees.pdf>

7. Мірошник А.М. Науково-організаційні основи розвитку корпоративного сектору економіки: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / А.М. Мірошник; Н.-д. екон. ін-т М-ва економіки України. — К., 2006. — 17 с.

8. Сав'юк Л.М. Формування системи державного управління корпоративними структурами в Україні: автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Л.М. Сав'юк; Гуманіт. ун-т "Запоріз. ін-т держ. та муніцип. упр.". — Запоріжжя, 2007. — 20 с.

9. Горинь М.О. Організаційно-економічний механізм формування корпоративного сектору України: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.03 / М.О. Горинь; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. — Л., 2007. — 20 с.

10. Ногінова Н.М. Державне регулювання процесами формування акціонерної власності в перехідній економіці України: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / Н.М. Ногінова; Ужгород. нац. ун-т. — Ужгород, 2006. — 20 с.

11. Принципи корпоративного управління ОЕСР. — Режим доступу: <www.kyiv-obl.gov.ua/Docs/VKY-2.doc>

12. Єфименко А. Американське корпоративне управління: базові правові концепції та нові виклики [Електронний ресурс] // Юридичний журнал. — 2007. — №2. — Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2552>

13. Коренєв Е.Н. Вплив внутрішньої організації управління на позицію корпорації на фондовому ринку / Е.Н. Коренєв // Культура народов Причерноморья. — 2005. — №59. — С. 123—124.

References:

1. Bakaiev, O.L. (2005), Rozvytok finansovykh rynkiv v umovakh hlobalizatsii [The development of financial markets in the context of globalization], Kyiv. nats. ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.

2. Osavoliuk, S.L. (2003), Rozvytok svitovoho finansovoho rynku v umovakh hlobalizatsii [The development of the world market in the context of globalization], NAN Ukrainy. In-t svit. ekonomiky i mizhnar. vidnosyn, Kyiv, Ukraine.

3. Animisov, A.Ye. (2006), Intehratsiia Ukrainy do svitovoho rynku kapitalu v umovakh hlobalizatsii [Ukraine's integration into the global capital market in the context of globalization], Donets. nats. un-t, Donets'k, Ukraine.

4. Onyschuk, H. (2002), "The concept of corporate governance and social and economic development of cities", Jekonomika Ukrainy, No. 1, pp. 4—9.

5. Myshko, O.A. (2007), Pidvyschennia efektyvnosti upravlinnia korporatyvnoiu vlasnistiu v rehioni [Improved management of corporate property in the region], NAN Ukrainy. In-t rehion. doslidzh, Lviv, Ukraine.

6. Kondrashykhin, A.B. (2009), "Areas of improvement of the corporate management of enterprises local economy", Naukovyj visnyk Akademii munitsypal'noho upravlinnia, No. 7.

7. Miroshnyk, A.M. (2006), Naukovo-orhanizatsijni osnovy rozvytku korporatyvnoho sektoru ekonomiky [Scientific and organizational foundations of the corporate sector], N.-d. ekon. in-t M-va ekonomiky Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

8. Sav'iuk, L.M. (2007), Formuvannia systemy derzhavnoho upravlinnia korporatyvnymy strukturamy v Ukraini [Formation of corporate governance structures in Ukraine], Humanit. un-t "Zaporiz. in-t derzh. ta munitsyp. upr.", Zaporozhye, Ukraine.

9. Horyn', M.O. (2007), Orhanizatsijno-ekonomichnyj mekhanizm formuvannia korporatyvnoho sektoru Ukrainy [Organizational-economic mechanism of the corporate sector Ukraine], L'viv. nats. un-t im. I.Franka, Lviv, Ukraine.

10. Nohinova N.M. (2006), Derzhavne rehuliuvannia protsesamy formuvannia aktsionernoi vlasnosti v perekhidnij ekonomitsi Ukrainy [State regulation of processes of formation shareholding in the transitional economy of Ukraine], Uzhhorod. nats. un-t, Uzhgorod, Ukraine.

11. Pryntsypy korporatyvnoho upravlinnia OESR [The OECD Principles of Corporate Governance].

12. Yefymenko, A. (2007), "American corporate governance: basic legal concepts and new challenges", Yurydychnyj zhurnal, No. 2.

13. Koreniev, E.N. (2005), "The impact of the internal organization management to position the corporation in the stock market", Kul'tura narodov Prychernomor'ia, No. 59, pp. 123—124.

Стаття надійшла до редакції 28.09.2015 р.

УДК 330.8:334.722.8

В. О. Шаповалов,
к. е. н., доцент кафедри економічної теорії та прикладної економіки, Вищий навчальний заклад Укоопспілки "Полтавський університет економіки і торгівлі", м. Полтава

РОЛЬ І МІСЦЕ АКЦІОНЕРНОГО СЕКТОРА В ЕКОНОМІЧНІЙ НАУЦІ: СТАНОВЛЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПІДХОДІВ

V. Shapovalov,
PhD in Economics, associate professor of Department of Economics Theory and Applied Economy,
Higher Educational Establishement within Ukoopspilka "Poltava University of Economics and Trade", Poltava, Ukraine

THE ROLE AND PLACE OF THE EQUITY SECTOR IN ECONOMIC SCIENCE: THE FORMATION OF CONEPTUAL APPROACHES

У статті досліджено та узагальнено еволюцію теоретико-методологічних концепцій щодо функціонування та розвитку акціонерного сектора ринкового господарства. Проаналізовано погляди видатних представників різноманітних наукових шкіл, напрямів і течій економічної науки, що дало можливість виокремити мультирівневу систему суперечності розвитку акціонерного сектора як системно-структурної цілісності. Встановлено, що вихідним рівнем є суперечність капіталу-власності та капіталу-функції, другий рівень — суперечність фіктивного та дійсного капіталу, третій рівень — суперечність фінансового і реального секторів економіки. Побудована система суперечностей є методологічною базою для подальших досліджень закономірностей розвитку акціонерного сектора та розробки практичних рекомендацій щодо його ефективності.

The article researches and generalizes the evolution of theoretical and methodological conceptions as to functioning and development of the equity sector of market economy. There were analyzed the views of the outstanding representatives of different scientific schools, directions and streams of economics, what enabled to distinguish multi-level system of development contradiction of the equity sector as the system-structural integrity. We proved that the output level is the contradiction of capital-property and capital-function, the second level — contradiction of the fictitious and actual capital, the third level — contradiction of financial and real sectors of economy. The built system of contradictions is methodological base for the further researches of the laws for the equity sector development and development of practical recommendations as to its efficiency.

Ключові слова: акціонерний сектор, акція, акціонерне товариство, капітал-власність, капітал-функція, дійсний капітал, фіктивний капітал.
Key words: equity sector, stock, joint-stock company, capital-assets, capital-function, actual capital, fictitious capital.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах поглиблення процесів глобалізації особливої актуальності набуває проблема інноваційно-інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання та підвищенням ролі у цих процесах акціонерного сектора. Наявне макросередовище та нормативно-правова база, недієвість внутрішніх інстументів корпоративного управління, нерозвиненість фондового ринку недостатньо

сприяють нагромадженню акціонерного капіталу та не створюють умови для ефективного господарювання більшості товариств України. Водночас проблеми практичного характеру взагалі закрили той факт, що в основі господарювання лежить теоретичне дослідження. Недооцінка впливу економічної науки відштовхнула від неї багатьох дослідників, що кинулись в пошуках істини в практику, часто не маючи уяви про основи економічних знань. Зокрема це стосується і теоретико-методологічних засад дослідження ролі і місця акціонерного сектора в ринковому господарстві. Актуальність дослідження теоретико-методологічних витоків та історичної еволюції теорії "акціонерних відносин" визначена, насамперед, об'єктивною потребою пошуку і наукового аналізу найефективніших концептуальних моделей подальшого розвитку акціонерного сектора України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз економічної літератури показав, що питання розвитку акціонерних відносин вже давно є предметом дослідження західних науковців. Окремі теоретичні положення щодо проблем становлення, розвитку та регулювання акціонерного сектора відображені у працях видатних представників світової економічної науки: Т. Веблена, Дж. Гелбрейта, Р. Гільфердінга, Дж. М. Кейнса, Р. Коуза, К. Маркса, А. Маршалла, Дж.С. Мілля, А. Сміта, Й. Шумпетера. Вагомий внесок в узагальнення досягнень економічної науки стосовно природи і ролі акціонерних товариств в ринковому господарстві здійснили вітчизняні науковці А.В. Сірко, Н.А. Супрун, М.М. Радєва, Л.І. Тараш та інші.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає на основі систематизації та узагальнення теоретичних підходів щодо ролі і місця акціонерного сектора в ринковому господарстві сформувати науково-методологічну базу вивчення внутрішніх суперечностей, які визначають родові ознаки акціонерних відносин.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Формування теорії "акціонерних відносин" розпочинається з моменту поширення у господарській практиці акціонерних товариств. Проте перші економічні концепції XV — XVIII ст. не виокремлювали ні акціонерне товариство, ні тим більш акціонерний сектор у спеціальний об'єкт своїх досліджень, а обмежувалися описом переваг і недоліків акціонерних компаній. Так, А. Сміт вважав, що акціонерні товариства з найманим управляючим є неефективною формою бізнесу внаслідок непідприємницького мислення останніх, необережності, недбалості і марнотратства найманих керівників компанії. Будучи прихильником лібералізму та вільної конкуренції, цей видатний вчений був переконаний, що акціонерні компанії без виключних прав, можуть займатися лише рутинною діяльністю: банківською і страховою справою, будівництвом і експлуатацією каналів і міських водоканалів. В інших галузях створення акціонерних товариств є безперспективним [13].

Завершувач класичної політекономії Дж.С. Мілль виділив дві основні переваги акціонерних товариств порівняно з одноосібними компаніями. Перша з них полягає у дотриманні принципу гласності. Оскільки акціонерне товариство побудоване на відносинах довіри, а учасники пов'язані спільною метою, то умовою успішної діяльності такого підприємства є періодична публікація його господарських результатів. Інша перевага акціонерних товариств, на думку Дж.С. Мілля, пов'язана із масштабністю і ефективністю такого роду підприємств, оскільки багато видів господарської діяльності потребують капіталів, які перевищують можливості найбільших багачів. Разом з цим, Дж.С. Мілль виділяє і основні недоліки, що притаманні акціонерним відносинам. Найголовнішими з них вчений називає відсутність економічної зацікавленості найманого управлінського персоналу, оскільки їх дохід безпосередньо не залежить від діяльності підприємства. Крім того, управління великим виробництвом вимагає більше зусиль та таланту, ніж для керівництва невеликим приватним підприємством. Другим недоліком акціонерного товариства, на думку вченого, є "зневажання дрібних вигід та малої економії", тобто великий капітал переслідує лише великі прибутки [11]. Загалом, Дж.С. Мілль порівнюючи акціонерні та приватні підприємства, не надає жодному з них остаточних переваг, зважаючи на їх недоліки.

Принципово важливий внесок щодо природи акціонерних відносин було здійснено представниками марксистської течії економічної теорії. К. Маркс вважає, що виникнення та поширення акціонерних товариств є логічним наслідком розвитку кредиту, який сприяє прискоренню виробництва, концентрації та централізації капіталу та розгортання ролі ринку капіталу. Примітним є те, що вчений пов'язував з розвитком акціонерних відносин скасування капіталу як приватної власності в межах безпосередньо капіталістичного способу виробництва. З цього приводу К. Маркс зауважував, "що капітал, який за внутрішньою природою грунтується на суспільному способі виробництва і передбачає суспільну концентрацію засобів виробництва та робочої сили, отримує безпосередньо форму суспільного капіталу (капіталу безпосередньо асоційованих індивідів)" [8, с. 479]. На основі розмежування капіталу-власності та капіталу-функції, типовою властивістю акціонерних відносин вчений називає перетворення функціонуючого капіталіста в звичайного управлінця, що розпоряджається чужими капіталами, та власників капіталу — в суто грошових власників. Акціонерні товариства, на думку вченого, — це перехідний пункт до перетворення усіх функцій в процесі відтворення, пов'язаних з власністю на капітал, у просто функції асоційованих виробників, суспільні функції.

К. Маркс розглядає також проблеми утворення фіктивного капіталу, виведене ним з аналізу суті позикового капіталу як капіталу, що приносить відсотки. Акції, що випускаються акціонерним товариством, є однією з форм фіктивного капіталу. За словами науковця, "акції...є представниками дійсного капіталу, саме капіталу, що вкладений і функціонує на цих підприємствах ... Проте даний капітал не існує вдвічі — один раз як капітальна вартість титулу влас-

ності, акцій, інший раз — як капітал, дійсно вкладений ... у згадані підприємства. Капітал існує лише в цій останній формі, і акція є лише титулом власності" [9, с. 9]. Будучи представниками дійсного капіталу, вкладеного в підприємства, акції втілюють у собі фіктивний капітал. Ринкова ж вартість фіктивного капіталу як товару, представленого акціями, визначається капіталізацією доходу, який він приносить. За словами К. Маркса, акціонери є власниками і титулів власності на дійсний капітал, і претендувань на дохід, який приносить цей капітал.

Ідеї К. Маркса щодо основної суперечності акціонерних відносин були розвинуті Р. Гільфердінгом. На думку вченого, акціонерні товариства надали змогу капіталу змінити свою найвизначнішу функцію: звільнити промислового капіталіста від функцій підприємця. "Капітал, вкладений в акціонерне товариство, завдяки такій зміні функції, набуває для капіталіста характер суто грошового капіталу" [5, с. 107]. Підприємець уже не має жодного відношення щодо використання коштів в процесі виробництва, його функція зводиться лише до юридичних трансакцій. Звідси випливає вагоме положення, згідно з яким акціонерний капітал своєрідним чином закріплюється за підприємством подібно до одноосібного капіталу, стає власністю акціонерного товариства. Акціонер може повернути свої кошти, реалізувавши належні йому акції на фондовому ринку.

На особливу увагу заслуговує ідея вченого щодо перетворення середнього прибутку в середній процент. Вільний грошовий капітал, що вкладається в акціонерне товариство, конкурує з позичковим капіталом, що надається під фіксовані проценти. Внаслідок цього, ціна акцій наближається до ціни внесків з постійним процентом, а прибуток від господарської діяльності акціонерного товариства зводиться для акціонерів до рівня процента.

Засновник неокласичної парадигми економічної теорії А. Маршал у своїх судженнях стосовно ролі акціонерних товариств вказував, що такі підприємства відрізняються значною гнучкістю та можливостями до безмежного розширення, якщо сфера їх діяльності дає таку можливість, причому захоплюють позиції за усіма напрямками. Однак їм притаманний один великий недолік, який полягає у відсутності належних знань про конкретну діяльність фірми у акціонерів, які беруть на себе найбільші ризики. Науковець визнає, що з часом "...акціонерні товариства, кооперативні товариства, державні корпорації відіграють постійно зростаючу роль...; одна із головних причин цього — вони служать привабливим полем діяльності для людей, що володіють великими господарсько-організаторськими здібностями, але не мають матеріальних передумов для участі у бізнесі" [10, с. 383]. У своєму розвитку управління такими компаніями поступово переходить до рук управляючих, на частку менеджменту починає припадати все більша кількість функцій стосовно організації діяльності підприємства та контролю за виробничим процесом. Акціонери, на яких покладаються усі ризики бізнесу, не приймають активної участі в управлінні товариством та у визначенні загальної політики його розвитку, вони надають перевагу можливості отримувати дивіденди, а не прикладати значних зусиль для ведення справ товариства.

Вагоме значення на формування засад теорії "акціонерних відносин" справила інноваційна теорія конкуренції Й. Шумпетера. Обгрунтовуючи інноваційно-циклічний характер економічного розвитку, він доводив провідну роль великих компаній, що забезпечують фінансування інновацій та виконують стабілізуючу роль через встановлення жорстких цін, свідоме обмеження випуску продукції та патентний контроль. Проте, капіталістичний процес підриває власну інституційну структуру в рамках великих підприємств. Нова фаза капіталізму характеризується відмиранням його соціальної бази під впливом масового акціонування власності, яке знищує індивідуального власника та загрожує існуванню підприємницької ініціативи. Вчений зауважує, що переважна більшість акціонерів не відіграє важливої ролі і не може здійснювати суттєвого впливу на діяльність підприємства. Їх положення в якості юридичних співвласників не має реального значення і обмежується функціями контролю, що практично не відрізняється від контролю інших кредиторів. Тому, на думку вченого, "правильно буде називати акціонерів ... інвесторами, права яких задовольняються в останню чергу, але які безпосередньо направляють, забезпечують діяльність підприємства і мають право на отримання більшої частки прибутку в якості винагороди" [14, с. 250].

Нові тенденції розвитку економіки (посилення концентрації та централізації капіталу, монополізація та олігополізація ринкових структур, виникнення та розвиток фінансового ринку та фінансової олігархії, корпоратизація підприємницької діяльності) явно заперечували неокласичне уявлення про саморегульований характер ринку. Новий напрям економічної теорії започаткував видатний англійський економіст Дж. М. Кейнс. На відміну від своїх попередників, вчений розглядає особливості інвестиційних процесів, які відбуваються в акціонерному секторі. Особлива увага приділяється функціонуванню ринку цінних паперів, який може як сприяти інвестиціям, так і привносити нестабільність у ринкове середовище. Фондовий ринок дає можливість економічним агентам переглянути ступінь своєї участі в підприємстві, підвищує ліквідність індивідуальних інвестицій, що сприяє припливу капіталу у реальний сектор.

Нестійкість системи, що породжена функціонуванням фондового ринку, на думку Дж. М. Кейнса, випливає із його співвідношення з реальним сектором. Мова йде про те, що не потреба у фінансування реальних інвестицій визначає в сучасному світі функціонування фондового ринку, а, навпаки, реальні інвестиції стають похідним продуктом його діяльності. Поведінка типового інвестора у своїх інвестиційних рішеннях орієнтується уже не на реальну доходність дійсного капіталу, а на поведінку більшості фінансових спекулянтів, оскільки саме вона визначає зміну курсів акцій. На думку Кейнса, "інвестиції регулюються переважно середніми припущеннями

тих, хто здійснює операції на фондовій біржі (і що знаходить віддзеркалення в курсах акцій), ніж розрахунками професійних підприємців" [6, с. 215]. Таким чином, якщо оцінки майбутньої прибутковості інвестицій розрізняються у реальних і фінансових інвесторів, саме оцінка останніх і визначає фактичне ухвалення інвестиційних рішень.

Концептуальні засади дослідження проблем акціонерного сектора в межах інституціонального підходу здійснено Т. Вебленом. Розмежовуючи дві групи інститутів (фінансові та виробничі), Т. Веблен розкриває основну суперечність тогочасного капіталістичного господарства — суперечність між бізнесом та індустрією, яка постійно поглиблюється та загострюється. В нових умовах корпорація — це вже не просто різновид ділового підприємства, але й характерна форма організації бізнесу, яка здійснює управління промисловістю. Розвиток кредитної економіки та домінування бізнесу над виробництвом, змінює і роль капіталу у виробничому процесі. Тепер це лише фонд грошових цінностей, який має лише віддалений зв'язок з фізичними активами компанії. Уся цінність капіталу є "функцією потенційного доходу, а не його початкової вартості або його механічної ефективності" [2, с. 116]. В нових умовах увага бізнесмена концентрується на перерозподілі інвестицій від менш прибуткових до більш прибуткових підприємств, відтак капітал перетворюється у капіталізовану ринкову оцінку цінних паперів товариства, тобто у фіктивний капітал. В результаті сукупний акціонерний капітал суттєво перевищує сукупну вартість матеріальних активів підприємства.

Відмінною рисою акціонерного підприємництва, особливо в умовах реорганізації або об'єднання існуючих корпорацій, Т. Веблен називає виникнення матеріалізованих і нематеріалізованих активів корпорації. Вартість неречових благ втілюється у вартості звичайних акцій, вони утворюють міцний фундамент сучасної корпорації. Матеріальні ж активи покриваються привілейованими акціями або облігаціями. Саме прості акції слугують ядром капіталізації товариства і дають право розпоряджатися усім капіталом на власний розсуд. Тоді як власники речових об'єктів позбавлені такого права. За цих умов інтереси керівництва корпорації уже не співпадають з довгостроковими інтересами самої корпорації як функціонуючого підприємства; не співпадають вони і з інтересами суспільства в цілому. Вони зацікавлені лише у такому управлінні, яке б дозволило їм скуповувати і продавати акції якомога швидше і вигідніше.

При аналізі акціонерних відносин необхідно розглянути соціально-індустріальний напрям нового інституціоналізму, яскравим представником якого є Дж.К. Гелбрейт. Досліджуючи еволюцію акціонерних відносин, вчений виділяє дві сфери економіки з погляду рівня техніки, масштабів виробництва і форми організації підприємств — дрібні підприємства і великі корпорації. Саме останні складають основу сучасної економіки, яку автор називає індустріальною системою. Дж.К. Гелбрейт розмежовує два різних типи корпорацій — підприємницьку та розвинену (зрілу). Для першої характерною рисою є злиття власності та управління в одній особі, яка здійснювала контроль власним капіталом, а не знаннями. В ході еволюційного розвитку під впливом вимог технічного прогресу підприємницька корпорація перетворюються на зрілу. Влада над таким підприємством дістається техноструктурі, під якою Дж. К. Гелбрейт розуміє усіх тих, хто має спеціальні знання, здібності або досвід групового прийняття рішень. Саме ця група визначає діяльність підприємства, а не адміністрація. "В сучасній промисловості значна кількість рішень — і усі суттєво важливі рішення — приймаються на основі інформації, якою розпоряджається не одна людина, а велика кількість людей" [4, с. 101]. Техніка та планування перетворили процес прийняття рішень в стійку прерогативу техноструктури та звільнили її від впливу зовнішніх сил. Влада акціонерів повертається лише у випадку, коли діяльність корпорації збиткова, та необхідні додаткові вливання капіталу зі сторони.

Новий підхід при визначенні механізмів функціонування акціонерного сектора було започатковано представниками неоінституціоналізму. У працях А. Алчіана, О. Вільямсона, Г. Демсеца, Р. Коуза, Д. Норта та ін. (1; 3; 7; 12) закладено основи аналізу умов і результатів виникнення інститутів та їх впливу на поведінку економічних агентів. Неоінституційний підхід до аналізу акціонерних відносин грунтується на дослідженні поведінки суб'єктів акціонерного сектора в інституційному середовищі і розкривається в теоретичних концепціях "прав власності", "агентських відносин", "трансакційних витрат". Узагальнений неоінституційний підхід до аналізу акціонерних відносин зводиться до наступного. Акціонери, які є повними власниками інвестованого капіталу, делегують частину своїх прав менеджменту, які перетворюються на часткових власників активів товариства. У результаті між ними складається певна система відносин, відповідно до якої акціонери (принципали) забезпечують собі можливість отримання доходу на вкладений капітал, а менеджмент (агенти) — свободу розпорядження чужим капіталом. Водночас, за умов асиметрії інформації та неповноти контрактів, акціонери зазнають трансакційних витрат у вигляді інформаційних витрат і витрат на контроль за опортуністичною поведінкою управлінського персоналу.

ВИСНОВКИ

Економічна думка в процесі свого генезису розкрила основні переваги і недоліки акціонерних товариств, відобразила їх роль у структурі ринкової економіки, дослідила місце акціонерного сектора у забезпеченні економічного зростання. Науковий доробок дослідників акціонерних відносин, які є представниками різноманітних наукових шкіл, напрямів і течій економічної науки, є потужною основою для розробки нових теоретико-методологічних підходів до аналізу проблем функціонування акціонерного сектора, в тому числі і в межах національної економіки. На наш погляд, одним із таких напрямів може слугувати концепт виокремлення кількох рівнів внутрішніх суперечностей розвитку акціонерного

сектора (капітал-власність — капітал-функція; фіктивний капітал — дійсний капітал; фінансовий сектор — реальний сектор). Вважаємо, що головний недолік сучасних теоретичних доробок (при всіх їх заслугах) і полягає у тому, що кожен рівень досліджується окремо один від одного. Але це недопустимо, якщо об'єктом дослідження є акціонерний сектор як самостійна, системно-структурна та ієрархічна цілісність національної економіки Запропонований підхід дає можливість не лише більш повно дослідити закономірності розвитку акціонерного сектора, але й розробити дієві практичні заходи щодо підвищення його ефективності. Саме останнє є особливо актуальним для сучасної економіки України.

Література:

1. Алчиан Армен А. Производство, информационные издержки и экономическая организация / Армен А. Алчиан, Гарольд Демсец // Вестник молодых ученых. Серия: Экономические науки. — 2002. — № 1. — С. 114—169.

2. Веблен Т. Теория делового предприятия / Торстейн Веблен; пер. с англ. М.Я. Каждана; науч. ред. В.Г. Гребенников; [Центр эволюционной экономики]. — М.: Академия народного хоз-ва при Правительстве Российской Федерации: Дело, 2007. — 287 с. — (Серия "Современная институционально-эволюционная теория").

3. Вільямсон О.Е. Економічні інституції капіталізму: Фірми, маркетинг, укладання контрактів / Вільямсон О.Е.; пер. з англ. А.Олійник. — К.: АртЕк, 2001. — 457 с.

4. Гелбрейт Дж.К. Новое индустриальное общество / Гелбрейт Дж.К.; пер. с англ. Д. Травина. — М.: ООО "Издательство АСТ": ООО "Транзиткнига"; СПб.: Terra Fantastica, 2004. — 602 с.

5. Гильфердинг Р. Финансовый капитал: Новейшая фаза в развитии капитализма / Рудольф Гильфердинг; пер. с нем. И. Степанова. — [4-е изд., стереотипное]. — М.: Государственное издательство. — 1924. — 460 с.

6. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Джон Мейнард Кейнс; [пер. с англ]. — М.: Прогресс, 1978. — 494 с.

7. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Коуз Р.; пер. с. англ. Б. Пинскера. — М.: "Дело ЛТД", 1993. — 192 с.

8. Маркс К. Собрание сочинений: в 50 т. / К. Маркс, Ф. Энгельс. — 2-е изд. — М.: Госполитиздат, 1955—1981. — Т. 25, Ч. I: Капитал. Том 3. — 1961. — 545 с.

9. Маркс К. Собрание сочинений: в 50 т. / К. Маркс, Ф. Энгельс. — 2-е изд. — М.: Госполитиздат, 1955—1981. — Т. 25, Ч. II: Капитал. Том 3. — 1962. — 551 с.

10. Маршалл А. Принципы политической экономии / А. Маршалл; пер. с англ. Р.И. Столпера, общ. ред. С.М. Никитина. — М.: Прогресс, 1983. — 415 с. — (Экономическая мысль Запада).

11. Милль Дж. С. Основы политической экономии с некоторыми приложениями к социальной философии / Джон Стюарт Милль; пер. с англ. В.Б. Бобров [и др.]. — М.: Эксмо, 2007. — 1037 с.

12. Норт Д. Інституції, інституційні зміни та функціонування економіки / Норт Д.; пер. з англ. І. Дзюб. — К.: Основи, 2000. — 198 с.

13. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит; [пер. с англ.]; [вступит. статья и коммент. к. э. н. Афанасьев В.С.]. — М.: Соцэкгиз, 1962. — 684 с.

14. Шумпетер Й. Теория экономического развития (исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла коньюнктуры) / Шумпетер Й.; пер. с нем. В. С. Автономова [и др.]. — М.: Прогресс, 1982. — 455 с. — (Экономическая мысль Запада).

References:

1. Alchian, Armen A. and Demsetz, H. (2002), "Production, information costs, and economic organization", Vestnik molodyh uchenyh. Serija: Jekonomicheskie nauki, vol. 1, pp. 114—169.

2. Veblen, T. (2007), Teorija delovogo predprijatija [The Theory of Business Enterprise], Delo, Moscow, Russia.

3. Williamson, O. E. (2001), Ekonomichni instytutsii kapitalizmu: Firmy, marketynh, ukladannia kontraktiv [The Economic Institutions of Capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting], ArtEk, Kyiv, Ukraine.

4. Galbraith, J. (2004), Novoe industrialnoe obshchestvo [The New Industrial Society], OOO "Izdatel'stvo AST", OOO "Tranzitkniga", Terra Fantastica, Moscow, St-Petersburg, Russia.

5. Hilferding, R. (1924), Finansovyi kapital. Noveishaya faza v razvitii kapitalizma [Financial capital. The Latest Phase in the Development of Capitalism], 4th ed., Gosudarstvennoe izdatelstvo, Moscow, USSR.

6. Keynes, J.M. (1979), Obshhaja teorija zanjatosti, procenta i deneg [The General Theory of Employment, Interest and Money], Progress, Moscow, USSR.

7. Coase, R. (1993), Firma, rynok i pravo [The Firme, the Market and the Law], Delo LTD, Moscow, Russia.

8. Marx, K. and Engels, F. (1961), Sobranie sochinenij: v 50 t. [Collected Works in 50 vol.], vol. 25, part I, 2nd ed, Gospolitizdat, Moscow, USSR.

9. Marx, K. and Engels, F. (1962), Sobranie sochinenij: v 50 t. [Collected Works in 50 vol.], vol. 25, part. II, 2nd ed, Gospolitizdat, Moscow, USSR.

10. Marshall, A. (1983), Principy politicheskoj jekonomii [Principles of Economics], Progress, Moscow, USSR.

11. Mill, J.S. (2007), Osnovaniya politicheskoj ekonomii s nekotorymi primeneniyami k obshchestvennoi filosofii [Principles of Political Economy with Some of Their Applications to Social Philosophy], Jeksmo, Moscow, Russia.

12. North, D. (2000), Instytutsii, instytutsijni zminy ta funktsionuvannia ekonomiky [Institutions, Institutional Change and Economic Performance], Osnovy, Kyiv, Ukraine.

13. Smith, A. (1962), Issledovanie o prirode i prichinakh bogatstva narodov [An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations], Socjekgiz, Moscow, USSR.

14. Schumpeter, J. (1982), Teorija jekonomicheskogo razvitija (issledovanie predprinimatelskoj pribyli, kapitala, kredita, procenta i cikla kon'junktury) [The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle], Progress, Moscow, USSR.

Стаття надійшла до редакції 29.09.2015 р.

УДК 339.138; 637.5

М. П. Сахацький,
д. е. н., професор, завідувач кафедри маркетингу,
Одеська державна академія будівництва та архітектури, м. Одеса
Г. М. Запша,
д. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту і маркетингу,
Одеський державний аграрний університет, м. Одеса

МАРКЕТИНГОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ М'ЯСОПЕРЕРОБНИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

M. Sakhatskyi,
Ph.D in economic sciences, professor, the head of marketing department,
Odesa state academy of building and architecture
G. Zapsha,
Ph.D in economic sciences, associate professor, the head of management and marketing department,
Odesa state agrarian university

MARKETING PROVIDING OF MEAT PROCESSING SUBJECTS OF MENAGE

У статті обгрунтовується актуальність науково прикладного дослідження проблеми маркетингового забезпечення м'ясопереробних суб'єктів господарювання. Наводиться логіка дослідження стосовно розкриття з об'єктних та функціональних позицій системного характеру використання виробниками м'ясопродуктів сучасних ринкових інструментів. Встановлено, що маркетингове забезпечення м'ясопереробних суб'єктів господарювання передбачає створення постійно діючої виробничо-підприємницької системи, спрямованої на виявлення та задоволення потреб споживачів в м'ясопродуктах через посередництво ринкового обміну з метою досягнення наперед визначених бізнесових цілей. Визначено, що цілісна єдність складових маркетингового забезпечення утворює нову якість, яка проявляється в постійній адаптації ринкового суб'єкта до динамічних змін оточуючого середовища. Розкриваються особливості маркетингового забезпечення м'ясопереробних суб'єктів господарювання на світовому та внутрішньому ринках. Аргументується необхідність нарощування виробництва та збуту м'ясопродуктів як умови забезпечення повноцінного харчування населення країни.

The article is grounded the actuality of scientifically-applied research of problem of the marketing providing of meat processing subjects of menage. Logic of this research consists in showing of system pattern of useing by producers of meat foods the modern market instruments from objective and functional positions. It is set that marketing providing of subjects that engage in processing of meat envisages creation of the constantly operating productive-enterprise system that directed to detect and satisfy the needs of consumers in meat food through mediation of market exchange with the aim of achievement of beforehand certain business goals. Certainly, that integral unity of constituents of the marketing providing forms new quality that shows up in permanent adaptation of market subject to the dynamic changes of environment. The features of the marketing providing of subjects of menage, that processed meat on world and internal markets, are shown. The necessity to increase of production and meat foods sales as terms of providing of valuable feed of population is argued.

Ключові слова: маркетингове забезпечення, м'ясопереробні суб'єкти господарювання, ринок.
Key words: marketing providing, meat processing subjects of menage, market.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Актуальність науково прикладного дослідження проблеми маркетингового забезпечення м'ясопереробних суб'єктів господарювання зумовлена необхідністю формування в Україні сприятливих умов для досягнення стратегічно важливих соціально-економічних цілей суспільства, до числа основних з яких слід віднести: по-перше, надійне задоволення потреб населення країни продовольством, в якому споживання м'ясної продукції слугує своєрідним індикатором повноцінності людського харчування; по-друге, високоефективне функціонування м'ясопереробних підприємств, що гарантує існу-

вання стабільного джерела грошових надходжень до різнорівневих бюджетів — держави, місцевого самоврядування, підприємств, родин, працівників; по-третє, підвищення зайнятості населення в сфері створення надзвичайно важливих матеріальних благ з високою часткою доданої вартості; по-четверте, результативна інтеграція вітчизняного агропромислового комплексу в світовий економічний простір та зайняття в ньому місця, що об'єктивно відповідає ресурсному потенціалу аграрного сектора нашої країни.

Аналіз останніх публікацій показує, що проблема маркетингового забезпечення виробничо-підприємницької діяльності господарюючих суб'єктів висвітлюється О.М. Азарян, І.Ф. Баланюком, С.С. Гаркавенко, В.Г. Герасимчуком, Ф. Котлером, С.С. Нагорновою, О.М. Шпичаком та іншими вітчизняними та зарубіжними фахівцями. Важливість використання підприємствами агропромислового комплексу сучасних ринкових інструментів представлена в працях В.Г. Андрійчука, О.М. Бородіної, П.І. Гайдуцького, В.В. Зіновчука, Ю.О. Лупенка, П.Т. Саблука, О.В. Ульянченка, І.І. Червена, В.В. Юрчишина та інших вчених економістів. З позицій посилення ринкової конкурентоспроможності продукції підприємств м'ясопереробної галузі висвітлюють вітчизняні дослідники О.І. Драган, В.О. Олексієнко, Л.М. Сакун, І.П. Романенко та інші науковці. Проте узагальнень щодо формування цільної системи маркетингового забезпечення м'ясопереробних суб'єктів господарювання на сьогодні не зроблено, тоді як цього вимагає сучасна практика їх виробничої та ринкової діяльності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета проведеного дослідження полягає в обгрунтуванні теоретико-методичних підходів та розробці практичних рекомендацій щодо маркетингового забезпечення м'ясопереробних суб'єктів господарювання, що сприятиме досягнення ними наперед визначених соціально-економічних цілей через виявлення та задоволення потреб споживачів у м'ясі та м'ясних виробах на основі використання сучасних ринкових інструментів.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА ЇХ ОБГРУНТУВАННЯ

Важливість маркетингового забезпечення м'ясопереробних суб'єктів господарювання зумовлена, з одного боку, необхідністю виведення досліджуваних підприємницьких структур на якісно новий рівень виробничо-господарської та ринкової діяльності, що гарантує їм комфортні умови для здійснення розширеного відтворення, а з іншого боку, соціальною значущістю задоволення потреб населення в продуктах тваринного походження. Адже м'ясо та м'ясопродукти містять винятково важливі для організму людини амінокислоти та низку вітамінів, відсутність яких у раціоні дитячого харчування порушує вуглеводний обмін, спричинює ожиріння, анемію, рахіт, затримування у фізіологічному та психологічному розвитку. Дефіцит незамінних амінокислот в харчуванні дорослих людей призводить до зниження захисних функцій організму, зменшення м'язової маси, збільшення крихкості кісток, порушення повноцінності життя та обмеження насолод від нього [1]. Екстрактивні речовини м'яса поліпшують смак їжі, збуджують апетит, підсилюють секрецію травних залоз. М'ясо можна поєднувати з різними харчовими продуктами, розширюючи кількість різноманітних страв.

Логіка дослідження маркетингового забезпечення м'ясопереробних суб'єктів господарювання передбачає виявлення сутності та змісту маркетингових процесів досліджуваної сфери, що розкриває з об'єктних та функціональних позицій системний характер використання виробниками м'ясопродуктів сучасних ринкових інструментів.

За змістом маркетингове забезпечення м'ясопереробних суб'єктів господарювання являє собою складно організоване соціально-економічне явища, сутність якого полягає у створенні постійно діючої виробничо-підприємницької системи, спрямованої на виявлення та задоволення потреб споживачів в м'ясопродуктах через посередництво ринкового обміну з метою досягнення наперед визначених бізнесових цілей [2, с. 8]. Виконавцями маркетингового забезпечення здійснюються спеціалізовані види трудової діяльності (маркетингові функції) та використовуються засоби та заходи, що поєднують в цілісний контур процеси розширеного відтворення в сфері м'ясопереробної галузі, де безперервно і циклічно повторюються операції з виявлення потреб, виробництва продукції, ціноутворення, розподілу товару, продажу, сервісного обслуговування, ринкової комунікації та споживання м'ясопродуктів. Кооперація та координація праці спеціалізованих учасників маркетингових процесів покликані гарантувати м'ясопереробним підприємствам отримання доходів та прибутків.

З об'єктних позицій системний характер маркетингового забезпечення м'ясопереробних суб'єктів передбачає формування в кожному з них цілісної виробничо-господарської системи, діяльність якої підпорядкована досягненню маркетингових цілей. Складовими такої системи постають соціальні, економічні, організаційні, методичні та техніко-технологічні елементи, які в процесі взаємодії між собою створюють єдину корпоративну культуру та породжують політику соціальної відповідальності по відношенню до запитів конкретних споживачів, громади та довкілля. Конструкція маркетингової системи конкретного господарюючого суб'єкту представлена його місією, ринковими стратегіями й бізнесовими цілями, маркетинговими принципами й функціями, організаційною структурою, ресурсним потенціалом, технологією прийняття маркетингових та управлінських рішень, організацією дослідницької та виробничо-збутової діяльності, цілісна єдність яких утворює нову якість, що проявляється в постійній адаптації суб'єкта до динамічних змін оточуючого середовища.

З функціональних позицій системний характер маркетингового забезпечення м'ясопереробних суб'єктів господарювання проявляється в якості цілісного організаційно-економічного ланцюга, в якому відбувається взаємодія постачальників м'яса, промислової переробки та торговельної мережі зі збуту вироблених м'ясопродуктів, що поєднує як постачальницькі функції з надходження сировини для здійснення виробництва, так і виконання всього комплексу заходів з виявлення та задоволення потреб споживачів у м'ясі та м'ясопродуктах. Взаємозв'язок та взаємозалежність названих функцій витікає з того, що грошові надходження від збуту

Таблиця 1. Динаміка споживання основних продуктів харчування в розрахунку на одну особу за рік, кг

Види продукції	Раціональні норми споживання	Роки					2014 р. до	
		1990	2000	2010	2013	2014	норми	1990 р.
М'ясо та м'ясопродукти	80	68,2	32,8	52	56,1	54,1	-25,9	-14,1
Молоко та молочні продукти	380	373,2	199,1	206,4	220,9	222,8	-157,2	-150,4
Яйця, шт.	290	272	166	290	309	310	20	38
Хлібні продукти	101	141	124,9	111,3	108,4	108,5	7,5	-32,5
Картопля	124	131	135,4	128,9	135,4	141	17	10
Овочі та баштанні	161	102,5	101,7	143,5	163,3	163,2	2,2	60,7
Плоди, ягоди та виноград	90	47,4	29,3	48	56,3	52,3	-37,7	4,9
Риба та рибні продукти	20	17,5	8,4	14,5	14,6	11,1	-8,9	-6,4
Цукор	38	50	36,8	37,1	37,1	36,3	-1,7	-13,7
Олія	13	11,6	9,4	14,8	13,3	13,1	0,1	1,5

Джерело: розраховано за джерелом [4].

продукції кінцевим покупцям послугують джерелом фінансування для виробничо-господарської та ринкової діяльності всіх учасників досліджуваного ланцюга — торгівлі, переробній промисловості, сільському господарству. Тому їх господарюючі суб'єкти з самого початку повинні орієнтуватися на існуючі та потенційні ринкові сегменти кінцевих споживачів, вивчення яких дозволяє результативно здійснювати весь маркетинговий комплекс щодо м'яса та м'ясопродуктів в розрізі формування відповідного товарного асортименту, ціноутворення, дистрибуції та комунікації [3].

Дослідження споживачів продукції м'ясопереробних суб'єктів господарювання з позицій ринкових масштабів показує наявність двох основних сегментів — світового (зовнішнього) та національного (внутрішнього). Залежно від підприємницьких цілей, ресурсного потенціалу, масштабів виробничо-господарської діяльності та впливу інших чинників маркетингове забезпечення досліджуваних суб'єктів здійснюється в розрізі кожного із зазначених ринкових сегментів або концентрується лише на одному із них.

Так, маркетингове забезпечення м'ясопереробних суб'єктів господарювання на світовому ринку передбачає активну зовнішньоекономічну діяльність зі збуту м'яса та м'ясопродуктів стосовно виявлених потреб споживачів конкретних країн та їх регіональних ринків. Прийняття рішення щодо маркетингової стратегії освоєння певних ринкових сегментів, обсягів поставок товарної продукції та її асортименту, цінової політики, дистрибуції та маркетингової комунікації приймається на основі отриманої інформація щодо особливостей кожного національного ринку з урахуванням існуючого законодавства, соціально-економічної та мовної політики держави, наявної ринкової, культурної, релігійної та побутової поведінки населення, а також його торговельних традицій та звичаїв. Приймається до уваги доступність ринку та рівень розвитку його інфраструктури, конкуренція, державний протекціонізм в області зовнішньоекономічної діяльності, вплив маркетингу, державна регуляторна політика, рівень життя населення та його платоспроможність, характер дипломатичних стосунки тощо.

Товарний асортимент м'ясопродуктів, обсяг та період їх поставок на ринки конкретної країни визначаються наявними в суспільстві етнічними та національними харчовими традиціями, домінуючими релігійними віруваннями, способом життя громади та його соціальної структурою, впливом певних культурних груп та їх окремих представників. Водночас використання маркетингових комунікацій дозволяє змінювати харчові інституції та формувати бажані для бізнесу уподобання щодо споживання конкретних видів м'ясної продукції. Для виходу на зарубіжні ринки важливо використовувати як посередницькі структури, так і фірмовий продаж з обслуговування цільових груп споживачів, по відношенню до яких розробляється і безпосередньо проводиться диференційований або/та концентрований комплекс маркетингу.

На початковому етапі освоєння м'ясопереробними суб'єктами господарювання зарубіжних ринків важливо зосереджуватися на доступних ринкових сегментах. Особливої уваги в цьому відношенні заслуговують мешканці зарубіжжя українського походження, які компактно проживають на певній території та підтримують звичні для себе стандарти харчування. Перспективними також можуть бути окремі групи населення з усталеними національними, релігійними, соціальними та побутовими традиціями, що пов'язані зі споживанням м'яса і до яких є можливість донести інформацію щодо переваг відповідних м'ясопродуктів. Враховуючи тренди економічної глобалізації та використовуючи стратегічний горизонт планування, маркетинговими комунікаціями суб'єктів забезпечується подальша диференціація й охоплення нових сегментів споживачів світового ринку.

На внутрішньому ринку передумовами маркетингового забезпечення м'ясопереробних суб'єктів господарювання слугує низка чинників соціально-економічного, політико-правового та міжнародного плану. Так, об'єктивний характер соціальних передумов проявляється в необхідності забезпечення повноцінного харчування населення країни, що можливо лише за умови відповідності споживання м'ясопродуктів раціональним нормам. Цифрові матеріали щодо споживання основних продуктів харчування в розрахунку на одну особу за рік в Україні наведені в таблиці 1.

Аналіз показує, що звітного року м'ясної продукції в Україні споживається менше, ніж рекомендується ра-

ціональними нормами річного харчування. Ця різниця, що складається не на користь людини, становить 25,9 кг. У 2014 р. по відношенню до 1990 р. рівень споживання м'яса та м'ясопродуктів в розрахунку на одну особу в країні скоротився на 14,1 кг, або на 20,7 %. При цьому потягом всього періоду дослідження в раціоні харчування громадянина нашої держави середній рівень споживання м'яса та м'ясопродуктів не досягав рекомендованого нормативу.

У 2014 р. по відношенню до 2000 р., коли рівень споживання м'яса був мінімальним, приріст спожитого м'яса та м'ясопродуктів в розрахунку на одну особу становив 21,3 кг або збільшився майже на 65%. Проте сформований позитивний тренд споживання в останні роки змінився.

Має місце стабілізація споживання м'яса та м'ясопродуктів на рівні, що не відповідає раціональним нормам. Відсутність повного задоволення потреб споживачів в м'ясопродуктах слугує характерною рисою сучасного вітчизняного ринку та спричинює розробку й проведення на ньому господарюючими суб'єктами неординарного маркетингового забезпечення. Подальше зростання виробництва м'яса та м'ясопродуктів є об'єктивною вимогою щодо забезпечення їх доступності та споживання населенням країни в обсязі, що відповідає науково обгрунтованим нормам. Адже недотримання раціональних норм порушує надходження до людського організму повноцінного білка, незамінних амінокислот і ліпід, вітамінів, корисних мікроелементів та мінеральних речовин. При цьому варто виходити з того, що економічні перспективи збільшення споживання м'яса та м'ясопродуктів грунтуються на значних перспективах високоефективного ведення тваринницької галузі.

Споживачами продукції м'ясопереробних суб'єктів господарювання на внутрішньому ринку виступає населення країни, ринкові сегменти якого є досить різноплановими як за платоспроможністю, так і за формами маркетингових комунікацій. Низький в середньому рівень платоспроможності населення спричинює значну питому вагу продуктів харчування в структурі грошових витрат. Так, згідно зі статистичними даними [5, с. 59] у 2014 р. частка витрат на продукти харчування в структурі споживчих витрат домогосподарств в середньому за місяць складала 52,9 % від загальної суми. По відношенню до попереднього річного періоду витрати на продукти харчування зростають як в абсолютних, так і у відносних величинах.

У середньому за місяць у структурі грошових витрат домогосподарств на харчування частка, яку займає м'ясо та м'ясопродукти в грошових витратах на харчування, є максимальною — 21,9 % [5, с. 110]. Це на 6,6 в. п. більше за хліб та хлібопродукти, що займають другу сходинку в структурі грошових витрат на харчування.

Грошові витрати домогосподарств на м'ясо та м'ясопродукти в харчовому раціоні значною мірою залежать від розміру середньодушових еквівалентних грошових доходів. Так, за статистичними даними 2014 р. [5, с. 121] сума витрат на купівлю продукції м'ясопереробних суб'єктів господарювання прямо корелює з обсягами середньодушових грошових доходів у розрахунку на одне домогосподарство. Суттєвість цієї залежності засвідчує той факт, що домогосподарство з максимальним рівнем середньодушового еквівалентного грошового доходу у місяць (понад 3720 грн.) на м'ясо та м'ясопродукти витрачає 643,89 грн., тоді як домогосподарство з мінімальним рівнем середньодушового еквівалентного грошового доходу(до 480,0 грн.) на цю ж продукцію витрачає 149,40 грн., або в 4,3 рази більше. На основі виявлених масштабів та уподобань ринкових сегментів з різною платоспроможністю споживачів м'ясопродуктів м'ясопереробні суб'єкти господарювання повинні розробляти та цілеспрямовано проводити маркетингову товарну асортиментну, цінову й дистрибутивну політику.

Комплекс маркетингових комунікацій щодо нарощування продажу м'ясопродуктів заслуговує на особливу увагу в силу того, що використання цих ринкових інструментів підтримує бажані харчові традиції населення та формує паростки нових звичаїв, які варто посилювати з огляду на їх соціальну спрямованість щодо забезпечення повноцінного харчування людей в Україні. Для цього м'ясопереробні суб'єкти господарювання повинні ініціювати розробку маркетингових програм національного, регіонального та локального рівнів й активно приймати участь в їх реалізації. Те ж стосується виставок, ярмарок та інших пов'язаних з соціально значущими форумами в сфері пропаганди здорового харчування населення. Майбутні перспективи таких маркетингових акцій підтверджує наявність всесвітньовідомих розважальних заходів та фестивалів, присвячених споживанню сала, м'ясних виробів, пива, вина тощо. Всі вони свого часу започатковувалися завдяки маркетинговим заходам окремих господарюючих суб'єктів та ініціативі їх менеджерів й спеціалістів.

Повноцінне харчування населення постає соціально-економічною проблемою, вирішення якої передбачає поєднання зусиль держави та виробників м'яса й м'ясопереробних суб'єктів господарювання як предметно підвищення платоспроможності населення, так і стосовно формування попиту й стимулювання збуту м'ясопродуктів. Особливої уваги заслуговує використанням ними новітніх науково-технічних здобутків, зокрема інформаційні ресурси всесвітньої системи взаємопов'язаних комп'ютерних мереж Інтернету.

Реклама на телебаченні належить до числа найбільш впливових та поширених джерел впливу на споживачів. Для рекламування раціонального споживання м'ясопродуктів мають використовуватися найбільш популярні серед населення канали та телевізійні передачі, зокрема телесеріали, різноманітні шоу, спорт, гумор, кінофільми. Значний внесок у вирішення такого важливого завдання можуть зробити лідери громадської думки — зірки спорту, мистецтва, культури, політики.

Отримати належний досвід щодо просування продукції м'ясопереробних суб'єктів господарювання дозволяє реклама на регіональному телебаченні. Пильної уваги заслуговує використання в рекламних цілях телепередач з місцевими новинами, регіональні розважальні програми, що в своїй основі зорієнтовані на специфіку сприйняття інформації відповідною цільовою аудиторією. Виграшним є демонстрація на регіональних телеканалах круглих столів, бліц опитувань, вуличних студій. Вони максимально наближені до глядачів, які виступають в якості потенційних покупців м'ясопродуктів. Учас-

ники таких опитувань залучають до перегляду "вуличних сюжетів" родичів, друзів, сусідів, знайомих, колег, що важливо для такої реклами та її впливу на покупців.

Телепередачі, що ведуться безпосередньо з м'ясопереробних суб'єктів господарювання та демонструють їх кадрові, інноваційні, техніко-технологічні та організаційно-управлінські здобутки, особливо в порівнянні з минулими, викликають зацікавленість, в тому числі й до виробленої продукції з боку потенційних споживачів. Аналогічно регіональним телепередачам, функції з просування м'ясопродуктів можуть виконуватися передачами місцевого радіо. Трансляцію радіопередач з інформацією про новини та здобутки досліджуваних суб'єктів господарювання варто здійснювати на виробничих площадках та в місцях скупчення населення на території населених пунктів регіону. За потреби такі передачі узгоджуються з органами місцевого самоврядування. Фоновий режим та відсутність інформаційної нав'язливості забезпечується звучанням музики, привітань, адресних посвят тощо.

Важливо скористатися специфікою сприйняття інформації місцевим населенням, світогляд якого має доповнюватися новими бажаними для м'ясопереробних суб'єктів господарювання положеннями. Щоб останні відповідали світосприйняттю населення регіону необхідні знання місцевих висловів, прикмет, міфів, фольклору, сленгу. На основі цих знань маркетологами розробляються своєрідні "перехідні містки", якими ув'язуються існуючі ментальності населення з бажаними для господарюючих суб'єктів потребами в здоровому харчуванні. З урахуванням специфіки місцевого світосприйняття, засобами масової інформації формується відповідна поведінка людей в сфері раціонального споживання м'яса та м'ясопродуктів.

Обов'язковою умовою повноцінного маркетингового забезпечення м'ясопереробних суб'єктів постає підтримка рекламної діяльності заходами інших складових маркетингових комунікацій, комплекс яких включає формування попиту та стимулювання збуту, фірмовий стиль, бренд, імідж, зв'язок з громадськістю (public relations), персональний продаж. Їх вплив посилюється завдяки активній участі ринкових суб'єктів у виставках, ярмарках, а також здійснення ними спонсорства, благодійництва, меценатства. При цьому системність такого забезпечення гарантується проведенням товарної політики, ціноутворення та дистрибуції, адекватність яких динамічним змінам ринкового середовища зумовлюється стратегічним характером планування, здійснюваного на основі грунтовних маркетингових досліджень.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Маркетингове забезпечення м'ясопереробних суб'єктів господарювання являє собою постійно діючу виробничо-підприємницьку систему, спрямовану на виявлення та задоволення потреб споживачів в м'ясопродуктах через посередництво ринкового обміну з метою досягнення наперед визначених бізнесових цілей. Зміст маркетингової системи конкретного господарюючого суб'єкту інтегрує його місію, ринкові стратегії й бізнесові цілі, принципи, функції, організаційну структуру, ресурсний потенціал, технологію прийняття маркетингових та управлінських рішень, організацію дослідницької та виробничо-збутової діяльності в цілісну єдність, якісний прояв якої виявляється в постійній адаптації до динамічних змін оточуючого середовища. Функціонально маркетингове забезпечення м'ясопереробних суб'єктів господарювання поєднує як постачальницькі функції з надходження сировини для здійснення виробництва м'ясопродуктів, так і виконання всього комплексу заходів з виявлення та задоволення потреб споживачів внутрішнього та світового ринків. Перспективи подальших досліджень пов'язані з динамічними змінами внутрішнього та світового ринків м'яса й м'ясопродуктів, перспективами високоефективного функціонування м'ясопереробних суб'єктів господарювання на маркетингових засадах, вибраними соціальними стандартами життєдіяльності громади України, в тому числі стосовно раціонального харчування.

Література:

1. Драган О.І. Організаційно-методологічне забезпечення конкурентоспроможності підприємств м'ясної промисловості України: проблеми теорії і практики: монографія/ О.І. Драган. К.: НУХТ/ — 2007. — 251 с.
2. Маркетинг: навч. посібник.: В 2-х ч. [Сахацький М.П., Запша Г.М., Крутій Ю.С., Шинкарук Л.В.] / За ред. М.П. Сахацького. — Одеса: Пальміра, 2008. — 170 с.
3. Романенко І.П. Маркетинговий інструментарій забезпечення конкурентоспроможності продукції м'ясопереробної сфери АПК Полтавського регіону / І.П. Романенко // Економіка і регіон. — 2007. — №1 (12). — С. 90—98.
4. Сільське господарство України. Статистичний збірник за 2014 рік. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http:// www.ukrstat.gov.ua
5. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2014 році: стат. зб. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http:// www.ukrstat.gov.ua

References:

1. Drahan, O.I. (2007), Orhanizatsiyno-metodolohichne zabezpechennya konkurentospromozhnosti pidpryyemstv myasnoyi promyslovosti Ukrayiny: problemy teoriyi i praktyky [Organizationally-methodological providing of competitiveness of enterprises of meat industry of Ukraine: problems of theory and practice], monohrafiya, NUHT, p. 251.
2. Sakhatskyi, M.P. Zaphsa, H.M. Krutyi, U.S. and Shynkaruk, L.V. (2008), Marketynh [Navchal'nyy posibnyk], Vydavnytstvo "Pal'mira", Odessa, Ukraine.
3. Romanenko, I. P. (2007), Marketing tool of providing of competitiveness of products of meat reprocessing sphere of agroindustrial complex in Poltava region, Ekonomika i rehion,vol. 4, pp. 90—98.
4. Silske hospodarstvo Ukraini. Statistichniy zbirnik za 2014 rik (The Ukrainian agriculture. Statistical Yearbook for 2014), available at: http://http:// www.ukrstat.gov.ua (Accessed 5 September 2015).
5. Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2014 rotsi. (Expenditure and resources of housenolds of Ukraine in 2014 year), available at: http://http:// www.ukrstat.-gov.ua (Accessed 5 September 2015).

Стаття надійшла до редакції 29.09.2015 р.

УДК 658.152:659.1

Т. П. Дупляк,
к. е. н., доцент кафедри туризму та рекреації,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ВИСТАВКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

T. Dupliak,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Tourism and Recreation Department,
Kyiv National University of Trade and Economics

INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF EXHIBITION ACTIVITY ENTERPRISES

У статті розглянуто сутність та значення інвестиційної привабливості підприємств. Визначено основні види інвестиційної привабливості, які є характерними для підприємств виставкової діяльності. Досліджено стан та тенденції розвитку виставкової діяльності в Україні. Запропоновано напрями підвищення інвестиційної привабливості підприємств виставкової діяльності.

The article reviews the essence and importance of investment attractiveness of enterprises. The main types of investment attractiveness used by exhibition activity enterprises are defined. The state and trends of exhibition activity in Ukraine are described. Directions of increasing of exhibition activity enterprises investment attractiveness are proposed.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна привабливість, виставкова діяльність, інвестиційна привабливість підприємств виставкової діяльності.
Key words: investments, investment attractiveness, exhibition activity, investment attractiveness of exhibition activity enterprises.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних економічних умовах одним із пріоритетів забезпечення сталого розвитку підприємств виставкової діяльності є активізація інвестиційних процесів. Інвестиційна привабливість при цьому відіграє роль ключового елемента, оскільки її динамічність залежить від можливостей підприємства відповідати умовам потенційних інвесторів. Ступінь інвестиційної привабливості підприємства виставкової діяльності є індикатором, значення якого дозволяє зробити висновки потенційним інвесторам про необхідність та доцільність вкладення фінансових засобів саме в даний об'єкт.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сутність інвестиційної привабливості підприємств вже протягом тривалого часу є предметом уваги як у вітчизняній, так й у зарубіжній науковій літературі. Теоретико-методологічним засадам інвестиційної привабливості підприємства присвячені праці таких провідних вітчизняних та зарубіжних дослідників, як І. Ансофф, О. Андраш, І. Балабанов, І. Бланк, Н. Брюховецька, Л. Катан, Т. Момот, О. Мельник, А. Пилитяк та ін. Аналіз наукових праць з питань інвестиційної привабливості підприємства показав, що не всі її науково-методичні

Таблиця 1. Трактування поняття "інвестиційна привабливість підприємства"

Автор / Джерело	Визначення
Андраш О.А. [2, с. 4]	1) відносне поняття, що відображає думку певної групи інвесторів відносно співвідношення рівня ризику, рівня прибутковості і вартості фінансових ресурсів в тій або іншій державі, регіоні, галузі, підприємстві; 2) сукупність деяких об'єктивних ознак, властивостей, засобів, можливостей економічної системи, яка обумовлює потенційний платіжний попит на інвестиції; 3) показник, який характеризує можливість генерування максимального прибутку інвестора
Брюховецька Н.Ю. [4]	Збалансована система інтегральних та комплексних показників доцільності вкладання капіталу інвестором в об'єкт інвестування, яка відображає сукупність об'єктивних та суб'єктивних умов, що сприяють або перешкоджають процесу інвестування
Катан Л.І. [7, с. 23]	Здатність підприємства до залучення відповідних обсягів та відповідної якості інвестиційних ресурсів, здатність до простого та розширеного відтворення з метою забезпечення сталого розвитку виробництва в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки
Мельник О.Г. [8, с. 146]	Сукупність фінансово-економічних, соціальних, логістичних, технологічно-майнових, адміністративно-правових, партнерських, іміджево-брендових, товарних характеристик підприємства, які забезпечують його пріоритетне становище у конкурентній боротьбі за інвестиційні ресурси
Момот Т.В. [9, с. 121]	Рівень задоволення фінансових, виробничих, організаційних та інших вимог чи інтересів інвестора щодо конкретного акціонерного товариства, що оцінюється рівнем внутрішньо генерованого гудвілу
Пилитяк А.В. [10]	Інтегральна характеристика окремих підприємств як об'єктів майбутнього інвестування з позиції перспективності розвитку виробництва й обсягів збуту продукції, ефективності використання активів, їх ліквідності, стану платоспроможності та фінансової стійкості
Юр'єва О.Г. [12]	Досягнення компромісу інтересів між інвестором і реципієнтом інвестицій
Фінансовий словник [11, с. 358]	Узагальнювальна характеристика переваг і недоліків інвестування окремих об'єктів чи напрямів з позиції конкретного інвестора
Економічна енциклопедія [6, с. 53]	Характеристика підприємства чи будь-якого суб'єкта господарської діяльності, яка враховує суперечливі цілі інвестора: максимальний прибуток за мінімального ризику на певному об'єкті. Визначається на засадах системного підходу, що грунтується на єдності та взаємодії його аспектів: технічного, географічного, трудового, організаційного, екологічного, ресурсного, фінансово-економічного, правового та комерційного
Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій [1]	Рівень задоволення фінансових, виробничих, організаційних та інших вимог чи інтересів інвестора щодо конкретного підприємства, яке може визначатися чи оцінюватися значеннями відповідних показників, зокрема інтегрального оцінювання

та практичні аспекти отримали відповідний розгляд, що пов'язано зі складністю, широтою та багатогранністю проблеми. Значна частина питань, пов'язаних з дослідженням сутності та особливостей інвестиційної привабливості підприємств виставкової діяльності залишається не розкритою та потребує удосконалення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів інвестиційної привабливості підприємств виставкової діяльності, а також розробка пропозицій щодо напрямів її підвищення.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Незважаючи на значну поширеність категорії "інвестиційна привабливість підприємства" у теорії та практиці, її трактування характеризуються значною різноманітністю (табл. 1).

Трактування інвестиційної привабливості передбачено "Методикою інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій" [1], до того ж воно стало базовим і для багатьох науковців. У цьому документі інвестиційна привабливість розглядається як рівень задоволення певних вимог чи інтересів інвестора стосовно конкретного підприємства. Така позиція є не достатньо коректною, оскільки привабливість як характеристика підприємства виставкової діяльності не може ідентифікуватись із рівнем задоволення потреб інвесторів.

Аналогічно тлумачить інвестиційну привабливість підприємства Момот Т.В. [9, с. 121], але науковець розглядає інвестиційну привабливість акціонерного товариства, тому акцентує увагу на оцінюванні рівня внутрішньогенерованого гудвілу товариства. Варто зауважити, що такий підхід більше зацікавить фінансових інвесторів, ніж реальних, оскільки грунтується на порівнянні балансової вартості активів підприємства із ринковою, тобто із рівнем ринкової капіталізації акцій.

Доволі різнопланові характеристики інвестиційної привабливості пропонує Андраш О.А. [2, с. 4]. Зокрема науковець наголошує на відносності цього поняття, адже підприємство може бути інвестиційно привабливим для одних інвесторів та не привабливим з погляду інвестування для інших. Суперечливим є трактування інвестиційної привабливості підприємства як показника, що відображає можливість продукування максимального прибутку інвестора, оскільки певний показник може лише вимірювати рівень інвестиційної привабливості у відповідній шкалі, тобто показник є лише інструментом для діагностики у цій сфері. Що ж стосується акцентування уваги на максимальному прибутку інвестора, то, інвестор може мати найрізноманітніші цілі інве-

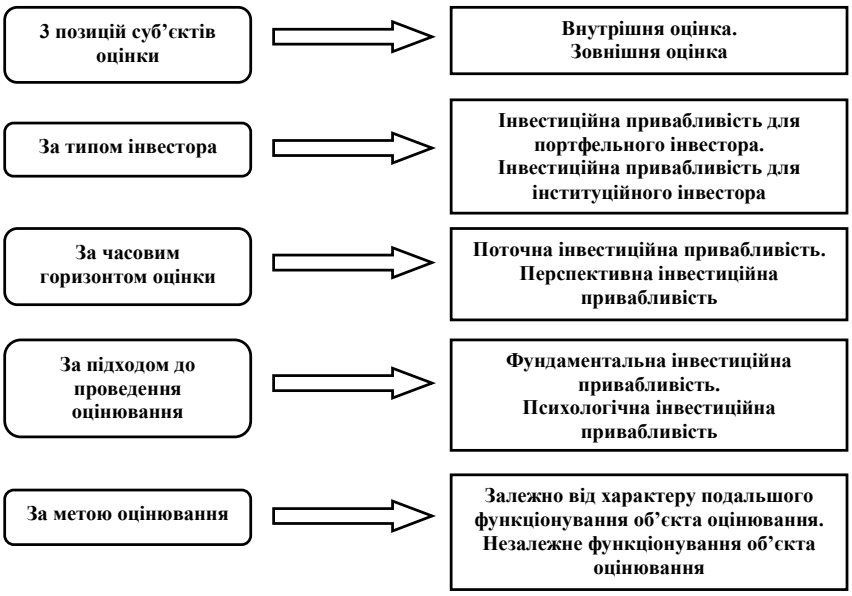

Рис. 1. Класифікація інвестиційної привабливості підприємств виставкової діяльності

Розроблено автором.

стування, які відмінні від максимізації прибутку. Щодо розгляду Андраш О.А. інвестиційної привабливості з погляду певних властивостей, характеристик, можливостей підприємства, які створюють певний попит на інвестиції, то попит на вільні кошти інвесторів жодним чином не кореспондується з підставами задоволення такого попиту, а саме підстави формують інвестиційну привабливість.

У енциклопедичній літературі [6] інвестиційна привабливість однозначно розглядається як характеристика підприємства, при цьому існують певні відмінності щодо змісту цієї характеристики. В "Економічній енциклопедії" наголошується на тому, що ця характеристика враховує суперечливі цілі інвестора, які полягають у максимізації прибутку та мінімізації ризиків. Слід зауважити, що на практиці інвестори чітко розуміють залежність рівня доходів від рівня ризикованості, тому високий рівень прибутковості інвестицій за мінімальних ризиків швидше насторожить потенційних інвесторів, ніж привабить. У згаданій енциклопедії зроблено спробу охарактеризувати інвестиційну привабливість підприємства з позиції системного підходу, що грунтується на оцінюванні технічної, географічної, трудової, організаційної, екологічної, ресурсної, фінансово-економічної, правової та комерційної складових організації [6, с. 53]. Така позиція акцентує увагу на інтегрованості поняття інвестиційної привабливості, хоча її складові виокремлено не досить вдало, оскільки окремі з них є суперечливими.

У "Фінансовому словнику" інвестиційна привабливість розглядається з погляду характеристики переваг і недоліків інвестування конкретним інвестором у відповідне підприємство [11, с. 358]. Проте це трактування не розкриває сутнісного наповнення поняття, адже незрозуміло, про які переваги та недоліки інвестування йдеться.

Брюховецька Н.Ю. та Хасанова О.В. інвестиційну привабливість підприємства розглядають як збалансовану систему інтегральних та комплексних показників, що відображає доцільність вкладання інвестором коштів у об'єкт інвестування [4]. Проте показники можна розглядати лише як інструмент діагностики інвестиційної привабливості, тому не варто ототожнювати ці поняття.

Доволі правомірно розглядають інвестиційну привабливість підприємства як його здатність залучати певні інвестиційні ресурси Катан Л.І., Хорішко К.С. [7, с. 23], але на практиці поширені випадки, коли інвестиційні вливання залучаються не завдяки об'єктивним характеристикам та підставам, а шляхом використання особистих зв'язків, лобіювання інтересів, використання цільових піар-технологій тощо. Щодо ідентифікування інвестиційної привабливості підприємства як здатності до відтворення, то воно є не досить коректним, адже ціллю будь-якого підприємства в економічній системі є відтворення вкладеного капіталу, що лише побічно пов'язано із інвестиційною привабливістю.

З погляду потенціалу підприємства трактує інвестиційну привабливість А. Пилитяк, наголошуючи на перспективах розвитку виробничої, збутової, фінансової сфер функціонування [10]. Такий підхід викликає певне зацікавлення, оскільки інвестора завжди цікавлять потенційні можливості підприємства, але не слід забувати, що інвестиційна привабливість є відносною характеристикою, тому її слід розглядати у ретроспективі, поточному розрізі та перспективі, а наявність потенціалу підприємства не завжди свідчить про можливості його реалізації.

Інвестиційну привабливість як інтегральну характеристику окремих підприємств — об'єктів можливого інвестування з позиції перспективності розвитку, обсягів та перспектив збуту продукції, ефективності використання активів, їх ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості розглядає Бланк І.О. [3].

Результати досліджень за проблемою дають змогу уточнити сутність інвестиційної привабливості підприємства виставкової діяльності. На нашу думку, варто роз-

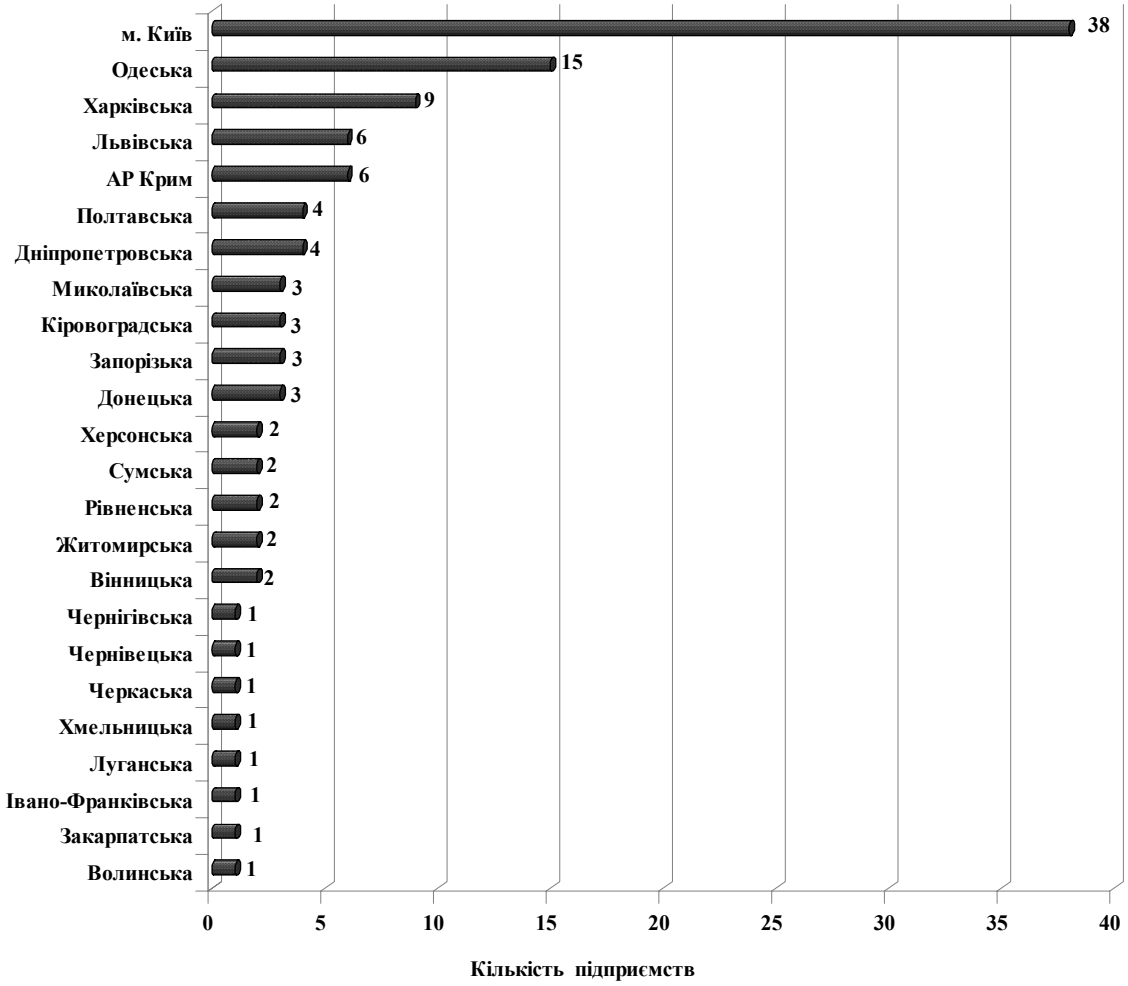

Рис. 2. Розподіл підприємств виставкової діяльності за регіонами України

Джерело: розроблено автором на основі [5].

глядати цю категорію як комплексну характеристику підприємства виставкової діяльності, яка дає підстави для перемоги у конкурентній боротьбі за інвестиційні ресурси на ринку на засадах врахування інтересів інвесторів.

Інвестиційну привабливість підприємства виставкової діяльності можна класифікувати за різними ознаками: з позиції суб'єктів оцінки, за часовим горизонтом оцінки, за типом інвестора, за підходом до проведення оцінювання, за метою оцінювання (рис. 1).

Розглянемо більш детально окремі види інвестиційної привабливості підприємства виставкової діяльності відповідно до наведеної класифікації. Внутрішня оцінка інвестиційної привабливості, що здійснюється самим підприємством виставкової діяльності, яке одночасно може виступати і як об'єкт, і як суб'єкт інвестування, оскільки збіг наявності вільних коштів та вигідних напрямів вкладень передбачає самоінвестування. До того ж підприємство повинно знати, які його шанси у боротьбі за залучення такого рідкісного ресурсу, як капітал, порівняно з конкурентами. У чому полягають його сильні та слабкі сторони.

Зовнішня оцінка інвестиційної привабливості може здійснюватися потенційними інвесторами, які оцінюють і співставляють вигоди багатьох варіантів вкладення капіталу та спиняються на більш ефективному, а також державою.

Портфельний інвестор характеризується як суб'єкт інвестиційної діяльності, що вкладає свій капітал у різноманітні об'єкти (інструменти) інвестування винятково з метою одержання інвестиційного прибутку. Такий інвестор не ставить своєю метою реальну участь в управлінні стратегічним розвитком підприємствами-емітентами.

Інституційні інвестори — це портфельні інвестори, які формують портфель цінних паперів на підставі фундаментального прогнозу поведінки їхніх котирувань у довготерміновому і середньотерміновому періодах, а потім керують цим портфелем. Поняття інституційні інвестори розглядають у широкому та вузькому сенсі. У широкому сенсі "інституційні інвестори" — це фінансові посередники будь-якого типу. Таке визначення відокремлює їх від індивідуальних інвесторів, які володіють портфелем і безпосередньо отримують усі доходи з нього. Втім, у період зростання ролі інституційних інвесторів на ринку цінних паперів почали вирізняти також поняття інституційні інвестори у вузькому сенсі. В цьому разі до них належать пенсійні фонди, взаємні фонди, страхові компанії, інвестиції, здійснювані трастовими відділами банків.

Поточна інвестиційна привабливість — це ситуативна характеристика підприємства виставкової діяльності на момент проведення оцінювання. Перспективна інве-

стиційна привабливість — це ймовірність досягнення висунутих цілей інвестування, яка виражається в індивідуальних очікуваннях потенційних інвесторів.

Фундаментальна інвестиційна привабливість — це така характеристика інвестиційної привабливості, яка виспутає базисом для прийняття інвестиційних рішень. Традиційно до цього базису відносяться економічні та матеріальні складові інвестиційної привабливості, оскільки саме економічний інтерес формує в першу чергу мотиваційну систему інвестора.

Психологічна інвестиційна привабливість є відображенням інвестиційної привабливості підприємства виставкової діяльності в очах конкретного інвестора, що склалася в результаті ряду як об'єктивних статистичних даних, так і суб'єктивних вимог інвестора.

Залежно від характеру подальшого функціонування об'єкта інвестиційна привабливість може бути оцінена з урахуванням цілей потенційних інвесторів щодо горизонтальної чи вертикальної інтеграції існуючого підприємства виставкової діяльності чи подальшого продажу об'єкта. Незалежне функціонування об'єкта — такій меті оцінювання відповідають цілі інвесторів з погляду на отримання доходів від фінансового-господарської діяльності підприємства виставкової діяльності.

Проведемо аналіз тенденцій розвитку виставкової діяльності з використанням даних статистичного спостереження в Україні [5]. Станом на 01.01.2014 на українському ринку послуг з організації виставок та ярмарків функціонувало 112 підприємств виставкової діяльності, з яких: 94 — організаторів виставок та 18 — виставкових центрів. Темпи зміни кількості підприємств виставкової діяльності за останні 10 років характеризуються незначними коливаннями, що пов'язано з приходом на ринок нових компаній та виходом з нього невеликих за розміром і непрофесійних організаторів виставок, які не витримали жорсткої конкуренції. Значне зменшення кількості виставкових підприємств (14,58 %) спостерігається у 2009 р. Відповідне зменшення спричинене світовою фінансово-економічною кризою та спадом ділової активності.

Більшість підприємств виставкової діяльності України працюють у великих ділових та індустріальних центрах: Києві — 38 (33,93 %), Одесі — 15 (13,39 %), Харкові — 9 (8,04 %), Львові — 6 (5,36 %), Дніпропетровську та Полтаві по 4 (3,57 %), Запоріжжі та Донецьку по 3 (2,68 %). У деяких регіонах України підприємства виставкової діяльності відсутні взагалі, до яких відносяться: Тернопільська та Київська область (рис. 2).

Підприємствами виставкової діяльності було проведено 922 виставкових заходів, з яких: 403 (43,71 %) виставок та 519 (56,29 %) ярмарків. Найбільшу кількість виставкових заходів — 219 (24 %) було проведено організаторами виставок, зареєстрованими у місті Києві, а також 149 заходів (16 %) — в Одеській області. Із загальної кількості виставкових заходів 14% мали статус міжнародних, 24% — національних, 59% — міжрегіональних, 3% — регіональних [5].

Найбільш поширеними тематичними напрямками виставкових заходів в Україні на сьогодні є: ярмарки товарів повсякденного попиту (38,5 %); товари легкої промисловості (14,42 %); сільське господарство, виноградарство та садівництво (8,24 %); будівництво та реконструкція (6,72 %); ярмарки технічних товарів та товарів повсякденного попиту (4,49 %); медицина та охорона здоров'я (4,45 %); харчова промисловість, готельний та ресторанний бізнес (2,82 %); спорт, туризм, дозвілля (2,6 %); меблі та побутова техніка (2,49 %) [5]. Необхідно відмітити, що виставкова спеціалізація регіону безпосередньо залежить від галузей економіки, які розвиваються у відповідному регіоні. Дослідження свідчать, що незначною є кількість виставкових заходів за участю підприємств важкої промисловості — металургійної, суднобудівельної, хімічної, нафтової та газової, які, є важливими для розвитку економіки окремих регіонів і країни у цілому.

Виставкова діяльність розвивається нерівномірно по території України. Найактивніша діяльність з організації виставок та ярмарків притаманна столиці України та великим містам. Низький рівень розвитку виставкової діяльності характерний для більшості регіонів, виставкові заходи в яких організовують переважно місцеві торгово-промислові палати або невеликі приватні підприємства. Централізація виставкової діяльності пов'язана з темпом ділової активності та властива не лише Україні.

Одним із вагомих факторів, що негативно впливає на інвестиційну привабливість виставкової діяльності є недостатня прозорість виставкового ринку. Відсутність достовірної інформації про фінансово-господарську діяльність виставкових підприємств призводить до неможливості проведення оцінки внеску виставкової діяльності у розвиток національної економіки та для потенційних інвесторів. Відсутність відповідних вартісних показників призводить до неможливості проведення більш детального та точного аналізу ефективності діяльності з організації виставок та ярмарків, визначення ступеню інтенсивності конкуренції на ринку. У зв'язку з цим, на нашу думку, форму статистичного спостереження за виставковою діяльністю, необхідно доповнити розділом "Основні фінансово-економічні показники", і таким чином уніфікувати структуру форм статистичного спостереження щодо організації надання послуг з окремих видів економічної діяльності.

Для підвищення інвестиційної привабливості підприємств виставкової діяльності та виставкової діяльності загалом необхідно вжити наступні заходи:

— посилити вплив виставкової діяльності на науково-технічне та технологічне оновлення вітчизняного виробництва;

— сприяти просуванню на внутрішній і зовнішній ринок товарів і послуг вітчизняних виробників;

— сприяти активній участі іноземних підприємств та організацій в українських виставкових заходах з метою ознайомлення з новою технікою і передовими технологіями;

— залучити інвестиції у вітчизняну економіку;

— активізувати участь українських підприємств та організацій у міжнародних виставках з метою розширення присутності вітчизняних товаровиробників на найбільш значних зовнішніх ринках і виходу на нові перспективні ринки збуту українських товарів та послуг.

ВИСНОВКИ

Отже, на підставі узагальнення трактувань категорії "інвестиційна привабливість підприємства" можна стверджувати, що у літературі та нормативно-правовій базі існує чимало поглядів на розуміння цього поняття, які зазвичай не розкривають сутності категорії, не конкретизують змістові параметри, а лише окреслюють певні вузькі елементи. Така багатоваріантність у тлумаченні інвестиційної привабливості підприємства надалі ускладнює її діагностику, оскільки різне змістове наповнення категорії зумовлює різні підходи до її оцінювання та ідентифікування.

Література:

1. Про затвердження Методики інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій: Наказ Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій № 22 від 23.02.1998 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http: // http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0214-98

2. Андраш О.А. Оцінка інвестиційної привабливості підприємств туристичної галузі / О.А. Андраш // Вісник НТУ "ХПІ". Тематичний випуск: Технічний прогрес і ефективність виробництва. — 2010. — № 8. — С. 3—12.

3. Бланк І.О. Інвестиційний менеджмент: підруч. / І.О. Бланк, Н.М. Гуляєва; під ред. А.А. Мазаракі. — К.: КНТЕУ, 2003. — 397 с.

4. Брюховецька Н.Ю. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства: визначення недоліків деяких існуючих методик / Н.Ю. Брюховецька, О.В. Хасанова // Економіка промисловості. — 2009. — № 44 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/econpr_2009_1_17.pdf&P21DBN=UJRN&Z21ID

5. Виставкова діяльність в Україні: статистичний бюлетень / За ред. І.В. Калачової. — К.: Держкомстат України, 2013. — 53 с.

6. Економічна енциклопедія: у трьох томах. — Т. 3 / Відп. ред. С.В. Мочерний. — К.: Видавничий центр "Академія", 2002. — 952 с.

7. Катан Л.І. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства / Л.І. Катан, К.С. Хорішко // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 15. — С. 22—24.

8. Мельник О.Г. Системи індикаторів оцінювання інвестиційної привабливості підприємств / О.Г. Мельник, Ю.Л. Логвиненко // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка". — 2006. — № 575 — С. 141—147.

9. Момот Т.В. Інвестиційна привабливість акціонерного товариства: удосконалення методики оцінки / Т.В. Момот // Менеджер. — 2005. — №4 (35). — С. 117 — 121.

10. Пилитяк А.В. Инвестиционная привлекательность регионов Украины: социально-демографический аспект / А.В. Пилитяк // Экономика Украины. — 2004. — № 8. — С. 82—85.

11. Фінансовий словник / А.Г. Загородній, Г.А. Вознюк, Т.С. Смовженко. — 4-те вид., випр. та доп. — К.: Т-во "Знання", 2005. — 566 с.

12. Юр'єва О.Г. Теоретико-методологічні аспекти оцінки інвестиційного клімату / О.Г. Юр'єва // Стратегія економічного розвитку України: наук. збірник. — 2012. — № 3 (10). — С. 250—255.

References:

1. Agency for the prevention of bankruptcy of enterprises and organizations (1998), The decree "On approval of the Methodology of integral estimation of investment attractiveness of enterprises and organizations", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0214-98 (Accessed 14 September 2015).

2. Andrash, O.A. (2010), "Evaluation of investment attractiveness of tourism industry", Visnyk NTU "KhPI". Tematychnyi vypusk: Tekhnichnyi prohres i efektyvnist vyrobnytstva, vol. 8, pp. 3—12.

3. Blank, I.O. Huliaieva, N.M. and Mazaraki, A.A. (2003), Investytsiinyi menedzhment [Investment management], Kyivskyi natsionalnyi torhovelno-ekonomichnyi universytet, Kyiv, Ukraine.

4. Briukhovetska, N.Iu. and Khasanova, O.V. (2009), "Evaluation of investment attractiveness: determination of some shortcomings of existing methods", Ekonomika promyslovosti, [Online], vol. 44, available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/econpr_2009_1_17.pdf&P21DBN=UJRN&Z21ID (Accessed 14 September 2015).

5. State Statistics Service of Ukraine (2013), "Vystavkova diialnist v Ukraini. Statystychnyi biuleten" [Exhibition activity in Ukraine. Statistical yearbook], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

6. Mochernyi, S.V. (2002), Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia], Vydavnychyi tsentr "Akademiia", Kyiv, Ukraine.

7. Katan, L.I. and Khorishko, K.S. (2010), "Evaluation of investment attractiveness", Investytsii: praktyka ta dosvid, vol. 15, pp. 22—24.

8. Melnyk, O.H. and Lohvynenko, Iu.L. (2006), "Systems of evaluating indicators of investment attractiveness of enterprises", Menedzhment ta pidpryiemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku. Visnyk Nats. un-tu "Lvivska politekhnika, vol. 575, pp. 141—147.

9. Momot, T.V. (2005), "Investment attractiveness of the joint stock company: improving of evaluation methods", Menedzher, vol. 4 (35), pp. 117—121.

10. Pylytiak, A.V. (2004), "Investment attractiveness of the regions of Ukraine: socio-demographic aspect", Ekonomika Ukrainy, vol. 8, pp. 82—85.

11. Zahorodnii, A.H. Vozniuk, H.A. and Smovzhenko, T.S. (2005), Finansovyi slovnyk [Financial dictionary], 4th ed, Znannia, Kyiv, Ukraine.

12. Yur'ieva, O.H. (2012), "Theoretical and methodological aspects of investment climate assessment", Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy: nauk. zbirnyk, vol. 3 (10), pp. 250—255.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2015 р.

УДК 339.7

О. В. Музиченко,
к. е. н., доцент кафедри міжнародних фінансів,
Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі, м. Київ

СВІТОВИЙ ДОСВІД ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ВІДПОВІДАЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ

O. Muzychenko,
PhD (Economics), Associate Professor Department of International Finance,
Ukrainian University of Finance and International Trade, Kyiv

WORLD EXPERIENCE OF IMPLEMENTATION OF PRINCIPLES OF RESPONSIBLE INVESTMENT

У статті узагальнено світовий досвід впровадження принципів відповідального інвестування у професійну інвестиційну діяльність. Розкрито сутність міжнародної ініціативи інвесторів "Принципи відповідального інвестування". Розглянуто зміст кожного із шести принципів відповідального інвестування. Розглянуто інструменти, які застосовуються власниками активів та керуючими активами при запровадженні принципів відповідального інвестування у інвестиційний процес. Наголошено на проблемних питаннях, пов'язаних із запровадженням принципів відповідального інвестування у вітчизняну практику. Узагальнено рекомендації щодо врахування світового досвіду імплементації принципів відповідального інвестування у діяльність професійних учасників фондового ринку України.

The article summarizes the world experience of implementing the principles of responsible investing in professional investment. The essence of the international Principles for Responsible Investment (PRI) Initiative was considered. The content of each of the six principles of responsible investment was considered. The tools that are used by asset owners and asset managers during implementing the principles of responsible investing in the investment process were considered. Emphasis was made on the issues related to the introduction of the principles of responsible investing in national practice. Recommendations about application of the world experience of implementing the principles of investment in activity of professional partisipants of stock market of Ukraine were generalized.

Ключові слова: принципи відповідального інвестування, соціально відповідальне інвестування, інвестування, інвестиційний фонд, управління активами, інвестиційний керуючий, власник активів, активне володіння.
Key words: principles of responsible investment, socially responsible investing, investment, investment fund, asset management, investment managers, asset owners, active ownership.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Соціально відповідальне інвестування, як одна зі світових тенденцій отримало широке розповсюдження на розвинутих фінансових ринках та поступово розвивається на ринках, що формуються. У розвинутих країнах вже сформувалась спільнота інституціональних та індивідуальних інвесторів, які дотримуються принципів, стратегій, форм та методів відповідального інвестування. Поступово найбільш привабливими для інвесторів стають компанії, що демонструють високий рівень корпоративного управління зокрема у сфері забезпечення прозорості і ефективності органів управління, а також орієнтованих на здійснення заходів зі скорочення негативного впливу на навколишнє середовище.

Ініціативи міжнародних організацій роблять важливий внесок у розвиток практик відповідального інвестування. На сьогоднішній день основними міжнародними стандартами відповідального інвестування виступають "Принципи відповідального інвестування" (UN Principles of Responsible Investments / UN PRI), розроблені Організацією Об'єднаних Націй, та "Принципи Екватора" (Equator Principles), засновані на стандартах Всесвітнього Банку і Міжнародної фінансової корпорації.

Метою міжнародної ініціативи інвесторів UN PRI є забезпечення відповідальності глобальних інвестицій, а у довгостроковій перспективі — побудова стійкої фінансової системи. Принципи є добровільною ініціативою, учасники якої зобов'язуються в процесі прийняття інве-

стиційних рішень враховувати екологічні і соціальні питання, а також питання корпоративного управління (так звані питання ESG). Інвестори, що приєдналися до ініціативи, вважають, що компанії, які у своїй діяльності не приділяють уваги питанням ESG, не мають ефективної системи управління ризиками, а отже, являють собою небезпечний об'єкт для інвестицій [1].

Відповідність компаній вимогам ініціативи "Принципи відповідального інвестування" відкриває для них потенційно більш дешеві і довгострокові джерела фінансування. Приєднання до ініціативи дозволяє публічно продемонструвати прихильність відповідальному інвестуванню.

В Україні відповідальне інвестування розвивається досить повільно. Ринок соціально відповідальних інвестицій практично відсутній. Проте присутність іноземних фондів відповідальних інвестицій на вітчизняному фондовому ринку дозволила б українському бізнесу, по-перше, залучати додаткове фінансування за рахунок включення облігацій та акцій українських компаній у портфелі фондів відповідальних інвестицій, по-друге, суттєво здешевити вартість залучення інвестиційних ресурсів. Зараз міжнародні інвестори активно цікавляться інвестиціями в Україну, проте очікують реформування підприємницького середовища. Основною проблемою розвитку відповідального інвестування на національному ринку вбачається низька прозорість українського бізнесу. Відсутність інформації про етичну та соціальну складову діяльності підприємств фактично унеможливлює залучення коштів соціально відповідальних інвесторів в українські компанії. Інвестори здебільшого не мають можливості оцінити їх діяльність в аспекті відповідального інвестування. В той же час, набирає обертів тенденція до запровадження соціальної відповідальності вітчизняного бізнесу. Отже, найближчим часом можливо буде очікувати зрушень і у напрямі відповідального інвестування. Прискорити цей процес допомагає аналіз світового досвіду та імплементація найкращих практик у діяльність професійних учасників вітчизняного фондового ринку та емітентів цінних паперів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження світового досвіду імплементації принципів відповідального інвестування у практичну інвестиційну діяльність, розкриття інструментів та механізмів впровадження принципів відповідального інвестування власниками активів та керуючими активів, розробленні рекомендацій щодо врахування світового досвіду імплементації принципів відповідального інвестування у практичну діяльність вітчизняних фінансових установ.

Аналіз останніх наукових публікацій, у яких досліджувались актуальні проблеми соціально відповідального інвестування, зокрема питання імплементації принципів відповідального інвестування у практичну інвестиційну діяльність, виявив, що незважаючи на певну розробленість даної тематики, існують питання як теоретико-методологічного, так і прикладного характеру, які потребують подальшого розвитку. У вітчизняних та зарубіжних наукових працях були фрагментарно висвітлені окремі питання теоретичного характеру щодо сутності ініціативи "Принципи відповідального інвестування" [2—5]. При цьому не приділялось значної уваги узагальненню світового досвіду запровадження принципів відповідального інвестування у інвестиційний процес, дослідженню інструментів і механізмів реалізації принципів інвестиційними керуючими та власниками активів. Наявний стан розробки питання може бути пояснений новизною проблеми для вітчизняної науки та відсутністю практичного досвіду її імплементації у практику вітчизняних фінансових установ. Таким чином, незавершеність формування цілісного уявлення щодо принципів відповідального інвестування обумовили актуальність дослідження, його мету та зміст.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах глобалізації та інтеграції жодна країна, яка належить або прагне належати до категорії розвинутих, не може оминути вирішення проблеми соціально відповідального інвестування. Водночас її розв'язання повинно базуватися на впровадженні певних стандартів соціальної відповідальності інвестора та емітента. Це необхідно для реалізації можливості порівняння результатів, досягнутих різними країнами та суб'єктами господарювання, а також ефекту від їхніх зусиль. В основу розробки міжнародних стандартів покладено формування принципів, правил і механізмів забезпечення суспільної довіри, партнерства та соціального розвитку. Якщо раніше питання соціальної відповідальності розглядалися лише у зв'язку з окремими інвестиційними продуктами і послугами, то тепер вони системно враховуються у всьому інвестиційному процесі. Сьогодні при відборі об'єктів інвестування приймаються до уваги екологічні (використання природних ресурсів; забруднення навколишнього середовища) і соціальні (дотримання прав людини; охорона здоров'я) аспекти, а також аспекти корпоративного управління (ефективність і незалежність роботи ради директорів; ситуація з бізнес-етикою і корупцією). Важливими є прозорість бізнесу та управління. До цього міжнародних інвесторів підштовхує ситуація та сучасні тенденції на світовому фінансовому ринку [2].

На початку 2005 року Організація Об'єднаних Націй запросила представників найбільших інституційних інвесторів приєднатися до процесу розробки Принципів відповідального інвестування. Працювали 20 експертів із 12 країн світу, що були представниками найбільших інституційних власників активів. Підтримку їм надавали 70 експертів, що представляли інвестиційну індустрію, міжурядові організації, наукове співтовариство, некомерційний сектор та громадянське суспільство. У квітні 2006 року розроблені Принципи були презентовані на Нью-Йоркській фондовій біржі та запропоновані інвесторам, емітентам та професійним учасникам фондового ринку. Перші 65 фінансових установ, що приєдналися до ініціативи, стали її засновниками [6]. Впродовж першого року діяльності були розроблені стандарти звітності та оцінки, напрацьовані інструменти реалізації програми та створена перша глобальна мережа інвесторів, готових вирішувати широке коло питань, пов'язаних із ESG.

Менш ніж за рік Принципи відповідального інвестування отримали підтримку ще 130 учасників, а сукупний обсяг активів, якими вони управляли, зріс майже удвічі і сягнув 9 трлн дол. США [7, с. 6]. Використовуючи можливості ООН, учасників і партнерів ініціативи, Принципи були представлені на десятках заходах по всьому світі. Проте саме активність учасників ініціативи у найбільшій мірі сприяла швидкому розширенню географії Принципів. Власники активів заохочували своїх інвестиційних менеджерів до участі в ініціативі, а інвестиційні менеджери, консультанти і аналітики розповсюджували

Таблиця 1. Кількісний та якісний склад учасників міжнародної ініціативи "Принципи відповідального інвестування" (станом на вересень 2015 р.)

Країни	Кількість учасників ініціативи			
	всього	у тому числі за категоріями участі:		
		власники активів	керуючі активами	сервіс-партнери
Всі країни	**1382**	**287**	**909**	**186**
у тому числі:				
США	236	22	177	37
Великобританія	197	42	128	27
Франція	137	11	116	10
Австралія	118	33	75	10
Канада	64	24	32	8
Бразилія	58	17	28	13
Німеччина	55	17	27	11
ОАЕ	5	-	2	3
Китай	4	-	3	1
Естонія	3	-	3	-
Чеська Республіка	2	-	2	-
Росія	1	-	1	-

Джерело: складено автором за даними [6].

інформацію серед своїх клієнтів. У якості прикладу можливо навести активність інвестиційного фонду PREVI у Бразилії, який протягом одного року долучив до ініціативи 15 бразильських інвестфондів. Керівництво Mitsubishi UFG Trust and Banking в Японії сприяло приєднанню до програми декількох інвестиційних фондів, в управлінні яких знаходився трильйон доларів США. А корейська компанія Eco-Frontier забезпечила приєднання дев'яти корейських організацій [6]. Ініціатива PRI швидко стала провідною глобальною мережею інвесторів, які публічно задекларували свою прихильність відповідальному інвестуванню. Очевидно, що активність учасників мала великий успіх як з точки зору кількості залучених учасників, так і з точки зору загальної величини активів, якими вони управляють.

На сьогоднішній день учасниками UN PRI є 1382 найбільших міжнародних інвестиційних компаній із 48 країн світу. Загальна сума активів, якими вони управляють, перевищує 45 трлн доларів США [6]. У той же час, як і раніше, існує багато країн, у яких поки що мало учасників програми або вони взагалі відсутні. Представники вітчизняного інвестиційного співтовариства у списку учасників відсутні. При цьому до ініціативи починають приєднуватися інвестиційні менеджери з постсоціалістичних країн. Першими це зробили інвестиційні керуючі з Чеської Республіки та Естонії. Минулого року до ініціативи приєдналась перша російська компанія, UFG Asset Management (UFG AM), одна з найбільших інвестиційних компаній, яка інвестує капітал інституціональних і приватних інвесторів у Росії і країнах СНД. Сукупний обсяг залученого капіталу в фондах UFG AM перевищує 1,5 млрд дол. США [8].

Приєднуючись до ініціативи, претенденти самостійно обирають одну із трьох можливих категорій участі. Проте правління ініціативи залишає за собою право визначати, якій саме категорії, у найбільшій мірі, відповідає специфіка діяльності кожного окремого претендента. Категорію "власник активів" можуть обрати державні та недержавні пенсійні фонди, урядові резервні фонди, ендаумент-фонди, страхові та перестрахувальні компанії, депозитарні установи. Категорія "керуючий активами" об'єднує професійних учасників ринку цінних паперів, які здійснюють діяльність з управління активами інституційних та індивідуальних інвесторів. Категорія "професійний сервіс-партнер" включає організації, які надають послуги власникам активів та/або керуючим активами у процесі інвестування.

Поділ на категорії не є особливо жорстким або принциповим, втім, за загальним правилом, інвестор вважається власником активів, а не керуючим активами, якщо він здійснює управління переважно власними активами, а не залученими коштами інших інвесторів. Якщо компанія-претендент має дочірні підприємства, то вона може стати одноосібним учасником від імені всіх структурних підрозділів. Також можливо зареєструвати окремі дочірні підприємства за різними категоріями участі.

Процедура приєднання до UN PRI включає три етапи. На першому — претендент самостійно ознайомлюється із вимогами до учасників ініціативи, умовами приєднання, умовами членства, вимогами щодо звітності та сплати членських внесків. Необхідна інформація та документи, що регламентують діяльність ініціативи, розміщені на її власному веб-сайті. Другий етап — підтвердження згоди компанії-претендента на приєднання до ініціативи. Для цього претендент подає відповідну заяву, до якої додаються декларація (за формою, встановленою для кожної із категорій участі), пакет документів фінансової та нефінансової звітності, схема організаційної структури компанії. На третьому етапі, що триває два тижні, заяву претендента розглядає Секретаріат ініціативи. Якщо стосовно нового учасника буде прийняте позитивне рішення, йому надсилається рахунок-фактура на сплату вступного членського внеску. Після отримання оплати заява претендента схвалюється і йому надсилається офіційне вітальне повідомлення, яке підтверджує його статус учасника UN PRI. Також новий учасник отримує інструкції щодо доступу до інтернет-ресурсів ініціативи, посилання з логотипом PRI для використання на своєму веб-сайті та рахунок-фактуру на сплату щорічного членського внеску [6].

Обов'язковою умовою членства в UN PRI є щорічне подання звітності. Протягом першого року учасники ініціативи повинні оволодіти загальновстановленою системою звітності, яка дозволяє вимірювати прогрес у напрямі реалізації Принципів на практиці. Учасники, які не виконують мінімальних умов членства щодо надання звітів та сплати членських внесків, можуть бути виключені з UN PRI. Вийти з ініціативи можливо у будь-який час за власним бажанням. Так, приміром, за період з липня 2013 року до червня 2014 року були виключені 120 учасників. За цей же період до ініціативи приєднались 177 нових учасників [6]. За період з липня 2014 року до червня 2015 року виключено 100 учасників. А приєдналось за цей період — 220 учасників: 162 керуючих активами, 24 власників активів, 34 сервіс-партнерів [9, с. 56—58].

На сьогоднішній день учасниками ініціативи є 909 керуючих активами, 287 власників активів, 186 професійних сервісних партнерів (табл. 1).

Організації, що приєднуються до UN PRI, зобов'язуються дотримуватись у своїй діяльності шести основних принципів відповідального інвестування (рис. 1), що передбачає розробку ними власних стратегій і тактик інтеграції принципів, імплементація їх у поточну діяльність, а також здійснення певних активних дій [6].

Перший принцип учасники ініціативи можуть реалізувати шляхом здійснення публічних заяв про включення питань PRI та ESG до інвестиційної політики компанії;

затвердження окремого внутрішнього документу щодо врахування питань PRI/ESG при здійсненні компанією інвестиційної діяльності; призначення в компанії спеціаліста, відповідального за питання PRI/ESG; пропагування галузевого навчання з питань PRI/ESG для спеціалістів інвестиційної сфери; фінансування регулярного проведення конференцій для обговорення проблем екології, соціальної сфери, корпоративного управління.

При реалізації другого принципу учасники намагаються: розробити стратегію активної власності, яка включає процедуру голосування за довіреністю, пряму участь акціонерів, організацію спільних проектів, реєстрацію резолюцій акціонерів; розробити та прийняти офіційну політику проведення голосування, яка враховує питання екології, соціальної сфери і корпоративного управління; застосовувати свою політику проведення голосування у міжнародному масштабі всюди, де можливо; вимагати надання звітів про проведення голосування з метою пересвідчитися, що воно було проведено у відповідності до вимог інвестполітики компанії.

ПРИНЦИПИ ВІДПОВІДАЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ
(UN Principles of Responsible Investments)

- *1. Ми включимо питання екології, соціальної сфери та корпоративного управління у процеси інвестування та прийняття рішень*
- *2. Ми будемо активними власниками активів та включимо ESG-аспекти в нашу політику та практику володіння активами*
- *3. Ми будемо вимагати від власників активів, у які ми інвестуємо, адекватного розкриття інформації по питанням ESG*
- *4. Ми будемо сприяти прийняттю та реалізації Принципів в інвестиційномі співтоваристві*
- *5. Ми будемо спільно працювати над підвищенням спільної ефективності у реалізації Принципів*
- *6. Ми будемо надавати звіт про свою діяльність та досягнуті результати щодо реалізації Принципів*

Рис. 1. Принципи відповідального інвестування UN PRI

Джерело: складено автором за даними [6; 10].

Третій принцип передбачає, що учасники ініціативи вимагають від компаній публікації стандартних звітів за результатами діяльності, спрямованої на вирішення питань PRI/ESG; надання інформації щодо прийняття та дотримання норм, стандартів та кодексів міжнародних ініціатив, пов'язаних із PRI/ESG; підтримання резолюцій акціонерів, які заохочують розкриття інформації з питань PRI/ESG.

Дотримуючись четвертого принципу, учасники намагаються: включати вимоги, які стосуються PRI, у пропозиції, адресовані інвестиційним керуючим та консультантам; заохочувати співробітників обирати пенсійні фонди, які є учасниками програми PRI; вимагати від постачальників послуг приєднання до ініціативи UN PRI; переглянути взаємовідносини з постачальниками послуг, якщо їх зусилля у сфері PRI/ESG незадовільні; приймати участь у обговоренні або лобіюванні урядової політики або галузевих нормативів.

П'ятий принцип передбачає, що учасники намагаються брати участь у спільній діяльності щодо реалізації PRI; ініціювати спільні проекти та залучати інших інвесторів; заохочувати зовнішніх керуючих акціонерним капіталом долучатися до ініціативи UN PRI; приймати участь у спільних проектах або галузевих асоціаціях.

При реалізації шостого принципу активні учасники намагаються розкривати інформацію щодо інтеграції питань відповідального інвестування та ESG в інвестиційні процеси; розкривати інформацію про щорічні результати голосування; надавати регулярну звітність щодо діяльності по імплементації Принципів, результатах роботи та загальних досягненнях; надавати інформацію з питань PRI/ESG власникам активів; надавати звітність за результатами або досягненнями в сфері застосування PRI, застосовуючи підхід "виконуй вимоги або поясни, чому вони не виконуються" [6].

У якості конкретних прикладів окремих заходів, які були ініційовані та реалізовані на практиці учасниками ініціативи, можливо навести наступні дії. У 2010 році група з 20 інвесторів провела переговори з міжнародними компаніями, що виробляють текстильну продукцію, у тому числі з бавовни, яка вирощується в Узбекистані, з метою припинення практики використання насильницької дитячої праці на бавовняних полях. До цієї ініціативи приєдналися 70 компаній-виробників одягу, зокрема, такі провідні світові бренди, як C&A, Gap, H&M, Levi's. Звичайно, що при долученні до подібних гуманітарних ініціатив, компанії можуть зазнавати значних втрат на окремих ділянках собівартості своєї продукції. Проте вони виграють на покращенні власного іміджу в очах акціонерів і споживачів.

Важливою, на думку ООН, є ініціатива учасників щодо підписання у 2010 році угоди між інвесторами та гірничодобувним підрозділом австралійської компанії Wesfarmers щодо інвестування в обладнання, яке дозволить видобувати фосфатні породи не на спірній території невизнаної держави Західна Сахара, яка фактично багато років знаходиться під окупацією Марокко, а в інших регіонах світу. У тому ж році, інвестори провели переговори з 14 північноамериканськими, європейськими та японськими компаніями, які виробляють споживчу електроніку, зокрема мобільні телефони і ноутбуки. Метою перемовин було з'ясування достатності заходів, що вживаються цими виробниками, по управлінню соціальними і діловими ризиками, пов'язаними із видобутком олова, танталу та інших мінералів у Конго. Стурбованість інвесторів була викликана тим, що території, на яких видобуваються ці копалини, контролюються збройними угрупованнями, причетними до масових вбивств мирного населення та іншими злочинами проти прав людини.

У лютому 2011 р. група з 24 інституційних інвесторів, керуючих активами у сумі 1,6 млрд дол. США, звернулась до 30 провідних фондових бірж світу із закликом включити до правил лістингу вимоги щодо регулярної публікації нефінансових звітів з корпоративної соціальної відповідальності. У результаті проведеної роботи декілька бірж почали вимагати від емітентів надання інтегрованої звітності, що включає інформацію щодо ESG питань [6].

UN PRI надає учасникам ініціативи всебічну підтримку у відповідальних інвестиційних зусиллях та діях. До-

помога надається декількома робочими групами, що діють за визначеними напрямами. Підтримка реалізації програми здійснюється наданням допомоги у зусиллях по запровадженню Принципів у поточну діяльність шляхом консолідації інструментів та ресурсів, стимулювання дискусій, організації тематичних досліджень, розробки та видання методичних посібників, обговорення доповідей, організації семінарів і вебінарів. Кліринговий центр PRI, створений у 2006 році, став провідною світовою платформою для спілкування інвесторів, яка дозволяє краще взаємодіяти та обмінюватись інформацією з іншими учасниками, емітентами, іншими суб'єктами інвестиційного процесу з питань ESG у різних секторах економіки та регіонах. Академія PRI є спільнотою бізнес-шкіл, вчених і академіків, які проводять дослідження у сфері відповідального інвестування, аналізують кращі практики запровадження Принципів та врахування ESG при прийнятті інвестиційних рішень. Важливим аспектом підтримки учасників ініціативи є допомога у підготовці звітності, яка дозволяє відстежувати прогрес у запровадженні Принципів та здійсненні відповідальних інвестицій, оцінювати ефективність проведених заходів. Ініціативою були розроблені стандарти звітності і оцінки, а також інструмент підготовки звітності, який дозволяє учасникам оцінювати результати по кожному принципу протягом певного періоду часу та порівнювати їх із результатами інших учасників.

З кожним роком зростає роль UN PRI у підвищенні обізнаності про відповідальне інвестування у глобальному інвестиційному співтоваристві, у підвищенні рівня прозорості діяльності учасників та зміцненні співпраці між ними. Основними своїми досягненнями за результатам, проведеної роботи за період з 2006 року по теперішній час, UN PRI вважає:

— збільшення активів: кількість активів, що знаходяться під прямим управлінням учасників ініціативи зросла майже у 15 разів у порівнянні з показниками 2006 року;

— ESG-інтеграція: більше половини фондів, у які інвестували учасники-власники активів, і понад 40 % фондів, які знаходяться в управлінні учасників-керуючих активами, при відборі об'єктів інвестування враховують ESG-критерії;

— взаємодія: 90% учасників ініціативи співпрацюють з одним або декількома іншими інвесторами та керуючими активами, що дотримуються Принципів;

— прозорість: майже 550 учасників ініціативи сформували та надали звітність про проведену роботу із запровадження Принципів та її результати, 242 учасника (44 % від загальної кількості) розкрили та опублікували річні звіти;

— розкриття інформації: 71 % учасників ініціативи вимагали від компаній-емітентів цінних паперів включення інформації щодо ESG у фінансову звітність;

— інформаційний ресурс: через Кліринговий центр учасники ініціативи мають можливість спілкуватись із більш ніж 1400 компаніями зі всього світу щодо запровадження ESG компонентів у діяльність та звітність;

— державна політика: 28 учасників ініціативи співпрацюють із 30 фондовими біржами світу щодо заохочення емітентів розкривати питання ESG у регулярній фінансовій та нефінансовій звітності [6].

В Україні ще не сформувалась національна модель відповідального інвестування. Тому зараз вкрай необхідна скоординована робота саморегулювних організацій, професійних асоціацій, міжнародних організацій, компаній, громадських організацій та науковців щодо розробки вітчизняної моделі відповідального інвестування з урахуванням світового досвіду імплементації Принципів у процес інвестування та прийняття інвестиційних рішень. Також необхідно докласти суттєвих зусиль по подоланню факторів, які перешкоджають інтеграції Принципів у вітчизняну практику інвестування. На даний момент такими факторами є: недостатня поінформованість учасників фондового ринку про можливості і вигоди соціально відповідального інвестування; слабкий рівень впровадження концепції соціальної відповідальності у діяльність фінансових установ; нечисленність інвестспівтовариства, що займається питаннями інвестицій в екологічно та соціально відповідальний бізнес; непрозорість діяльності вітчизняних компаній; несформованість інституційних механізмів регулювання відповідального інвестування; відсутність чіткої законодавчої бази, яка б створювала правове підгрунтя соціально відповідального інвестування.

Досвід діяльності учасників UN PRI свідчить, що на початковому етапі впровадження принципів відповідального інвестування у діяльність вітчизняних фінансових установ робота повинна бути сконцентрована у трьох напрямках: "використання", "формалізація" і "оприлюднення" [7, с. 37].

У напрямі "використання", на нашу думку, необхідно забезпечити: підтримку подальших наукових досліджень у сфері відповідального інвестування та імплементації принципів відповідального інвестування; організаційну підтримку освітніх заходів; включення навчального модулю "Соціально відповідальне інвестування" у навчальні програми по підготовці фахівців професійних учасників ринку цінних паперів з питань управління активами, торгівлі цінними паперами, депозитарної діяльності; створення інтернет-платформи, на базі якої інвестиційне співтовариство могло б обмінюватись досвідом і практиками по імплементації принципів відповідального інвестування.

За напрямом "формалізація" необхідно здійснити розробку: національної програми впровадження принципів відповідального інвестування; законодавчої та нормативної бази відповідального інвестування; національних стандартів соціально відповідального інвестування.

У напрямі "оприлюднення" необхідно: забезпечити переклад на державну мову документів, розроблених UN PRI щодо сутності ініціативи, переваг участі у ній, умов вступу та членства, вимог до розкриття інформації та звітності; проводити державні інформаційні кампанії з тематики соціально відповідального інвестування; сприяти створенню відповідних вітчизняних підручників, навчальних посібників і методичних матеріалів; проводити конференції з питань впровадження принципів відповідального інвестування за підтримки та участі державних органів влади, саморегулювних організацій, професійних асоціацій та ЗМІ.

Реалізація запропонованих заходів у короткостроковій перспективі дозволить підвищити обізнаність суспільства та інвестиційного співтовариства щодо міжнародних ініціатив у сфері відповідального інвестування; забезпечить приєднання до UN PRI представників вітчизняного ринку цінних паперів; підвищить соціальну відповідальність українського фондового ринку; збільшить кількість нефінансових звітів компаній; забезпечить інтеграцію вітчизняних фахівців з відповідально-

го інвестування у європейське та світове фахове середовище. У довгостроковій перспективі результати проявляться у становленні вітчизняної практики соціально відповідального інвестування як загальноприйнятої тенденції; підвищенні інвестиційної привабливості країни, окремих секторів економіки та цінних паперів окремих вітчизняних емітентів; активізації інвестиційного процесу; збільшенню обсягів іноземних інвестицій у вітчизняну економіку; інтеграції вітчизняного бізнесу у міжнародний економічний простір, де стандарти і принципи відповідального інвестування стали нормою і обов'язковою умовою.

ВИСНОВКИ

Соціально відповідальне інвестування отримало широке розповсюдження на розвинутих фінансових ринках та поступово впроваджується на ринках, що розвиваються. Сформувалась світова спільнота інвесторів, які дотримуються принципів, стратегій, форм та методів відповідального інвестування. "Принципи відповідального інвестування" є міжнародною добровільною ініціативою, учасники якої, при відборі об'єктів інвестування, враховують екологічні та соціальні питання, а також питання корпоративного управління. В Україні національна модель відповідального інвестування ще не сформувалась. Факторами, які перешкоджають інтеграції принципів відповідального інвестування у вітчизняну практику є: слабкий рівень впровадження концепції соціальної відповідальності у діяльність фінансових установ; недостатня поінформованість учасників фондового ринку; несформованість інституційних механізмів регулювання відповідального інвестування; непрозорість діяльності вітчизняних компаній; відсутність чіткої законодавчої бази, яка б створювала правове підгрунтя соціально відповідального інвестування. Необхідна скоординована робота саморегулювних організацій, професійних асоціацій, компаній, громадських організацій та науковців по розробці вітчизняної моделі відповідального інвестування з урахуванням світового досвіду запровадження принципів відповідального інвестування у процес інвестування та прийняття інвестиційних рішень. Імплементація принципів відповідального інвестування у практичну діяльність фінансових установ забезпечить приєднання до ініціативи UN PRI представників вітчизняного ринку цінних паперів; підвищить соціальну відповідальність українського фондового ринку; активізує інвестиційний процес та забезпечить інтеграцію у міжнародний економічний простір.

Література:

1. В фокусе: корпоративное и устойчивое развитие. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.kpmg.com/KZ/ru/IssuesAndInsights/ArticlesAndPublications/Documents/GS_Magazine_-Jan_2013_rus.pdf

2. Васильчук І.П. Теоретико-методологічні засади й еволюція концепції соціально відповідального інвестування / І.П. Васильчук // БІЗНЕСІНФОРМ. — 2015. — № 1. — С. 21—28.

3. Іваницька О. Глобальні стандарти соціальної відповідальності бізнесу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/1241?view=material

4. Аннаев А.А. Инвестирование на рынке ценных бумаг с учетом принципов социальной отвественности: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук: 08.00.10 / А.В. Аннаев. — М., 2011. — 30 с.

5. Замлелый А.Ю. Финансирование устойчивых инвестиций: принципы, инструменты, оценка эффективности: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. экон. наук: 08.00.10 / А.Ю. Замлелый. — М., 2013. — 26 с.

6. PRI Association [Electronic resource]. — Access mode: http://www.unpri.org/

7. Принципы ответственных инвестиций. Отчет секретариата о результатах 2007 года: Внедрение, оценка и руководство [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http: //www.unpri.org/fi les/pri_rus.pdf

8. UFG стал участником саморегулируемой организации при поддержке ООН по внедрению Принципов Социально-Ответственного Инвестирования (PRI) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://ufgam.ru/newsblock/238/y2014/

9. Annual report 2015 from awareness to impact [Electronic resource]. — Access mode: http://2xjmlj-8428u1a2k5o34l1m71.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/PRI_AnnualReport2015.pdf

10. Principles for responsible investment [Electronic resource]. — Access mode: http://www.unpri.org/viewer/?file=wp-content/uploads/PRI_Brochure_-2015.pdf

References:

1. KPMG (2013), "Focus: Corporate and Sustainable Development", available at: http://www.kpmg.com/KZ/ru/IssuesAndInsights/ArticlesAndPublications/Documents/GS_Magazine_Jan_2013_rus.pdf (Accessed 5 September 2015).

2. Vasyl'chuk, I.P. (2015), "Theoretical and methodological foundations and evolution of the concept of socially responsible investing", BIZNESINFORM, vol. 1, pp. 21-28.

3. Ivanyts'ka, O. (2015), "Global standards of corporate social responsibility", Nezalezhnyj AUDYTOR, available at: http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/1241?view=material (Accessed 5 September 2015).

4. Annaev, A.A. (2011), "Investing in the securities market according to the principles of social responsibility", Ph.D. Thesis, Economy, Moscow, Russia.

5. Zamlelyj, A.Ju. (2013), "Financing of sustainable investments: principles, tools, performance evaluation", Ph.D. Thesis, Economy, Moscow, Russia.

6. PRI Association (2015), available at: http://www.unpri.org/ (Accessed 5 September 2015).

7. PRI Association (2008), "Principles for Responsible Investment. Report by the Secretariat on the results of 2007: Implementation, assessment and management", available at: http://www.unpri.org/files/pri_rus.pdf (Accessed 5 September 2015).

8. UFG AM (2014), "UFG became a member of the self-regulatory organization with the support of the UN the implementation of the Principles of socially Responsible Investment (PRI)", available at: http://ufgam.ru/newsblock/238/y2014/ (Accessed 5 September 2015).

9. PRI Association (2015), "Annual report 2015 from awareness to impact", available at: http://2xjmlj8428u-1a2k5o34l1m71.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/PRI_AnnualReport2015.pdf (Accessed 5 September 2015).

10. PRI Association (2015), "Principles for responsible investment", available at: http://www.unpri.org/viewer/?file=wp-content/uploads/PRI_Brochure_2015.pdf (Accessed 5 September 2015).

Стаття надійшла до редакції 26.09.2015 р.

УДК 330.101

І. С. Чорнодід,
к. е. н., доцент кафедри фінансів та маркетингу,
Академія праці соціальних відносин та туризму

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ

I. Chornodid,
Ph.D., associate professor, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

INSTITUTIONAL INSTRUMENTS OF ENSURING THE COUNTRY'S SOCIAL COMPETITIVENESS

У статті розкрито інституціональний інструментарій забезпечення соціальної конкурентоспроможності країни. Розкрито інституційні фактори впливу на економічний розвиток: загально-цивілізаційні, політично-правові, соціально-економічні, соціально-психологічні. Доведено, що відносини власності, серед найважливіших інституціональних чинників функціонування національної економіки, відіграють ключову роль в економічній системі. Проведено аналіз підходів щодо функціонування інститутів у різних країнах, виділено основні етапи інституціональної трансформації економіки перехідного типу та виділено чинники, що впливають на ефективність інституціонального вибору. Головними суб'єктами, що визначають соціальну конкурентоспроможність національної економіки, виступають держава, громадяни, підприємства, організації і установи. Об'єктами — особа, її права і свободи, добробут, соціальна безпека; підприємство, його економічні і немайнові цінності, людський соціальний капітал; держава, її конституційний лад, економічна незалежність, системна і територіальна цілісність тощо. Розкрито інституціональний інструментарій підвищення соціальної конкурентоспроможності економіки.

In the article the institutional instrument ensuring social competitiveness. Solved institutional impacts on economic development: general civilizational, political, legal, socio-economic, socio-psychological. Proved that the property relations, among the most important factors of institutional functioning of the national economy, play a key role in the economic system. The analysis of approaches to the functioning of institutions in different countries, highlighted the main stages of the institutional transformation of the economy in transition and highlighted the factors that influence the effectiveness of institutional choice. The main subjects that define social competitiveness of the national economy are the state, citizens, enterprises, organizations and institutions. The objects — a person, his rights and freedoms, prosperity, social security; company, its economic and moral values, human social capital; state, its constitutional order, economic independence, and territorial integrity of the system and more. Solved institutional tools increased social economic competitiveness.

Ключові слова: конкурентоспроможність, інститут, соціальна конкурентоспроможність, інституціональне середовище, інституціональний інструментарій, соціальна безпека.

Key words: competitiveness, institute, social competitiveness, institutional environment, institutional instruments, social security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Соціальна конкурентоспроможність виступає складовою глобальної конкурентоспроможності й забезпечується, по-перше, тими інституціональними чинниками, які сприяють ефективному розвитку економіки й реалізації на його основі потреб суспільства; по-друге, тими суспільними інститутами, які безпосередньо визначають показники потенціалу соціальної конкурентоспроможності економіки та соціальної безпеки країни. Інституціональні чинники мають складну структуру, неоднозначно визначаються представниками економічної думки, мають недостатню визначеність з погляду їх кількісної та якісної оцінки.

В економічній теорії та практиці господарювання України як держави з трансформаційною соціально-економічною системою, на сьогодні не існує єдиного підходу до інституціональних механізмів забезпечення соціальної конкурентоспроможності країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Нині досить активно ведеться дослідження проблем суті та механізмів забезпечення соціальної конкурентоспроможності країни та її інституційної складової у працях таких вчених-економістів, як З. Галушка, А. Гальчинський, В. Геєць, Я. Жаліло, О. Грішнова, Е. Лібанова, Л. Ільчук , В. Куценко, О. Новікова, Ю. Гайдай, О. Яременко та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою написання статті є запропонувати інституціональний інструментарій забезпечення соціальної конкурентоспроможності країни, охарактеризувати основні підходи до їх аналізу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інституціональний інструментарій має сильний вплив на індекси конкурентоспроможності та економічного росту [1]. У сучасних міжнародних рейтингах конкурентоспроможності окремих країн інституції мають визначальне значення.

Д. Норт визначав інститути як "правила гри" у суспільстві, або сформовані людиною обмеження, які сприяють утворенню взаємовідносин між індивідами [2]. За його словами, інститути утворюють відповідну структуру, в межах якої людина виражає свою поведінку, власні уподобання та бажання. Проаналізувавши інституційну структуру суспільства, він зазначив, що "...саме складна взаємодія формальних правил і неформальних обмежень, разом із механізмами примушення до їх виконання, формують наше звичайне життя і направляють нас у тих повсякденних (само це слово викликає в свідомості уявлення про інституційну стабільність) справах, якими наповнено наше життя" [2]. Д. Норт розглядає три інституційних "зрізи": а) неформальні (неофіційні) обмеження; б) формальні (офіційні) правила; в) механізми примусу, що ефективно забезпечують дотримання цих обмежень і правил (суди, поліція та ін.).

З погляду соціальної конкурентоспроможності економіки формальні та неформальні інститути по-різному проявляються в різних суспільствах. Вважається, що як у бідних, так і у багатих країнах люди більше покладаються на неформальні інститути при встановленні взаємовигідних контактів і зв'язків.

Інституційні фактори впливу на економічний розвиток (у тому числі й соціальну конкурентоспроможність економіки) визначаються перш за все за особливими умовами їх впливу.

Вони поділяються на:

— загально-цивілізаційні (домінуюча ідея або думка у суспільств, стратегічні напрямки розвиток; історичний, культурний, духовний розвиток суспільства);

— політично-правові (господарське законодавство, якість конституції та методів кооперації між державою, бізнесом, політичною культурою, неформальними правилами та традиціями);

— соціально-економічні (чіткі "правила гри", які визначають ефективні й неефектні види діяльності; чітко визначені права власності; функції і соціальні правила торгівлі; ефективність банківської та фінансової систем, відповідні методи управління ризиками та страхова система; загальноприйнята система податків; децентралізована економічна система; формальні економічні інститути, які позитивно впливають на довгострокове зростання;

— соціально-психологічні (порівняно стабільні характеристики суспільства, які змінюються еволюційним шляхом; психологічні риси людей, які живуть у суспільстві; особлива роль національної культури, менталітет, види етнічної поведінки [3].

Інституціональний інструментарій має сильний вплив на індекси конкурентоспроможності та економічного росту [4].

Враховуючи те, що соціальна конкурентоспроможність економіки значною мірою задається якістю базових інститутів, важливо розрізняти їх на різних рівнях функціонування економіки. Інституційне забезпечення соціально орієнтованого управління на різних економічних рівнях значною мірою визначається діями влади, спрямованими на встановлення інститутів, порядок функціонування яких визначається тими цілями та завданнями, що сприяють зростанню соціальної ефективності економіки, забезпеченню еколого-економічної та етико-правової відповідальності суб'єктів господарювання за результати своєї діяльності, за розбудову громадянського суспільства.

Серед найважливіших інституціональних чинників функціонування національної економіки визначальне місце посідають відносини власності, що відіграють ключову роль в економічній системі, оскільки визначають різноманітність форм господарювання; виявляють, хто реально володіє, користується, розпоряджається засобами виробництва; на чию користь розподіляється суспільне багатство; як суспільство поділяється на класи і соціальні групи. Вони формують організаційно-інституційний каркас економічної системи, її загальне (екзогенне) інституційне середовище. На рівні суб'єктів господарювання вони визначають будову організаційних та інституційних структур окремих економічних агентів. З погляду ендогенного змісту права власності характеризуються як наявні у економічних агентів "пучки правомочності" на прийняття рішень щодо об'єкта власності. "Пучки" можуть розщеплюватися, причому розподіл розщеплених прав може відбуватися між різними суб'єктами. Володіння тими чи іншими частковими правами визначає набір допустимих економічних рішень, які можуть приймати окремі агенти.

У сучасній науковій літературі існує декілька підходів щодо розуміння того, чому і на основі яких критеріїв інститути одних країн функціонують ефективніше за інститути інших. Вони пов'язуються із ефективністю самих інститутів, пануючою ідеологією, ступенем передбачуваності результату певних подій, ймовірністю соціальних конфліктів — національними культурно-історичними, соціально-психологічними, нормативно-правови-

ми та інших чинниками. Так, Р. Коуз стверджував, що для узгодження інтересів різних економічних суб'єктів у разі виграшу для однієї певної групи суб'єктів та одночасного втрат у іншої, необхідно вдаватися до переговорів задля зниження трансакційних витрат. Це він пропонував робити шляхом зміни інститутів.

Г. Демсец наголошував на значенні специфіки тих обставин, за яких функціонують економічні інститути. Він писав, що "...інститут приватної власності виник за обставин, коли земля стала рідкісним та дорогим фактором виробництва, що й обумовило ефективність її приватизації [5].

За умов демократичного суспільства важливого значення для прийняття рішень суспільного характеру набуває конкуренція між політичними партіями та іншими групами впливу. Вона забезпечує ефективність соціальної політики та політики колективного вибору. Д. Віттман, зокрема стверджує, політичні діячі можуть бути зацікавленими у функціонуванні більш ефективних економічних інститутів для створення надлишку ресурсів (поповнення податками державного бюджету, ефективна система розподілу бюджетних коштів тощо), тим самим підтриманні їхнього авторитету перед виборцями [6].

Ідеологічний підхід до ефективності економічних інститутів, заснований на точці зору про те, що вибір інститутів спирається на бажання та раціональні погляди керівників, які суб'єктивно визначають, що є благом для суспільства, а що ні. Одні й ті самі проблеми можуть бути розв'язані на основі різних стратегічних рішень. Ми погоджуємося з Д. Ромером, який довів, що, якщо суспільства мають різні погляди на соціальну ефективність, то вони досягають добробуту за допомогою різних економічних інститутів [7].

Сьогодні все більше зрозумілим стає той факт, що природа ефективності економічних інститутів знаходиться у джерелах правових систем. Дуже часто вибір економічних і політичних інститутів здійснюється не суспільством в цілому, а окремими його політично впливовими групами, інтереси яких дуже часто не збігаються з інтересами більшості населення. Ці групи вибирають такі інститути, які максимізують їх власну ренту, в результаті не відбувається зростання сукупних надлишків, доходів, інших благ, більшості громадян. Д. Норт у праці "Неокласична теорія держави" показав, що впливові групи будуть підтримувати той набір прав власності, який максимізує їх власний виграш, і внаслідок наявності "трансакційних витрат" він не обов'язково спрямований на задоволення потреб більшості [8].

Узагальнюючи наведені підходи, погодимося також з Ю.В. Гайдаєм, який доводить, що "...найважливішими факторами, які визначають інституційну різноманітність є принципи організації суспільства, наявність сталих географічних, кліматичних і екологічних відмінностей між країнами. Суттєву роль у становленні інститутів відіграють і культурні фактори, що безпосередньо впливають на спосіб мислення, набір цінностей, модель поведінки суб'єктів економічної діяльності" [9].

Отже, існують об'єктивні та суб'єктивні чинники, що вказують на вірогідність інституційної неефективності форм прояву у суспільстві і можуть виступати такі причинно-наслідкові зв'язки:

1. Політична еліта неспроможна гарантувати дотримання прав власності виробників після здійснення інвестицій. Монополія на політичну владу не дозволяє надавати гарантії щодо відсутності здирництва після здійснення інвестицій. Існує проблема невиконання взятих на себе зобов'язань. Виникають здирництво, хабарництво, корупція, шантаж, захват частини прибутку тощо.

2. Загроза понести втрати у майбутньому шляхом відмови від власних бізнес-інтересів, з політичної точки зору не дозволяє правлячій еліті створювати суспільно прийнятні й ефективні економічні інститути. Ситуація також пов'язана із виконанням взятих на себе зобов'язань. З'являються переможені з політичної точки зору. Починається лобіювання власних інтересів у парламенті, створення штучних бар'єрів; перешкоджання застосуванні нововведень тощо.

3. Різні економічні інститути передбачають нерівномірний розподіл доходів, тому перехід від неефективних економічних інститутів до більш прийнятних (суспільно корисних) означатиме погіршення становища окремих людей, груп у перерозподілі благ або отриманні ренти. Подібна група людей має всі мотиви для перешкоджання здійснення інституційних трансформацій у суспільстві. З'являються переможені з економічної точки зору. Застосовується широкий спектр заходів: від перешкоджання застосування технологічних інновацій до неправових: шантаж, підкуп урядовців тощо.

Велике значення має аналіз інституціональної трансформації у перехідних економіках. На це, зокрема, наголошував О. Яременко, виділивши основні етапи інституціональної трансформації економіки перехідного типу: інституціональний "перегрів", безструктурна діяльність і ламання застарілих інститутів; виникнення і негативна свобода нових видів діяльності; бюрократизація і формалізація нових видів діяльності; глибока професіоналізація нових видів діяльності, їх повноцінна інституціональна ізоляція і формування на цій основі збалансованої інституціональної системи [10].

На визначеність та ефективність інституціонального вибору впливають чинники, які умовно можна розподілити на чинники зовнішнього та внутрішнього впливу. Зовнішні чинники — це показники, що характеризують стан економіки країни, ступінь її інтегрованості у світову економіку, участь у функціонуванні міжнародних економічних інститутів; механізми виникнення інституційних інновацій, рівень інвестицій у розвиток інституцій, характер інституційних бар'єрів; характер політичної системи та специфіка політичних сил. До внутрішніх чинників відносяться такі як: специфіка існуючих груп інтересів; ступінь соціальної активності та здатність організацій відстоювати свої інтереси; інструменти впливових лідерів інституційних трансформацій; діючий порядок інституційних змін; ступінь відповідності інституційних змін існуючому соціально-економічному середовищу тощо.

Безперечно, нові інституційні зміни необхідно досліджувати з точки зору їх впливу на соціальну конкурентоспроможність економіки. Вивчення цього впливу передбачає такі передумови:

1) визначення напрямків позитивного впливу інституціональних чинників на зміцнення потенціалу соціаль-

Таблиця 1. Суб'єкти, об'єкти та інституціональний інструментарій підвищення соціальної конкурентоспроможності економіки

Суб'єкти	Об'єкти	Інструменти
Держава	Законодавча база Податкова система Судова система	– гармонізація законодавства з питань сталого розвитку; регулювання доступу до відповідних ресурсів; упорядкування відносин між окремими агентами або суб'єктами правового поля; прийняття нормативно-правових актів, які б регулювали соціальні взаємовідносини між економічними агентами різних рівнів; – забезпечення стимулів до ефективного конкурентоспроможного розвитку економіки, запровадження податкових пільг, цільових субсидій з метою стимулювання розвитку соціальної відповідальності бізнесу перед суспільством; – забезпечення вирішення або подолання внутрішньо-системних соціальних конфліктів
Ринкові інститути	Механізми забезпечення ринкової конкуренції	– гарантування повної самостійності і незалежності агентів, які діють на ринку, в поєднанні з їх економічною відповідальністю; – правила економічної конкуренції, – механізми ціноутворення, – укладання угод між рівноправними партнерами; – забезпечення стійкості фінансової і грошової систем; – розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, відкритість ринку
Банківська система	Грошова система	– регулювання розподілу ресурсів, необхідних для впровадження соціальних проектів; – управління інноваційною активністю кредитних інститутів у напряму забезпечення стабільного та безпечного соціально-економічного розвитку суспільства
Ринок праці	Зайнятість	– забезпечує відтворення практики соціальних відносин і системи цінностей соціального інституту, – регулює процеси зайнятості населення, підвищення відтворювальної функції заробітної плати
Фондовий ринок	Інвестиції	– сприяє оцінці впливу соціальної репутації компанії на її капіталізацію
Організації системи соціального захисту	Соціальна безпека	– включає систему соціального забезпечення та соціального страхування
Суб'єкти підприємницької діяльності (соціальна відповідальність бізнесу; соціальне підприємництво)	Узгодженість соціально-економічних інтересів	– перерозподіл функцій соціальної відповідальності між державою, сферою бізнесу та громадянським суспільством
Інститут соціального партнерства	Суспільні блага	– формування механізмів узгодження суспільних інтересів, спроможних гарантувати еволюційний розвиток держави, запобігати масштабним внутрішнім потрясінням і забезпечувати соціальний мир та злагоду
Організації системи освіти і науки	Людський і соціальний капітал	– забезпечують розширення знань, розвиток спеціальних навичок, інтелекту, формування життєвої позиції й цінностей у сфері сталого розвитку; – генерування інновацій у сфері соціального розвитку; – забезпечення якості людського життя шляхом створення новітніх корисних винаходів та розробок
Суб'єкти підприємницької діяльності (екологічне підприємництво)	Основи «зеленої економіки»	– забезпечення реалізацію економічного механізму збалансування інтересів господарських суб'єктів й суспільства крізь призму еколого-економічних відносин та розв'язання еколого-економічних суперечностей
Соціальне підприємництво	Соціально-трудові відносини	– формування представницьких структур, які б інституалізували свої інтереси в політико-економічній і соціальній сфері

Джерело: складено автором самостійно.

ної конкурентоспроможності економіки та соціальної безпеки країни;

2) обгрунтування ймовірності усунення потенційних внутрішніх та зовнішніх загроз соціальній безпеці з боку самих інститутів;

3) виявлення специфіки та пояснення механізмів і передумов ефективності формування інституційного середовища у процесі ринкової трансформації економіки.

Це насамперед вимагає дослідження суб'єктно-об'єктної структури та інституціонального інструментарію підвищення соціальної конкуренто-спроможності економіки.

Головними суб'єктами, що визначають соціальну конкурентоспроможність національної економіки, виступають держава, громадяни, підприємства, організації і установи. Об'єктами — особа, її права і свободи, добробут, соціальна безпека; підприємство, його економічні і немайнові цінності, людський соціальний капітал; держава, її конституційний лад, економічна незалежність, системна і територіальна цілісність тощо.

Механізм забезпечення соціальної конкурентоспроможності національної економіки має свою специфіку на рівні держави, регіону і підприємства, що вимагає створення системи її забезпечення стосовно кожного конкретного господарського рівня. Цей механізм передбачає узгодження економічних інтересів суб'єктів різних рівнів господарювання.

На жаль, в умовах трансформаційного суспільства суб'єктно-об'єктна структура взаємовідносин характеризується складною системою взаємозв'язків й часто зумов-

лює негативні соціально-економічні наслідки такі, як: зрощування бізнесу, політики та бюрократії, недовіра суспільства до своїх лідерів, корупція, несправедливий механізм приватизації, ї втрата моральних цінностей та ін.

У ході прогресивних змін у соціальних відносинах формується інституційне середовище, яке виступає необхідною передумовою розбудови засад сталого соціально конкурентоспроможного розвитку економіки на різних рівнях господарювання.

Базові інститути розвитку соціально орієнтованої економіки, реалізація яких повинна сприяти структуруванню взаємовигідних відносин між економічними агентами на різних економічних рівнях, а також об'єкти їх впливу та інституціональний інструментарій підвищення соціальної конкурентоспроможності економіки можна структурувати таким чином (табл. 1).

Разом вони утворюють так зване інституціональне середовище як впорядковану сукупність інститутів, що визначають певні обмеження для економічних агентів у процесі прийняття ними соціально-відповідальних управлінських рішень.

ВИСНОВКИ

Роль держави спрямована на забезпечення конкурентоспроможності регулююча повинна здійснюватися методами, які адекватні ринковим формам господарювання та має полягати у забезпеченні рівноваги в суспільстві. Інструментами державної політики виступають цільові програми розвитку визначальних сфер господарства: забезпечити підтримку пріоритетних напрямів економічного розвитку, виділення для цих цілей кредитів, зменшення податків: стимулювання розвитку виробництва, а не посередницької діяльності, різних соціальних форм господарства; створення сприятливих умов для залучення в країну приватного іноземного капіталу, перш за все у формі прямих інвестицій. З погляду гарантування соціальної конкурентоспроможності національної економіки ефективність суспільних інститутів забезпечується ступенем відповідності сучасному рівню розвитку механізмів регулювання інституційного середовища, їх адекватністю стану розвитку економіки і суспільства, здатністю сприяти зростанню потенціалу соціальної конкурентоспроможності економіки, гарантуванню соціальної безпеки. Зокрема це проявляється через рівень довіри громадян до соціальних та державних інститутів. Взаємовідносини владних та соціальних інститутів з населенням країни виражають їхню легітимність в очах спільноти, а рівень довіри населення до даних органів є оцінкою ефективності їхньої діяльності.

Теперішні підходи у створенні глобальних регуляторних правил функціонування ринків, узгодження спільних політичних й економічних питань на міждержавному рівні, участь у міжнародних організаціях на паритетній основі засвідчують успішну та послідовну адаптацію різними суспільствами попередньо сформованих інституційних норм, завдяки яким і розбудовуються підвалини сучасного глобального простору.

Література:

1. Acemoglu D., Johnson S., Robinson J. The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation // American Economic Review. — 2001. — № 91.

2. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Перевод с английского А.Н. Нестеренко. Фонд экономической книги "НАЧАЛА". — М., 1997. — С. 17.

3. Piech K. Economic Policy and Growth of Central and East European Countries. London, University College London,2003. — P. 8.

4. Acemoglu D., Johnson S., Robinson J. The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation // American Economic Review. — 2001. — № 91.

5. Demsetz H. Toward a Theory of Property Rights // American Economics Review. — №57. — 1967. — P. 61—70.

6. Wittman D. Why Democracies Produce Efficient Results. — Journal of Political Economy. — № 97. — 1989. — P. 1395—1424.

7. Romer D. Misconceptions and Political Outcomes // Economic Journal. — №113. — 2003. — P. 1—20.

8. North D.C. Structure and Change in Economic History, New York, W.W. Norton. — 1981. — P. 33.

9. Гайдай Ю.В. Формування класифікаційних ознак категорії "інститут" / Ю.В. Гайдай // Зовнішня торгівля: право та економіка. Науковий журнал. — 2007. — № 3 (32). — С. 24—36.

10. Яременко О.Л. Інституціональні підвалини перехідних процесів у економіці: автореф. дис. ... доктора екон. наук. за спец: 08.01.01. — Економічна теорія; ХНУ ім. В. Каразіна, 1997. — С. 7.

References:

1. Acemoglu, D. Johnson, S. and Robinson, J. (2001), "The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation", American Economic Review, vol. 1, pp. 34—45.

2. Nort, D. (1997), Ynstytuty, ynstytutsyonal'nye yzmenenyia y funktsyonyrovanye ekonomyky [Institutions, Institutional Change and Economic Performanc], Fond ekonomycheskoj knyhy "NAChALA", Moscow, Russia.

3. Piech, K. (2003), Economic Policy and Growth of Central and East European Countries, University College London, London, UK.

4. Acemoglu, D. Johnson, S. and Robinson, J. (2001), "The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation", American Economic Review, vol. 1, pp. 34—45.

5. Demsetz, H. (1967), "Toward a Theory of Property Rights", American Economics Review, vol. 57, pp.61—70.

6. Wittman, D. (1989), "Why Democracies Produce Efficient Results", Journal of Political Economy, vol. 97, pp.1395—1424.

7. Romer, D. (2003), "Misconceptions and Political Outcomes", Economic Journal, vol. 113, pp.1—20.

8. North, D.C. (1981), Structure and Change in Economic Histor, W.W. Norton, New York, USA.

9. Hajdaj, Yu.V. (2007), "Formation of classification criteria category "institute", Zovnishnia torhivlia: pravo ta ekonomika. Naukovyj zhurnal,vol. 3 (32), pp.24—36.

10. Yaremenko, O. L. (1997), "Institutional foundations transition processes in economy", Ph.D. Thesis, Economy, KhNU im. V. Karazina, Kharkiv, Kharkiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 22.09.2015 р.

УДК 331.5

С. В. Легомінова,
к. е. н., доцент кафедри економіки, підприємництва та права,
Державний університет телекомунікацій, м. Київ

СУЧАСНИЙ РИНОК ПРАЦІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

S. Legominova,
Candidate of Economic Sciences (PhD in Economics) Associate Professor of Economics,
Business and Law State University of Telecommunications, Kyiv, Ukraineф

CURRENT LABOR MARKET IN UKRAINE: PROBLEMS AND TRENDS

У статті досліджено основні тенденції зайнятості населення національної економіки в залежності від демографічних та економічних тенденцій, що мають місце на ринку праці. Окреслено необхідність формування інноваційних кластерів як інструмента підвищення зайнятості, виявлено організацію основних форм нестандартної зайнятості як проявлення саморганізації ринку праці, що в цілому позитивно вплине на процеси активізації економічного розвитку України.

The article studies the main trends in the employment of the national economy according to demographic and economic trends taking place in the labor market. Highlighted the need for the formation of innovation clusters as a tool for increasing employment, the organization revealed the main forms of non-standard employment as a manifestation of self-organization of the labor market, which generally have a positive impact on the process of activating economic development of Ukraine.

Ключові слова: економічна активність, зайнятість, нестандартна зайнятість, безробіття, інноваційний кластер.
Key words: economic activity, employment, non-standard employment, unemployment, cluster innovation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах турбулентності входження України до Європейського Союзу, складних економічних та політичних структурних перетворень, які відбуваються в Україні, необхідним є зміцнення конкурентних позицій на світовому ринку, які за умов володіння потужною ресурсною базою та ефективною системою управління національною економікою мають допомогти представити країну на міжнародному рівні. Виробництво конкурентоздатної продукції обумовлює економічне зростання, розширення експортних позицій, а тим самим забезпечує стійкий ріст зайнятості на ринку праці. Однак загострення протиріч як глобального економічного характеру, так і більшою мірою виникненням деструктивного впливу геополітичних чинників: анексія Криму, бойові дії в Луганській та Донецькій областях призвели до значних втрат в економіці і, як наслідок, позначились на погіршенні ситуації на ринку праці.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед найважливіших досліджень, які висвітлюють різні аспекти функціонування та регулювання зайнятості на національному та регіональному рівнях ринку праці слід відзначити наукові розробки С. Бандура, І. Бондар, В. Васильченка, Е. Лібанової, В. Онікієнка, М. Поліщук,

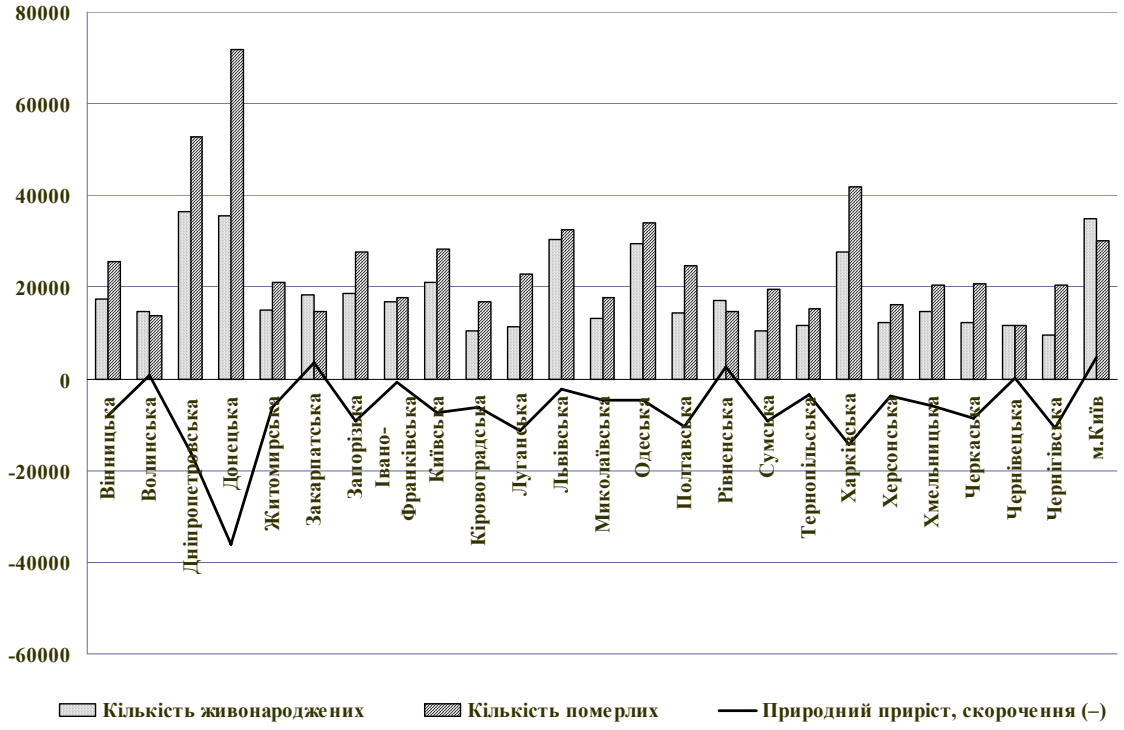

Рис. 1. Основні демографічні показники за регіонами України за 2014 рік

М. Шаленка, Л. Шевченка. Ризики на ринку праці, зокрема соціальні, мають місце у наукових працях провідних вітчизняних вчених В.В. Вітлінського, О.І. Ястремського. На нашу думку, необхідним є постійний моніторинг та швидке реагування на зміни щодо ситуації на ринку праці на національному та регіональному рівнях, дослідження середовища його функціонування, в складних умовах сучасного стану країни.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження тенденцій зайнятості в контексті її залежності від загального стану ринку праці, а також визначення шляхів використання трудового потенціалу в галузях економіки шляхом формування інноваційних кластерів з метою вироблення товарів та послуг з високою часткою доданої вартості, стимулювання самозайнятості.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Падіння темпів економічного зростання, як наслідок проецирується на ринок праці. Заходи макроекономічної політики вже безсильні стимулювати економічне зростання і в нових умовах треба поставити упор на структурні реформи та підштовхнути сукупний попит.

Спробуємо проаналізувати динаміку ключових індикаторів ринку праці: економічної активності, зайнятості та безробіття, найму, вибиття та вакансій, рівнів оплати праці та продуктивності праці.

Основними проблемами пропозиції на ринку праці можна окреслити наступне:

— скорочення чисельності населення та високий рівень старіння;

— трудову міграцію громадян з високою економічною активністю;

— диспропорції пропозиції робочої сили за професійно-кваліфікаційними ознаками.

Сучасна демографічна ситуація в Україні складна. Країна належить до держав з першим типом відтворення населення, який характеризується низькими показниками народжуваності, зростанням смертності і незначним, або від'ємним природним приростом населення. Починаючи з 1993 року, природний приріст населення стає від'ємним і в останні роки спостерігається тенденція до його подальшого зниження. Все це свідчить про несприятливу демографічну ситуацію.

У країні відбувається різке скорочення пропозиції праці, яке пов'язане з вступом до довготривалої демографічної диспропорції. Характер цього тренду носить довготривалий характер и буде оказувати вагомий вплив на економічне життя країни.

Темпи скорочення чисельності населення є одними найбільших серед країн Європи. Згідно з прогнозом вітчизняних науковців, розробленим Інститутом демографії та соціальних досліджень НАН України, чисельність населення на середину 2050 р. оцінюється на рівні 36158,4 тис. осіб. За умови працездатного віку 16—59 (для жінок 16—54 р.) на 1000 осіб у працездатному віці припадатиме 727 у непрацездатному. Частка осіб, старше 60 років наприкінці прогнозного періоду становитиме 32,2%. Згодом, коли у відповідний вік "увійдуть" чисельні покоління народжених на початку 1950-х, а не менш чисельні когорти народжених у середині 1980-х "вийдуть" із найбільш фертильного віку почнеться зростання рівня старіння. Подальше зростання темпів старіння також зумовлюватиметься тими особливостями вікової структури, які вже зараз властиві населенню України [1, с.108—109].

Природний приріст населення носить від'ємний характер починаючи з 1991 року (— 5,8%), наступний період з 1995—2003 (- 14,8% та — 46,6% відповідно), в 2005 році почала спостерігатись тенденція до зменшення катастрофічного падіння, але показник залишає тривожну тенденцію в середньому — 23—26% [2], причинами є: низька народжуваність, яку перевищує смертність (рис.1) та міграція населення.

Таким чином, невідворотнім є демографічне постаріння населення. В умовах солідарної пенсійної системи та низької продуктивності праці трудоактивне населення буде неспроможне утримувати зростаючу частку осіб пенсійного віку. Навіть за умов поліпшення економічної ситуації, податкові надходження в бюджет можуть не надто збільшуватися. Для введення страхування потрібна наявність певних умов: постійний дохід під час усього активного життя когорти народжених, тривалий період економічної стабільності, що гарантував би купівельну спроможність заощаджень на протязі всього життя.

Слід застерегти, що процес старіння впливатиме на українську економіку не лише через тиск на державний бюджет, але й може потягти за собою зміни економічної поведінки робочої сили.

Підвищення віку виходу на пенсію, очевидно, призведе до збільшення частки старших вікових груп у працездатному населенні, що у свою чергу може позначитися, зокрема, на здатності робочої сили сприймати інновації у світі високих технологій.

Обмеженння можливостей працевлаштування на офіційному ринку праці, низька заробітна плата в Україні змушують громадян до трудової міграції Масштаби трудових міграцій за різними оцінками становлять від 1 до 5-х млн осіб, за найбільш реальними оцінками — від 2 до 2,7 млн.

Основними центрами тяжіння трудових мігрантів з України є Росія (40—50%), Польща (15—20%), Чехія (10—12%), Італія (близько 10%), Португалія (5—8%). Трудові мігранти — майже виключно особи віком 20—49 років, тобто представники найбільш економічно продуктивних вікових груп. Максимальний рівень участі в трудових міграціях спостерігається у віковому діапазоні 25—29 років. Частіше трудовими мігрантами стають особи з професійно-технічною та повною середньою освітою. Малоосвічені люди через низьку кваліфікацію мають заздалегідь невеликі можливості працевлаштування за кордоном, а високоосвічені прошарки менше зацікавлені в цьому через кращі можливості працевлаштування в Україні.

Сумарний обсяг коштів, які заробляють українські працівники за кордоном оцінюється у 4,7—7,6 млрд дол. США в рік, що складає 7—11% ВВП України [1, с. 88—91].

В умовах інтеграції у європейську систему соціально-трудових відносин актуальним завданням є якісно новий рівень міграції не дешевої і низькокваліфікованої праці, а рівноправного конкурентоспроможного соціально-трудового потенціалу.

Міграція висококваліфікованих працівників з України у країнах Європейського Союзу для вітчизняної економіки може стати негативним чинником втрати значної частини трудового потенціалу країни, але поряд з певними негативними соціально-економічними наслідками, має розширити можливості обміну знаннями, інформацією і професійним досвідом між країнами та регіонами, особливо щодо мобільності працівників з високою кваліфікацією. Але для мотивації повернення висококваліфікованих працівників за час їх відсутності необхідно створити сприятливі умови працевлаштування та добробуту в Україні. Щодо соціальної сфери, увагу слід приділити таким показникам, як: середній рівень заробітної плати; розмір соціальної допомоги; розвиненість соціальної інфраструктури; рівень кваліфікації працівників; плинність кадрів; величина інвестицій у людський капітал; рівень якості та тривалості життя; питома вага економічно активного населення.

Чисельність економічно активного населення віком 15—70 років у 2014 р., порівняно з 2013 р., скоротилась на 2,6% і становить 19,92 млн осіб, в 1 кварталі 2015 — 18,00 млн осіб. Кількість економічно активного населення працездатного віку у цьому періоді становила 19,035 млн осіб, або 71,4% від зазначеної категорії населення віком 15—70 років, цей показник в порівнянні з минулим роком зменшився на 1,5% (0,885 млн осіб), в 1 кварталі 2015 — 17,35 млн осіб [2]. Рівень зайнятості населення віком 15—70 років відповідно впав з 60,3% до 56,6%.

Найвищий рівень зайнятості населення спостерігався у осіб віком 30—49 років, а найнижчий — у молоді віком 15—24 років та осіб віком 60—70 років. Також зменшилась частка зайнятих жінок і чоловіків, у порівнянні з 2013 роком на 3,4% і 4,1% відповідно [2].

Рівень безробітних (за методологією МОП) у віці 15—70 років у 2014 р., порівняно з 2013 р., збільшилась з 7,2 до 9,3%. Серед безробітних більш ніж дві третини складали мешканці міських поселень (1,1 млн осіб), решту — сільські жителі [2]. Але в 1 півріччі 2015 р. спостерігається тенденція до зниження рівня бізробітних.

Практично постійним є показник часу пошуку роботи випускниками вищих навчальних закладів, який становить у середньому два місяці. Термін пошуку зумовлений не стільки кваліфікаційними особливостями робочої сили з вищою освітою, скільки транзакційними витратами й нерозвиненістю інституційної інфраструктури для забезпечення ефективного контакту між працедавцями та робочою силою.

Інституційна ефективність служб зайнятості повинна характеризуватись такими показниками як: дотримання відповідності взаємовідносин держава -роботодавець — робітник правовим нормам, правилам і традиціям суспільства, доцільність утримання інформаційних служб зайнятості, якість ділового клімату.

У 2014 році найбільш затребуваними залишилися саме фахівці інформаційних технологій та технічної підтримки комп'ютерних мереж. Профіль роботи був досить широкий: від розробки мобільних додатків і серверів до розробки та забезпечення діяльності вебсайтів. Також на ринку праці у 2014 році мали попит

маркетологи, технічні спеціалісти, зокрема інженери, фахівці фармацевтичного ринку. Важливим аспектом в роз'ясненні складної ситуації на українському ринку праці в 2014 році є те, що зі сходу країни, де проходять антитерористичні операції, та з окупованих територій, Криму виїхало близько 455 тис. осіб, за даними ООН ця цифра сягає позначки 500 тис. осіб [3, с.168].

Пріоритетними за розвитком щодо прогнозного збільшення рівня зайнятості в Україні визначаються сільське господарство, харчова промисловість, рекреація та туризм, торгівля та транспорт. Особлива увага приділяється потенційним можливостям трудового ресурсу, а саме: людському капіталу. Якщо раніше, країни вели боротьбу за території і природні ресурси, то сьогодні акценти змінюються в бік конкуренції за кращий трудовий капітал, носіїв унікальних професійних знань і навичок [4].

Серед глобальних тенденцій на ринку праці основними вважаються:

— підвищення ролі фаху і знань в якості головних чинників виробництва;

— еволюцію самої природи сучасних капіталістичних відносин, підвищення значення нематеріальних чинників виробництва, зростання вартості "розумової праці", брендів, підвищення значення технологічних ресурсів конкурентоспроможності [4].

Сучасний стан ринку праці вимагає гнучких видів використання робочої сили: в умовах інформаційного суспільства стає реальністю праця поза офісом , неповний робочий день, фахівці не розглядають своє робоче місце з точки зору принципу довічного найму, у кваліфікованого фахівця з'являється велика кількість альтернативних варіантів найму, формується мобільність. І, як наслідок, виникають нестандартні формами зайнятості:

— непостійна (тимчасова) зайнятість, неповна зайнятість та самостійна зайнятість. Непостійна (тимчасова) зайнятість, у свою чергу, поділяється на зайнятість за терміновими договорами;

— зайнятість працівників, найнятих агентствами, що надають працю третій стороні (позикова праця);

— сезонна робота;

— заміщення тимчасово відсутніх працівників;

— зайнятість на основі договору на виконання певного обсягу робіт [5, с. 25]. А також аутстафінг, аутсорсинг, лізинг.

Зростання зацікавленості до нестандартних форм зайнятості є викликом реальної ситуації в економіці, можна розцінювати як самоорганізацію ринку праці. В умовах зростаючого рівня безробіття, це дає можливість час від часу отримувати заробіток. Гнучкість нестандартних форм зайнятості (позикової праці) дає можливість поєднувати роботу по найму з виконанням сімейних обов'язків, підтримкою здоров'я.

У країнах Європейського Союзу лізингові фірми працевлаштовують до 7 млн працівників на рік (до 3 % зайнятих). Світова ж індустрія лізингу зростає в середньому на 20—30 % щорічно [6].

Більш ефективним інструментом формування зайнятості на ринку праці на наш погляд, є формування інноваційних кластерів, які обумовлюють нові механізми та форми взаємозв'язків між виробництвом, наукою, освітою та державним регулюванням, які дозволяють консолідувати ресурси та отримувати синергетичний ефект. Функціонування інноваційних кластерів передбачає виробництво конкурентоздатної продукції, обумовлює економічне зростання, розширює експортні позицій, а тим самим забезпечує стійкий ріст зайнятості на ринку праці.

Кластери утворюють центри прибутку, ініціюють розробку та виробництво нових конкурентних продуктів, концентрують нові знання та сприяють їх поширенню, підвищують рівень зайнятості, знижують рівень безробіття, спонукають до внутрішньої міграції конкурентоспроможної робочої сили, розширюють межи охоплення нових підприємств та організацій, які залучаються до розширеного виробництва, підвищують рівень добробуту соціума. Формування кластерних структур регіонів направлено на забезпечення збалансованого розвитку територій за рахунок створення взаємоузгодженої системи стратегічних пріоритетів регіонального розвитку, децентралізації і партнерства зацікавлених учасників, вдосконалення інвестиційного клімату.

Програма розвитку "Стратегія — 2020" передбачає на ринку праці в Україні досягнення балансу між попитом і пропозицією робочої сили, створення нових робочих місць, вдосконалення механізмів працевлаштування найменш конкурентоспроможних верств населення, удосконалення системи моніторингу та прогнозування ситуації на ринку праці, забезпечення інформаційної підтримки суб'єктів малого підприємництва, розроблення та виконання регіональних програм мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва, удосконалення правового, адміністративного і економічного механізму державного регулювання виробничих та соціально-трудових відносин з метою запобігання нелегальній (тіньовій) зайнятості населення, запровадження професійної перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників, які можуть опинитися або перебувають під загрозою звільнення за ініціативою роботодавців, продовжити практику державної підтримки особам старше 45 років отримання другої освіти за рахунок державних коштів [10].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Для виправлення дисбалансів на ринку праці заходи щодо його регулювання повинні бути гнучкими та своєчасними з врахуванням економічних та соціальних умов та направленими на підвищенням рівня зайнятості, зменшенням рівня безробіття.

Пріоритетними напрямами можуть стати:

— створення нових робочих місць через формування інноваційних кластерів, які дозволяють вирішити проблеми за умов ефективного використання географічного положення, природних, виробничих та трудових ресурсів при наявності скоординованих дій державних інститутів;

— стимулювання самозайнятості на ринку праці з подальшим його реформуванням в малий та середній

бізнес за участі держави в формі. Пільгового кредитування та сприятливих умов для відкриття нових підприємств українськими виробниками;

— підвищення продуктивності праці за допомогою використання нових знань та безперервного навчання протягом всього життя.

Подальших досліджень потребує детальне вивчення перспектив участі України в загальноєвропейському ринку праці, що обумовлено Угодою про Ассоціацію України з ЄС (вивчення досвіду та перехід на європейські стандарти).

Література:

1. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. (колектив авторів)/ За ред. чл.-кор. НАНУ, д. е. н., проф. Е.М. Лібанової. — К.: Український центр соціальних реформ, 2006. — 138 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.idss.org.ua/monografii/Prognoz%20Ukrain.pdf

2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

3. Вороніна А.В., Ніколаєва К.М. Проблеми та перспективи розвитку ринку праці в Україні / А.В. Вороніна, К.М. Ніколаєва // "Young Scientist" — 2015. — № 2. — С.167—170 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/39.pdf

4. Семиноженко В. Трудовий потенціал інноваційної економіки в Україні [Електронний ресурс] / В. Семиноженко. — Режим доступу: http:// www.semynozhenko.net

5. Шевченко Л.С. Позикова праця: сутність, ризики, особливості розвитку в Україні [Електронний ресурс] / Л.С. Шевченко // Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". Серія: Економічна теорія та право. — 2012. — № 1 (8). — С. 121—129. — Режим доступу: http://dspace.nulau.edu.ua/handle/123456789/1892

6. Поліщук М.С. Позикова праця як особливий вид нестандартної зайнятості [Електронний ресурс] / М.С. Поліщук // Правовий вісник Української академії банківської справи. — 2010. — №1 (4) — С.107—110. — Режим доступу: http://lib.academy.sumy.ua/library/P_Visnik/Numbers/1_4_2011/04_04_04.pdf

7. Гоблик В.В., Дем'ян Я.Ю., Гоблик Вл.В. Кластерні ініціативи регіонів в умовах інтеграційних процесів України / В.В. Гоблик, Я.Ю. Дем'ян, В.В. Гоблик // Глобальні та національні проблеми економіки. — 2015. — №5. — С. 678—683 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://global-national.in.ua/issue-5-2015/13-vipusk-5-traven-2015-r/880-goblik-v-v-dem-yan-ya-yu-goblik-vl-v-klasterni-initsiativi-regioniv-v-umovakh-integratsijnikh

8. Проскура В.Ф., Звонар Й.П. Регіональна політика розвитку людських ресурсів у контексті інтеграції України у Європейський економічний простір / В.Ф. Проскура, Й.П. Звонар // Ефективна економіка — 2015. — № 4 — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3949

9. Українське Незалежне Інформаційне Агентство Новин (УНІАН), Порошенко оприлюднив тези "Стратегія 2020" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.unian.ua/politics/989833-poroshenko-oprilyudniv-tezi-strategiji-2020.html

References:

1. Vlasenko, N.S. Libanova, E.M. Makarova, O.V. Pirozhkov, S.I. Poznyak, O.V. Stelmach, L.M. Shvydko, G.Y. Shevchuk, P.E. (2006), Kompleksniy demografichniy prognoz Ukraini na period do 2050 r. [Integrated demographic forecast in Ukraine period to 2050 p.], Ukrainsky Center sotsialnih reforms, Kyiv, Ukraine. available at: www.idss.org.ua/monografii/Prognoz%-20Ukrain.pdf

2. State Statistics Service of Ukraine (2015), available at: http://www.ukrstat.gov.ua (Accessed 12 Sep 2015).

3. Voronina, A.V. Nikolaeva, K.M. (2015), "The problems and prospects of development the labour market in Ukraine", Young Scientist, [Online], vol. 2, available at: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/2/39.pdf(Accessed 10 Sep 2015).

4. Seminozhenko, V. (2015), "The employment potential of innovative economy in Ukraine", [Online], available at: http: // www.semynozhenko.net (Accessed 20 Sep 2015).

5. Shevchenko, L.S. (2012), "Loan labor: the nature, risks, especially the development in Ukraine", Visnyk Natsional'noho universytetu "Yurydychna akademiya Ukrayiny imeni Yaroslava Mudroho". Seriya: Ekonomichna teoriya ta pravo, [Online], vol. 1 (8), available at: http://dspace.-nulau.edu.ua/handle/123456789/1892 (Accessed 12 Sep 2015).

6. Polishchuk, M.S. (2010), "Loan work as a special kind of non-standard employment", Pravovyy visnyk Ukrayins'koyi akademiyi bankivs'koyi spravy, [Online], vol.1 (4), available at: http://lib.academy.sumy.ua/library/P_Visnik/Numbers/1_4_2011/04_04_04.pdf (Accessed 10 Sep 2015).

7. Hoblyk, V.V. Damian, Ya.Yu. Hoblyk, Vl.V. (2015), "Cluster initiative regions under global integration of Ukraine", Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky, [Online], vol. 5, available at: http://global-national.in.ua/issue-5-2015/13-vipusk-5-traven-2015-r/880-goblik-v-v-dem-yan-ya-yu-goblik-vl-v-klasterni-initsiativi-regioniv-v-umovakh-integratsijnikh (Accessed 10 Aug 2015).

8. Proskura, V.F. Zvonar, J. P. (2015), "Regional policy of human resource development in the context of Ukraine's integration into the European Economic Area" Efektyvna ekonomika [Online], vol.4, available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3949(Accessed 10 Aug 2015).

9. Ukrainian Independent Information Agency (UNIAN), Poroshenko announced the thesis "Strategy 2020", [Online], available at: http://www.unian.ua/politics/989833-poroshenko-oprilyudniv-tezi-strategiji-2020.html (Accessed 20 Sep 2015).

Стаття надійшла до редакції 23.09.2015 р.

УДК 331.25(477)

К. П. Черненок,
к. е. н., доцент (б. в. з.) кафедри фінансів і кредиту,
Чорноморський державний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИХ ФАКТОРІВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПЕНСІЙНИХ СИСТЕМ КРАЇН ЄВРОПИ

K. Chernenok,
cand. sc. (econ.), assoc. prof. of the department of finance and credit, Petro Mohyla Black Sea State University

INFLUENCE OF SOCIAL-DEMOGRAPHIC FACTORS ON THE PENSION SYSTEM EFFICIENCY IN EUROPE

Здійснено аналіз впливу соціально-демографічних факторів на ефективність пенсійних систем країн Європи. У процесі дослідження застосовано загальнонаукові методи дослідження, зокрема логічний — для узагальнення міжнародного досвіду розвитку пенсійних систем; детермінованого (факторного) аналізу — для визначення факторів, що впливають на ефективність пенсійних систем; системно-структурного аналізу — для визначення закономірностей і тенденцій розвитку пенсійних систем. Проведене дослідження дало змогу виявити сучасні тенденції в розвитку соціально-демографічних процесів та їх вплив на ефективність пенсійних систем європейських країн. Це дозволило довести, що на сучасному етапі найбільш ефективними є пенсійні системи, які побудовані за принципом багаторівневості, а також необхідність зростання ролі накопичувальних компонентів у пенсійному забезпеченні. Отримані результати дослідження можуть бути використані при формуванні програм соціально-економічного розвитку держави в частині удосконалення національної системи пенсійного забезпечення з урахуванням досвіду європейських країн.

The influence of social-demographic factors on the pension system efficiency in Europe is analysed. In research author used general scientific methods, including logical — to summarize the international experience of pension systems development; deterministic (factor) analysis — to determine the factors that affect the efficiency of the pension system; system-structural analysis — to determine the patterns and trends of pension systems development. The research made it possible to identify the current trends in the development of socio-demographic processes and their impact on the pension systems effectiveness in Europe. It proves that multilevel pension systems with accumulative components are the most effective at this stage. The findings of the article can be used in the formation of socio-economic development in terms of improvement of the national pension system based on the experience of European countries.

Ключові слова: пенсійна система, розподільчий принцип, демографічна ситуація, демографічне навантаження, пенсійний вік.
Key words: pension system, distributional principle, demographic situation, demographic pressure, pension age.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аналіз структури національних пенсійних систем європейських країн свідчить, що в кожній країні зазначеної групи існують державні пенсійні програми, засновані на розподільчому принципі фінансування, головна мета яких не допустити збідніння людей після настання пенсійного віку. Особи, які мали низький рівень доходу протягом трудового життя, зазвичай, отримують пенсію лише з даного компонента пенсійної системи. Ефективність розподільчого компонента пенсійної системи найбільшим чином залежить від співвідношення між кількістю платників внесків та пенсіонерів, оскільки фінансування пенсій відбувається за рахунок внесків у пенсійних фонд у поточному періоді, тож вплив соціально-демографічних факторів є визначальним.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню проблем і перспектив розвитку сучасних пенсійних систем, впливу соціально-демографічних факторів на пенсійні системи присвячували свої праці як вітчизняні вчені: І.Ф. Гнибіденко [1], Е.М. Лібанова [2], Л.Г. Ткаченко [3], так і зарубіжні дослідники: А. Бруджіавіні, Ф. Пераккі [4] та ін. Втім, необхідність перманентного вдосконалення пенсійних систем в умовах нових демографічних викликів зумовлює актуальність подальшого опрацювання теоретичних засад розвитку національних систем пенсійного забезпечення, зокрема аналіз впливу соціально-демографічних факторів на їх ефективність.

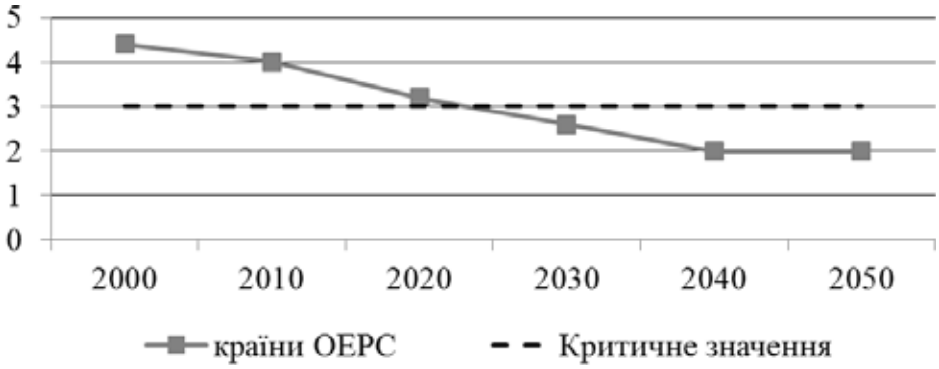

Рис.1. Коефіцієнт демографічної підтримки, країни ОЕРС

Джерело. Складено за даними Організації Економічного Розвитку і Співробітництва [5].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є проаналізувати вплив соціально-демографічних факторів на ефективність пенсійних систем країн Європи.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У переважній більшості європейських країн (на основі узагальнення статистичних даних 24 країн) існують схеми розподільчого характеру, які відносять до першого рівня систем пенсійного забезпечення. Основними формами реалізації даного компонента є базові, цільові та мінімальні пенсії. Так, наприклад, базова пенсія передбачає однаковий розмір виплат для всіх пенсіонерів. Найбільш поширеною практика базових пенсій є в групі економічно високорозвинених країн — Великобританія, Данія, Люксембург, а також в деяких східноєвропейських країнах — Естонія, Литва, Хорватія, Чеська Республіка. На відміну від базових, цільові пенсії забезпечують більш високі виплати менш забезпеченим пенсіонерам і знижені для більш заможних. В міжнародній практиці по-різному визначається залежність розміру цільової пенсії від доходу пенсіонера. Розмір такої пенсії може залежати від рівня пенсійних виплат, які отримує пенсіонер або враховувати також інші види доходу пенсіонера та активи, що йому належать. Мінімальні пенсії, так само як і базові, мають забезпечити пенсійний дохід не нижче певного рівня, проте, мають характер дохідно-орієнтованого пенсійного забезпечення. Тобто для отримання такої пенсії необхідно сплачувати відрахування на потреби пенсійного забезпечення протягом визначеної кількості років. Отже, незважаючи на різницю у формах реалізації розподільчого компонента пенсійного забезпечення, більшість європейських країн використовує інструменти, що забезпечують підтримку осіб похилого віку на базовому рівні.

Оскільки визначення ефективності системи пенсійного забезпечення, що функціонує за розподільчим принципом, грунтується на співвідношенні між тими, то сплачує внески та отримує пенсію, основою для визначення даного співвідношення є вікова структура населення країни, а саме кількість населення працездатного та пенсійного віку. Саме тому характеристику впливу соціально-демографічних факторів на ефективність розподільчого компонента пенсійної системи доцільно розпочати з аналізу демографічної ситуації.

Демографічна ситуація характеризує особливості відтворення населення за основними процесами, у тому числі за віковою структурою. Вплив демографічного фактору на ефективність пенсійної системи можна охарактеризувати через такі показники: коефіцієнт демографічної підтримки осіб похилого віку (старше 65 р.), середня тривалість життя при народженні, тривалість життя у пенсійному періоді.

Тож, аналізуючи вплив демографічного фактору, слід зазначити, що сучасний тип відтворення населення обумовлений соціально-економічним розвитком і характеризується зменшенням рівня народжуваності, а також рівня смертності, збільшенням середньої тривалості життя, що призводить до збільшення частки осіб похилого віку в загальній структурі населення. Висновок про "старіння нації" як довгострокову перспективу для країн Організації Економічного Розвитку і Співробітництва (більшість членів якої — європейські країни) підтверджується прогнозними даними про співвідношення населення працездатного віку до населення у віці старше за працездатний (коефіцієнт демографічної підтримки) (рис. 1).

Більшість вчених, аналізуючи питання критичного значення коефіцієнта підтримки в демографічному контексті, приходить до висновку, що оптимальним співвідношенням є 1 до 3 [6, с. 77; 7, с. 15; 8, с. 19]. Виходячи з цього, коефіцієнт демографічної підтримки в зазначених країнах досягне критичного рівня вже в короткостроковому періоді (рис. 1), тож, роль компонентів пенсійних систем, заснованих на розподільчому принципі фінансування, має зменшуватись. Необхідною є подальша диверсифікація пенсійних систем з використанням накопичувальних компонентів у пенсійному забезпеченні, що дозволяє вирішувати не лише соціальні питання, але й використовувати пенсійні активи в якості інвестиційних ресурсів.

Варто зазначити, що для європейських країн характерний високий пенсійний вік (у середньому близько 65 р. для чоловіків та 64 р. для жінок [5]). У деяких країнах провадять реформи для його подальшого підвищення або заплановано це здійснити поступово в середньо- та довгостроковому періоді (наприклад, Велика Британія, Данія, Німеччина, Угорщина, Чеська Республіка). Втім, зменшення негативного впливу демографічного чинника можливе не лише за рахунок зміни пенсійного віку, а також шляхом підвищення рівня економічної активності населення.

Порівняльний аналіз статистичних даних щодо рівня економічної активності населення в працездатному та передпенсійному віці [4; 5], а також дані щодо тривалості життя та роботи в пенсійному віці, свідчать, що європейські країни мають резерв для підвищення рівня економічної активності населення. Це дає можливість реагувати на збільшення демографічного навантаження, подовжуючи тривалість сплати пенсійних внесків. Оскільки пенсійні системи більшості європейських країн — багаторівневі, це дозволяє регулювати людині вік виходу на пенсію, виходячи з власного бажання та фінансових можливостей. Аналізуючи це явище категоріями мікроекономіки, можна зробити висновок, що європеєць передпенсійного віку, обираючи між годинами дозвілля та роботи, зазвичай, схильний зробити вибір на користь вільного часу. Тобто в даному випадку для людини домінує ефект доходу. Адже людина досягла певного (досить високого) рівня матеріального благополуччя, що дозволяє обирати вільний час замість роботи. Така ситуація здебільшого характерна за умов диверсифікації пенсійних систем і появі можливості обирати між часом виходу на пенсію, та сумою коштів, що виплачуватиметься в якості пенсійного забезпечення.

Окрім того, необхідність подальшого удосконалення пенсійних систем зумовлена зміною стилю життя не лише осіб похилого віку, але й молоді. Так, аналізуючи збільшен-

ня періоду отримання освіти, необхідно відзначити, що більш пізній вихід на ринок праці вилучає студентів, що вирішили продовжити освіту після школи з групи економічно активного населення, а також з числа тих, хто сплачує внески на потреби пенсійного забезпечення. Разом із тим, збільшення періоду отримання освіти є своєрідним інвестиційним проектом, результатом якого мають бути вищий рівень заробітку протягом більш тривалого періоду. Тож, аналізуючи зміну ціннісних орієнтирів, слід відзначити збільшення диференціації населення за рівнем заробітку, що ускладнює фінансування на засадах солідарності поколінь і актуалізує накопичувальний принцип у пенсійному забезпеченні (більш пізній вихід на ринок праці компенсується більш високим рівнем заробітку). Водночас змінюється характер і зміст праці, тож люди, які мають вищу освіту в переважній більшості здатні працювати після настання пенсійного віку, отримуючи додаткове до пенсії джерело заробітку у вигляді заробітної плати.

А втім, для сучасного суспільства, у тому числі й людей похилого віку, характерний більш високий рівень потреб, ніж на початку XX ст., коли формувалися солідарні системи пенсійного забезпечення, що засновані на розподільчому принципі фінансування. З кожним роком зростає обсяг товарів та послуг, що споживає середньостатистична людина для підтримки рівня життя. Однак зменшуються можливості накопичення товарів довгострокового користування в період працездатного віку для використання їх на пенсії, адже сьогоднішнє життя спонукає до систематичного оновлення таких товарів, зменшення строку їх експлуатації, у першу чергу, в результаті морального, а не фізичного старіння.

Проте у межах розподільчого компонента системи пенсійного забезпечення існує можливість забезпечити лише базовий рівень потреб осіб похилого віку. Саме накопичувальні компоненти дозволяють компенсувати втрачений рівень заробітку або, навіть, забезпечити звичний для людини рівень життя. Тож, для того, щоб після виходу на пенсію люди підтримували той рівень життя, який вони мали протягом років роботи, вкрай важливим є подальше запровадження накопичувальних компонентів, що дозволить індивідуалізувати процес накопичення коштів, а також отримувати інвестиційний прибуток на акумулюваний пенсійний капітал.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз впливу соціально-демографічних факторів на ефективність пенсійних систем країн Європи дозволив зробити висновки:

1. Довгостроковий демографічний прогноз для країн Європи свідчить про збільшення частки осіб пенсійного віку в структурі населення. Знизити залежність пенсійних систем від впливу демографічного фактору можливо шляхом подальшої диверсифікації структури національних пенсійних систем. Окрім того, необхідність удосконалення пенсійних систем європейських країн зі зростанням ролі накопичувальних принципів зумовлена не лише підвищенням середньої тривалості, але й рівня життя населення. Це збільшує його активність у процесах накопичення пенсійного капіталу (з'являється бажання та можливість обирати вік виходу на пенсію, прийнятний рівень пенсійних відрахувань та майбутніх пенсійних виплат).

2. Одним із стратегічних напрямів підвищення ефективності розподільчого компонента національних пенсійних систем країн Європи має бути стимулювання підвищення рівня економічної активності населення, зниження популярності дострокового виходу на пенсію, а також активізація механізмів, що дають можливість людині відстрочити вік виходу на пенсію за власним бажанням (з можливістю отримувати вищий рівень пенсії у майбутньому).

Література:

1. Гнибіденко І.Ф. Наукові підходи до реформування пенсійної системи України та країнах ЄС / І.Ф. Гнибіденко // Проблеми науки. — 2008. — №4. — С. 30—37.

2. Лібанова Е.М. Пенсійний вік має бути однаковим [Електронний ресурс] / Е.М. Лібанова // Урядовий кур'єр — 2011. — Режим доступу: http://www.ukurier. gov.ua / uk/articles/pensijnij-vik-maye-buti-odnakovim/

3. Ткаченко Л.Г. Вплив демографічних процесів на розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні / Л.Г. Ткаченко // Вісник Пенсійного фонду України. — 2008. — № 4. — С. 24—28.

4. Burgiavini A. Health status, welfare programs participation and labor force activity in Italy / A. Burgiavini, F. Peracchi; editor David A. Wise. — University of Chicago Press. — September. — 2012. — 48 p.

5. Статистичні дані Організації Економічного Розвитку і Співробітництва [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.oecd.org/document/0,3746,en_2649_-201185_46462759_1_1_1_1,00.html

6. Васин С.А. Демографические проблемы повышения пенсионного возраста / С.А. Васин // Современные проблемы пенсионной сферы: комментарии экономистов и демографов. — М., 1997. — Вып. 16. — 1997. — 97 с.

7. Надточій Б.О. Пенсія в Україні [коментар Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування] / Б.О. Надточій, Л.А. Демчук. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — 512 с.

8. Мачульская Е. Е. Право социального обеспечения: [учеб. пособие] / Е. Е. Мачульская, Ж. А. Горбачева. — [3-е изд., перераб. и доп.]. — М.: Книжный мир, 2001. — 292 с.

References:

1. Hnybidenko, I. F. (2008), Naukovi pidkhody do reformuvannya pensiynoyi systemy Ukrayiny ta krayinakh YeS [Scientific approaches to the reform of the pension system in Ukraine and the EU], Problemy nauky, no. 4, pp. 30—37.

2. Libanova, E. M. (2011), Pensiynyy vik maye buty odnakovym [Retirement age must be equal], Uryadovyy kuryer, available online at: http://www.ukurier. gov.ua /uk/articles/ pensijnij-vik-maye-buti-odnakovim/

3. Tkachenko, L. H. (2008), Vplyv demohrafichnykh protsesiv na rozvytok systemy pensiynoho zabezpechennya v Ukrayini [The impact of demographic processes on the development of the pension system in Ukraine], Visnyk Pensiynoho fondu Ukrayiny, no. 4, pp. 24—28.

4. Burgiavini, A., Peracchi, F. (2012), Health status, welfare programs participation and labor force activity in Italy, editor David A. Wise, University of Chicago Press, 48 p.

5. Statystychni dani Orhanizatsiyi Ekonomichnoho Rozvytku i Spivrobitnytstva [Statistical data of the Organisation for Economic Co-operation and Development], available online at: http://www.oecd.org/document/ 0,3746,en_2649_201185_46462759_1_1_1_1,00.html

6. Vasin, S. A. (1997), Demograficheskie problemyi povyisheniya pensionnogo vozrasta [Demographic problems raising the retirement age], Sovremennyie problemyi pensionnoy sferyi: kommentarii ekonomistov i demografov, no. 16, 97 p.

7. Nadtochiy, B. O. Demchuk, L. A. (2006), Pensiya v Ukrayini. Komentar Zakonu Ukrayiny "Pro zahalno-obovyazkove derzhavne pensiyne strakhuvannya" [Pension in Ukraine. Commentary of the Law of Ukraine "On Mandatory State Pension Insurance"], Kyiv, Yurinkom Inter, 512 p.

8. Machulskaya, E. E. Gorbacheva, Zh. A. (2001), Pravo sotsialnogo obespecheniya [Social Security Law], Moskva, Knizhnyiy mir, 292 p.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2015 р.

УДК 338.47:332.146.2

Г. А. Жовтяк,
к. е. н., доцент кафедри економіки підприємств міського господарства,
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МІЖ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ І ЙОГО ТРАНСПОРТНОЮ ІНФРАСТРУКТУРОЮ

H. Zhovtiak,
Kandidat in Economics, Principal lecturer of the Chair of Municipal Economy,
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkov, Kharkov

CHARACTERISTICS OF INTERCONNECTION BETWEEN ECONOMIC DEVELOPMENT OF A REGION AND ITS TRANSPORT INFRASTRUCTURE

Метою статті є узагальнення теоретичних підходів до оцінки взаємозв'язку між економічним розвитком регіону і його транспортною інфраструктурою.

Проведено аналіз взаємовпливу розвитку транспортної інфраструктури та соціально-економічного розвитку регіону в Україні, зокрема, запропоновано схему оцінки, використання якої сприятиме активізації впливу транспортної інфраструктури на регіональний розвиток з урахуванням соціальних та економічних ефектів, створюваних транспортною галуззю, яка враховує інтеграційні зв'язки соціально-економічного розвитку регіонів, рухливість населення, політику енергетичної та екологічної безпеки, а також взаємозв'язок та взаємовплив транспорту та розвитку малих, середніх та великих підприємств.

The objective of the article is to generalize theoretical approaches to the assessment of interaction between economic development of a region and its transport infrastructure.

We carried out the analysis of mutual influence of the development of transport infrastructure and social and economic development of a region in Ukraine. In particular we propounded a new outline of assessment which will stir up the influence of transport infrastructure upon regional development regarding social and economic impacts made by the transport industry. It takes into account integration ties of social and economic development of regions, mobility of population, the policy of power supply and ecology security as well as interaction and mutual influence of transport and development of small, medium-sized and large enterprises.

Ключові слова: інвестиції, економічний розвиток, економічний ефект, регіон, транспортна інфраструктура.

Key words: investments, economic development, economic impact, region, transport infrastructure.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Питання взаємовпливу і взаємозв'язку між транспортною галуззю і соціально-економічним розвитком регіону, країни або будь-якого іншого територіального утворення залишається актуальним для багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників. Ефект інвестування в транспортну інфраструктуру з подальшим економічним зростанням, взаємодія між різними видами транспорту і застосування сучасних логістичних технологій досліджувалися у багатьох наукових роботах. Однак існують різні підходи з точки зору первинності економіки, що впливає на транспорт, і транспорту, стимулюючого економіку. Залишається відкритим також наступне питання: чи викликають інвестиції у транспорт економічне зростання, або навпаки економічне зростання сприяє зростанню капітальних вкладень у транспортну інфраструктуру. Для розкриття актуальності доцільним є дослідження підходів до оцінки взаємовпливу між транспортною інфраструктурою та соціально-економічним розвитком регіону.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Історично одними з перших досліджень в області просторової економіки були роботи німецького економіста Й. Тюнена, який обгрунтував основні положення теорії земельної ренти за місцем розташування: земельна рента дорівнює величині економії на транспортних витратах у господарствах, розташованих відносно ближче до центру. Мінімум транспортних витрат на доставку сільськогосподарських продуктів відповідає максимуму земельної ренти [1].

Німецький економіст і соціолог А. Вебер створив "чисту" теорію розміщення виробництва на основі розгляду ізольованого підприємства, роблячи істотний крок вперед у порівнянні з Й. Тюненом, ввівши в теоретичний аналіз нові чинники розміщення виробництва на додаток до транспортних витрат, поставивши більш загальну оптимізаційну задачу: мінімізацію загальних витрат виробництва, а не тільки транспортних. У кінцевому рахунку, аналізуючи три фактори: транспорт, робочу силу і агломерацію. Згідно з А. Вебером, під впливом транспортних витрат промислове підприємство притягуватиметься до того пункту, в якому з урахуванням місця розташування споживчого центру та джерел сировини має місце мінімальна величина транспортних витрат [2].

З точки зору обліку транспортної складової в умовах просторової неоднорідності, становить інтерес теорія регіонального зростання Х. Зіберта. У ній використовується виробнича функція, в якій обсяг потенційно можливого виробництва в регіоні ставиться в залежність від таких наявних видів витрат, як капітал, праця, земля і рівень технічних знань. Крім того, він додає в свою модель транспортні витрати і соціальні чинники, враховуючи таким чином вплив функціональних особливостей цієї сфери. При цьому транспортні витрати він розкладає на три складові, які залежать від параметрів праці, капіталу і землі, і саме в такий спосіб відбувається врахування впливу просторової неоднорідності цих факторів [3].

Французький економіст Ф. Перру висунув ідею про "полюси зростання". Дана концепція припускає, що зростання економіки країни в усіх регіонах не відбувається рівномірно, воно з'являється в деяких пунктах, або полюсах зростання, з мінливою інтенсивністю поширюється по різних каналах і з певним змінним ефектом — на всю економіку. Ця теорія отримала подальший розвиток у роботах П. Потьє про осі розвитку. Центральна ідея в ній полягає в тому, що території, які розташовані між полюсами зростання і забезпечують транспортний зв'язок, отримують додаткові імпульси зростання завдяки збільшенню вантажопотоків, поширенню інновації, розвитку інфраструктури. Тому вони перетворюються на осі розвитку, що визначають разом з "полюсами зростання" просторовий каркас економічного зростання регіону або країни [4].

Варто виділити модель Фуджита, Кругмана і Морі, в якій економіка розглядається у складі кількох промислових галузей, які різняться за величиною транспортних витрат і масштабом ефектів. Фуджита і Морі проаналізували порти та інші транспортні вузли з позиції можливостей утворення ними майбутніх міст і виявили, що транспортні вузли генерують сплески функцій потенціалу ринку, що є як би "насінням" майбутніх міст [5, с. 121—126; 6].

Як показують дослідження лауреата Нобелівської премії з економіки Пола Робіна Кругмана, зниження витрат на транспортування призводить до розширення ринків збуту, до зростання міжрегіональної торгівлі, що дозволяє підвищити бюджетне наповнення. Тому зниження собівартості перевезень є не лише економічним завданням, а й завданням політичним [7, с. 857 — 880].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є узагальнення теоретичних підходів до оцінки взаємозв'язку між економічним розвитком регіону і його транспортною інфраструктурою.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженнях ролі транспорту в соціально-економічному розвитку держави звичайно виділяють наступні аспекти:

— розвиток транспортної системи дозволяє судити про доступність різних регіонів країни, її ресурсів, виробничих потужностей, а також планувати економічну діяльність;

— держава повинна впливати на розвиток транспортної системи за допомогою здійснення інвестицій в інфраструктуру, розвитку громадського транспорту, управління транспортними потоками;

— розвиток транспортної системи дозволяє робити висновки щодо просторового розвитку країни, концентрації населення, ділової активності, туристичних комплексів, що дозволяє приймати відповідні заходи в частині організації перевезень пасажирів і вантажів.

Постійно консультуючий комітет з оцінки магістральних доріг, Великобританія (SACTRA — Standing Advisory Committee on Trunk Road Assessment, UK) в одній з своїх робот [8] пропонує наступну схему взаємозв'язку і впливу інвестицій в транспортну інфраструктуру на економічне зростання, а також ланки, що сприяють зниженню реальної вартості праці. Все це веде до збільшення інвестицій, що сприяє вдосконаленню транспортної галузі і, отже, має позитивний вплив на економічне зростання.

Як показано на представленому рисунку (рис. 1), між транспортом та економічним зростанням існує безліч зв'язків. Розвиток транспортних мереж може сприяти генеруванню позитивних супутніх ефектів, таких як зростання зайнятості населення, зниження вартості виробництва і розподілу продукції. У той же час, можливі й негативні наслідки — зростання викидів шкідливих речовин в атмосферу, завантаженість дорожньо-вуличної мережі та ін.

Інвестиції в транспортну інфраструктуру можуть виступати стимулом попиту для здійснення економічного зростання і формують свій внесок у соціально-економічний розвиток регіонів. Зростання інвестицій у транспортну інфраструктуру призводить до зниження транспортної складової в кінцевій ціні товару та рівня економічних диспропорцій між регіонами, а також збільшує конкурентоспроможність виробників за рахунок доступності нових ринків, створює умови для міг-

рації робочої сили, спеціалізації та кооперації.

Виходячи з вищевикладеного результатом інвестування в транспортну інфраструктуру може служити:

— поліпшення якісних характеристик і підтримка на високому рівні транспортної інфраструктури, внаслідок вкладення коштів у будівництво і ремонт автомобільних доріг, аеропортів, залізниць;

— ефективне використання існуючих потужностей;

— оптимізація транспортного процесу з використанням інтелектуальних систем;

— інші.

У таких високорозвинених країн. як США, Німеччина та Японія завдання формування опорної мережі автомобільних доріг вирішувалися на основі довгострокових державних програм, що встановлювали показники розвитку дорожньої мережі та відповідні обсяги фінансового забезпечення. Так, за оцінками фахівців, за останні 100 років найбільший вплив на економіку США і спосіб життя американців справила програма створення федеральної системи швидкісних автомагістралей (Interstate Highway System). Будівництво системи швидкісних доріг призвело до збільшення ділової активності США, зростання ефективності праці та обсягів інвестицій, викликало створення нових робочих місць і знизило рівень аварійності.

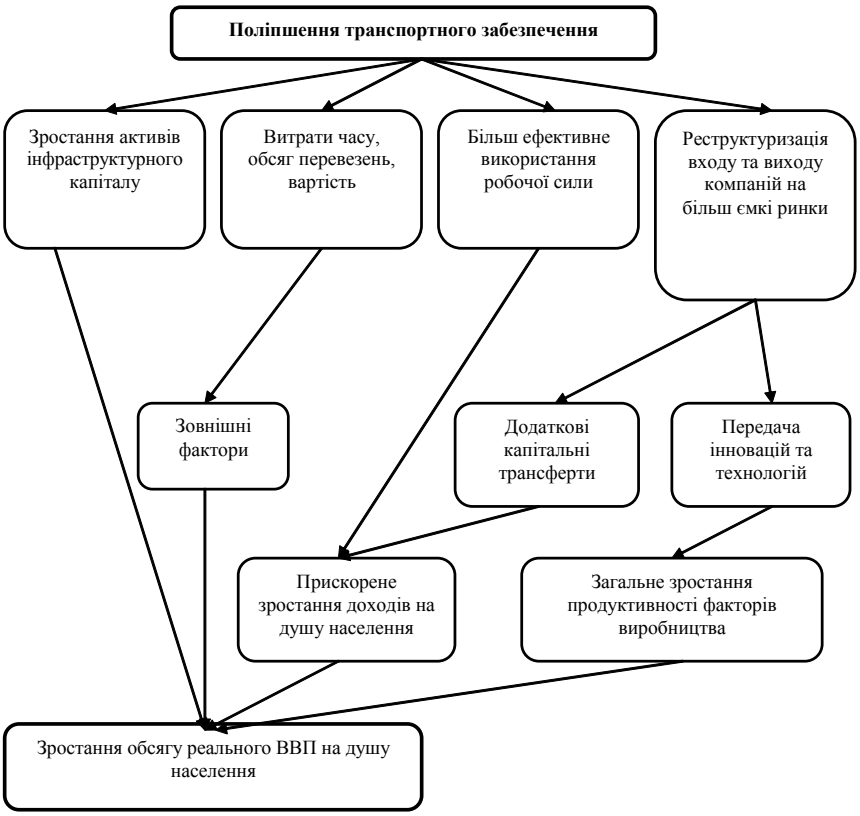

Рис. 1. Поліпшення транспортного забезпечення та економічне зростання, згідно з дослідженнями SACTRA

Джерело: [8].

До першочергових заходів країн ЄС у галузі транспортної політики належать формування транс'європейської транспортної інфраструктури та інтеграція нових членів Євросоюзу в загальну транспортну мережу. Для цього передбачено суттєві обсяги фінансування країнами ЄС пріоритетних проектів розвитку транс'європейської автодорожньої мережі, необхідних для підвищення пропускної здатності доріг. Високими темпами характеризується розвиток дорожньої мережі Китаю, Індії та Бразилії. Одночасно з будівництвом швидкісних доріг у цих країнах передбачається спорудження прилеглих місцевих автодоріг, що забезпечить високе завантаження мережі і дозволить зменшити період окупності вкладених у неї інвестицій [9].

Облік соціально-політичних аспектів розвитку транспортної інфраструктури вирізняє країни з розвиненими економіками від держав з транзитивними економічними системами. Існує взаємозв'язок між інвестиціями в транспортну інфраструктуру і продуктивністю праці в суспільному виробництві. Інвестиції в інфраструктуру сприяють підвищенню рівня економічної діяльності, зокрема за рахунок зростання привабливості територій для приватного бізнесу. У свою чергу, удосконалення транспортних мереж призводить до зростання доходу і прибутку, а отже, й до ефективності виробництва. Отриманий прибуток переінвестується, сприяючи тим самим більш високим темпам зростання основного капіталу. Однак після досягнення певного рівня економічного розвитку територій подальші інвестиції в транспортну інфраструктуру перестають бути визначальним чинником інвестиційної привабливості. До даних висновків у своїх дослідженнях приходять Г. Баум, Н.С. Бенке и Дж. Курт [10].

У 1996 р. в Інституті просторового планування Університету в Дортмунді у співпраці з Технічним університетом у Відні була розроблена рекурсивна імітаційна модель просторового та соціально-економічного впливу транспортного інвестування та вдосконалення транспортної системи, згодом з успіхом використана в деяких національних і регіональних проектах ЄС. Від інших регіональних економічних моделей вона відрізняється тим, що в якості виробничого фактору враховує не тільки попит на регіональному ринку праці, але також населення і рівень міграції. Вся статистична база даних, необхідна для дослідження, вноситься в програмне забезпечення, на виході пропонуються три групи індикаторів — популяційні, економічні, індикатори привабливості. Саме останні стосуються безпосередньо транспортної системи, рівня доступу пасажирів і вантажів до транспортної інфраструктури. Крім того, ці показники можуть проглядатися і аналізуватися в процесі моделювання за допомогою часових діаграм і 3D карт на дисплеї монітора.

В Університеті в Карлсруе була розроблена імітаційно-динамічна модель системного типу, призначена для оцінки найбільш бажаного впливу транспорту на регіональну економіку та навколишнє середовище. Ця макроекономічна модель визначає регіональний попит

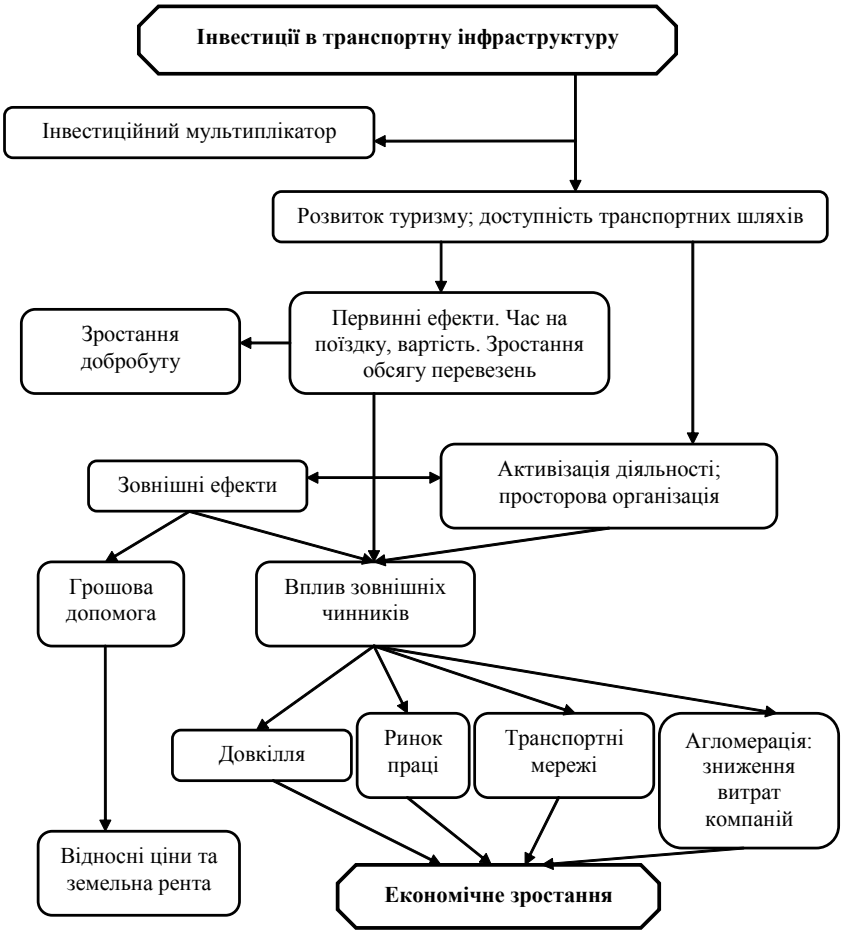

Рис. 2. Інвестування в транспортну інфраструктуру за Дж. Берешманом

Джерело: [12, с. 103—138].

і пропозицію, а також міжвиробничі зв'язку за допомогою таблиць "витрати — випуск". Регіональна пропозицію прогнозується за допомогу виробничої функції Кобба-Дугласа, яка розраховує потенціал випуску продукції з урахуванням виробничих факторів — пропозиції праці, основного капіталу, природних ресурсів та технічного прогресу у вигляді загальних факторів виробництва залежно від регіонального інвестування, економії часу на перевезення вантажів та продуктивності праці. Крім того, застосовуються субмоделі щодо пасажирського та вантажного транспорту, розміру і складу парку транспортних засобів та впливу транспорту на довкілля — викиди, шум, затори та нещасні випадки на дорогах. Модель успішно використовувалася в національних проектах у Німеччині та Італії, а також у великих проектах ЄС.

В якості довгострокового прогнозу просторового розвитку країни в світі використовується модель, розроблена в Політехнічному університеті Мілану. За допомогою програми моделюється зростання національного та регіонального ВВП, населення і рівень міграції, засновані на припущенні макроекономічних тенденцій. Доступність регіону в даній моделі інтерпретується як економічний потенціал, тобто різниця в доході на душу населення порівняно з іншими регіонами, ділиться на відстань до них [11].

Іншу схему (рис. 2), що розкриває сутність інвестицій у транспортну інфраструктуру запропонував французький економіст Дж. Берешман [12, с. 103—138].

Схема показує прямі, безпосередні вигоди для транспортної галузі: зменшення часу транспортування та зниження рівня витрат на поїздки фізичних осіб. Берешман стверджує, що економічний добробут безпосередньо залежить від вигоди, одержуваної транспортною галуззю, в їх числі поліпшення транспортної доступності, зниження вартості квитків для пасажирів, зростання обсягів перевезень, зниження рівня викидів шкідливих речовин, ріст інтермодальних перевезень, тобто перевезень з використанням двох і більше видів транспортних засобів.

Вплив зовнішніх факторів Берешман бачить у їх сукупному впливі на економічне зростання через інвестиції в транспортну інфраструктуру. Берешман вважає, що дана ланка має безпосереднє відношення до найважливіших складових господарської системи, таких як ринок праці, довкілля та інші.

Берешман, характеризуючи зв'язок ланки "Вплив зовнішніх чинників" з сусідніми, відзначає, що економіка міст і населених пунктів, в яких зосереджені промислові підприємства та населення, розвивається в тому числі завдяки розширенню можливостей, що досягаються шляхом розвитку транспортних мереж.

Також в ході аналізу вчений зазначає парадоксальну деталь: покращення доступності до транспортних мереж саме по собі не є достатньою умовою для генерування зростання. Зниження тривалості поїздок не гарантує збільшення обсягів пасажирських і вантажних перевезень. Розширення транспортних мереж за рахунок інвестицій у транспортну інфраструктуру має супроводжуватися такими змінними величинами, як підвищення продуктивності праці, зростання інвестицій у виробничий сектор, НДДКР та інші [12, с. 103—138].

У 1970 р. Фуджіета запропонував свій варіант моделювання транспортних процесів і визначення їх ролі в просторовому розвитку регіонів. Дана модель була успішно використана в Японії для оцінки економічного ефекту побудови мосту між о. Хоккайдо і Сікоку. У моделі використовувалися інструменти оцінювання та планування міських зон, транспортних мереж і навколишнього середовища, взаємодії стратегій на ринках, включаючи динамічну нестійкість, через механізми аналізу та планування [13, с. 399—442].

Нобелівський лауреат з економіки Роберт Фогель в одній зі своїх книг "Залізниці та американське економічне зростання: нариси з економетричної історії" виявив той факт, що вплив інноваційних технологій при масовому будівництві залізниць на зростання економіки США в XIX в. та розвиток транспортної інфраструктури були, не єди-

ними передумовами економічного зростання країни. Подібна ситуація може виявитися типовою не лише на початковій стадії реалізації інфраструктурних проектів, а й на етапі піку інвестиційної активності [14].

Іншу схему впливу інвестицій в транспортну інфраструктуру на соціально-економічний розвиток запропонували дослідники Бостонського університету (США) Т. Лакшманан та В. Андерсен (рис. 3).

Дана схема пов'язує інвестиції у вантажну транспортну інфраструктуру з економічним ефектом. Лакшманан та Андерсен відзначають той факт, що поліпшення транспортної інфраструктури та відповідних супутніх елементів, які сприяють формуванню та розвитку ринку транспортних послуг, призводить до зниження вартості перевезення вантажів та зростання можливостей до доступу на різні товарні ринки. Відзначається той факт, що зростання експортних можливостей веде до зростання виробництва, зростання продажів, реструктуризації виробничої лінійки компаній, створенню нових логістичних ланцюгів, зниженню собівартості продукції. Зниження вартості транспортування вантажів, на думку вчених, призводить до більшої доступності до ринків, розширює ринок робочої сили.

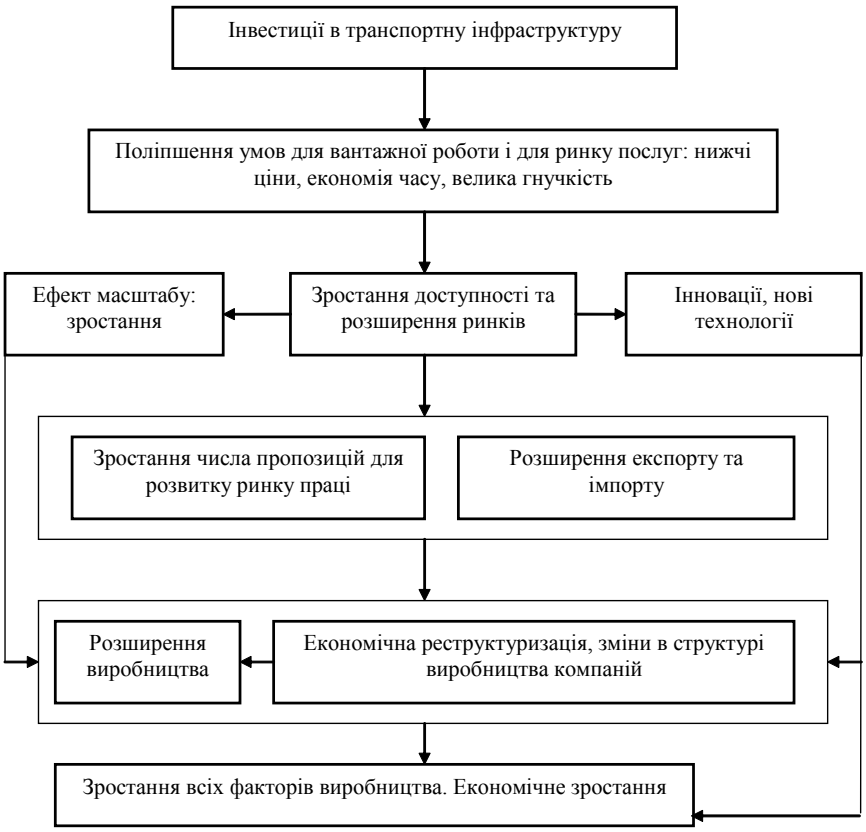

Рис. 3. Вплив зростання інвестицій у транспортну інфраструктуру на економічне зростання згідно з дослідженнями Т. Лакшманана та В. Андерсена

Джерело: [15, с. 45—71].

З аналізу наявних у науковій літературі теоретичних положень щодо оцінки впливу транспортної інфраструктури на регіональний розвиток можна зробити висновок про те, що при досить різноманітних підходах до вирішення даної проблеми оцінка проводиться в основному через призму інвестиційної привабливості регіону. У той же час за соціально-економічним змістом створену в регіоні транспортну інфраструктуру доцільно розглядати як структуру, що носить специфічний суспільний характер, що виражається у здатності транспортної інфраструктури приносити вигоди регіону не лише економічної, а й соціокультурної властивості.

Узагальнення наведених підходів дозволяє, для обгрунтування асиметрії розміщення продуктивних сил України, визначити схему впливу транспортної інфраструктури на регіональний розвиток з урахуванням соціальних та економічних ефектів, створюваних транспортною галуззю (рис. 4). Дана схема являє собою систему взаємозв'язків показників розвитку транспортної галузі та показників соціальної, економічної та територіальної асиметрії. Використовуючи запропоновану схему можливо розглядати асиметрію регіонального розвитку, викликану безпосереднім впливом розвитку транспортної галузі країни на регіональному, державному та міжнародному рівнях.

ВИСНОВКИ

Таким чином, аналіз підходів показав, що існує тісний взаємозв'язок між транспортною галуззю і соціально-економічним розвитком регіону. Більшість авторів досліджували зазначений зв'язок в основному через призму інвестиційної привабливості, а саме: вирішувалось питання первинності інвестицій у транспорт, що впливає на економічне зростання, і економічного зростання, стимулюючого збільшення капітальних вкладень у транспортну інфраструктуру.

Рис. 4. Схема впливу транспортної інфраструктури на регіональний розвиток

Розроблено автором.

Завдяки проведеному аналізу було доведено, що транспортна інфраструктура за соціально-економічним змістом носить суспільний характер та зумовлює покращення умов регіонального розвитку. Варто враховувати той факт, що вплив транспортної інфраструктури на регіональний розвиток може як посилюватися, так і слабшати під дією регіональних факторів: природно-кліматичні чинники, економіко-географічне положення, природно-ресурсний потенціал, галузева структура і спеціалізація регіону, демографічний потенціал, щільність і структура населення. Добре функціонуюча транспортна інфраструктура забезпечує стійкість і доступність пасажирського сполучення для населення, можливість вільного пересування по території регіону та підвищення міжрегіональної мобільності, формує умови для розвитку системи розселення, зайнятості, рекреації.

Література:

1. Johann Heinrich von Thunen. Isolated state / Johann Heinrich von Thunen. — Pergamon Press, 1966. — P. 304.

2. Вебер А. Теория размещения промышленности / А. Вебер; пер. с нем. — Л.; М, 1926.

3. Siebert H. Regional Economic Growth Theory and Policy / Siebert H. — Scranton, 1969.

4. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики: учебник для вузов / А.Г. Гранберг. — М.: ГУ ВШЭ, 2000. — 495 с.

5. Кругман П. Пространство: последний рубеж / П. Кругман // Пространственная экономика. — 2005. — № 3. — С. 121—126.

6. Fujita M. The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade / Fujita M., Krugman P., Venables A. J. — Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 1999. — 367 p.

7. Krugman P.R. Globalization and the inequality of nations / P.R. Krugman, A.J. Venables // Quarterly Journal of Economics. — 1995. — № 110. — P. 857—880.

8. Transport and the economy: full report (SACTRA). London [Electronic resource]. — Regime of access: http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/

9. Воронцова С. Дороги — гарант экономической стабильности [Электронный ресурс] / С. Воронцова // Российское Экспертное обозрение. — 2007. — № 1. — Режим доступа: http://www.protown.ru/information/articles/3339.html

10. Baum H. Transport and economic development / Baum H., Kurte J. // European Conference of Ministers of Transport, Round Table 119. — Paris: CEMT \RE \TR, 2001.

11. Rietveld P. Transport and regional development [Electronic resource] / Rietveld P., Nijkamp P. // Vrije Universiteit, Faculteit der Economische Wetenschappen en Econometrie. — Regime of access: http://ideas.-repec,org/p/dgr/vuarem/1992-50.htm/

12. Berechman J. Transport investment and economic development: is there a link? / Berechman J. // European Conference of Ministers of Transport, Round Table 119: Transport and Economic Development. — Paris: ECMT, 2002. — P. 103—138.

13. Fujita M. Structural stability and evolution of urban systems / M. Fujita, T. Mori // Regional Science and Urban Economics. — Elsevier. — 1997. — V. 27. — № 4—5. — P. 399—442.

14. Fogel R.W. Railroads and American Growth: Essays in Econometric History / R.W. Fogel. — Baltimore, 1964.

15. Lakshmanan T.R. Transport's Role in Regional Integration Processes / Lakshmanan T.R., Anderson W // Market Access, Trade in Transport Services and Trade Facilitation: Round Table 134. — Paris: OECD-ECMT, 2007. — P. 45—71.

References:

1. Johann Heinrich von Thunen (1966), Isolated state, Pergamon Press, Oxford, UK.

2. Veber, A. (1926), Teoryia razmeschenyia promyshlennosty [The theory of industrial location], Moscow, Russia.

3. Siebert, H. (1969), Regional Economic Growth Theory and Policy, Scranton, USA.

4. Hranberh, A. H. (2000), Osnovy rehyonal'noj ekonomyky: uchebnyk dlia vuzov [Basics of regional economics], HU VShE, Moscow, Russia.

5. Kruhman, P. (2005), "Area: the final frontier", Prostranstvennaia ekonomyka, vol. 3, pp. 121—126.

6. Fujita, M. Krugman, P. and Venables, A. J. (1999), The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

7. Krugman, P. R. and Venables A. J. (1995), "Globalization and the inequality of nations", Quarterly Journal of Economics, vol. 110, pp. 857—880.

8. TNA (2015), "Transport and the economy: full report (SACTRA)", available at: http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/ (Accessed 15 September 2015).

9. Vorontsova, S. (2007), "Roads — the guarantor of economic stability", Rossyjskoe Ekspertnoe obozrenye, vol. 1, available at: http://www.protown.ru/information/articles/3339.html (Accessed 15 September 2015).

10. Baum, H. and Kurte J. (2001), "Transport and economic development", European Conference of Ministers of Transport, Round Table 119, Paris, France.

11. Rietveld, P. and Nijkamp, P. (1992), "Transport and regional development", Vrije Universiteit, Faculteit der Economische Wetenschappen en Econometrie, available at: http://ideas.repec,org/p/dgr/vuarem/1992-50.htm/ (Accessed 15 September 2015).

12. Berechman, J. (2002), "Transport investment and economic development: is there a link?", European Conference of Ministers of Transport, Round Table 119: Transport and Economic Development, ECMT, Paris, France, pp. 103—138.

13. Fujita, M. and Mori, T. (1997), "Structural stability and evolution of urban systems", Regional Science and Urban Economics. Elsevier, vol. 27, no. 4—5, pp. 399—442.

14. Fogel, R. W. (1964), Railroads and American Growth: Essays in Econometric History, Baltimore, USA.

15. Lakshmanan, T. R. and Anderson, W. (2007), "Transport's Role in Regional Integration Processes", Market Access, Trade in Transport Services and Trade Facilitation: Round Table 134, OECD-ECMT, Paris, France, pp. 45—71.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2015 р.

УДК 658.26:620.9(477)

Д. М. Овчаренко,
аспірант, Сумський державний університет, м. Суми

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ДОЦІЛЬНОСТІ ІНВЕСТУВАННЯ У ЗАХОДИ З ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ

D. Ovcharenko,
postgraduate student, Sumy State University

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING THE ADVISABILITY OF INVESTING IN ENERGY SAVING MEASURES

У статті проаналізовано перешкоди до прийняття ефективних управлінських рішень у сфері енергозбереження. Запропоновано удосконалити механізм відбору заходів з енергозбереження та вибору пріоритетності їх реалізації в умовах невизначеності. Визначено критерії оцінки доцільності інвестування у заходи з енергозбереження та їх вагомості у групових критеріях вищих рівнів. Запропоновано удосконалити методичний підхід до прийняття управлінських рішень щодо інвестування у сфері енергозбереження на основі сформованої нечіткої бази знань, що визначається системою логічних висловлювань типу "якщо — то, інакше".

The article analyzes the obstacles to effective decision-making in the field of energy saving. Improvement of mechanism of selection of energy saving measures and their priority under uncertainty is proposed. The criteria for assessing the advisability of investing in energy saving measures and their weight in the group of higher levels of criteria are identified. Improvement of methodical approach to making management decisions for investment in energy saving is proposed.

Ключові слова: енергозбереження, інвестиції, менеджмент, промислове підприємство, невизначеність.
Key words: energy saving, investments, management, industrial enterprise, uncertainty.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Постійне зростання вартості основних енергетичних ресурсів промисловості, передусім електричної енергії та природного газу, що стало характерним для України після вступу на шлях до ринкової економіки, спонукає промислові підприємства, які є одними із найбільших споживачів енергоресурсів, до впровадження енергозбереження. Разом з тим, викликана особливостями ведення господарської діяльності за радянських часів технологічна та технічна відсталість, відсутність модернізації енергетичних господарств підприємств протягом довгого часу та неефективність системи управління не дає змоги реалізувати наявний потенціал енергозбереження лише за рахунок організаційних змін і маловитратних заходів на базі окремих структурних підрозділів підприємства. Перехід до ефективного використання енергетичних ресурсів, що може бути порівняним з відповідними показниками промислових підприємств провідних країн світу, можливий лише за рахунок комплексного підходу, основою якого є цілеспрямоване управління процесами енергозбереження. Його ефективна реалізація передбачає розробку профільними спеціалістами та керівництвом промислових підприємств комплексу заходів з енергозбереження на основі прогнозування можливих економічних, соціальних, екологічних ефектів та узгодження своїх дій із державною політикою у цій сфері.

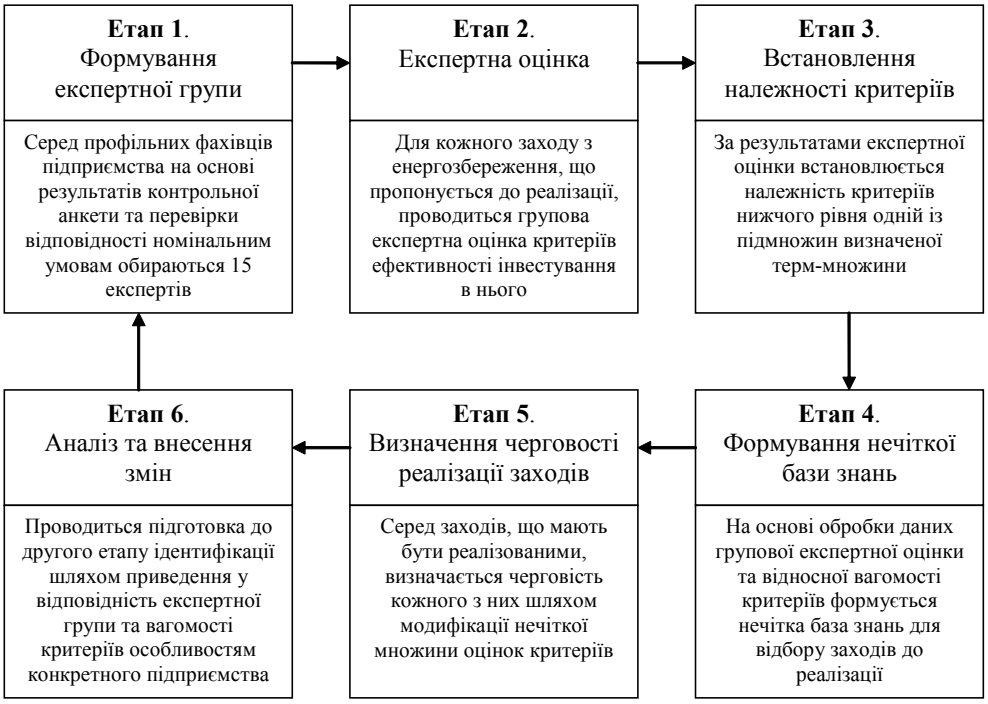

Рис. 1. Етапи проведення оцінки заходів з енергозбереження та визначення черговості їх реалізації

Економічні та політичні кризові явища характерні для нашої держави, а також викликані ними екстерналії, у значній мірі обмежують бажання та можливості підприємств по реалізації заходів з енергозбереження. Зважаючи на це, керівництву промислових підприємств доводиться проводити відбір та визначати черговість реалізації таких заходів зважаючи на очікуваний від них ефект та поточний фінансово-господарський стан підприємства.

АКТУАЛЬНІСТЬ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема організації ефективної системи управління енергозбереженням промислових підприємств та розробки методичних підходів та оцінки доцільності інвестування у заходи з енергозбереження порушувалася у багатьох наукових працях як вітчизняних, так і закордонних вчених. Найбільший науковий інтерес у цій сфері становлять праці Т.В. Сердюк, О.М. Суходолі, І.М. Сотник, В.В. Джеджули, І.В. Сегеди, Р. Саутери, А. Волкері, А. Хайк, Л. Райан.

Переважна більшість існуючих методичних підходів до оцінки ефективності інвестування у заходи з енергозбереження базується на застосуванні формалізованих математико-статистичних методів та процедур. Разом з тим, повна математична формалізація різноманітних управлінських та техніко-економічних рішень часто просто не може бути реалізована через їх якісну новизну і складність. Оцінка майбутнього на основі виключно статистичних даних минулих періодів передбачає допущення про повторення тієї чи іншої події. Однак прийняття ефективних рішень у сфері енергозбереження виходить за межі узагальнення про виключне розповсюдження досвіду минулого на майбутнє і вимагає застосування інформації, що грунтується на твердженнях і гіпотезах фахівців про довгострокові перспективи.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є удосконалення методичного підходу до оцінки доцільності інвестування у заходи з енергозбереження на основі елементів теорії нечітких множин.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Раціональність прийнятого рішення у значній мірі визначається наявністю вихідної інформації та правильністю її застосування. При цьому вона складається з різних за своєю якістю частин. Необхідна для прийняття рішення інформація, крім статистичних даних, включає й інші дані, що не можуть бути виміряні за допомогою чисел. Викликана цим недостатньо висока якість та неповнота наявної інформації обумовлює проблеми, що виникають під час пошуку оптимального управлінського рішення.

Крім того, під час прийняття складних рішень керівництво промислових підприємств стикається з іншими інформаційними труднощами, а саме [1]:

— недостатня достовірність вихідної статистичної інформації чи значна вірогідність зміни існуючих умов та обставин у майбутньому;

— наявність деякої частини інформації, що носить не кількісний, а якісний характер;

— відсутність необхідної інформації чи невиправданість її отримання через пов'язані з цим значні витрати часу та коштів;

— неможливість передбачити вплив у майбутньому значної групи факторів;

— потенційна можливість виникнення декількох результатів прийнятого рішення, залежно від впливу випадкових факторів, чи таких, що не можуть бути враховані у наявній математичній моделі.

Керівництво підприємств під час прийняття рішення стикається з багатозначністю узагальнюючого критерію, на основі якого проводиться порівняння можливих результатів та вибір оптимального. Така багатозначність та якісна різниця показників є серйозною перепоною для обгрунтування ефективності, корисності і важливості прийнятого рішення.

Отже, на практиці прийняття ефективного рішення базується не лише на застосуванні розрахунків, а й на використанні суджень керівництва та профільних спеціалістів з даної проблеми. Їх твердження та гіпотези дозволяють хоча

Таблиця 1. Відносна вагомість критеріїв оцінки ефективності інвестування у заходи з енергозбереження

№ рівня	Назва критерію оцінки	Умовне позначення	Відносна вагомість
1	*2*	*3*	*4*
Попередня прийнятність заходу з енергозбереження			0,547
1	Відповідність матеріально-технічної та кадрової баз підприємства умовам реалізації заходу з енергозбереження	A_1	0,202
1.1	Попередній досвід реалізації подібних заходів персоналом підприємства	a_{11}	0,094
1.2	Кваліфікація персоналу задіяного у заході	a_{12}	0,172
1.3	Рівень завантаженості персоналу, що планується залучити до заходу	a_{13}	0,129
1.4	Ступінь проробки проекту чи плану заходу з енергозбереження	a_{14}	0,085
1.5	Можливість використання матеріалів та обладнання із складських запасів підприємства	a_{15}	0,153
1.6	Можливість використання виробничих потужностей підприємства для виконання допоміжних робіт, що можуть бути необхідними при реалізації заходу	a_{16}	0,132
1.7	Необхідність проведення додаткових робіт з перепланування, розчищення і т.п. у межах заходу з енергозбереження	a_{17}	0,065
1.8	Необхідність проведення робіт за межами території підприємства	a_{18}	0,052
1.9	Наявність спеціалізованих підрядних організацій, що можуть бути залучені до реалізації заходу з енергозбереження	a_{19}	0,118
2	Фінансові витрати підприємства на реалізацію заходу з енергозбереження	A_2	0,311
2.1	Вартість основного та допоміжного обладнання необхідного для здійснення заходу	a_{21}	0,297
2.2	Витрати трудових та матеріальних ресурсів під час реалізації заходів з енергозбереження	a_{22}	0,209
2.3	Економічні втрати підприємства пов’язані з частковою зупинкою чи сповільненням виробничих процесів	a_{23}	0,254
2.4	Фінансові витрати пов’язані із залученням до робіт підрядних організацій	a_{24}	0,195
2.5	Фінансові витрати пов’язані з утилізацією відходів	a_{25}	0,045
3	Адміністративно-правові перешкоди	A_3	0,056
3.1	Необхідність оформлення дозвільної документації в органах влади	a_{31}	0,211
3.2	Необхідність розробки робочого проекту для здійснення заходу	a_{32}	0,526
3.3	Можливість здійснення періодичних перевірок з боку уповноважених контролюючих органів під час та після реалізації заходу	a_{33}	0,263
4	Витрати часу	A_4	0,172
4.1	Витрати часу на підготовчі роботи	a_{41}	0,229
4.2	Витрати часу на безпосередню реалізацію заходу з енергозбереження	a_{42}	0,257
4.3	Період часу від реалізації до першого ефекту	a_{43}	0,198
4.4	Період часу від реалізації до настання максимально очікуваної чи повної окупності	a_{44}	0,316
5	Очікуваний ефект від реалізації заходу з енергозбереження	A_5	0,259
5.1	Очікуваний індекс прибутковості заходу з енергозбереження	a_{51}	0,194
5.2	Зниження енергоємності виробничого чи позавиробничого процесу	a_{52}	0,457
5.3	Очікуваний екологічний ефект	a_{53}	0,282
5.4	Очікуваний соціальний ефект	a_{54}	0,063
Фінансово-господарський стан підприємства		B	0,336
1	Кваліфікація та надійність керівництва підприємства	b_1	0,098
2	Досвід роботи керівництва за кризових умов	b_2	0,067
3	Ринкова орієнтованість продукції, наявність ринків збуту	b_3	0,181
4	Наявність попередніх замовлень / контрактів на майбутні періоди	b_4	0,247
5	Рентабельність реалізації продукції	b_5	0,224
6	Можливість фінансової автономності підприємства при реалізації заходу з енергозбереження	b_6	0,112
7	Невідповідність рівня енергоємності та екологічності виробництва стандартам ISO	b_7	0,071
Коефіцієнт, що відображає джерело та умови залучення коштів для реалізації заходу з енергозбереження		K	0,117

б частково компенсувати наявний брак інформації та більш ефективно використовувати накопичений індивідуальний та колективний досвід. У зв'язку з цим, особливої актуальності для ефективного прийняття рішень керівництвом промислових підприємств набули експертні методи, що представляють собою комплекс логічних та математико-статистичних методів, направлених на отримання інформації необхідної для прийняття раціонального рішення.

Основою ефективного менеджменту з енергозбереження, як і будь-якого іншого процесу управління, є інформація, що знаходиться у розпорядженні відповідальної особи. Сукупність даних про стан енергетичного господарства у минулому та обгрунтовані припущення про можливі його стани у майбутньому, дають змогу энергоменеджерам обрати найкращий варіант розвитку енергозбереження на підприємстві. Однак, як уже зазначалося, через брак інформації, пов'язаний із ймовірнісним характером досліджуваних проблем, виникає невизначеність, що характеризується неможливістю точної оцінки вхідних даних та передбачення кінцевих результатів заходів з енергозбереження.

В умовах обмеженості матеріальних, технічних та фінансових ресурсів промислових підприємств, попри труднощі пов'язані з впливом невизначеності, виникає нагальна необхідність попередньої оцінки доцільності інвестування у конкретні заходи з енергозбереження. Для підвищення обгрунтованості подібних рішень необхідним є застосування як статистичної інформації, так і колективного та індивідуального досвіду.

Для проведення оцінки економічної доцільності реалізації заходів з енергозбереження особливо перспективним виглядає комплексний метод основою якого є теорія нечітких множин та нечітких мір. Він дозволяє агрегувати різноманітну інформацію в єдиний показник в умовах низької достовірності вхідних даних. Зважаючи ж на те, що традиційні методи оцінки економічної ефективності за даних умов здатні дати лише наближене уявлення про результативність проекту, то застосування методу на основі теорії нечітких множин, який є менш трудомістким та не вимагає прогнозування грошових потоків, виявляється ще більш затребуваним.

Таблиця 2. Нечітка матриця знань для визначення критеріїв вищих рівнів

Номер вхідної комбінації значень	Критерії нижчого рівня				Значення вихідної
	a_{i1}	a_{i2}	…a_{ij}…	a_{rt}	A_i
11	q_{i1}^{1}	q_{i2}^{1}	… q_{ij}^{1}…	$q_{r\,t}^{1}$	
12	q_{i1}^{2}	q_{i2}^{1}	… q_{ij}^{1}…	$q_{r\,t}^{1}$	d_1
…					
1y	q_{i1}^{y}	q_{i2}^{1}	… q_{ij}^{1}…	$q_{r\,t}^{1}$	d_2
…					
l1	q_{i1}^{1}	q_{i2}^{1}	… q_{ij}^{p}…	$q_{r\,t}^{p}$	
l2	q_{i1}^{1}	q_{i2}^{p}	… q_{ij}^{p}…	$q_{r\,t}^{p}$	d_p
…					
ly	q_{i1}^{x}	q_{i2}^{x}	… q_{ij}^{x}…	$q_{r\,t}^{x}$	d_x

Застосування методу оцінки економічної ефективності заходів з енергозбереження на основі принципу нечіткості дає змогу використати, перспективну з позицій математичної формалізації, теорію наближених множин Павлака [2, с. 342]. Вона дозволяє на основі підсумкових групових оцінок про стан системи та об'єктивних чи суб'єктивних оцінок її параметрів будувати алгоритми прогнозування на основі процедури логічного висновку.

Таким чином, за допомогою елементів теорії нечітких множин може бути сформований ефективний механізм відбору та визначення пріоритетності впровадження найбільш перспективних, з економічної точки зору, заходів з енергозбереження для конкретного підприємства, навіть за умов невизначеності викликаної браком інформації, що реалізується у декілька етапів (рис. 1).

Оцінку доцільності інвестування у заходи з енергозбереження та їх відбір пропонується проводити за уніфікованою групою критеріїв, що дозволяють врахувати відповідність матеріально-технічної та кадрової баз підприємства вимогам реалізації заходу, фінансові витрати, адміністративно-правові перешкоди, витрати часу, очікуваний економічний, екологічний та соціальний ефект, а також відповідність поточного фінансово господарського стану підприємства. Попередня оцінка прийнятності заходу з енергозбереження промислового підприємства проводиться за групами критеріїв:

$$A_i = f_i(a_{i1}, a_{i2}, .., a_{ij}) \Rightarrow E = f_A(A_1, A_2, A_3, A_4, A_5) \quad (1),$$

де і — номер групи критеріїв а;

j — порядковий номер критерію а і-ї групи.

Далі проводиться перевірка відповідності запропонованого заходу фінансово господарському стану підприємства та комплексна оцінка доцільності його реалізації:

$$B = f_B(b_1, b_2, .., b_7) \Rightarrow C = f_C(E, B)$$
$$F = f_F(C, K) \quad (2).$$

Запропоновані для проведення оцінки ефективності інвестування у заходи з енергозбереження критерії мають різну вагомість, а отже, доцільним є застосування методу експертних оцінок для їх визначення. Цей метод передбачає залучення до рішення проблеми групи експертів, що добре обізнані та мають значний практичний досвід реалізації заходів з енергозбереження. Основною перевагою застосування групової оцінки вагомості критеріїв, що розглядаються, є можливість різностороннього кількісного та якісного аналізу впливу кожного з них.

Для визначення вагомості критеріїв ефективності інвестування у заходи з енергозбереження за допомогою групової оцінки найбільш доцільно застосувати метод парних порівнянь. Цим методом передбачено попарне порівняння усіх критеріїв у межах їх ієрархічних груп, з тим щоб визначити найбільш важливі в кожній парі, а також міру їх переваги. Для побудови єдиної шкали різних ієрархічних рівнів з ціллю урахування міри впливу кожного критерію нижнього рівня на групові критерії та на генеральну мету, доцільно використати метод аналізу ієрархій. Хоча у якості шкали оцінювання може бути вибраний будь-який числовий проміжок, пропонується застосувати шкалу відносної важливості Т. Сааті, оскільки вона дозволяє під час оцінки оперувати лише простими числами, що значно підвищує психологічний комфорт роботи експертів [3, с. 10].

Задля забезпечення умов коректної групової оцінки на етапі відбору експертів та формування анкети були враховані умови К. Ерроу [4, с. 331]. При аналізі оцінок важливості критеріїв ефективності інвестування у заходи з енергозбереження, отриманих від експертної групи, доцільною є перевірка ступеня узгодженості суджень. Високе значення коефіцієнта конкордації (коефіцієнта згоди) дає змогу зробити висновок про наявність узгодженої думки експертів щодо поставлених перед ними питань [5, с. 158].

У таблиці 1 приведена вагомість критеріїв оцінки ефективності інвестування у заходи з енергозбереження підприємств машинобудування. Вона відображає вплив кожного критерію нижчого рівня на групові критерії та загальний рівень прийнятності заходу, при цьому загальна сума оцінок вагомості кожного рівня дорівнює одиниці.

Зважаючи на те, що критерії оцінки ефективності інвестування у заходи з енергозбереження мають як кількісні, так і якісні характеристики, для формалізації та створення єдиної бази нечітких знань доцільно розглядати можливі варіації, що можуть приймати значення цих критеріїв, як лінгвістичні змінні. Ці змінні оцінюються групою експертів за допомогою термів — слів природної чи штучної мови, що формалізуються нечіткими множинами через функцію належності.

За допомогою методу експертних оцінок проводиться фазифікація вхідних змінних значень критеріїв нижчих рівнів, що відображає узагальнений досвід експертів та їх розуміння причинно-наслідкових зв'язків за допомогою терм множини (лінгвістичної змінної). Нечітка лінгвістична змінна представляє собою визначену сукупність термів:

$$Q_u = \{q_{ij}^1, q_{ij}^2, ..., q_{ij}^p\}, u = \overline{1, w} \quad (3),$$

де q_{ij}^p — р-й лінгвістичний терм критерію a_{ij}, $p = \overline{1, x}$.

Залучені експерти оцінюють належність поточного стану кожного з критеріїв терму "дуже великий" (Д), "великий" (В), "середній" (С), "нижче середнього" (Н), "малий" (М) чи логічно виправданим аналогам у разі неможливості їх застосування. На основі проведеної оцінки будуються функції належності критеріїв кожній із приведених вище терм:

$$\widetilde{Q} = \left(\frac{\mu(a_1)}{a_1}, \frac{\mu(a_2)}{a_2}, ..., \frac{\mu(a_i)}{a_i} \right), \quad (4),$$

де $\mu(a_i)$ — ступінь належності деякого критерію аі нечіткому терму $\widetilde{Q}$.

Оскільки, як вже зазначалося, критерії оцінки ефективності інвестування у заходи з енергозбереження мають як кількісні, так і якісні характеристики, то для побудови функ-

цій належності доцільно застосовувати опосередковані методи для багатьох експертів (метод Шера, метод Кіквідзе) [6]. Тоді ступінь належності кожного критерію аі нечіткому терму Q може бути визначений:

$$\mu(a_i) = \frac{n_a}{n_\Sigma} \quad (5),$$

де n_a — кількість експертів, що проголосували за відповідність цього критерію терму *Q*;

n_Σ — сумарна кількість залучених експертів.

Експерта інформація є лише вихідними даними для подальшої обробки, так як відповідно до (1—2) значення групових критерії вищих рівнів визначаються сукупністю значень, що приймають критеріїв нижчих рівнів, та їх вагомістю. Отже, для визначення групових критеріїв вищих рівнів доцільно побудувати нечітку матрицю знань (табл. 2).

Наведена нечітка матриця знань визначає систему логічних висловлювань типу "ЯКЩО — ТО, ІНАКШЕ", що зв'язують значення вхідних змінних $a_{11} \div a_{ij}$ з одним із можливих значень вихідної A_i, $i = \overline{1,r}$:

Якщо $(a_{i1}=q_{i1}^1)$ і $(a_{i2}=q_{i2}^1)$ і … і $(a_{it}=q_{it}^1)$ або
$(a_{i1}=q_{i1}^2)$ і $(a_{i2}=q_{i2}^1)$ і … і $(a_{it}=q_{it}^1)$ або …
$(a_{i1}=q_{i1}^2)$ і $(a_{i2}=q_{i2}^2)$ і … і $(a_{it}=q_{it}^1)$,
Тоді $A_i=d_1$, інакше …
Якщо $(a_{i1}=q_{i1}^p)$ і $(a_{i2}=q_{i2}^1)$ і … і $(a_{it}=q_{it}^1)$ або
$(a_{i1}=q_{i1}^p)$ і $(a_{i2}=q_{i2}^p)$ і … і $(a_{it}=q_{it}^1)$ або … (6),
$(a_{i1}=q_{i1}^p)$ і $(a_{i2}=q_{i2}^p)$ і … і $(a_{it}=q_{it}^p)$,

Тоді $A_i=d_p$, інакше...

де d_p $(p = \overline{1,x})$ — лінгвістична оцінка вихідного критерію вищого рівня A_i, що визначається з терм-множини *D*;

q_{ij}^p — лінгвістична оцінка критерію нижчого рівня, що була обрана експертом із запропонованої терм-множини Q_j, $j = \overline{1,t}$.

Таким чином, оцінюючи за допомогою терм-множини критерії нижчого рівня та враховуючи їх вагомість, можна створити нечітку базу знань для визначення групових критеріїв вищих рівнів. Для спрощення обробки усього масиву отриманих комбінацій доцільно представити терми у вигляді натуральних чисел від 1 до 5. Слід зауважити, що деякі з критеріїв, запропонованих до оцінки експертам, мають обернену значимість терм, а саме: a_{13}, a_{17}, a_{18}, a_{21}-a_{25}, a_{31}-a_{33}, a_{41}-a_{44}.

Оскільки виділення коштів необхідних для одночасної реалізації декількох заходів з енергозбереження виглядає малоймовірним, до того ж за такої ситуації матиме місце брак наявних трудових та матеріальних ресурсів підприємства, то доцільним є визначення їх пріоритетності. Нечітке рішення задачі з визначення пріоритетності цих заходів буде знаходитися на перетині групових критеріїв [7]:

$$\widetilde{D} = \widetilde{A}_1 \cap \widetilde{A}_2 \cap \widetilde{A}_3 \cap \widetilde{A}_4 \cap \widetilde{A}_5 \Rightarrow$$

$$\widetilde{D} = \left\{ \frac{\min\limits_{i=1,5}(\mu_{A_{i1}}(31))^{\alpha_i}}{31}, \frac{\min\limits_{i=1,5}(\mu_{A_{i1}}(32))^{\alpha_i}}{32}, \ldots, \frac{\min\limits_{i=1,5}(\mu_{A_i}(316))^{\alpha_i}}{316} \right\} \quad (7),$$

де α_i — відносна вагомість і-го групового критерію вищого рівня.

Тоді, відповідно до представленої нечіткої множини $\widetilde{D}$, найбільш пріоритетним заходом з енергозбереження слід вважати той, що має найбільший ступінь належності.

ВИСНОВКИ

Таким чином, згідно з принципом ідентифікації нечіткими базами знань, оцінку ефективності інвестування у заходи з енергозбереження для кожного конкретного підприємства доцільно проводити у два етапи [8, с. 173]. Спочатку на основі даних про вагомість критеріїв (табл. 1) та експертних оцінок їх стану для кожного заходу, що розглядається, формується груба модель для оцінки доцільності реалізації відповідних заходів. Чим вищим є професійний рівень обраних експертів, тим вищою є адекватність нечіткої моделі, побудованої на першому етапі. Однак збіг результатів нечіткого висновку та практичних даних не є гарантованим. Тому на другому етапі ідентифікації, за умови застосування запропонованої нечіткої бази знань на конкретному промисловому підприємстві протягом декількох звітних періодів, доцільно провести додаткові налаштування нечіткої моделі за допомогою практичних даних попередніх періодів, що зводиться до задачі нелінійної оптимізації, яка може бути вирішена відповідними методами математичного програмування.

Література:

1. Бешелев С.Д. Математико-статистические методы экспертных оценок / С.Д. Бешелев, Ф.Г. Гурвич. — М.: "Статистика", 1980. — 263 с.
2. Pawlak Z. Rough sets / Z. Pawlak // International Journal of Computer and Information Sciences. — 1982. — Vol. 11. — P. 341—356.
3. Саати Т. Л. Об измерении неосязаемого. Подход к относительным измерениям на основе главного собственного вектора матрицы парных сравнений / Томас. Л. Саати; Перевод с англ. проф., д. т. н. О.Н. Андрейчиковой // Cloud of Science. — 2015. — Т. 2, №1. — С. 5—39.
4. Arrow K. J. A difficulty in the concept of social welface / Kenneth J. Arrow // Journal of Political Economy. — 1950. — Vol. 58, № 4. — P. 328—346.
5. Лисецкий Ю.М. Об автоматизации экспертных оценок / Ю.М. Лисецкий, Н.П. Каревина // Математические машины и системы. — 2008. — №1. — С. 151—162.
6. Конышева Л.К. Основы теории нечётких множеств: учебное пособие / Л.К. Конышева, Д.М. Назаров. — Санкт-Петербург: Питер, 2011. — 192 с.
7. Штовба С.Д. Введение в теорию нечётких множеств и нечёткую логику [Электронный ресурс] / Сергей Дмитриевич Штовба // MATLAB & Toolboxes. — 2001. — Режим доступа: http://matlab.exponenta.ru/fuzzylogic/book1/
8. Беллман Р. Принятие решений в расплывчатых условиях / Р. Беллман, Л. Заде // Вопросы анализа и процедуры принятия решений: Сб. статей / Пер. с англ.; под ред. И.Ф.Шахнова. — М.: Мир, 1976. — С. 172—215.

References:

1. Beshelev, S. D. and Gurvich, F. G. (1980), Matematiko-statisticheskie metodyi ekspertnyih otsenok [Mathematical and statistical methods of expert assessments], Statistika, Moscow, USSR.
2. Pawlak, Z. (1982), "Rough sets", International Journal of Computer and Information Sciences, vol. 11, pp. 341—356.
3. Saaty, T. L. (2015), "On the Measurement of Intangibles. A Principal Eigenvector Approach to Relative Measurement Derived from Paired Comparisons", Cloud of Science, vol. 1, pp. 5—39.
4. Arrow, K. J. (1950), "A difficulty in the concept of social welface", Journal of Political Economy, vol. 58, pp. 328-346.
5. Lisetskiy, Y. M. and Karevina, N. P. (2008) "About the automation of expert evaluations", Mathematical Machines and Systems, vol. 1, pp. 151—162.
6. Konysheva, L. C. and Nazarov, D. M. (2011), Osnovyi teorii nechyotkih mnozhestv [Fundamentals of the theory of fuzzy sets], Piter, St. Petersburg, Russian Federation.
7. Shtovba, S. D. (2001), "Introduction to the theory of fuzzy sets and fuzzy logic", available at: http://matlab.exponenta.ru/fuzzylogic/book1/ (Accessed 20 September 2015).
8. Bellman, R and Zade, L. (1976), "Decision-making in vague conditions", Questions of analysis and decision-making procedures, pp. 172—215.

Стаття надійшла до редакції 22.09.2015 р.

УДК 368.01

В. О. Заколодяжний,
аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ У СФЕРІ СТРАХУВАННЯ

V. Zakolodiazhnyi,
postgraduate student, Taras Shevchenko National University of Kyiv

SYSTEM APPROACH TO MANAGEMENT OF INNOVATION PROCESSES IN INSURANCE

Стаття присвячена актуальній проблемі інноваційного розвитку страхової дияльності. Визначено, що системний підхід до управління інноваційними процесами в сфері страхування представляє собою методологію дослідження об'єктів як системи факторів для досягнення ефективної страхової діяльності. Охарактеризовано особливості застосування системного підходу до управління інноваційними процесами в страховій компанії. Доведено, що створення системного підходу до управління інноваційними процесами є необхідною складовою для ефективного управління страховою компанією.

The article devoted to the issue of innovative development of insurance business. It determined that a systematic approach to the innovation processes management in the insurance industry is a system of objects research methodology as factors for achieving effective insurance activities. Described features of a systematic approach to the management of innovation processes in an insurance company. It proved that the establishment of a systematic approach to the management of innovation processes is a necessary component for the effective management of the insurance company.

Ключові слова: системний підхід, проектно-матрична структура в страховій компанії, структура, стратегії, система управління, стиль управління, система цінностей, інноваційний процес, фактори діяльності.

Key words: systematic approach, design-matrix structure in the insurance company, the structure, strategy, management system, management style, value system, an innovative process, activities factors.

ВСТУП

Активатизація глобалізаційних процесів у світі обумовлює зростання конкурентоспроможності на фінансовому ринку, а також на ринку страхових послуг. Жорстка конкуренція з боку іноземних страхових компаній на страховому ринку України, обумовлена їх багаторічним досвідом і ефективним інноваційним розвитком як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. За таких умов, інноваційний розвиток виступає головною необхідною умовою для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних страхових компаній.

Основні проблеми управління інноваційними процесами в страховій діяльності пов'язані з недостатнім розвитком інфраструктури вітчизняного страхового ринку, обмеженістю страхових резервів та можливістю їх подальшого інвестування, відсутністю довгострокових програм розвитку, низькою довірою до вітчизняних страхових компаній з боку населення, низьким рівнем страхової культури в цілому.

Актуальність проблематики інноваційного розвитку страхової діяльності посилюється також необхідністю визначення перспектив та напрямів підвищення ефективності страхової діяльності на основі системних підходів до управління інноваційними процесами в сфері страхування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням теоретичних засад та особливостей розвитку страхової діяльності на основі інноваційного розвитку займалися такі вітчизняні вчені, як В. Базилевич, О. Залетов [3], Р. Пікус [6], Н. Приказюк [8] та інші. Серед російських вчених питання інноваційної складової в страховій діяльності висвітлено в працях С. Завьялова [2], Л. Кісельової [4], Ю. Платонова [7], А. Соломатіної [9; 10], Я. Ступічьової [11], Р. Юлдашева тощо. Серед зарубіжних вчених-економістів питаннями інновацій в страхуванні займалися

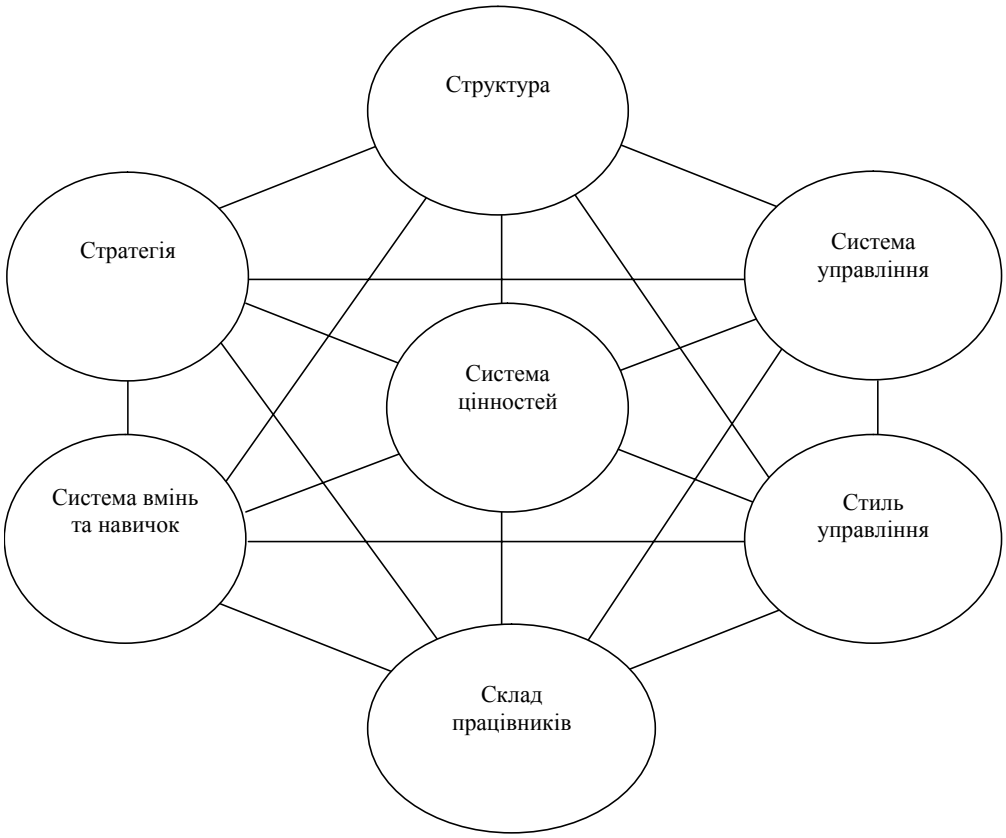

Рис.1. Фактори ефективності організації згідно з концепцією "7С"

Джерело: [26, с.18].

П. Віелрейчер [25], С. Вілрайт [27], Д. Гарт [16], М. Дулей [15], В. Зултовські [28; 20], К. Кйонсан [19; 18], С. Крістенсен [14], Ж. Мартін [20], Р. Меріл [21], М. Мюлер-Рейхарт [23], М. Рейнор [24] та ін.

Однак питання системного підходу до управління інноваційними процесами у сфері страхування висвітлено не в повній мірі, тому існує потреба у подальшому дослідженні обраної тематики.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є створення та використання системних підходів до управління інноваційними процесами в сфері страхування для досягнення запланованих результатів в динамічному, конкурентному середовищі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Досвід функціонування страхових компаній зарубіжних країн свідчить про те, що ефективність страхової діяльності забезпечується завдяки формуванню в страховій компанії цілісної системи управління інноваціями.

Головною рисою страхової дияльності є глобалізація конкуренції та кооперації, підвищення ролі автоматизованих систем управління, висока мінливість зовнішнього середовища.

Тому, для досягнення бажаної ефективності страхової діяльності, необхідним є використання системного підходу до управління інноваційними процесами.

Системний підхід представляє собою методологію дослідження об'єктів як системи. Будь-яка система формується на основі п'ятьох ключових факторів:

1) наявність спільної цілі;

2) наявність взаємопов'язаних елементів, що формують її внутрішню структуру;

3) взаємодія із зовнішнім середовищем, що формує певні обмеження для організації;

4) наявність ресурсів для ефективного функціонування компанії;

5) наявність керівного центру [1, с. 124].

Для подальшої характеристики системного підходу в управлінні інноваційними процесами, визначимо основні принципи, на яких він будується:

1) принцип основної, генеральної мети — розвиток системи має бути спрямований на досягнення єдиної мети і всі зміни в системі мають будуватися навколо цього;

2) принцип розвитку — здатність до вдосконалення системи. Однією з характеристик відкритих систем є інноваційний характер розвитку;

3) принцип невизначеності — будь-яка система діє в динамічному зовнішньому середовищі;

4) принцип децентралізації;

5) принцип ієрархії;

6) принцип зворотного зв'язку — будь-яка відкрита система взаємодіє з зовнішнім середовищем, тому їй необхідно постійно адаптовуватися до змін в ньому [1, с. 124—125; 5, с. 10—12].

Однією з найбільш відомих концепцій системного підходу є теорія "7С", яка була розроблена в консалтинговій фірмі "McKinsey" американськими вченими-економістами Т. Пітером та Р. Уотерманом ("В пошуках ефективного управління") і Р. Паскалем та Е. Атосом ("Мистецтво японського управління: керівництво для американських керівників"). Дана концепція вказує на взаємозв'язок між виробничими процесами в організації та тими, хто їх виконує [26, с. 18].

Зміни, що відбуваються в організації, це не тільки питання організаційної структури, взаємодії структури та стратегії компанії. Ефективні зміни в організації це питання взаємодії структури, стратегії, системи управління, стилю управл-

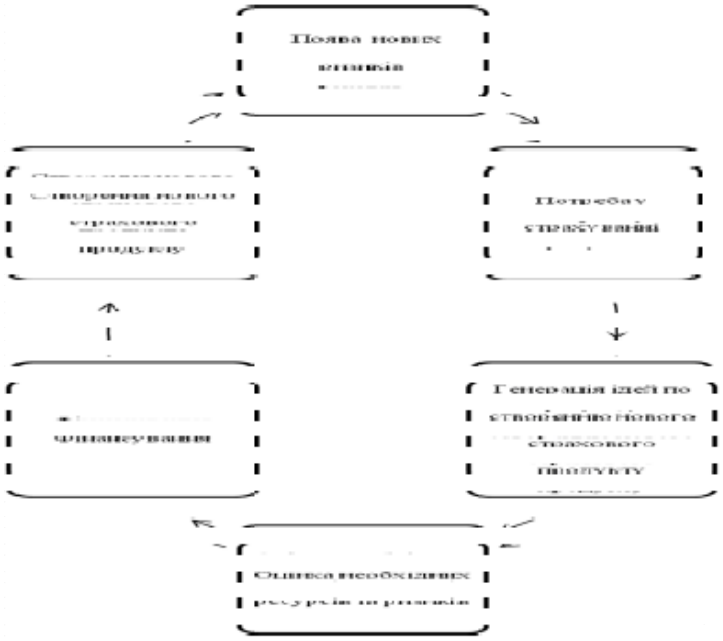

Рис. 2. Неперервність інноваційних процесів ув страховій діяльності

Джерело: побудовано автором.

іння, складу працівників, сукупності їх вмінь та навиків, а також системи цінностей, навколо якої все це будується (рис. 1).

Вищенаведений рисунок показує, що для досягнення певних змін хоча б по одному з факторів, необхідні зміни в інших. Кожен елемент системи є важливим у питаннях інноваційного розвитку організації.

Структура організації відображає її підрозділи та розподіл прав та обов'язків між ними. В роботі Р. Уотермана відзначається недолік лінійних та функціональних систем та відхід від практики їх використання. Так в 1950-х рр. кількість компаній, що використовували децентралізовані системи управління складала 20%, а на сьогодні їх кількість понад 80% (до аналізу бралися компанії з рейтингу Fortune 500) посилання. Цю тенденцію можна пояснити поглибленням глобалізаційних процесів, динамічністю зовнішнього середовища, внаслідок чого необхідною є гнучка організаційна структура. Дане твердження особливо актуальне для страхової діяльності. Необхідним є відхід від використання лінійних чи лінійно-функціональних організаційних систем та перехід до більш прогресивних відповідно до сучасних умов — матричних чи проектно-матричних.

Зазначена структура активно використовується в IT секторі, який характеризується високим рівнем інноваційності і буде ефективною при реалізації в страховій діяльності клієнтоорієнтованого підходу, оскільки забезпечить їй більшу гнучкість.

Під стратегією розуміються всі дії компанії, які вона планує у відповідь на очікувані зміни зовнішніх факторів: потреб споживачів, поведінки конкурентів тощо. Через стратегію компанія реалізує свої конкурентні переваги, забезпечуючи кращу споживчу вартість товарів своїм споживачам, пропонуючи нову якість обслуговування, освоєння нових каналів збуту тощо. Стратегія визначає вектор руху компанії і, виходячи з неї, формується її організаційна структура [13]. Дане твердження було обгрунтоване А. Чандлером (Alfred D. Chandler) в праці "Стратегія та структура: віхи історії американських промислових підприємств" в 1962 році і є актуальним і сьогодні. Сучасними тенденціями в страховій діяльності є перехід до клієнтоорієнтованого підходу, проте більшість страхових компаній, використовуючи лінійно-функціональну структуру, не можуть ефективно її реалізувати. Це змушує страхові компанії адаптувати організаційну структуру під сучасні тенденції. Таким чином, стратегія впливає на організаційну структуру страхової компанії.

Система управління відображає всі процеси, які здійснюються щоденно в організації (наприклад, андерайтинг, бюджетування, система підвищення кваліфікації кадрів, планування тощо). Система управління також має значний вплив на інноваційні процеси. Наприклад, реалізовуючи клієнтоорієнтовану стратегію із вдало побудованою організаційною структурою, але не змінивши систему управління (наприклад, не автоматизувавши свої бізнес-процеси, збір та аналіз інформації про клієнтів) страхова компанія може конкурентні позиції на ринку.

Наступним елементом, що впливає на ефективність діяльності страхової компанії є стиль управління: керівництво повинно своїми діями надихати працівників працювати краще.

Страхова компанія повинна наймати такий штат працівників, які б володіли необхідним рівнем кваліфікації і розділяли із керівництвом страхової компанії спільну систему цінностей — корпоративну культуру.

Таким чином, відповідно до концепції "7С" ефективно можуть функціонувати лише ті організації, в яких керівники можуть узгоджувати всі вищенаведені компоненти.

Страхова організація належить до організацій відкритого типу, яка повинна постійно пристосовуватися до умов зовнішнього середовища для свого функціонування. В цьому аспекті логіку здійснення інноваційної діяльності можна представити у вигляді трьох послідовних процесів: входу, перетворення та виходу [12, с. 33—35]. Наприклад, на основі аналізу ринку відділ маркетингу прийняв рішення про необхідність створення нового страхового продукту, в якому відчувають потребу страхувальники. Спочатку визначаються основні характеристики даного продукту (страхові ризики, об'єкти страхування, цільова аудиторія, обсяги потенційних страхових премій тощо). Далі визначаються вхідні параметри, тобто визначається чим компанія володіє для створення нового страхового продукту, а в чому відчуває нестачу. Після проведених досліджень та підготовки прово-

Таблиця 1. Система оцінювання основних факторів діяльності страхової компанії

Фактор	Показник	
	Характеристика	Ефективність роботи
Система маркетингу	Маркетингова стратегія; система продажів страхових продуктів; система PR	▪ приріст укладених договорів страхування; ▪ задоволеність послугами страхової компанії; ▪ відсоток клієнтів, які переуклали договори страхування; ▪ дохід від нових страхових продуктів
Фінанси	Система управління та контролю фінансового стану компанії	▪ динаміка обсягу зібраних страхових премій; ▪ сумарна вартість активів; ▪ рентабельність; ▪ ринкова вартість акцій
Корпоративна культура	Система цінностей в страховій компанії	▪ психологічний клімат у трудовому колективі; ▪ імідж страховика
Інформаційна система	Рівень інформаційних технологій, які використовує страхова компанія	▪ швидкість обробки інформації; ▪ швидкість отримання інформації для прийняття управлінських рішень; ▪ швидкість здійснення бізнес-процесів; ▪ операційні витрати в процентному відношенні до доходу від продажів
Персонал	Кваліфікація працівників, їх особисті характеристики	▪ плинність кадрів; ▪ розмір страхових премій на одного працівника страхової компанії
Клієнти	Страхувальники	▪ частка нових договорів страхування у динаміці; ▪ обсяг клієнтської бази; ▪ кількість пролонгованих договорів

Джерело: побудовано автором за даними [7, с. 64; 10, с.165—180].

диться процес створення нового страхового продукту та його просування на страховому ринку.

Подібне твердження щодо здійснення інноваційних процесів відображено також в працях М. Мюлера-Рейхарта [23, с. 3]. Інновації, на його думку, це продукт чи процес, виникнення якого пов'язано з потребою страхового ринку в них. Це вимагає пошуку шляхів для їх задоволення з боку страховиків.

Інновації фактично виступають містком, що поєднує інтереси страховиків та страхувальників, шляхом задоволення першими потреб ринку у тих чи інших страхових продуктах, в яких страхувальники відчувають потребу. Потреба у нових страхових продуктах виникає в результаті створення певних нових ризиків (наприклад, виникнення автострахування внаслідок масового використання автотранспорту).

На основі вищенаведеного можна визначити інноваційний процес як невід'ємну частину страхової діяльності, що продемонстровано на рисунку 2.

Як видно з наведених досліджень, інноваційна діяльність в страховій компанії зумовлена необхідністю бути гнучкими та готовими до змін зовнішнього середовища. Для успішної реалізації інноваційного проекту необхідно правильно оцінювати ризики від введення інновацій у страхову діяльність.

Ризик у страховій діяльності має особливе значення, що випливає з специфіки діяльності страхової компанії, наприклад наявністю функціонального ризику. Для оцінки ризиків управління інноваційними процесами використовуються методи експертних оцінок, SWOT-аналіз, метод аналогій, метод "дерева рішень", статистичні методи тощо.

У зв'язку з обмеженістю статистичної інформації при здійсненні інноваційних проектів доцільним є використання методу експертних оцінок, завдяки яким можна оцінити вплив якісних параметрів. Подібні переваги характерні й для інших методів, крім статистичних.

Однією з найпростіших форм аналізу ризиків є SWOT-аналіз, методологія якого передбачає спочатку виявлення сильних та слабких сторін страхової компанії, можливостей та загроз, які виникають у зовнішньому середовищі, після чого встановлюється зв'язок між цими елементами. Висновки, отримані внаслідок проведеного SWOT-аналізу, можуть бути використанні для формулювання стратегії організації, дозволивши обрати оптимальні шляхи розвитку, мінімізуючи загрози та максимально ефективно використовуючи наявні конкурентні переваги.

До факторів зовнішнього середовища страхової компанії можна віднести:

— політичні фактори — стабільна політична ситуація в країні є позитивним сигналом для розвитку інноваційних процесів у страховій діяльності, оскільки забезпечується захист інтересів вітчизняних та зарубіжних інвесторів;

— демографічні фактори — рівень життя населення, демографічна ситуація в країні ("старіння нації", перевищення смертності над народжуваністю тощо);

— економічні фактори — оскільки страхові послуги не є послугами першої необхідності, в кризові періоди попит на них буде знижуватися;

— законодавство, що регламентує страхову діяльність — законодавство накладає певні обмеження на страхову діяльність, наприклад обмежує обсяги інвестування в різні фінансові інструменти, інвестиції в інші страхові компанії.

Особливе значення при здійсненні інноваційного розвитку страхової діяльності має внутрішнє середовище страхових компаній, до якого відноситься:

— система маркетингу — система заходів, через які забезпечується максимізація прибутку страхової компанії за рахунок більш глибшого аналізу потреб страхувальників;

— фінанси — фінансові ресурси страховика, управління його грошовими потоками;

— корпоративна культура — ключові пріоритети функціонування страхової компанії, система цінностей, яку повинні розділяти всі члени організації;

— система управління — принципи, механізми управління, організаційна структура компанії; внутрішні бізнес-процеси компанії;

— персонал страхової компанії;

— менеджмент страхової компанії;

— рівень інформаційних технологій, завдяки яким оптимізуються бізнес-процеси страхової компанії [7, с. 63].

Для успішного управління факторами, що впливають на страхову діяльність, необхідно мати чітко розроблену систему кількісних показників їх оцінки (табл. 1).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

При застосуванні системного підходу до управління інноваційними процесами страхова діяльність розглядається як складна система, що складається із сукупності взаємопов'язаних елементів, що спрямовані на досягнення спільної

цілі в динамічному середовищі. Для успішного впровадження інновацій страхові компанії повинні мати штат висококваліфікованих широкопрофільних спеціалістів, розвинутий інформаційний відділ. Окремі види інновацій такі, як впровадження автоматизованих систем управління, страховики не можуть самостійно реалізувати, оскільки це потребує значних фінансових затрат на розробку самого програмного продукту.

Тому деякі інноваційні проекти доцільно здійснювати через систему аутсорсингу, тобто використовувати послуги сторонніх організацій, що спеціалізуються на відповідних проектах. Особливе місце при реалізації інноваційних проектів має відводитися відділу маркетингу.

Ефективні зміни в страховій компанії можливі лише при взаємодії всіх елементів страхової організації: організаційної структури, стратегії розвитку, системи управління, стилю управління, сукупності вмінь та навиків працівників, а також системи корпоративної культури, навколо якої все це будується.

Страхова компанія повинна мати організаційну гнучкість для того, щоб швидко пристосовуватися до кон'юнктури ринку. Актуальність вищезазначених питань посилається в умовах глобалізаційних процесів у свити та все зростаючою конкуренції на ринку фінансових послуг. Отже, необхідність подальшої наукової дискусії щодо вдосконалення системного підходу до управління інноваційними процесами в сфері страхування не викликає сумніву.

Література:

1. Белоусов И.И. Управление конкурентоспособностью промышленного предприятия, дис. к-та экон. наук: 08.00.05 / И.И. Белоусов; Московский государственный университет. — Москва, 2007. — С. 124—143.

2. Завьялов С.В. Развитие инновационной деятельности страховых компаний, дис. к-та экон. наук: 08.00.05 / С.В. Завьялов; ГОУ ДПО "Гос. академия профессиональной переподготовки и повышения квалификации руководящих работников и специалистов инвестиционной сферы". — Москва, 2010. — С. 10—134.

3. Залетов А.Н. Консенсус-прогноз развития страхового рынка в 2015 году / А.Н. Залетов // Forinsurer, available at:http://forinsurer.com/files/file00538.pdf

4. Киселева Л.С. Инновационная политика страховщиков в системе обеспечения экономической безопасности личности: дис. к-та экон. наук: 08.00.10 / Л.С. Киселева; Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования "Тюменский государственный университет". — Тюмень, 2004. — С. 10.

5. Кустовська О.В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: курс лекцій / О.В. Кустовська. — Тернопіль: Економічна думка, 2005. — С. 5—15.

6. Пікус Р.В. Інновації в страхуванні: світовий досвід, напрямки розвитку в Україні / Р.В. Пікус // Теоретичні та прикладні питання економіки. — 2009. — №18. — С. 135—140.

7. Платонов Ю.А. Инновационное развитие страховой деятельности в современной России: дис. к-та экон. наук: 08.00.05 / Ю.А. Платонов; ГОУ ДПО "Гос. академия профессиональной переподготовки и повышения квалификации руководящих работников и специалистов инвестиционной сферы". — Москва, 2007. — С. 7—164.

8. Приказюк Н. Роль Інтернету в реалізації страхових послуг / Н. Приказюк, Т. Моташко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — Економіка. — 2014. — Вип. 3 (156). — С. 45—51.

9. Соломатина А.С. Инновации как фактор повышения конкурентоспособности страховых компаний, А.С. Соломатина, Вестник ВЭГУ: Гуманитарные науки, 2011 рік, № 3 (53), С. 141—146.

10. Соломатина А.С. Повышение конкурентоспособности страховой компании на основе применения сбалансированной системы показателей: дис. к-та экон. наук: 08.00.10 / А.С. Соломатина; Федеральное государственное образовательное бюджетное учреждение высшего профессионального образования "Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации". — Москва, 2014. — С. 3—180.

11. Ступічьова Я.Г. Пути совершенствования управления инновационными процессами в страховании / Я.Г. Ступичева // Интернет-журнал "Науковедение". — 2013. — №2. — Институт Государственного управления, права и инновационных технологий (ИГУПИТ), available at:http://naukovedenie.ru/PDF/44evn213.pdf

12. Фатхутдинов Р.А. Стратегический маркетинг / Р.А. Фатхутдинов. — М.: Бизнес-школа Интел-Синтез, 2005. — С. 33—39.

13. Chandler A. Strategy and Structure: Chapters in the History of the American Industrial Enterprise / A. Chandler // The Massachusetts institute of technology Press. — 1962. — 488 , available at: https://ia700502.us.archive.org/34/items/strategystructur00chan_0/strategystructur00chan_0.pdf

14. Christensen C. We are living the capitalist's dilemma, CNN Edition: International, ,available at: http://edition.cnn.com/2013/01/21/business/opinion-clayton-christensen/index.html

15. Dooley M. A strategic resolution for insurers: be socia / M. Dooley. The digital, available at: http://www.the-digital-insurer.com/a-strategic-resolution-for-insurers-be-social/

16. Garth D. Strategic vision for insurance industry of tomorrow / D. Garth, Innovation, available at: http://www.innovation-group.com/files/documents/Public%20Files/Industry_Presentations/AIR_CEO_Summit_-_Strategic_Vision_of_Insurance_Industry_for_Tomorrow.pdf

17. Innovation in insurance: The path to progress, Deloitte University Press, 2013. — P. 1—18.

18. Kong KyongSun. Insurance in South Korea: Market and IT Overview, KyongSun Kong, available at: http://www.celent.com/reports/insurance-south-korea-market-and-it-overview

19. Kong KyongSun. Online Insurance in Japan: Seeking Avenues for Greater Growth, KyongSun, available at: http://www.celent.com/reports/online-insurance-japan-seeking-avenues-greater-growth

20. Martin J. The Innovation Imperative / J. Martin, W. Zultowski, WZ Research + Consulting , available at: http://www.wzresearch.com/pdf/innovation.pdf

21. Merrill P. Innovation generation: Create an innovative process and culture / P. Merrill // ASQ Quality Management Division Conference, available at: http://www.asq-qm.org/resourcesmodule/download_resource/id/447/src/@random4baa53b5ae497/

22. Mini-roundtable: Innovation in the insurance industry , Risk&Compliance. — June. — 2014. — P. 3—16.

23. Muller-Reichart M. Possibilities and Restrictions for Product-Innovations of Globalized Insurers / M. Muller-Reichart, Insurance Economics: Information for Risk and Insurance Economics. — 2001. — № 44. The Geneva Association, available at: https://www.genevaassociation.org/media/176262/ga2001-ie44-m%C3%BCller-reichart.pdf

24. Raynor Michael E. The Innovator's Manifesto: Deliberate Disruption for Transformational Growth, NY, Crown Business. — 2011. — P. 5—20.

25. Vielreicher P. Produktinnovationsmanagement in Versicherungsunternehmen / P. Vielreicher // Wiesbaden, 1995. — P. 35—45.

26. Waterman R. Structure is not organization / R. Waterman, T. Peters, J. Philips. — Business Horizons, 1980. — P. 14—26. — Режим доступу: http://tompeters.com/docs/Structure_Is_Not_Organization.pdf

27. Wheelwright S. Revolutionizing Product Development / S. Wheelwright , K. Clark // The Free Press. — 2011, available at: https://faculty.fuqua.duke.edu/~moorman/GeneralMills/Section3/Section3Documents/RevolutionizingProductDevelopment.pdf

28. Zultowski W. Ten barriers to successful innovation in life insurance, W. Zultowski, WZ Research, Consulting, available at: https://www.soa.org/News-and-Publications/Newsletters/NewsDirect/2013/may/10-barriers-to-successful-innovation-in-life-insurance.aspx

Reference:

1. Belousov, I.I. (2007), "Management of competitiveness of industrial enterprise", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Moskovskij gosudarstvennyj universitet, Moscow, Russia.

2. Zav'jalov, S.V. (2010), "Development of innovative activity of insurance companies", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Gos. akademija professional'noj perepodgotovki i povyshenija kvalifikacii rukovodjashhih rabotnikov i specialistov investicionnoj sfery, Moscow, Russia.

3. Zaletov, A.N. (2015), "The consensus forecast for the development of the insurance market in 2015", Forinsurer, available at: http://forinsurer.com/files/file00538.pdf (Accessed 5 September 2015).

4. Kiseleva, L.S. (2004), "The innovative policy of insurers in the system ensuring economic security of the person", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Tjumenskij gosudarstvennyj universitet Tyumen, Russia.

5. Kustovs'ka, O.V. (2005), Metodologija sistemnogo pidhodu ta naukovih doslidzhen' [The methodology of systematic approach and research], Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine.

6. Pikus, R.V. (2009), "Innovations in insurance: international experience, development directions in Ukraine", Teoretichni ta prikladni pitannja ekonomiki, vol. 18, pp. 135—140.

7. Platonov, Ju.A. (2007), "Innovative development of insurance business in modern Russia", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Gos. akademija professional'noj perepodgotovki i povyshenija kvalifikacii rukovodjashhih rabotnikov i specialistov investicionnoj sfery, Moscow, Russia.

8. Prikazjuk, N. (2014), "The role of the Internet in the implementation of insurance", Visnik Kiïvs'kogo nacional'nogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika, vol. 3 (156), pp. 45—51.

9. Solomatina, A.S. (2011), "Инновации как фактор повышения конкурентоспособности страховых компаний", Vestnik VJeGU: Gumanitarnye nauki, vol. 3 (53), pp. 141—146.

10. Solomatina, A.S. (2014), "Improving the competitiveness of the insurance company based on the use of balanced system of indicators", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Finansovyj universitet pri Pravitel'stve Rossijskoj Federacii, Moscow, Russia.

11. Stupich'ova, Ja.G. (2013), "Ways to improve the management of innovation processes in insurance", Internet-zhurnal "Naukovedenie", vol. 2, available at: http://naukovedenie.ru/PDF/44evn213.pdf (Accessed 5 September 2015).

12. Fathutdinov, R.A. (2005), Strategicheskij marketing [Strategic marketing], Biznes-shkola Intel-Sintez, Moscow, Russia.

13. Chandler, A. (1962), Strategy and Structure: Chapters in the History of the American Industrial Enterprise, The Massachusetts institute of technology Press, Boston, available at: https://ia700502.us.archive.org/34/items/strategystructur00chan_0/strategystructur00chan_0.pdf (Accessed 5 September 2015).

14. Christensen, C. (2013), We are living the capitalist's dilemma, CNN Edition: International,available at: http://edition.cnn.com/2013/01/21/business/opinion-clayton-christensen/index.html (Accessed 5 September 2015).

15. Dooley, M. (2015), "A strategic resolution for insurers: be social", The digital, available at: http://www.the-digital-insurer.com/a-strategic-resolution-for-insurers-be-social/ (Accessed 5 September 2015).

16. Garth, D. (2015), "Strategic vision for insurance industry of tomorrow", Innovation, available at: http://www.innovation-group.com/files/documents/Public%20Files/Industry_Presentations/AIR_CEO_Summit_-_Strategic_Vision_of_Insurance_Industry_for_Tomorrow.pdf

17. Deloitte University Press (2013), Innovation in insurance: The path to progress, Deloitte University Press, pp. 1—18.

18. Kong KyongSun (2014), "Insurance in South Korea: Market and IT Overview", Celent, available at: http://www.celent.com/reports/insurance-south-korea-market-and-it-overview (Accessed 5 September 2015).

19. Kong KyongSun (2013), "Online Insurance in Japan: Seeking Avenues for Greater Growth", Celent, available at: http://www.celent.com/reports/online-insurance-japan-seeking-avenues-greater-growth (Accessed 5 September 2015).

20. Martin, J. (2010), The Innovation Imperative, WZ Research + Consulting, available at: http://www.wz-research.com/pdf/innovation.pdf (Accessed 5 September 2015).

21. Merrill, P. (2010), Innovation generation: Create an innovative process and culture, ASQ Quality Management Division Conference, available at: http://www.asq-qm.org/resourcesmodule/download_resource/id/447/src/@ran dom4baa53b5ae497/ (Accessed 5 September 2015).

22. Risk&Compliance (2014), "Mini-roundtable: Innovation in the insurance industry", Risk&Compliance, pp. 3—16.

23. Muller-Reichart, M. (2001), Possibilities and Restrictions for Product-Innovations of Globalized Insurers, Insurance Economics: Information for Risk and Insurance Economics, vol. 44, The Geneva Association, available at: https://www.genevaassociation.org/media/176262/ga2001-ie44-m%C3%BCller-reichart.pdf

24. Raynor Michael, E. (2011), The Innovator's Manifesto: Deliberate Disruption for Transformational Growth, NY, Crown Business, pp. 5—20.

25. Vielreicher, P. (1995), Produkt innovations management in Versicherung sunternehmen, Wiesbaden, pp. 35—45.

26. Waterman, R. (1980), Structure is not organization, Business Horizons, pp. 14-26, Rezhim dostupu: http://tompeters.com/docs/Structure_Is_Not_Organization.pdf (Accessed 5 September 2015).

27. Wheelwright, S. (2011), Revolutionizing Product Development, The Free Press, available at: https://faculty.fuqua.duke.edu/~moorman/GeneralMills/Section3/Section3Documents/RevolutionizingProductDevelopment.pdf (Accessed 5 September 2015).

28. Zultowski, W. (2013), Ten barriers to successful innovation in life insurance, WZ Research, Consulting, available at: https://www.soa.org/News-and-Publications/Newsletters/NewsDirect/2013/may/10-barriers-to-successful-innovation-in-life-insurance.aspx (Accessed 5 September 2015).

Стаття надійшла до редакції 22.09.2015 р.

УДК 330.341

А. О. Пучко,
аспірант кафедри фінансів,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

СИСТЕМА ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

A. Puchko,
graduate student in the Department of Finance Kyiv National Trade and Economic University, Kyiv

THE SYSTEM OF STATE FINANCING OF INNOVATION ACTIVITIES

У статті розглянуто систему державного фінансування інноваційної діяльності в Україні, проаналізовано обсяги, джерела та структуру фінансування інноваційної діяльності, проблеми фінансового забезпечення інноваційної діяльності в Україні, а також запропоновано напрями виходу з існуючої ситуації.

Функціонування економіки на засадах інноваційної моделі розвитку потребує створення адекватного механізму фінансового забезпечення, який би дозволив при наявності обмежених фінансових ресурсів перетворити його зі статусу витратного у механізм, що забезпечує її прогнозовану ефективність. Вирішення стратегічних завдань раціонального фінансового забезпечення інноваційного розвитку потребує раціонального використання наявних фінансових ресурсів на рівні як окремого підприємства, так і держави в цілому.

Питання фінансового забезпечення є досить актуальним, зважаючи на дефіцит власних фінансових ресурсів та складність залучення інвестицій, високий рівень відсотків за банківські кредити.

The article considers the system of state financing of innovative activity in Ukraine, analyzed the volumes, sources and structure of financing of innovative activity, problems of financial ensuring of innovative activity in Ukraine, and proposed ways out of the situation.

Functioning of economy on principles of innovative model of development needs creation of adequate mechanism of the financial providing, that would allow at presence of limit financial resources to convert him from status an expense in a mechanism that provides her the forecast efficiency. The decision of strategic tasks of the rational financial providing of innovative development needs the rational use of present financial resources at the level of both separate enterprise and state on the whole.

A question of the financial providing is actual enough, having regard to the deficit of own financial resources and complication of bringing in of investments, high level of percents for bank credits.

Ключові слова: державне фінансування, інноваційна діяльність, інноваційний розвиток, системний підхід, фінансове забезпечення.

Key words: public financing, innovative activity, innovative development, system approach, financial provision.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В Україні зростає розуміння виняткової ролі науки та інновацій у розвитку національної економіки при постійному обговоренні на державному і регіональному рівнях, в бізнесовому середовищі, суспільному секторі та сфері освіти. Проте попри загальне визнання високого значення інноваційних процесів для економічного розвитку держави, сучасний стан системи їх фінансового забезпечення як одного з ключових чинників інноваційної діяльності, свідчить про її неспроможність створити необхідні умови для реалізації існуючого інноваційного потенціалу. Відсутність належного фінансового забезпечення, концентрації та ефективного використання наявних фінансових ресурсів стримує процес активізації інноваційної діяльності та знижує першорядний вплив на ефективність економічних інновацій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання фінансового забезпечення інноваційної діяльності можна знайти в працях таких вчених як: Л.К. Безчасний, З.С. Варналій, В.М. Геєць, А.М. Гуржій, В.В. Зянько, В.П. Мельник, С.В. Онишко, В.Л. Осецький, І.А. Павленко, Л.І. Федулова, А.А. Чухно та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення найбільш важливих проблем у сфері фінансування інноваційної діяльності та

можливих шляхів їх вирішення на підставі аналізу сучасного стану фінансового забезпечення інновацій в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливість розгляду фінансового забезпечення інноваційної діяльності в механізмі сучасної економічної системи обумовлена тим, що воно, виконуючи свої основні функції — відтворювальну, розподільну й контрольну опосередковує рух інтелектуального капіталу. Збільшуючи або сповільнюючи швидкість переливу у високоприбуткові сфери інноваційної діяльності, фінансове забезпечення виступає найбільш чутливим барометром інноваційної кон'юнктури. А це означає, що кошти, їхні джерела, принципи організації, форми й засоби формування й використання виступають індикаторами розвитку економічної системи, за допомогою яких можна постійно отримувати інформацію про стан ринку інновацій і впливати на мотивацію й поведінку його суб'єктів.

Через системну природу інновацій державна інноваційна політика вимагає системного підходу. Звідси елементами системи фінансування інноваційної діяльності є: джерела інвестиційних ресурсів; механізм нагромадження фінансових коштів і їхнє інвестування в інноваційні проекти; механізм управління інвестиційними ресурсами для забезпечення їхнього ефективного використання й зворотності позикового капіталу.

При розгляді системи забезпечення фінансування інноваційної діяльності потрібно також виходити з того, що в умовах становлення й розвитку інноваційної економіки в нашій країні важливим є не тільки відособлений розгляд власних і залучених фінансових, кредитних і альтернативних джерел забезпечення інноваційної діяльності, скільки їхня збалансованість залежно від особливостей інноваційного процесу на окремих його циклах і фазах, а також з врахуванням того, який у кожній конкретній ситуації використовується інноваційно-інвестиційний механізм, інноваційна інфраструктура. Грунтуючись на даних методологічних положеннях можна достатньо обгрунтовано, на наш погляд, ставити й вирішувати проблеми визначення ефективності інноваційної діяльності й фінансових коштів її забезпечення, що також є актуальним завданням сучасного економічного розвитку.

В умовах розбудови інноваційної економіки, де основою розвитку є ефективне використання інтелектуального потенціалу країни, актуальним постає завдання формування системи взаємопов'язаних стадій загального інноваційного циклу розвитку виробництва, що починається з набуття населенням країни певної суми знань в системі освіти і закінчується використанням матеріалізованих результатів інноваційного розвитку суспільства в секторах економіки. Звідси виникає необхідність комплексного вирішення проблеми фінансового забезпечення кінцевих результатів розвитку інтелектуальної складової економіки, а не окремих її ланок. Сутність даного процесу полягає у комплексному визначенні оптимальних співвідношень в обсязі фінансових ресурсів, що спрямовуються на реалізацію окремих стадій добування, придбання та використання набутих і створених нових знань. У свою чергу, успішна реалізація знань в цій системі на основі комплексного фінансування залежить від повноти зв'язків між освітою, наукою, виробництвом та рівнем розвитку технологічної інфраструктури. Дотримання умов результативного використання знань вимагає відповідного їх ресурсного забезпечення в тому числі й фінансування усіх ланок інноваційної системи як інституціонального утворення.

Власне, де шукати потенціал ефективності, при фінансуванні нижче потреб забезпечення. В таких умовах будь-яка система є нежиттєздатною в частині стратегій розвитку: інноваційної діяльності, технологічного прориву, структурної де фрагментації і диверсифікації локальних економічних технологічних/інноваційних систем. У структурі розподілу загального обсягу фінансових ресурсів підтримки інноваційної діяльності для України слід виділити дві базових складові: система фінансової підтримки із забезпечення інноваційної діяльності та система фінансової підтримки розвитку, яка в свою чергу структурується в залежності від напрямків: пріоритетного розвитку, відповідно до прийнятих державних/регіональних стратегій розвитку, галузевих/ринкових пріоритетів, пріоритетів у сфері міжнародної науково-технологічної взаємодії.

Систему фінансової підтримки інноваційної діяльності слід формувати на основі розподілу її загального обсягу на складові в двох напрямках: по-перше, за організаційною структурою: за стадіями інноваційного процесу; по-друге, за функціональним розподілом: за складовою забезпечення; за складовою інноваційного розвитку.

При цьому уніфікована структура системи підтримки інноваційної діяльності за напрямками повинна збігатиметься за певними структурними складовими, в яких досягатиметься найбільший синергетичний ефект інновацій від взаємореалізації потенціалу ефективності організаційної системи та функціональної ефективності системи державної фінансової підтримки інноваційної діяльності. Відсутність системного підходу в організації державної фінансової підтримки інноваційної діяльності призводить до розпорошення фінансових ресурсів ще на стадії забезпечення підтримки інноваційної діяльності, що призводить до деконцентрації фінансових ресурсів за пріоритетними напрямками інноваційного розвитку.

Подібний ефект спостерігається і в реалізації програмного підходу у реалізації стратегії інноваційного розвитку економіки, де визначення пріоритетних напрямків інноваційної діяльності грунтується на методі конкурсного відбору, який передбачає ситуативність активізації інноваційної діяльності, ініціалізацію часових розривів, в залежності від процесу затвердження програм, відповідно, ініціалізується і суб'єктивний фактор в прийнятті управлінських рішень. Разом з тим, реалізація державних цільових програм, після ліквідації державного інноваційного фонду, залишається основним інструментом державної фінансової підтримки інноваційної діяльності. Недоліки, які сформувалися за даного підходу в державній політиці інноваційного розвитку, грунтуються на використанні програмного фінансування як методу реалізації останньої. В той же час, використання інструментарію в якості методу державної політики призводить до втрати ефективності використання фінансових ресурсів через розсіювання коштів внаслідок деконцентрації фінансових потоків за пріоритетними напрямами державної політики в інноваційній сфері, що і відбувається в Україні.

Ефективність та результативність інноваційної діяльності залежить від багатьох чинників: від наявності наукового потенціалу, ресурсного забезпечення, матеріально-технічної бази та висококваліфікованих кадрів. Проте основними факторами, що стримують інноваційну діяльність в Україні є: нестача власних коштів (це зазначили майже 80% опитаних підприємств), великі витрати на нововведення (57%), недостатня фінансова підтримка держави (54%), високий економічний ризик (40,7%). Отже, основні причини стримування інноваційного розвитку в Україні пов'язані з фінансовими проблемами.

Значний вплив фінансового забезпечення на результативність інноваційної діяльності підтверджує також аналіз взаємозв'язку між обсягами фінансування досліджень та розробок у США та доданою вартістю, яка була створена у третинному секторі (сфері послуг) у 1981—2007 роках. Для аналізу були використані статистичні дані США як однієї з найбільш інноваційних країн світу, розвиток якої наприкінці 20-го початку 21-го сторіччя був відносно стабільним. Результати розрахунків взаємокореляціних функцій свідчать про наявність високого ступеню кореляції між цими змінними. Так, розрахований коефіцієнт кореляції становить 0,99, що свідчить про дуже високу ступень взаємозв'язку між змінними.

Значення коефіцієнту кореляції 0,99 у нульовому періоді може говорити про наявність найбільшого взаємозв'язку між рядами без тимчасового зсуву.

Виходячи з даних кореляційної функції, зростання обсягів фінансування досліджень та розробок супроводжувалося збільшенням частки сфери послуг у ВВП. При цьому, як показують статистичні дані США, зростання сфери послуг відбувається здебільшого за рахунок галузей, які використовують сучасні інформаційні і телекомунікаційні технології. Тому взаємокореляційна функція між цими двома рядами не випадкова, а цілком очевидна. Відсутність тимчасового лага говорить про наявність в США тісних взаємозв'язків між сферою наукових досліджень і виробництвом, що дозволяє відносно швидко впроваджувати результати наукових досліджень у виробництво та досягати високої результативності інноваційної діяльності в цілому. Таким чином, постіндустріальна економіка, яка базується на інтенсивному розширеному відтворенні потребує дієвого механізму фінансового забезпечення і стимулювання. Тому у розвинутих країнах фінансові відносини стають потужною силою, що надає спроможність створення, впровадження та поширення інновації.

Джерела фінансування інноваційної діяльності умовно можна розділити на три групи залежно від сектора економіки: державний, підприємницький, фінансовий та зовнішньоекономічний [1, с. 241—246].

Слід зазначити, що для України державна фінансова підтримка науково-технічної і інноваційної діяльності набуває особливого значення.

Основним джерелом фінансування інновацій в Україні стали власні кошти підприємств.

Ефективною формою використання власних коштів підприємств на інноваційну діяльність може бути розширення масштабів застосування корпоративної системи управління науково-підприємницькими об'єднаннями з відповідними державними гарантіями щодо надання привілеїв і пільг. З цим напрямом фінансового забезпечення науково-технічної та інноваційної діяльності тісно пов'язане залучення венчурного капіталу, що широко використовується у зарубіжній практиці і може позитивно вплинути на структуру фінансування цих сфер економіки у майбутньому.

Загалом венчурне фінансування — це довготривалі фінансові інвестиції з високим ступенем ризику в акції новостворюваних малих інноваційно-технологічних фірм, які орієнтовані на розроблення і виробництво наукомістких продуктів, задля їх розвитку й розширення з метою отримання прибутку від приросту вартості вкладених коштів [2, с. 98].

Без перебільшення можна констатувати, що венчурне фінансування має такі переваги порівняно з іншими джерелами:

— надійна й дієва альтернатива позиковому фінансуванню, яка орієнтована не на існуючі, а на майбутні активи компанії, що розвивається;

— не потребує щорічних виплат за відсотками, ліквідної застави;

— інвестор не вимагає страхувати свої ризики, при цьому активно допомагає новій фірмі порадами, досвідом і діловими зв'язками;

— можливість здійснення якісного "стрибка" від ранніх безприбуткових етапів розвитку нової високотехнологічної компанії до рентабельних стадій її життєвого циклу.

Розвиток венчурного фінансування в нашій державі не можна назвати задовільним. Кількість венчурних інвесторів в Україні сьогодні надто мала, до того ж серед них зовсім відсутні венчурні фонди з вітчизняним капіталом. Загальна сума залученого венчурними фондами капіталу є в межах 200—300 млн дол., але фактично інвестовано не більше 100 млн, при цьому розмір вкладених коштів в Україні становить не більше відсотка від щорічних надходжень до європейських венчурних фондів [3, с. 47]. Такий стан венчурного фінансування в Україні обумовлений цілою низкою причин: нестабільністю економічного і політичного середовища; суперечністю законодавства в сфері підприємницького права; жорсткою податковою системою; відсутністю передумов для створення венчурної інфраструктури; інертністю держави в питаннях підтримки венчурного підприємництва; нерозвиненістю ринку цінних паперів; нерозумінням вітчизняними підприємцями механізму венчурного інвестування, побоюванням втратити контроль за справою, допустивши до управління своїм бізнесом стороннього співвласника.

Подальший розвиток венчурного фінансування потребує чіткішої державної політики сприяння в галузі вдосконалення відповідного чинного законодавства, створення інноваційного конкурентного середовища, у тому числі за рахунок залучення до нього малих та середніх підприємств, підвищення кваліфікаційного рівня підприємців та управлінського персоналу, їх фірм, а також багатьох інших організаційно-економічних заходів щодо використання цього джерела фінансування в умовах нестачі коштів державного бюджету.

Стратегічним джерелом збільшення фінансових ресурсів для інноваційної діяльності має бути використання заощаджень населення. Як свідчать результати спеціальних досліджень цієї проблеми вітчизняними економістами, за зростання обсягу таких заощаджень у країні норма активної їх частини є ще доволі низькою і становить близько 5 % [4, с. 25]. Незважаючи на значне зростання як доходів, так і заощаджень громадян протягом останніх років, населення поки що не має достатніх коштів для того, щоб його заощадження стали вагомим джерелом фінансування інновацій.

Дефіцит власних фінансових ресурсів суб'єктів економіки доповнюється нерозвиненістю інституційних інвесторів — банків, страхових фірм, інвестиційних компаній тощо, а також ринку цінних паперів. Надто високою залишається собівартість банківських послуг, що є додатковим чинником завищення кредитних ставок і заниження проценту за депозитами. Отже, банки акумулюють незначну частку фінансових ресурсів у країні. Позитивні зміни фактично не торкнулися питання розвитку інституційних інвесторів, які могли б здійснювати інноваційне інвестування, а також розвитку інноваційної інфраструктури.

Окремим напрямом фінансування інноваційної діяльності може стати залучення коштів іноземних інвесторів.

У країнах, що розвиваються, та перехідних економіках саме іноземні інвестиції небезпідставно розглядаються як джерело організаційних і технічних інновацій. Багато вітчизняних експертів також обстоюють думку, що лише іноземні інвестори здатні переорієнтувати економіку на інноваційні рейки. Проте на практиці обсяги інвестицій, що надходять до України, залишаються низькими, а їхня структура не дає можливості говорити про інноваційний характер таких інвестицій. Так, сьогодні переважають вкладення у виробничу сферу, причому вони майже не торкаються перспективних високотехнологічних виробництв. Натомість зростають вкладення у сферу торгівлі, що призводить до зростання імпорту в Україну, причому насамперед продукції споживчого характеру [5].

Останнім часом в Україні невпинно зростає питома вага фінансування наукових і науково-технічних робіт за рахунок коштів іноземних замовників. За часткою іноземного фінансування в сумарних витратах на науку Україна випередила Росію (17,1 %), Великобританію — лідера у частці іноземного фінансування серед розвинутих країн Заходу (16,8 %) і усі східноєвропейські країни, де частка іноземного фінансування варіює в межах від 1,5 до 5 % [4, с. 25].

Безперечно, залучення зарубіжного фінансування дає змогу забезпечувати функціонування наукових установ, оснащення їх сучасним обладнанням, підтримку рівня життя науковців. Проте разом з тим слід пам'ятати, що вивезення інтелектуального продукту за кордон на ранній стадії інноваційного процесу призводить до негативних наслідків. Показово, зокрема, що на тлі значного збільшення обсягів іноземного фінансування зменшуються обсяги експорту науково-дослідних і дослідно-конструкторських послуг.

Таким чином, можна виділити такі групи проблем у фінансовому забезпеченні інноваційного розвитку України:

— недостатній обсяг фінансування інноваційної діяльності в порівнянні з розвинутими країнами та продовження негативної тенденції зниження витрат;

— відсутність значних та стабільних джерел фінансування: брак власних коштів підприємств, дефіцит державних та кредитних ресурсів, інвестиційна непривабливість країни для іноземних інвесторів, відсутність фінансових структур, які спеціалізуються на фінансуванні інновацій: венчурних фондів, приватних інвесторів ("бізнес-ангелів");

— деформована структура фінансування: за напрямками досліджень, за галузями економіки та за регіонами України.

Серед найважливіших причин зниження фінансового забезпечення науково-технічної і інноваційної діяльності в Україні, на нашу думку, є такі:

— зменшення здатності держави і суб'єктів акумулювати фінансові ресурси і спрямувати їх на розвиток національної інноваційної системи;

— зменшення внутрішніх здібностей підприємств до самофінансування;

— зменшення частки нефінансового сектора в створенні валового прибутку, який є головним джерелом розширеного відтворювання;

— переважання споживацького використовування доходів в збиток накопиченню і заощадженню капіталу;

— розширення тіньового сектора економіки;

— відсутність обгрунтованих пріоритетів фінансової підтримки інноваційної діяльності.

ВИСНОВКИ

Важливим питанням реформування системи державної фінансової підтримки є створення організаційної системи державної фінансової підтримки інноваційної сфери загалом та інноваційної діяльності як конкретного напряму, і визначення в цій системі програмного методу фінансової підтримки, методу фінансування за пріоритетними напрямками, бюджетного фінансування інноваційних розробок стратегічних підприємств та наукомістких виробництв та іншого інструментарію, який зарекомендував себе як ефективний у здійсненні державної фінансової підтримки інноваційної діяльності в інших країнах. Іншим важливим завданням реформування є усунення, за рахунок оптимізації організаційної структури, дублювання функцій в системі інструментів державної фінансової підтримки інноваційної діяльності. За визначенням пріоритетів, за використовуваним інструментарієм, за фінансовими методами підтримки інноваційної діяльності, за часовою синхронізацією, який передбачає єдиний для всіх пріоритетів підхід у визначенні часових періодів державних фінансових дотацій на реалізацію інноваційних проектів різного масштабу: загальнодержавного, регіонального, місцевого, галузевого, в сфері міжнародної, регіональної транс регіональної конкурентоспроможності, чи за напрямом диверсифікації чи локалізації економіки.

Література:

1. Park Y. A Taxonomy of National Systems of Innovation: R&D Structure of OECD Economies / Y. Park // Science and Public Policy. — 1999. — Vol. 26 (August). — P. 241—246.

2. Недбаєва В.М., Кравченко С.І. Проблеми та перспективи фінансового забезпечення інноваційних процесів в Україні / В.М. Недбаєва, С.І. Кравченко // Праці IV Міжнародної наукової конференції студентів та молодих учених "Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання". — Ч. 5 / Ред. кол. О.Б. Ступін, І.О. Александров та ін. — Донецьк: ДонНУ, 2003. — 337 с.

3. Зінченко О., Ільчук В. Становлення венчурного фінансування / О. Зінченко, В. Ільчук // Фінанси України. — 2004. — №10. — С. 46—49.

4. Гоптаренко Ю. Правові засади побудови інноваційно-інвестиційної моделі в Україні / Ю. Гоптаренко // Юстініан. — 2004. — № 6. — С. 23—26.

5. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

References:

1. Park, Y. (1999), "A Taxonomy of National Systems of Innovation: R&D Structure of OECD Economies", Science and Public Policy, vol. 26, pp. 241—246.

2. Nedbajeva, V.M. and Kravchenko, S.I. (2003), "Problems and prospects of financial support of innovative processes in Ukraine", Praci IV Mizhnarodnoi naukovoi konferencii studentiv ta molodyh uchenyh [Proceedings of IV International scientific conference of students and young scientists], Upravlinnja rozvytkom socialno-ekonomichnyh system: globalizacija, pidpryjemnyctvo, stale ekonomichne zrostannja [Managing the development of socio-economic systems: globalization, entrepreneurship, sustainable economic growth], DonNU, Doneck, Ukraine.

3. Zinchenko, O. and Ilchuk, V. (2004), "Formation of venture financing", Finansy Ukrainy, vol. 10, pp. 46—49.

4. Goptarenko, Ju (2004). "The Legal framework of building the innovation-investment model in Ukraine", Justinian, vol. 6, pp. 23—26.

5. State Statistics Committee of Ukraine (2015), Statistical information, available at: http://www.ukrstat.-gov.ua/ (Accessed 5 September 2015).

Стаття надійшла до редакції 24.09.2015 р.

УДК 658.15:338.434

М. М. Кальченко,
аспірант кафедри обліку і аудиту та фінансів,
ДВНЗ "Херсонський державний аграрний університет"

СТРАТЕГІЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАЛУЧЕННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ АГРАРНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

M. Kalchenko,
Postgraduate of Accounting, Auditing and Finance Department SHEE "Kherson State Agrarian University"

THE STRATEGY OF INCREASING ECONOMIC EFFICIENCY INVOLVEMENT AND USE OF FINANCIAL RESOURCES BY AGRICULTURAL ENTERPRISES

Стаття присвячена розкриттю особливостей стратегії підвищення економічної ефективності залучення і використання фінансових ресурсів аграрними підприємствами. Представлено розширену матрицю SWAT- аналізу одного з сільськогосподарських підприємств. Сформульовано цілі, які необхідно досягти при реалізації стратегії підприємства. Розглянуто інструмент аналізу тенденцій ринку — трендвотчинг. Запропоновано блок-схему трендвотчингу для аграрних підприємств. Розроблено структурно-логічну схему стратегії підвищення економічної ефективності залучення та використання фінансових ресурсів аграрними підприємствами.

The authors elucidate the characteristics of strategy to increase economic efficiency and attraction of financial resources of agricultural enterprises. Presented matrix SWAT- extended analysis of one of the farms. Formulated goals to be achieved in the implementation of business strategy. Consider market trends analysis tool — trendvotchynh. A flowchart trendvotchynhu for agricultural enterprises. The structural and logical scheme strategy to increase economic efficiency and attraction of financial resources of agricultural enterprises.

Ключові слова: стратегія, економічна ефективність, аграрні підприємства, управління ризиками, SWAT-аналіз, трендвотринг.
Key words: strategy, economic efficiency, agricultural enterprises, management of risks, SWAT-analysis, trendwatching.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні умови розвитку та функціонування аграрних підприємств потребують зміни економічної системи, направленої на підвищення економічної ефективності залучення та використання фінансових ресурсів. Через загострення економічної кризи господарюючі суб'єкти повинні корегувати план розвитку фінансово-економічної діяльності, зменшувати вплив ризиків та загроз, а також розширювати адаптивні можливості підприємств. Визначення чіткого плану, направленого на активізацію можливостей фінансових ресурсів аграрних підприємств дозволить покращити показники ефективності їх використання, що становитиме базис для конкурентоздатного розвитку господарюючих суб'єктів галузі, сприятиме виходу на інноваційний розвиток, забезпечить надходження в бюджет країни й результативність економічної системи країни. Таким чином питання визначення й обгрунтування стратегії підвищення ефективності залучення і використання фінансових ресурсів аграрних підприємств характеризується високою актуальністю та доцільністю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню особливостей стратегії підвищення економічної ефективності залучення і використання фінансових ресурсів аграрними підприємствами присвячено праці таких науковців: як: Бланк І.О., Бондарен-

ко Н.В., Гудзь О.Є. [1], Дем'яненко М.Я., Кваша С.М., Ковальов В.В., Ковальчук Т.Т., Коробов М.Я., Лайко П.А., Лузан Ю.А., Непочатенко О.О., Оларіна В.М., Олійник О.О., Перлуня Н.В., Рясних Є.Г., Савлук М.І., Сало І.В., Стецюк П.А., Танклевська Н.С. [2], Худолій Л.М. [3], Чупис А.В. [4].

Проблемам визначення стратегії підвищення економічної ефективності залучення і використання фінансових ресурсів аграрними підприємствами та забезпечення їх ефективності на рівні держави присвячено ряд статей та монографій. Проте аналіз робіт, опублікованих за результатами наукових розробок в цьому напрямі, доводить, що у вітчизняній науковій літературі бракує системного дослідження окремих питань, присвячених цій тематиці.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є визначення Стратегія підвищення економічної ефективності залучення і використання фінансових ресурсів аграрними підприємствами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Формування стратегії підвищення ефективності залучення та використання фінансових ресурсів аграрних підприємств повинна охоплювати такі етапи:

1. Визначення місії і цілей формування стратегії аграрного підприємства. При цьому часто науковці визначення місії і цілей формування стратегії підприємства ставлять на другий етап розробки, хоча ми вважаємо, що визначення цілей повинно передувати проведенню аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища, виявленню сильних та слабих сторін, які визначають особливості його фінансової діяльності, та проведенню комплексної оцінки підприємства.

2. Розробка стратегії аграрного підприємства, яка включає аналіз середовища (як зовнішнього, так і внутрішнього); проведення SWOT-аналізу, комплексного аналізу фінансового стану підприємства; розробку цільових стратегічних нормативів фінансової діяльності, які забезпечать його економічний розвиток; прийняття основних стратегічних фінансових рішень. Залежно від ступеня деталізації формування фінансової стратегії науковці також розбивають цей етап на декілька окремих послідовних етапів.

3. Реалізація стратегії аграрного підприємства. У процесі реалізації фінансової стратегії значного поширення набула система методів управління стратегічними можливостями підприємства та система методів управління реалізацією фінансової стратегії в умовах реального часу. Одним з інструментів реалізації стратегії є розробка та впровадження збалансованої системи показників, яку розглядають як оціночну систему, систему стратегічного управління та інструмент розповсюдження інформації.

4. Контроль реалізації фінансової стратегії та її коригування.

Створення на підприємствах системи управління ризиками, яка була би адекватною стану зовнішньої і внутрішньої середи, обумовлює необхідність визначення принципів її побудови, які повинні зводитися до наступних положень: комплексний підхід до управління. Необхідно розглядувати не кожен ризик окремо, а їх сукупність, звертаючи особливу увагу на взаємозв'язок різних видів як зовнішніх, так і внутрішніх ризиків. Комплексний підхід повинен зберігатися на всіх етапах життєвого циклу підприємства; виходячи з необхідності комплексного підходу, необхідно використовувати показник, що характеризує сукупну дію всіх видів зовнішніх і внутрішніх ризиків (рівень спільного ризику); введення на підприємствах регулярної і обов'язкової процедури ідентифікації, аналізу і контролю різних видів ризиків. Заходи щодо управління ризиками повинні проводитися не періодично, у міру виникнення проблем, а постійно, регулярно, і процедура управління ризиками має бути одній з функцій системи управління підприємством; необхідність нормативно-методичного забезпечення системи управління ризиками підприємства, яке б відповідало не лише сучасному рівню розвитку ризик-менеджменту, але і зважаючи на галузеву специфіку діяльності підприємства; одноманітність і спадкоємність понять, класифікацій і процедур управління ризиками. Ігнорування цього принципу ускладнює побудову системи ефективного управління ризиками на підприємствах навіть одній галузі.

Формування ефективної стратегії підвищення економічної ефективності залучення та використання фінансових ресурсів повинна грунтуватися на детальному аналізі зовнішнього середовища та внутрішніх можливостях аграрного підприємства, а також враховувати прогноз майбутнього стану. Для оцінки внутрішнього стану підприємства вважаємо доцільним провести його аналіз за методом SWOT-аналізу, що грунтується на дослідженні зовнішнього і внутрішнього середовища аграрного підприємства й визначити співвідношення між ними для формування найбільш ефективного залучення та використання фінансових ресурсів. Прикладом для розрахунку SWOT-аналізу оберемо аграрне підприємство СТОВ "Еноград" Білозерського району Херсонської області, яке спеціалізується на вирощуванні плодово-ягідної продукції (табл. 1) [5].

Виявлено, що до сильних сторін СТОВ "Еноград" варто віднести нарощення технічного оснащення виробництва, досвід роботи, вищі за потенційних конкурентів темпи зростання ефективності виробництва, достатній обсяг необхідних фінансових ресурсів на короткострокову перспективу, високі показники ефективності виробництва, конкурентоздатна продукція. Серед слабких сторін зазначимо такі: слабкий фінансовий стан, внутрішні конфлікти персоналу, зростання частки залучених фінансових ресурсів, слаборозвинений маркетинг підприємства, висока сезонність виробництва, відсутність страхового захисту фінансових ризиків, слабка інвестиційна політика, невигідне місцеположення (віддаленість від центрів збуту), залежність від природніх факторів, низька вірогідність прогнозів, капіталомісткість галузі, відсутність переробки продукції.

До найбільш вагомих загроз СТОВ "Еноград" необхідно віднести такі: політико-економічна нестабільність, недостатня державна підтримка, вузь-

Таблиця 1. Матриця SWOT-аналізу СТОВ "Еноград"

Сильні сторони	Слабкі сторони
- нарощення технічного оснащення виробництва; - досвід роботи; - вищі за потенційних конкурентів темпи зростання ефективності виробництва; - достатній обсяг необхідних фінансових ресурсів на короткострокову перспективу; - високі показники ефективності виробництва; - конкурентоздатна продукція	- слабкий фінансовий стан; - внутрішні конфлікти персоналу; - зростання частки залучених фінансових ресурсів; - слаборозвинений маркетинг підприємства; - висока сезонність виробництва; - відсутність страхового захисту фінансових ризиків; - слабка інвестиційна політика; - невигідне місцеположення (віддаленість від центрів збуту); - залежність від природніх факторів; - низька вірогідність прогнозів; - капіталомісткість галузі; - відсутність переробки продукції
Можливості підприємства	**Загрози підприємства**
- розширення ринкової частки; - підвищення кваліфікації персоналу; - зміна орієнтирів збуту на експорт; - зростання рівня рентабельності; - зменшення собівартості виробництва; - розширення асортименту виробництва сільськогосподарської продукції для задоволення потреб споживачів; - диверсифікація виробництва плодово-ягідної продукції; - передпродажний сервіс вирощеної продукції (миття, упаковка, сортування тощо); - вертикальна або горизонтальна інтеграція виробництва; - забезпечення фінансової безпеки	- політико-економічна нестабільність; - недостатня державна підтримка; - вузький ринок збуту; - низько кваліфікований персонал; - високий фінансовий ризик через низький асортимент фінансових ресурсів; - відсутність соціальних гарантій працівників; - нерозвинена логістика підприємства; - висока конкуренція на плодово-ягідному ринку; - цінова нестабільність; - не сформованість стратегії діяльності підприємства на довгострокову перспективу; - повільне зростання й розвиток ринку

Джерело: складено автором за даними підприємства.

кий ринок збуту, низько кваліфікований персонал, високий фінансовий ризик через низький асортимент фінансових ресурсів, відсутність соціальних гарантій працівників, нерозвинена логістика підприємства, висока конкуренція на плодово-ягідному ринку, цінова нестабільність, не сформованість стратегії діяльності підприємства на довгострокову перспективу, повільне зростання й розвиток ринку.

Можливості аналізованого підприємства є такі: розширення ринкової частки, підвищення кваліфікації персоналу, зміна орієнтирів збуту на експорт, зростання рівня рентабельності, зменшення собівартості виробництва, розширення асортименту виробництва сільськогосподарської продукції для задоволення потреб споживачів, диверсифікація виробництва плодово-ягідної продукції, передпродажний сервіс вирощеної продукції (миття, упаковка, сортування тощо), вертикальна або горизонтальна інтеграція виробництва, забезпечення фінансової безпеки.

Співвідношення можливостей й загроз СТОВ "Еноград" із наявними сильними та слабкими сторонами дозволяють сформувати квадранти розширеної матриці SWOT-аналізу, які формують певні поля, які дозволяють наочно відобразити їх можливі співвідношення (рис. 1).

Визначені кореляційні поєднання дозволяють визначити пріоритетні вектори при розробці стратегії, яка може бути представлена за такими типами: квадрант СіМ визначає напрями стратегії підтримки й розвитку сильних сторін підприємства щодо реалізації можливостей СТОВ "Еноград"; квадрант СіЗ характеризує стратегію подолання загроз шляхом застосування сильних сторін аграрного підприємства; квадрант СлМ — спрямовує дії аграрного підприємства на реалізацію можливостей для вирішення його слабких сторін; квадрант СлЗ — має на меті розробку стратегію посилення внутрішнього потенціалу та зниження ймовірних загроз.

Отриманні результати аналізу засвідчили, що векторами в квадранті СіМ СТОВ "Еноград" є: завдяки досвіду роботи підприємства на даному сегменті ринку можливе розширення ринкової частки; високі показники ефективності виробництва забезпечують можливість зростання рівня рентабельності; нарощення технічного оснащення виробництва сприяє зниженню собівартості; конкурентоздатна продукція сприяє можливості зміни орієнтирів збуту на експорт; наявність достатнього обсягу фінансових ресурсів сприяє розширенню наявного асортименту; високі темпи росту ефективності виробництва сприяють наданню передпродажного сервісу вирощеної продукції; досвід роботи аграрного підприємства, показники виробництва й конкурентоздатна продукція сприяють диверсифікації та інтеграції виробництва.

У квадранті СіЗ для реалізації стратегії підвищення ефективності залучення та використання фінансових ресурсів варто враховувати такі вектори: політико-економічна нестабільність зовнішнього оточення перешкоджають темпам зростання ефективності й нарощенню технічного оснащення виробництва; недостатня державна підтримка негативно впливає на інноваційний розвиток підприємства; вузький ринок збуту стримує нарощенню технічного оснащення виробництва; низько кваліфікований персонал здатний знизити темпи зростання ефективності виробництва; високий фінансовий ри-

	Можливості СТОВ «Енограй»	*Загрози СТОВ «Енограй»*
Сильні сторони СТОВ «Енограй»	***Квадрант СіМ:*** 1. Завдяки досвіду роботи підприємства на даному сегменті ринку можливе розширення ринкової частки. 2. Високі показники ефективності виробництва забезпечують можливість зростання рівня рентабельності. 3. Нарощення технічного оснащення виробництва сприяє зниженню собівартості. 4. Конкурентоздатна продукція сприяє можливості зміни орієнтирів збуту на експорт. 5. Наявність достатнього обсягу фінансових ресурсів сприяє розширенню наявного асортименту. 6. Високі темпи росту ефективності виробництва сприяють наданню передпродажного сервісу вирощеної продукції. 7. Досвід роботи аграрного підприємства, показники виробництва й конкурентоздатна продукція сприяють диверсифікації та інтеграції виробництва	***Квадрант Сі3:*** 1. Політико-економічна нестабільність зовнішнього оточення перешкоджають темпам зростання ефективності й нарощенню технічного оснащення виробництва. 2. Недостатня державна підтримка негативно впливає на інноваційний розвиток підприємства. 3. Вузький ринок збуту стримує нарощенню технічного оснащення виробництва. 4. Низько кваліфікований персонал здатний знизити темпи зростання ефективності виробництва. 5. Високий фінансовий ризик через використання малого асортименту фінансових ресурсів спроможній знизити обсяг наявних фінансових ресурсів. 6. Відсутність соціальних гарантій та низько кваліфікований персонал можуть знизить конкурентоздатність продукції
Слабкі сторони СТОВ «Енограй»	***Квадрант СлМ:*** 1. Розширення ринкової частки сприятиме зміцненню слабкого фінансового стану. 2. Підвищення кваліфікації персоналу дозволить вирішити внутрішні конфлікти персоналу. 3. Інтеграція та диверсифікація виробництва сприятимуть налагодженню переробці вирощеної продукції та знизять його сезонність. 4. Зростання рентабельності та зниження собівартості виробництва дозволять знизити частку залучених фінансових ресурсів. 5. Надання послуг передпродажного сервісу покращить якість маркетингу підприємства. 6. Зміна орієнтирів збуту на експорт дозволить залучити інвестиційні кошти й покращити інвестиційну політику підприємства. 7. Зниження собівартості виробництва дозволить зменшити капіталомісткість. 8. Забезпечення фінансової безпеки сприяє вирішенню питання відсутності страхового захисту фінансових ризиків. 9. Розширення асортименту вирощеної продукції покращить фінансовий стан й маркетинг підприємства	***Квадрант СлЗ:*** 1. Слабкий фінансовий стан є перешкодою протидії високій конкуренції на плодово-ягідному ринку. 2. Внутрішні конфлікти персоналу призводять до погіршення їх кваліфікації. 3. Слаборозвинений маркетинг є причиною неякісної логістики. 4. Зростання частки залучених фінансових ресурсів перешкоджає стабільному розвитку при ціновій нестабільності. 5. Висока сезонність виробництва впливає на повільне зростання й розвиток ринку плодово-ягідної продукції. 6. Зростання частки залучених фінансових ресурсів призводить до високого фінансового ризику, який викликаний низьким асортиментом фінансових ресурсів. 7. Слабка інвестиційна політика впливає на виникнення високого фінансового ризику, спричиненого низьким асортиментом фінансових ресурсів. 8. Невигідне місцеположення спричинює відсутність можливості розширення ринку збуту. 9. Залежність від природніх факторів призводить до цінової нестабільності. 10. Низька вірогідність прогнозів викликає не сформованість стратегії підприємства

Рис. 1. Розширена матриця SWOT-аналізу СТОВ "Енограй"

Джерело: складено автором за даними підприємства.

зик через використання малого асортименту фінансових ресурсів спроможній знизити обсяг наявних фінансових ресурсів; відсутність соціальних гарантій та низько кваліфікований персонал можуть знизить конкурентоздатність продукції.

Квадрант СлМ СТОВ "Енограй" визначає такі напрями: розширення ринкової частки сприятиме зміцненню слабкого фінансового стану; підвищення кваліфікації персоналу дозволить вирішити внутрішні конфлікти персоналу; інтеграція та диверсифікація виробництва сприятимуть налагодженню переробці вирощеної продукції та знизять його сезонність; зростання рентабельності та зниження собівартості виробництва дозволять знизити частку залучених фінансових ресурсів; надання послуг передпродажного сервісу покращить якість маркетингу підприємства; зміна орієнтирів збуту на експорт дозволить залучити інвестиційні кошти й покращити інвестиційну політику підприємства; зниження собівартості виробництва дозволить зменшити капіталомісткість; забезпечення фінансової безпеки сприяє вирішенню питання відсутності страхового захисту фінансових ризиків; розширення асортименту вирощеної продукції покращить фінансовий стан й маркетинг підприємства.

Результат розширеної матриці SWOT-аналізу СТОВ "Енограй" у квадранті СлЗ характеризує такі вектори як: слабкий фінансовий стан є перешкодою

Рис. 2. Блок-схема трендвотчингу аграрних підприємств

Складено автором.

протидії високій конкуренції на плодово-ягідному ринку; внутрішні конфлікти персоналу призводять до погіршення їх кваліфікації; слаборозвинений маркетинг є причиною неякісної логістики; зростання частки залучених фінансових ресурсів перешкоджає стабільному розвитку при ціновій нестабільності; висока сезонність виробництва впливає на повільне зростання й розвиток ринку плодово-ягідної продукції; зростання частки залучених фінансових ресурсів призводить до високого фінансового ризику, який викликаний низьким асортиментом фінансових ресурсів; слабка інвестиційна політика впливає на виникнення високого фінансового ризику, спричиненого низьким асортиментом фінансових ресурсів; невигідне місцеположення спричинює відсутність можливості розширення ринку збуту; залежність від природніх факторів призводить до цінової нестабільності; низька вірогідність прогнозів викликає не сформованість стратегії підприємства.

Використовуючи отриманні данні SWOT-аналізу, а також грунтуючись на місії аграрного підприємства, необхідно сформувати стратегію підвищення економічної ефективності залучення та використання фінансових ресурсів, яка може передбачати декілька моделей, що залежить від внутрішніх та зовнішніх чинників. Місією даної стратегії є забезпечення аграрного підприємства необхідними фінансовими ресурсами та їх ефективне використання. Для реалізації поставленої місії стратегії підвищення ефективності залучення та використання фінансових ресурсів аграрних підприємств необхідно дотримуватися поставлених цілей, серед яких:

1) формування фінансових ресурсів і централізоване стратегічне керівництво ними;

2) виявлення вирішальних напрямів та зосередження зусиль на їх виконанні, маневреності у використанні резервів фінансовим керівництвом підприємства;

3) ранжування та поетапне досягнення мети;

4) відповідність фінансових дій економічному стану та матеріальним можливостям конкретного підприємства;

5) об'єктивний облік фінансово-економічного становища та реального фінансового стану підприємства за рік, квартал, місяць;

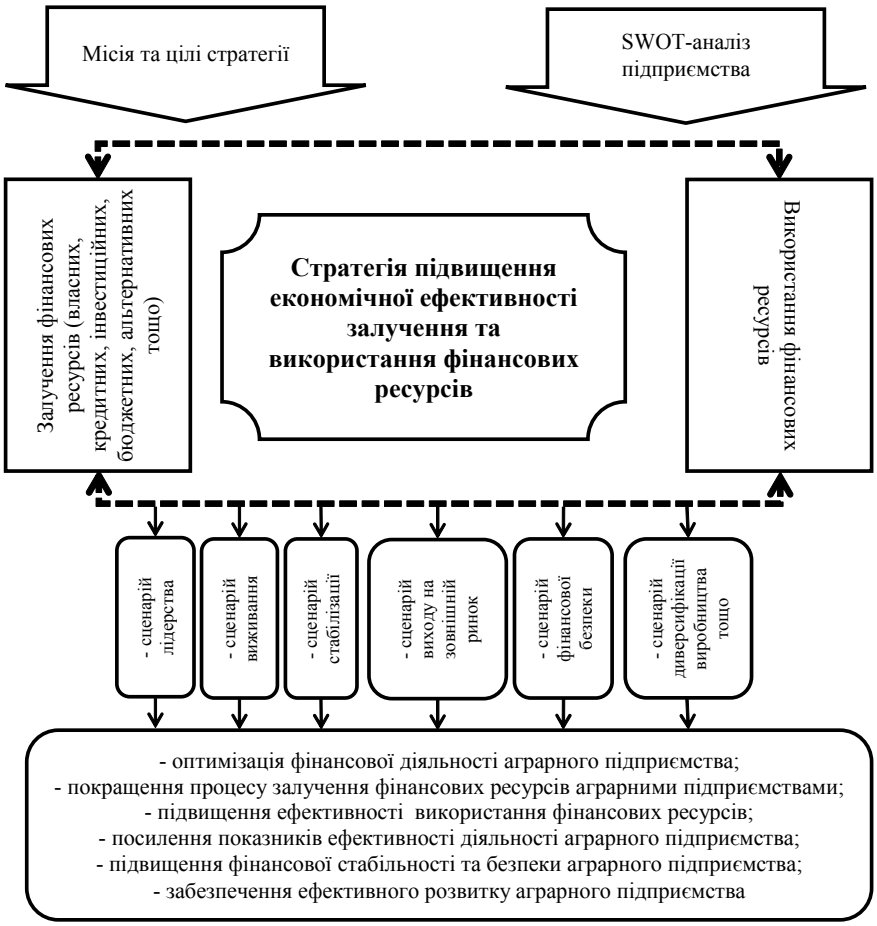

Рис. 3. Структурно-логічна схема стратегії підвищення економічної ефективності залучення та використання фінансових ресурсів

Розроблено автором.

6) створення та підготовку стратегічних резервів;

7) облік економічних і фінансових можливостей самого підприємства та його конкурентів;

8) визначення головної загрози з боку конкурентів, мобілізацію сил на її усунення та вмілий вибір напрямів фінансових дій;

9) маневрування й боротьбу за ініціативу для досягнення вирішальної переваги над конкурентами.

Передумовою ефективної стратегії є детальний аналіз зовнішнього та внутрішнього оточення. Ґрунтуючись на результатах SWOT-аналізу необхідно враховувати, що сучасний розвиток аграрного ринку на сьогодні є динамічним, а тому варто при формування стратегії підвищення ефективності залучення та використання фінансових ресурсів досліджувати існуючі тенденції. Перспективним інструментом аналізу тенденцій аграрного ринку є трендвотчинг — методика аналізу існуючих тенденцій конкурентного середовища. Дана методика дозволяє визначити перспективні напрями розвитку потреб споживачів. Саме у своєчасному реагуванні на зміну ринкової кон'юнктури полягає забезпечення найвищих конкурентних переваг, які забезпечують зростання прибутковості діяльності, що є передумовою ефективного залучення та використання фінансових ресурсів аграрними підприємствами. Вважаємо, що трендвотчинг повинен бути покладений в основу стратегії підвищення ефективності залучення та використання фінансових ресурсів аграрними підприємствами.

Сучасний та якісний аналіз аграрних підприємств повинен грунтуватися на детальній оцінці існуючих тенденцій, а тому необхідно адаптувати існуючий механізм трендвотчингу відповідно до особливостей сільськогосподарського виробництва. Аграрному підприємству для підвищення ефективності залучення та використання фінансових ресурсів необхідно провести трендвотринг, який умовно варто поділити на три блоки, а саме:

Блок 1: внутрішнє середовище аграрного підприємства: аналіз мети та цілей функціонування; діагностика сучасного фінансового стану підприємства; встановлення можливих стратегічних напрямів покращення процесу залучення фінансових ресурсів; систематизація резервів підвищення ефективності використання фінансових ресурсів; виявлення тенденції розвитку аграрного підприємства.

Блок 2: трендвотчинг ринку, в якому функціонує аграрне підприємство: аналіз сучасного стану та визначення тенденцій розвитку аграрного ринку країни; діагностика природно-кліматичних можливостей регіону функціонування підприємства; оцінка міжнародних тенденцій сільськогосподарського виробництва; отримання інформації; ранжування тенденцій аграрного ринку; аналіз альтернативних дже-

рел фінансових ресурсів; трансформація міжнародного досвіду залучення та використання фінансових ресурсів у фінансову діяльність аграрного підприємства; систематизація трендів аграрного ринку.

Блок 3: формування орієнтирів залучення та використання фінансових ресурсів: планування залучення та використання фінансових ресурсів; оцінка можливості реалізації існуючих трендів сільськогосподарського виробництва; складання плану реалізації трендів аграрного ринку із подальшим аналізом їх ефективності; систематичних стратегічний та операційний контролінг залучення та використання фінансових ресурсів (рис. 2).

Відповідно до результатів розширеної матриці SWOT-аналізу та проведеного трендвотчингу аграрним підприємствам необхідно здійснити вибір між можливими альтернативними стратегіями підвищення економічної ефективності залучення та використання фінансових ресурсів. При розробці стратегії підвищення економічної ефективності залучення та використання фінансових ресурсів аграрних підприємств необхідно враховувати можливі типові сценарії, за якими можуть розвиватися підприємства відповідно до існуючого життєвого циклу та фінансового стану. Типовими сценаріями варто назвати сценарій лідерства, виживання, стабілізації, виходу на зовнішній ринок, фінансової безпеки, диверсифікації виробництва тощо.

Отримавши дані SWOT-аналізу трендвотчингу аграрним підприємствам необхідно визначити, якому сценарію слідувати в залежності від особистих пріоритетів. Розробку стратегії підвищення економічної ефективності залучення та використання фінансових ресурсі варто здійснювати на основі структурно-логічної схеми, яка забезпечить найбільш оптимальний процес фінансової діяльності аграрного підприємства (рис. 3).

Грунтуючись на розробленій структурно-логічній схемі стратегії підвищення ефективності залучення та використання фінансових ресурсів вважаємо доцільним рекомендувати СТОВ "Еноград" сформувати власну стратегію, грунтуючись на сценарії фінансової безпеки, що передбачає реалізацію квадранта СлМ розширеної матриці SWOT-аналізу, а саме: розширення ринкової частки сприятиме зміцненню слабкого фінансового стану; підвищення кваліфікації персоналу дозволить вирішити внутрішні конфлікти персоналу; інтеграція та диверсифікація виробництва сприятимуть налагодженню переробці вирощеної продукції та знизять його сезонність; зростання рентабельності та зниження собівартості виробництва дозволять знизити частку залучених фінансових ресурсів; надання послуг передпродажного сервісу покращить якість маркетингу підприємства; зміна орієнтирів збуту на експорт дозволить залучити інвестиційні кошти й покращити інвестиційну політику підприємства; зниження собівартості виробництва дозволить зменшити капіталомісткість; забезпечення фінансової безпеки сприяє вирішенню питання відсутності страхового захисту фінансових ризиків; розширення асортименту вирощеної продукції покращить фінансовий стан й маркетинг підприємства.

ВИСНОВКИ

Отже, стратегія підвищення ефективності залучення та використання фінансових ресурсів аграрними підприємствами повинна включати детальний аналіз методами SWOT-аналізу з використанням запропонованої блок-схеми трендвотчингу, що дозволить висвітлити можливий шлях розвитку аграрного підприємства відповідно до обраного ним сценарію.

Література:

1. Гудзь О.Є. Проблеми управління фінансовими потоками в сільськогосподарських підприємствах / О.Є. Гудзь // Економіка і управління. — 2007. — № 2.
2. Танклевська Н.С. Управління фінансовими потоками аграрних підприємств: монографія/ Н.С. Танклевська, Л.В. Петіна. — Херсон: Айлант, 2011. — 268 с.
3. Худолій Л.М. Теорія фінансів: навч. -метод. посіб. / Л.М. Худолій. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003.
4. Чупіс А.В. Оцінка, аналіз, планування фінансового становища підприємства: монографія / А.В. Чупіс, М.Х. Корецький, О.Л. Кашенко [та ін.]. — Суми: Довкілля, 2001. — 404 с.
5. Річні звіти підприємств: ФГ "Успіх", ФГ "Тюльпан", ПАТ "Чорнобаївське", СТОВ "Надія", СТОВ "Еноград", ТОВ "ОСА-2", ПраТ АФ "Цюрупінське", СТОВ "Перше травня", СТОВ "Інгулець", СТОВ "Дніпро", ДП ДГ "Копані" Інституту зрошувального землеробства НААНУ, ПП ПСП "Україна", ОФГ "Тетяна", ПАТ "Волна", агрофірма ім. Шевченко, СВК "Борозенське", СТОВ "Колос", ТОВ "Дніпро" (Генічеський район), ПП ПОП "Чонгар", ПСП "Дружба" за 2011—2013 рр.

References:

1. Hudz', O.Ye. (2007), "Problems of management financial flows in agricultural enterprises", Ekonomika i upravlinnia vol. 2.
2. Tanklevs'ka, N.S. (2011), Upravlinnia finansovymy potokamy ahrarnykh pidpryiemstv [Management of financial flows of agricultural enterprises], Ajlant, Kherson, Ukraine.
3. Khudolij, L.M. (2003), Teoriia finansiv [The theory of Finance], Vyd-vo Yevrop. un-tu, Kyiv, Ukraine.
4. Chupis, A.V. (2001), Otsinka, analiz, planuvannia finansovoho stanovyscha pidpryiemstva [Evaluation, analysis, planning financial position of the company], Dovkillia, Sumy, Ukraine.
5. FH "Uspikh", FH "Tiul'pan", PAT "Chornobaivs'ke", STOV "Nadiia", STOV "Enohraj", TOV "OSA-2", PraT AF "Tsiurupins'ke", STOV "Pershe travnia", STOV "Inhulets'", STOV "Dnipro", DP DH "Kopani" Instytutu zroshuval'noho zemlerobstva NAANU, PP PSP "Ukraina", OFH "Tetiana", PAT "Volna", ahrofirma im. Shevchenko, SVK "Borozens'ke", STOV "Kolos", TOV "Dnipro" (Heniches'kyj rajon), PP POP "Chonhar" and PSP "Druzhba" (2011—2013), Richni zvity pidpryiemstv [The annual reports of companies], Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 24.09.2015 р.

УДК 336.761

А. В. Майстер,
аспірант кафедри "Фінансові ринки",
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ

ЕМІСІЙНА ПОЛІТИКА ПІДПРИЄМСТВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ АКТИВІЗАЦІЇ

A. Maister,
postgraduate student, Department of Financial markets,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv

EMISSION POLICY OF THE ENTERPRISES OF THE STATE SECTOR OF ECONOMY OF UKRAINE AND WAYS OF ITS ACTIVATION

За умови функціонування ефективного фондового ринку України залучення капіталу підприємствами державного сектору економіки може здійснюватися шляхом емісії пайових і боргових цінних паперів. Проте на цей час такі підприємства практично не використовують інструменти фондового ринку в якості джерела інвестиційних ресурсів. Метою даної статті є визначення особливостей та проблем формування емісійної політики підприємств державного сектору економіки України на сучасному етапі, а також обгрунтування окремих напрямів її активізації. Визначено основні фактори, що впливають на формування емісійної політики підприємств державного сектору економіки України. Проведено порівняльну характеристику основних механізмів реалізації їх емісійної політики. Проаналізовано управління структурою капіталу підприємств державного сектору економіки України та оцінено ефективність їх фінансово-господарської діяльності за період 2010—2014 років. Доведено, що наявність контрольного пакету акцій держави в статутному капіталі акціонерного товариства має вирішальний вплив на його емісійну стратегію. Виявлено основні існуючі проблеми, які перешкоджають даним підприємствам залучати фінансові ресурси за допомогою емісії цінних паперів. Запропоновано комплекс заходів, спрямованих на активізацію емісійної політики підприємств державного сектору економіки України, що в подальшому сприятиме розвитку фондового ринку України та збільшенню доходів державного бюджету.

With the effective functioning of the stock market of Ukraine and the raising of capital by enterprises of the state sector of the economy can be effected through the issuance of equity and debt securities. Currently, however, these companies practically do not use tools stock market as a source of investment resources. The purpose of this article is to determine the characteristics and problems of formation of the emission policy of the enterprises of the state sector of economy of Ukraine at the present stage, and a justification of individual areas of its activation. The main factors influencing the formation of emission policy of the enterprises of the state sector of economy of Ukraine. The comparative characteristic of the basic mechanisms of implementation of emission policies. Analyzed the management of the capital structure of enterprises of the state sector of Ukraine's economy and evaluate the effectiveness of their

financial and economic activity for the period 2010—2014 years. It is proved that the existence of a controlling stake of the state in the authorized capital of the joint stock company has a decisive influence on its emission strategy. Analyzed and identified the major existing problems, which impede this company to attract financial resources through issue of securities. Complex of measures aimed at enhancing the emission policy of the enterprises of the state sector of economy of Ukraine, which in future will contribute to the development of the stock market of Ukraine and increase state budget revenues.

Ключові слова: емісійна політика, підприємства державного сектору економіки, структура власності, держава, інвестиції, акція, облігація, фондовий ринок.

Key words: emission policy, the enterprises of the state sector of economy, ownership structure, state, investments, share, bond, stock market.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Розвиток окремих галузей економіки України значною мірою залежить від ефективності функціонування підприємств державного сектору. Проте на даний час результативність їх діяльності є досить низькою, в багатьох випадках навіть збитковою. Для забезпечення та ефективного проведення модернізації та реконструкції підприємств державного сектору економіки України необхідні значні фінансові ресурси як з зовнішніх, так і внутрішніх джерел.

У період кризи використання прибутку в якості джерела інвестиційних ресурсів практично унеможливлюється збитковістю та особливим механізмом формування дивідендної політики підприємств державного сектору економіки в Україні, який передбачає відрахування значних коштів до державного бюджету.

З огляду на вищевикладене, на даному етапі розвитку України існує потреба пошуку нових джерел фінансування інвестиційної діяльності підприємств державного сектору економіки, в тому числі-за рахунок випуску цінних паперів. Проте більшість підприємств державного сектору економіки не реалізують свої можливості на фондовому ринку України, що значно знижує їх конкурентний потенціал та погіршує позиції на ринку. Отже, дослідження проблем емісійної політики підприємств державного сектору економіки на фондовому ринку України, а також розробка основних напрямів її активізації є нагальним питанням, що актуалізує дане дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Різноманітні теоретичні та практичні аспекти емісійної політики підприємств відображено в наукових працях вітчизняних вчених: І. Бланка, О. Болдуєвої, О. Кузьміна, І. Лютого, Т. Нічосової, О. Павловської, А. Поддєрьогіна, Л. Птащенка, О. Смирної, В. Суторміної, Б. Стеценка, О. Терещенка, А. Турило, Г. Філіної та інших.

Високо оцінюючи наукові здобутки вищезазначених вчених, слід зазначити, що економічна криза 2013—2015 років в Україні суттєво видозмінила умови функціонування підприємств державного сектору економіки. Тому для підвищення ефективності їх діяльності необхідне подальше дослідження питань, пов'язаних з особливостями формування та реалізації емісійної політики. Першочерговим є аналіз проблем, які виникають у процесі залучення капіталу підприємствами державного сектору економіки України з фондового ринку через

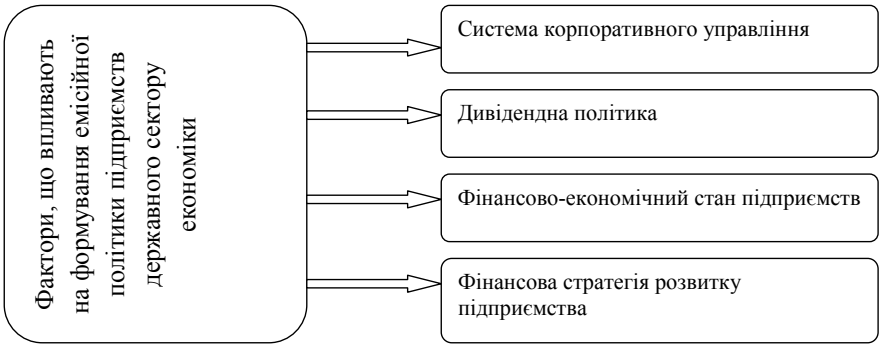

Рис. 1. Фактори, що впливають на формування емісійної політики підприємств державного сектору економіки

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 1. Порівняльна характеристика основних фінансових інструметів емісійної політики підприємств державного сектору економіки

Параметри	Облігації	Акції
Вид капіталу, на який здійснюється вплив	борговий	власний
Перерозподіл права власності	не впливає	можливий
Термін фінансування	Тривалий термін фінансування	Капітал залучається на термін діяльності компанії, що усуває необхідність його повернення
Вартість капіталу	Нижча ціна	Вища ціна
Обсяг капіталу	Залежно від існуючих юридичних та економічних обмежень ринку	

Джерело: систематизовано автором.

випуск цінних паперів, та окреслення перспектив їх вирішення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є визначення особливостей та проблем формування емісійної політики підприємств державного сектору економіки України на сучасному етапі, а також обгрунтування окремих напрямів її активізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У контексті напряму нашого дослідження першочерговим завданням є конкретизація характеристик поняття "емісійна політика підприємства". І. Бланк зазначає: "Емісійна політика підприємства — це частина загальної політики формування власних фінансових ресурсів, яка полягає в забезпеченні залучення необхідного їх обсягу за рахунок випуску та розміщення на фондовому ринку акцій" [1, с. 345—356]. Зі схожих позицій розглядають сутність емісійної політики О. Павловська та Н. Давиденко, зазначаючи, що "Емісійна політика є особливим інструментом управління капіталом, яка підпорядковується цілям і завданням фінансового менеджменту як складової корпоративного та стратегічного управління" [2, с. 30; 3, с. 112].

Таким чином, можна зробити висновок, що емісійна політика-це складова загальної політики формування капіталу підприємства, що полягає у залученні необхідного його обсягу з фондового ринку за рахунок емісії цінних паперів.

Зазначимо, що формування емісійної політики підприємствами державного сектору економіки на фондовому ринку України — це складний, комплексний процес, що здійснюється під впливом низки факторів (рис. 1).

У першу чергу серед факторів, що впливають на формування емісійної політики підприємств державного сектору економіки України варто відзначити їх недосконалу систему корпоративного управління, яка характеризується: низьким рівнем транспарентності, значними зловживаннями та порушеннями з боку посадових осіб, неефективністю менеджменту.

Не менш важливим фактором впливу на емісійну політику підприємств державного сектору економіки є дивідендна політика. Фіскальна спрямованість діючого механізму дивідендних виплат з нормативами на рівні 30—50% чистого прибутку орієнтована на виконання лише короткотермінових завдань з наповнення державної казни та зовсім ігнорує довгострокові (наприклад, підвищення ринкової вартості компаній).

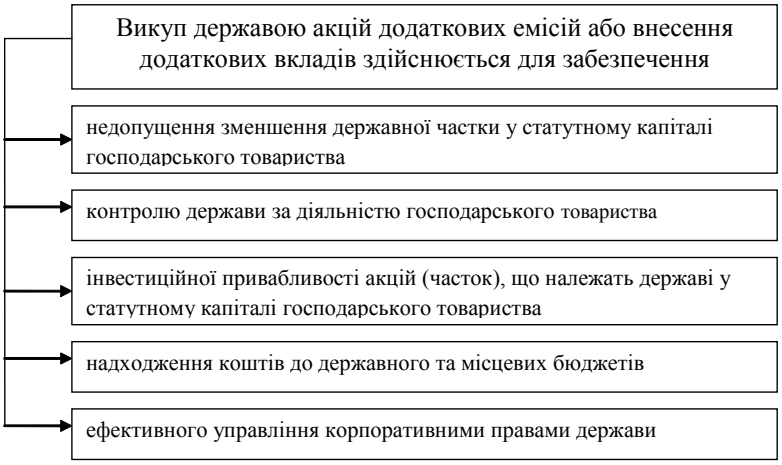

Рис. 2. Цілі держави-акціонера при викупі акцій додаткових емісій

Джерело: складено автором на основі [4].

Таблиця 2. Аналіз коефіцієнта автономії та коефіцієнта співвідношення позикових та власних коштів підприємств державного сектору економіки України

Підприємство	2010		2011		2012		2013		2014	
	К авт	К фін	К авт	К фін	К авт	К фін	К авт	К фін	К авт	К фін
ПАТ «Державний експортно-імпортний банк України»	0,24	3,17	0,24	3,17	0,20	4	0,19	4,26	0,1	9
ПАТ «Державний ощадний банк України»	0,28	2,57	0,23	3,35	0,21	3,76	0,19	4,26	0,15	5,67
ПАТ «Родовід Банк»	0,11	8,1	0,4	1,5	0,41	1,4	0,4	1,5	0,39	1,6
ПАТ «Український банк реконструкції та розвитку»	0,52	0,92	0,57	0,75	0,49	1,04	0,63	0,59	0,63	0,59
ПАТ «Укргазбанк»	0,14	6,14	0,15	5,67	0,24	3,17	0,23	3,35	0,07	13,3
ВАТ «Тернопільобленерго»	0,67	0,49	0,84	0,19	0,83	0,20	0,83	0,20	0,75	0,33
ВАТ «Запоріжжяобленерго»	0,06	15,67	0,12	7,33	0,23	3,35	0,23	3,35	0,21	3,76
ПАТ «Миколаївобленерго»	0,19	4,26	0,33	2,03	0,35	1,86	0,34	1,94	0,35	1,86
ПАТ «Хмельницькобленерго»	0,59	0,69	0,73	0,37	0,77	0,30	0,79	0,27	0,82	0,22
АК «Харківобленерго»	0,60	0,67	0,77	0,30	0,87	0,15	0,81	0,23	0,84	0,19

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності підприємств, оприлюдненою ДУ "АРІФРУ" [7].

Незадовільні результати фінансово-господарської діяльності більшості підприємств державного сектору економіки України не дозволяють залучати капітал за рахунок емісії цінних паперів. Вважаємо, що основна причина такої ситуації-відсутність системи показників, яка буде відокремлено оцінювати реалізацію комерційних та соціальних функцій та ефективність їх виконання.

Загальновідомо, що фінансова стратегія підприємства визначає вектор його розвитку, в тому числі формування економічно обгрунтованої емісійної політики. Проблема оптимізації фінансової стратегії підприємств державного сектору економіки набуває особливої актуальності, оскільки впродовж останніх років більшість даних підприємств слугували "донорами" для реалізації інтересів фінансово-промислових груп та "відмиванням" коштів державного бюджету України.

Окреслені фактори перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності і здійснюють суттєвий вплив на формування емісійної політики підприємствами державного сектору економіки України. Проте негативні характеристики кожного з них зумовили ситуацію, коли значна частина підприємств державного сектору економіки, маючи акціонерну форму господарювання, практично не використовують її переваги для залучення фінансових ресурсів на фондовому ринку України.

Також слід звернути увагу на те, що ефективність емісійної політики підприємств державного сектору економіки значною мірою залежить від вибору типу фінансового інструменту, за допомогою якого будуть залучатися ресурси з фондового ринку. Порівняльна характеристика основних фінансових інструментів емісійної політики підприємств державного сектору економіки наведена в таблиці 1.

Як видно з таблиці 1, при проведенні додаткової емісії акцій можливий перерозподіл права власності. Для недопущення розмивання державних пакетів акцій була затверджена Постанова Кабінету Міністрів України "Питання прийняття рішення щодо проведення додаткових емісій акцій, їх викупу державою або внесення додаткових вкладів до статутних капіталів господарських товариств" у 2007 році [4].

Згідно з даною постановою викуп державою акцій додаткових емісій здійснюється в межах призначень, передбачених у державному бюджеті на відповідні цілі (рис. 2). Кабінет Міністрів України приймає рішення про викуп акцій додаткових емісій у разі наявності коштів у державному бюджеті. Фонд державного майна подає Мінфіну пропозиції щодо обсягу коштів державного бюджету, необхідних для викупу державою акцій додаткових емісій або внесення додаткових вкладів.

Варто зауважити, що в умовах дефіциту державного бюджету України, проведення додаткової емісії акцій підприємствами державного сектору економіки для залучення інвестицій в розвиток виробництва майже не використовується.

Зазначимо, що впродовж останнього десятиліття серед підприємств державного сектору економіки України додаткові випуски акцій здійснювали в основному банківські установи з метою нарощення статутного капіталу на виконання норм банківського законодавства. Зокрема це стосується 2014—2015 років, коли найбільші державні банки ПАТ "Державний ощадний банк України", ПАТ "Державний експортно-імпортний банк України" та ПАТ "Укргазбанк" нарощували власний капітал для підтримки ліквідності банківської системи в умовах макроекономічної та політичної нестабільності. Держава взяла участь у додатковій капіталізації кожного з вищезгаданих банків шляхом придбання акцій додаткової емісії в обмін на облігації внутрішньої державної позики.

На думку вітчизняних вчених, механізм проведення додаткових емісій акцій підприємствами державного сектору економіки України потребує змін. Наприклад, О. Черненко вважає, що основним джерелом для викупу акцій додаткових емісій повинні бути власні кошти державних акціонерних товариств. Наявність таких коштів має бути критерієм прийняття рішення про голосування представниками держави за проведення додаткової емісії. Для цього пропонує запровадити більш гнучку дивідендну політику держави, яка б передбачала можливість залишення в державному товаристві всього обсягу отриманого прибутку для фінансування необхідних інвестицій [5, с. 94]. Вважаємо, що така позиція науковця є малоперспективною, тому що в умовах сьогодення більшість підприємств державного сектору економіки України мають збиткову діяльність або

Таблиця 3. Динаміка рентабельності власного капіталу (ROE) підприємств державного сектору економіки України протягом 2010—2014 рр., %

Підприємство	2010	2011	2012	2013	2014
ПАТ «Державний експортно-імпортний банк України»	0,36	0,50	0,89	1,14	-77,07
ПАТ «Державний ощадний банк України»	2,79	2,94	3,77	3,84	- 52,16
ПАТ «Родовід Банк»	-155,34	-58,28	-0,29	-1,94	-7,68
ПАТ «Український банк реконструкції та розвитку»	2,97	0,14	-9,87	0,084	-25,47
ПАТ «Укргазбанк»	0,96	-150,73	30,02	21,43	-103,37
ВАТ «Тернопільобленерго»	-2,79	3,07	1,14	2,27	-2,74
ВАТ «Запоріжжяобленерго»	-0,25	16,73	9,70	7,52	1,82
ПАТ «Миколаївобленерго»	2,06	21,08	10,30	5,12	4,36
ПАТ «Хмельницькобленерго»	7,60	7,77	7,63	8,65	3,62
АК «Харківобленерго»	1,20	1,60	1,48	1,44	1,42

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності підприємств, оприлюдненою ДУ "АРІФРУ" [7]

розмір чистого прибутку яких значно менший за вартість проведення емісії акцій. Окрім того, це може призвести до порушення майнових прав інших акціонерів.

Інший дослідник Б. Стеценко запропонував здійснювати акумуляцію нарахованих на державну частку власності дивідендів в окремому фонді виключно для купівлі акцій додаткової емісії або фінансування інвестиційних проектів [6, с. 12]. Проте такий підхід лише частково дозволить активізувати емісійну політику підприємств державного сектору економіки на фондовому ринку України через низьку дохідність корпоративних прав держави.

На наш погляд, з метою посилення конкурентних позицій підприємств державного сектору економіки України на ринку, доцільно на певний час внести зміни до законодавства, що регулює механізм проведення їх додаткових емісій акцій. Зокрема, вважаємо за необхідне створення спеціального фонду, який буде акумулювати надходження від приватизації майна та доходів від володіння державним майном (дивіденди, оренда) для купівлі акцій додаткової емісії з метою забезпечення модернізації підприємств державного сектору економіки України. Ця пропозиція обумовлена тим, що від часу здобуття незалежності, практично всі доходи підприємств державного сектору економіки спрямовувалися на споживання, використовуючи зовсім незначну їх частку на інвестиційну діяльність. Запропоновані зміни будуть мати ефект і в довгостроковій перспективі, адже така стратегія забезпечить інвестиційну привабливість цінних паперів підприємств державного сектору економіки України і самих підприємств в разі їх приватизації.

Забезпечення оптимального співвідношення між борговим та власним капіталом є одним із головних завдань, яке потрібно розв'язати при формуванні емісійної політики підприємствами державного сектору економіки. Для аналізу структури капіталу та оцінки рівня фінансової стійкості підприємств державного сектору економіки України пропонуємо розрахувати коефіцієнти автономії та фінансування на базі акціонерних товариств в галузях банківського сектору та електроенергетики, які є стратегічними для розвитку економіки України (табл. 2).

Щодо коефіцієнту фінансування, то його значення залежить від галузі, до якої належить підприємство державного сектору економіки і показує, яка сума позикових коштів припадає на одиницю власного капіталу. Як свідчать результати проведених розрахунків, відносно високий рівень коефіцієнта фінансування спостерігається на акціонерних товариствах, що належать до банківського сектору. Серед них варто відзначити ПАТ "Державний експортно-імпортний банк України", ПАТ "Державний ощадний банк України" та ПАТ "Укргазбанк", які мали найвищі значення, що пояснюється специфікою їх діяльності, адже банки працюють в основному із залученими та позиченими фінансовими ресурсами, відповідно обсяг власних ресурсів є значно меншим, проте для банку має вирішальне значення, адже достатній обсяг капіталу є запорукою надійності, платоспроможності банку та його привабливості для клієнтів.

Слід зазначити, що у ПАТ "Державний експортно-імпортний банк України" та ПАТ "Державний ощадний банк України" домінуюче становище у структурі боргового капіталу займають кредити, отримані від міжнародних та інших фінансових організацій та емітовані єврооблігації. Порівняно нижчі значення коефіцієнта фінансування спостерігаються у ПАТ "Родовід банк" та ПАТ "Український банк реконструкції та розвитку", що пов'язано з тим, що перший з них є санаційним та не надає загального спектру банківських послуг, другий-займає незначну нішу на ринку банківських послуг України: станом на 1.04.2015 р. за даними Міністерства фінансів України займав останнє 133 місце за розміром активів, не мав жодного відділення та нараховував всього 33 працівники [8].

Значення коефіцієнта фінансування електроенергетичних підприємств, зокрема ВАТ "Тернопільобленерго", ПАТ "Хмельницькобленерго" та АТ "Харківобленерго" коливалися в діапазоні 0,15—0,69% та мали загальну тенденцію до зниження. Така ситуація свідчить

про зростання фінансової стійкості даних підприємств. Порівняно вищі значення коефіцієнта фінансування спостерігалися на ПАТ "Запоріжжяобленерго" та ПАТ "Миколаївобленерго", що пояснюється досить великим обсягом короткострокових кредитів банків та поточної кредиторської заборгованості у структурі зобов'язань даних підприємств.

Щодо характеристики коефіцієнта автономії, який показує частку власного капіталу в загальній його сумі, то його значення також залежать від сфери діяльності підприємства. Як видно з таблиці 2, банки мають значно нижчі значення коефіцієнта автономії порівняно з підприємствами електроенергетичної галузі. В загальному можна зробити висновок, що протягом 2010—2014 рр. коефіцієнт автономії на підприємствах банківського сектору мав тенденцію до зменшення, а на підприємствах електроенергетики — до збільшення.

Одним із найважливіших показників фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки України, який свідчить не тільки про ефективність використання власного капіталу, а й певною мірою про потенційні можливості розширення діяльності підприємств, є рівень рентабельності власного капіталу (табл. 3).

Результати проведених розрахунків свідчать про те, що більшість підприємств державного сектору економіки малоефективно або взагалі неефективно використовують власний капітал. Зокрема рівень рентабельності власного капіталу провідних державних банків ПАТ "Державний експортно-імпортний банк України" та ПАТ "Державний ощадний банк України" протягом 2010—2013 рр. мав тенденцію до зростання: з 0,36% до 1,14% та з 2,79% до 3,84% відповідно. Інші банки, що належать до державного сектору економіки України не мають стабільної динаміки прибутковості власного капіталу. У 2014 році на всіх аналізованих акціонерних товариствах банківської сфери спостерігається значне зниження рівня рентабельності власного капіталу, що пояснюється впливом фінансової та політичної кризи 2013—2015 років, виникненням загрози зовнішньої інтервенції та негативних суспільних настроїв, що сформувалися під впливом цих подій та відобразилися головним чином на діяльності банків через втрату довіри внутрішнього інвестора.

Зазначимо, що рівень рентабельності власного капіталу електроенергетичних підприємств, що належать до державного сектору економіки, характеризувався нестабільними тенденціями: за період 2010—2011 рр. відбулося його зростання, а протягом 2012—2014 рр. — значне зниження, що було спричинене в основному зменшенням обсягу чистого прибутку.

Порівнюючи рівень рентабельності власного капіталу підприємств державного сектору економіки України з нормою прибутку на капітал на сучасному фінансовому ринку України, наприклад, середньою ставкою по депозитах, можемо зробити висновок, що рівень ефективності управління капіталом підприємств державного сектору економіки не є задовільним.

Підбиваючи проміжні висновки, зазначимо, що основними проблемами емісійної політики підприємств державного сектору економіки на фондовому ринку України є:

— відсутність цілісного законодавчого забезпечення процесу управління підприємствами державного сектору економіки України;

— пріоритетність фіскальних мотивів при управлінні підприємствами державного сектору економіки України;

— нестійкий фінансово-господарський стан більшості підприємств державного сектору економіки та незадовільна структура їх капіталу;

— неефективність діючого механізму проведення додаткових емісій акцій підприємствами державного сектору економіки України;

— відсутність системного підходу до розробки фінансової стратегії підприємств державного сектору економіки України;

— неефективність системи корпоративного управління: значні порушення фінансового характеру; низький рівень прозорості діяльності суб'єктів господарювання та призначення керівників; неефективна система оплати праці;

— відсутність у штаті даних підприємств кваліфікованих фахівців зі знанням основ фондового ринку та технологій проведення емісій цінних паперів.

Для активізації емісійної політики підприємств державного сектору економіки на фондовому ринку України пропонуємо здійснити заходи за такими напрямами:

— реформування підприємств державного сектору економіки України з розробкою загальної стратегії розвитку, яка передбачає переорієнтацію державної політики у питаннях економічної підтримки даних підприємств з бюджетного фінансування за рахунок асигнувань та дотацій на залучення інвестиційного капіталу з використанням інструментів фондового ринку;

— внесення змін в законодавство України щодо механізму проведення додаткової емісії акцій даними підприємствами;

— підвищення рівня корпоративного управління: реалізація принципів корпоративного управління відповідно до міжнародних стандартів;

— підвищення ефективності розподілу прибутку підприємств державного сектору економіки України за рахунок оптимізації дивідендної політики;

— підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки за рахунок підвищення стандартів прозорості, підзвітності, бізнесової етики, впровадження ефективних антикорупційних механізмів, а також розробки спеціальної системи показників, яка буде відокремлено оцінювати реалізацію комерційних та соціальних функцій підприємств та ефективність їх виконання;

— створення та розробку спеціальної системи навчання менеджменту і головних фахівців підприємств державного сектору економіки основам фондового ринку та забезпечення консультаційної підтримки у процесі виходу підприємств на фондовий ринок України;

— надання додаткових преференцій при проведенні емісії цінних паперів підприємствам з найбільш пріоритетними напрямками діяльності, що в першу чергу пов'язані із задоволенням суспільних потреб.

Як підсумок, зазначимо, що успішність формування та реалізації емісійної політики підприємств державного сектору економіки на фондовому ринку України забезпечить вирішення наступних завдань:

— оцінку бізнесу компанії, а відповідно і державного пакету акцій;

— розвиток та активізацію фондового ринку України;

— зменшення видаткової частини державного бюджету і збільшення дохідної за рахунок збільшення платежів до бюджету через покращення фінансово-господарської діяльності підприємств.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проведене дослідження, що присвячене визначенню та аналізу особливостей та проблем формування емісійної політики підприємств державного сектору економіки на фондовому ринку України, дозволяє зробити наступні висновки теоретичного та практичного характеру.

Залучення капіталу з фондового ринку шляхом емісії цінних паперів є визначальним фактором боротьби в умовах ринкової економіки. Проте більшість підприємств державного сектору економіки практично не реалізують свій потенціал на фондовому ринку України, що значно погіршує їх позиції на ринку.

Зазначимо, що підприємства державного сектору економіки недостатньо використовують для залучення капіталу діючий механізм додаткової емісії акцій через можливість втрати державою контролю за підприємством в умовах дефіциту бюджетних ресурсів. Залучення коштів на ринку боргових цінних паперів України унеможливлюється в першу чергу недосконалістю дивідендної політики та незадовільним фінансово-господарським станом більшості даних підприємств.

Єдиними активними емітентами на фондовому ринку України є державні банки, тому що емісійні операції є ефективним механізмом залучення додаткового фінансування і інструментом управління вартістю банку.

Активізації емісійної діяльності підприємств державного сектору економіки на фондовому ринку України буде сприяти застосування комплексного підходу до формування їх емісійної політики через впровадження запропонованих заходів, зокрема підвищення рівня корпоративного управління та ефективності розподілу прибутку, покращення фінансового-господарського стану, надання додаткових преференцій при проведенні емісій цінних паперів та інших.

У цьому контексті зазначимо, що основною метою реформування підприємств державного сектору економіки має бути їх переорієнтація з бюджетного фінансування на залучення інвестиційного капіталу з використанням інструментів фондового ринку, що дозволить підвищити ефективність їх фінансово-господарської діяльності та забезпечить соціально-економічний розвиток України.

Перспективою подальших досліджень у даному напрямі є дослідження можливостей залучення фінансових ресурсів підприємствами державного сектору економіки України на світовому фондовому ринку.

Література:

1. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента: т. 1 / И.А. Бланк. — К.: НИКА- ЦЕНТР, 1999. — С. 516.

2. Павловська О.В. Емісійна політика підприємства: сутність та проблемні аспекти / О.В. Павловська // Наука й економіка. — 2012. — № 3 (27). — С. 29—32.

3. Давиденко Н.М. Формування емісійної політики корпоративних підприємств в АПК / Н.М. Давиденко / / Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія "Економіка і менеджмент". — 2011. — Вип. 5/1. — С. 112—115.

4. Постанова Кабінету Міністрів України "Питання прийняття рішення щодо проведення додаткових емісій акцій, їх викупу державою або внесення додаткових вкладів до статутних капіталів господарських товариств" від 06.06.2007 № 797 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi%bin/ laws/ main.cgi?nreg=797%2007%%EF

5. Черненко О.А. Способи збереження розміру державної частки в державних корпоративних підприємствах// О.А. Черненко// Інформація і право. — № 2 (11). — 2014. — С. 94—96.

6. Стеценко Б.С. Акціонерні товариства на ринку капіталів України: автореф. канд. екон. наук: 08.00.08 / Б.С. Стеценко. — К., 2007. — 20 с.

7. Офіційний сайт Державної установи "Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http:// www.smida.gov.ua

8. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http:// www.minfin.gov.ua

References:

1. Blank, Y. A. (1999), Osnovy fynansovoho menedzhmenta [Fundamentals of financial management], NYKA- TSENTR, Kyiv, Ukraine.

2. Pavlovs'ka, O.V. (2012), "Emission policy of the enterprise: the nature and problematic aspects", Nauka j ekonomika, vol. 3 (27), pp. 29—32.

3. Davydenko, N.M. (2011), "The formation of emission policy of corporate enterprises in the agribusiness", Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu. Seriia "Ekonomika i menedzhment, vol. 5/1, pp. 112—115.

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2007), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "The question of the adoption of the decision on additional emission of shares, redemption of government or making additional contributions to the authorized capitals of economic societies", available at: http://zakon.rada.gov.ua (Accessed 10 September 2015).

5. Chernenko, O.A. (2014), "Ways to save the size of the state share in state corporate enterprises", Informatsiia i pravo, vol. 2 (11), pp. 94—96.

6. Stetsenko, B.S. (2007), "Joint-stock companies in the capital market of Ukraine", Ph.D. Thesis, Money, finance and credit, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine.

7. The official site of the State institution "Agency on development of stock market infrastructure of Ukraine", available at: http://smida.gov.ua (Accessed 15 September 2015).

8. The official site of the Ministry of Finance of Ukraine, available at: http://www.minfin.gov.ua (Accessed 4 September 2015).

Стаття надійшла до редакції 24.09.2015 р.

УДК 336. 1

А. М. Мельник,
аспірант кафедри фінансів Національного університету ДПС України

ПРОБЛЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ НЕРУХОМОГО МАЙНА В УКРАЇНІ

A. Melnik,
PhD student of financial department of National university of state tax service of Ukraine

PROBLEMS OF TAXATION OF REAL ESTATE IN UKRAINE

Стаття присвячена проблемам оподаткування нерухомого майна в Україні. Проведено порівняльний аналіз механізмів оподаткування нерухомого майна у 2014 та 2015 рр. Виявлено проблеми оподаткування нерухомого майна в Україні та окреслено перспективи їх вирішення.

The article is devoted to the problems of taxation of real estate in Ukraine. The comparative analysis of the mechanisms of taxation of real property in 2014 and 2015 is done. The problems of the taxation of real property in Ukraine are fond and the prospects of solving them are outlined.

Ключові слова: нерухоме майно, податок на нерухоме майно, ставка податку, податкова пільга.
Key words: real estate, tax on real property, tax rate, tax benefit.

ВСТУП

Протягом всього періоду становлення і розвитку податкової системи незалежної України податок на нерухоме майно дає привід для дискусій як науковцям, так і практикам. На сучасному етапі розвитку світової економіки податок на нерухоме майно успішно справляється у 130 країнах світу, у багатьох країнах цей податок становить основу місцевих бюджетів.

В Україні запровадження нерухомого майна наштовхнулося на ряд перепон, які пов'язані як з визначенням об'єктів оподаткування (житлова чи комерційна нерухомість), оцінкою бази оподаткування (грошовий чи натуральний вимір), визначення кола пільговиків та обгрунтування оптимізації надання пільг тощо. Через недостатнє вирішення зазначених проблем фіскальний потенціал оподаткування нерухомого майна в Україні залишається нереалізованим, внаслідок чого місцеві бюджети щороку втрачають значні обсяги податкових надходжень.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Різноманітні аспекти оподаткування нерухомого майна представлені у працях В. Прокопенко, В. Стіпахно, В. Ямпольського, О. Фрадинського та ін. Віддаючи належне доробку зазначених авторів, зазначимо, що проблеми гармонізації фіскальних та регулюючих ефектів оподаткування нерухомого майна в Україні залишаються невирішеними. Тому метою статті є аналіз сучасних проблем оподаткування нерухомого майна в Україні та обгрунтування напрямів їх вирішення.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Оподаткування нерухомого майна за умови вибору оптимальної бази і ставок оподаткування можна вважати однією із форм справедливого оподаткування. Економічна доцільність оподаткування нерухомого майна обумовлена такими чинниками:

1. Податок на нерухоме майно є страховою премією за його збереження. Об'єктивний характер цього чинника обумовлений тим, що об'єкт нерухомого майна розташований на території відповідної територіальної громади, яка опосередковано підтримує його цілісність, оскільки забезпечує функціонування комунікацій, освітлення прилеглих територій громадського користування, громадський порядок тощо.

2. Нерухоме майно є джерелом доходу — ренти. Передусім формування рентного доходу пов'язане із можливістю передачі нерухомого майна в оренду, однак це не єдиний варіант формування ренти. За своєю природою нерухоме майно є від початку уособленням накопиченого багатства, вартість якого змінюється у часі. Якщо вартість майна зростає, то навіть за умови відсутності факту передачі майна в оренду рентний дохід присутній. Він проявляється в особливому статусі окремих об'єктів нерухомості (престижність кварталу або самого об'єкту нерухомості), матеріалізуватися така рента може у випадку продажу об'єкта нерухомості.

3. Оподаткування нерухомого майна є одним із засобів дотримання принципу соціальної справедливості та зменшення рівня диференціації життя населення. За рахунок оподаткування нерухомості відбувається перерозподіл частини доходів більш заможних верств населення на користь менш заможних. Такий регулюючий ефект податку на нерухоме майно більшою мірою проявляється якщо базою оподаткування є оціночна вартість майна. За умови оподаткування вартості майна, а не його площі, відбувається часткове оподаткування тіньових доходів, які не були оподатковувані податком на доходи (прибуток), але підпадають під оподаткування податком на нерухоме майно.

Уперше норма про оподаткування нерухомості почала діяти у Податковому кодексі України з 1 січня 2013 року. Розмір податку на житло визначався з огляду на житлову площу, а не загальну. Пізніше, 4 липня 2013 року, Верховна Рада ухвалила Закон №403-VII, яким було встановлено, що в 2013 році податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, нараховується фізичним особам, і цей податок ними не сплачується. Офіційно введення такого мораторію обгрунтовували необхідністю часу на формування реєстру платників, неофіційно — соціальною напругою, спричиненою невдоволенням від введення додаткового податку. З 01.04.2014 база оподаткування об'єктів житлової нерухомості визначається виходячи із загальної площі таких

об'єктів. Збільшення бази оподаткування, у свою чергу, вплинуло на збільшення ставки податку та кількості платників податку на нерухоме майно. Однак фіскальна ефективність такого податку є вкрай низькою (рис. 1).

Як видно з графіку, представленого на рисунку 1, частка податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, у доходах місцевих бюджетів складає менше 1%.

Світовий досвід показує, що при використанні правильного підходу, податок на нерухомість може стати однією із вагомих статей доходної частини бюджету. Зокрема Німеччина отримує 1,1 % загальних надходжень від зазначеного податку, Швейцарія — 0,46 %, бюджету Російської Федерації цей податок приносить 9 % від усіх надходжень. Він забезпечує до 95 % надходжень до місцевих бюджетів у Нідерландах, 81 % — у Канаді, 52 % — у Франції, від 10 до 70 % — у США. У країнах з економікою, що розвивається, за даними Світового Банку, податок на нерухомість становить 40 — 80 % платежів до місцевих бюджетів [5].

Зважаючи на низьку фіскальну ефективність урядом України кілька разів були здійснені кроки у напрямі реформування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки (табл. 1).

Однак навіть після ряду змін, внесених у механізм функціонування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, не варто очікувати значного підвищення його фіскальної ефективності. Це обумовлено такими ключовими проблемами:

1. Не врегульованим є питання щодо оподаткування нерухомості, розташованої на території АР Крим, Луганської та Донецької області. Більшість осіб, у т.ч. тих, які були змушені стати внутрішніми переселенцями, фактично позбавлені права володіти нерухомістю, а у багатьох вона знищена. Відповідно до чинного законодавства внутрішньо переміщеним особам податок доведеться сплачувати за новим місцем реєстрації на основі даних Реєстру речових прав на нерухоме майно. Найбільш ймовірним є звернення таких громадян з позовами до судів на предмет доведення фактів знищення майна.

2. Дискусійним є порядок визначення обсягу площі нерухомості, яка не оподатковується. Виходячи із чинного порядку, чим більше об'єктів нерухомості у власності однієї особи, тим більшим буде обсяг пільги. При цьому навіть в тих країнах, де використовують аналогічний спосіб нарахування податку, ставки значно ліберальніші. Приміром, у Польщі власники платять 0,17 євро за кв. м, у Словаччині — 0,033 євро за кв. м, в Чехії — максимум 0,4 євро за кв. м на рік. Також незрозуміло, чому використовується пільговий підхід до власників кількох об'єктів нерухомості. Адже 740 кв. метрів сумарної житлової площі — це дуже велика цифра, і значна кількість заможних власників декількох квартир та будинків будуть платити той само 1%, що й власники будинку, де проживає багатодітна сім'я або декілька родин одночасно. Соціально виправданим було б залишити ставку податку розміром у 2,7% від мінімальної зарплати за кожен "зайвий" метр без усяких поправок на володіння декількома об'єктами оподаткування [7].

3. Найбільш серйозною, на наш погляд, проблемою є база для нарахування податку. На жаль, зміни, які вносилися у порядок оподаткування нерухомого майна, залишили цю норму без змін, базою для нарахування податку залишається площа об'єкту нерухомого майна. На наш погляд, такий підхід ставить у нерівні умови платників податків, які володіють новою нерухомістю, або об'єктами, які розташовані у престижних регіонах.

Слід зазначити, що у світовій практиці у якості бази для нарахування податку на нерухоме майно використовується як площа об'єкту, так і його вартість.

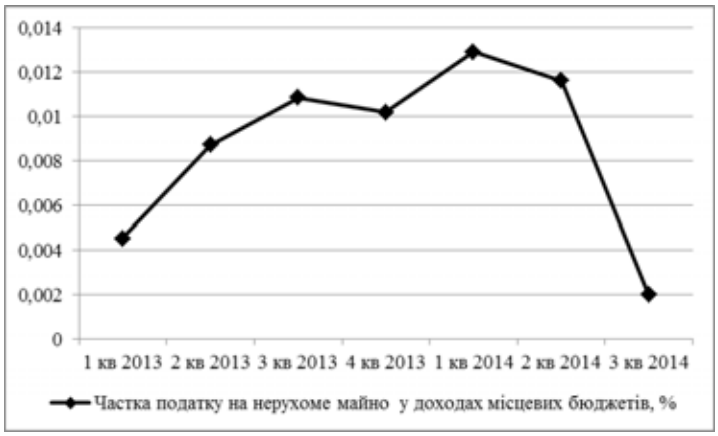

Рис. 1. Частка податку на нерухоме майно у доходах місцевих бюджетів в Україні у 2013—2014 рр., %

Джерело: розраховано автором за даними Державної казначейської служби України.

Наприклад, у штаті Каліфорнія (США) податок на нерухомість становить 1,25% на рік від ціни купленого нерухомого майна, а платиться двома рівними платежами один раз на півроку. Що стосується Європи, то крім Мальти і Ірландії, податок на нерухомість тут платять усі. Ставка найчастіше розраховується на основі кадастрової вартості, яка дещо менше ринкової вартості. У більшості країн Євросоюзу мінімальна ставка не перевищує 1 %, а в середньому власники європейської нерухомості платять 300—400 євро на рік. Проте не можна сказати, що український варіант розрахунку податку на нерухомість є якоюсь дивиною. Така ж система, як в Україні, діє в Польщі, Словаччині, Чехії й частково в Угорщині. До речі, окрім зазначених вище способів (ставка призначається 1) або за прогресивною шкалою, пропорційною вартості нерухомості, 2) або з розрахунку на квадратний метр) є ще один варіант, який працює у Великобританії та Франції. В цих країнах існує фіксована плата за нерухомість, розмір якої встановлюють муніципалітети [7].

Слід зазначити, що в Україні фіскальний потенціал податку на нерухоме майно, навіть тільки виходячи з обсягу житлового фонду, є досить потужним (табл. 2), однак проблема полягає у відсутності бази даних про ринкову вартість об'єктів нерухомого майна.

Як видно з таблиці 2, обсяги житлової нерухомості в Україні збільшуються, що свідчить про зростання фіскального потенціалу податку на нерухоме майно. Слід зазначити, що у деяких країнах новозбудована нерухомість не оподатковується (переважно терміном не більше 5 років), такий захід окремі країни використовуються для стимулювання будівництва. Як свідчить статистика (табл. 3). в Україні обсяги новозбудованої житлової нерухомості зростають. Крім того будівельний бізнес є одним з найбільш успішних в Україні, тому застосування такої пільги в Україні є недоцільним.

Натомість вважаємо, що подальше реформування оподаткування нерухомого майна має здійснюватися у напрямі переходу від оподаткування площі до оподаткування його ринкової вартості, така практика існує в США, Австралії, Канаді, Японії, Німеччині, Великобританії та ін. Такий спосіб оподаткування є більш справедливим, оскільки ринкова вартість враховує, крім площі, додаткові важливі характеристики об'єкту — місце розташування, ступінь зносу, якість інфраструктури тощо.

З цієї точки зору цінним є досвід Великобританії. У Великобританії справляється муніципальний податок (council

Таблиця 1. Податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки в Україні у 2014—2015 рр.

Показники	2014	2015
Платники податку	Фізичні та юридичні особи, у тому числі нерезиденти, які є власниками об'єктів житлової нерухомості.	Фізичні та юридичні особи, у тому числі нерезиденти, які є власниками об'єктів житлової та нежитлової нерухомості
Об'єкт оподаткування	Площа об'єкту нерухомого майна	
Об'єкти нерухомого майна, які підлягають оподаткуванню	Об'єкти житлової нерухомості	Об'єкти житлової та нежитлової нерухомості (н.ж.н. – будівлі готельні, офісні, торговельні, гаражі, будівлі промислові та склади, будівлі для публічних виступів, господарські присадибні будівлі)
Не є об'єктом оподаткування	1) об'єкти житлової нерухомості, які перебувають у власності держави або територіальних громад (їх спільній власності); 2) об'єкти житлової нерухомості, які розташовані в зонах відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення, визначені законом, в тому числі їх частки; 3) будівлі дитячих будинків сімейного типу; 4) об'єкти житлової нерухомості, в тому числі їх частки, що належать фізичним особам, які відповідно до закону мають статус багатодітних або прийомних, або малозабезпечених сімей, опікунів, піклувальників дітей, але не більше одного такого об'єкта на сім'ю, опікуна, піклувальника; 5) гуртожитки; 6) об'єкти житлової нерухомості, в тому числі їх частки, що належать дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, та особам з їх числа, визнаним такими відповідно до закону, дітям–інвалідам, які виховуються одинокими матерями (батьками), але не більше одного такого об'єкта на дитину	а) об'єкти житлової нерухомості, які перебувають у власності держави або територіальних громад (їх спільній власності); б) об'єкти житлової нерухомості, які розташовані в зонах відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення, визначені законом, в тому числі їх частки; в) будівлі дитячих будинків сімейного типу; г) садовий або дачний будинок, але не більше одного такого об'єкта на одного плагника податку; г) об'єкти житлової нерухомості, в тому числі їх частки, що належать фізичним особам, які відповідно до закону мають статус багатодітних або прийомних, або малозабезпечених сімей, опікунів, піклувальників дітей, але не більше одного такого об'єкта на сім'ю, опікуна, піклувальника; д) гуртожитки; е) об'єкти житлової нерухомості, в тому числі їх частки, що належать дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, та особам з їх числа, визнаним такими відповідно до закону, дітям-інвалідам, які виховуються одинокими матерями (батьками), але не більше одного такого об'єкта на дитину
Ставка податку для фізичних осіб	1% від розміру мінімальної заробітної плати на 01 січня поточного року; для апартаментів, житлова площа яких перевищує 240 кв. м. – 2,7% розміру мінімальної зарплати, встановленої законом на 1 січня звітного (податкового) року	а) не більше 1 відсотка – для квартири/квартир, загальна площа яких не перевищує 240 кв. метрів, або житлового будинку/будинків, загальна площа яких не перевищує 500 кв. метрів; б) 2,7 відсотка – для квартири/квартир, загальна площа яких перевищує 240 кв. метрів, або житлового будинку/будинків, загальна площа яких перевищує 500 кв. метрів; в) 1 відсоток – для різних видів об'єктів житлової нерухомості, що перебувають у власності одного платника податку, сумарна загальна площа яких не перевищує 740 кв. метрів; г) 2,7 відсотка – для різних видів об'єктів житлової нерухомості, що перебувають у власності одного платника податку, сумарна загальна площа яких перевищує 740 кв. метрів.
Ставка податку для юридичних осіб	а) 1 відсоток – для квартир, загальна площа яких не перевищує 240 кв. метрів, та житлових будинків, загальна площа яких не перевищує 500 кв. метрів; б) 2,7 відсотка – для квартир, загальна площа яких перевищує 240 кв. метрів, та житлових будинків, загальна площа яких перевищує 500 кв. метрів.	
Пільги	Пунктом 265.4 вищезазначеної статті передбачено пільги зі сплати податку, пп. 265.4.1 якого встановлено, що база оподаткування об'єкта/об'єктів житлової нерухомості, в тому числі їх часток, що перебувають у власності фізичної особи – платника податку, зменшується: на 120 м² для квартири/квартир незалежно від їх кількості; на 250 м² для житлового будинку/будинків незалежно від їх кількості; на 370 м² для різних видів об'єктів житлової нерухомості, в тому числі їх часток. Таке зменшення надається один раз за кожний базовий податковий (звітний) період (рік)[1]	Пунктом 266.4 статті 266 ПК визначено, що база оподаткування об'єкта/об'єктів житлової нерухомості, в тому числі їх часток, що перебувають у власності фізичної особи – платника податку, зменшується: • для квартири/квартир незалежно від їх кількості – на 60 кв. метрів; • для житлового будинку/будинків незалежно від їх кількості – на 120 кв. метрів; • для різних типів об'єктів житлової нерухомості, в тому числі їх часток (у разі одночасного перебування у власності платника податку квартири/квартир та житлового будинку/будинків, у тому числі їх часток), – на 180 кв. метрів.[2]

[1] Селищні та сільські ради можуть встановлювати додаткові пільги зі сплати податку, який сплачується на відповідній території з об'єктів житлової нерухомості, що перебувають у власності релігійних організацій України, статути (положення) яких зареєстровані в установленому законом порядку, та використовуються для забезпечення діяльності, передбаченої такими статутами (положеннями).

[2] Сільські, селищні, міські ради можуть збільшувати граничну межу житлової нерухомості, на яку зменшується база оподаткування.

Продовження таблиці 1.

Пільги не надаються	Пільги зі сплати податку не надаються на об'єкти оподаткування, що використовуються їх власниками з метою одержання доходів (здаються в оренду, лізинг, використовуються у підприємницькій діяльності)	● об'єкт/об'єкти оподаткування, якщо площа такого/таких об'єкта/об'єктів перевищує п'ятикратний розмір неоподатковуваної площі, затвердженої рішенням органів місцевого самоврядування; ● об'єкти оподаткування, що використовуються їх власниками з метою одержання доходів (здаються в оренду, лізинг, позичку, використовуються у підприємницькій діяльності)
Механізм справляння податку з фізичних осіб	Обчислення суми податку з об'єкта/об'єктів нежитлової нерухомості, які перебувають у власності фізичних осіб, здійснюється контролюючим органом за місцем податкової адреси (місцем реєстрації) власника такої нерухомості виходячи із загальної площі кожного з об'єктів нежитлової нерухомості та відповідної ставки податку (підпункт 266.7.1 пункту 266.7 статті 266 ПК). Податкове/податкові повідомлення–рішення про сплату суми/сум податку, та відповідні платіжні реквізити, зокрема, органів місцевого самоврядування за місцезнаходженням кожного з об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості, надсилаються (вручаються) платнику податку контролюючим органом за місцем його податкової адреси (місцем реєстрації) до 1 липня року, що настає за базовим податковим (звітним) періодом (роком) (підпункт 266.7.2 пункту 266.7 статті 266 ПК)	Обчислення суми податку з об'єкта/об'єктів нежитлової нерухомості, які перебувають у власності фізичних осіб, здійснюється контролюючим органом за місцем податкової адреси (місцем реєстрації) власника такої нерухомості виходячи із загальної площі кожного з об'єктів нежитлової нерухомості та відповідної ставки податку (підпункт 266.7.1 пункту 266.7 статті 266 ПК). Податкове/податкові повідомлення–рішення про сплату суми/сум податку, та відповідні платіжні реквізити, зокрема, органів місцевого самоврядування за місцезнаходженням кожного з об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості, надсилаються (вручаються) платнику податку контролюючим органом за місцем його податкової адреси (місцем реєстрації) до 1 липня року, що настає за базовим податковим (звітним) періодом (роком) (підпункт 266.7.2 пункту 266.7 статті 266 ПК)
Механізм сплати податку юридичними особами	Податок на нерухоме майно нараховується юридичними особами самостійно раз на рік до 20 лютого звітного року. Річна сума податку розбивається в декларації на чотири рівні частки, які відповідають чотирьом кварталам звітного року. Податок на нерухоме майно сплачується юридичними особами авансом щоквартально до 30 числа місяця, що настає за звітним кварталом	Юридичні особи самостійно обчислюють суму податку на нерухомість станом на 1 січня звітного року. До 20 лютого цього ж року юридичні особи подають до контролюючого органу за місцезнаходженням об'єкта/об'єктів оподаткування відповідну декларацію за встановленою формою, з розбивкою річної суми рівними частками поквартально
Відповідальність за несплату (несвоєчасну сплату) узгодженого податкового зобов'язання	при затримці до 30 календарних днів включно, наступних за останнім днем строку сплати суми грошового зобов'язання, – у розмірі 10 відсотків погашеної суми податкового боргу; при затримці більше 30 календарних днів, наступних за останнім днем строку сплати суми грошового зобов'язання, – у розмірі 20 відсотків погашеної суми податкового боргу	
Джерело інформації для нарахування податку фізичним особам	01 – дані органів державної реєстрації прав на нерухоме майно – Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та нотаріусів, як спеціальних суб'єктів у сфері держреєстрації речових прав (пп.265.3.2 та 265.7.4. ПК, ст.55 Закону про нотаріат); 02 – дані, отримані безпосередньо від власників нерухомості, які можуть звернутися в орган ДПС і провести звірку даних відносно житлової нерухомості (згідно з пп.265.7.3 ПК); 03 – дані від органів, що здійснюють реєстрацію місця проживання фізичних осіб (підпункт 265.7.4 ПК); 04 – пп.20.1.1 ПК дає право податковим органам запрошувати платників податків для перевірки правильності нарахування і своєчасності сплати податків	01 – дані органів державної реєстрації прав на нерухоме майно – Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та нотаріусів, як спеціальних суб'єктів у сфері держреєстрації речових прав (пп.265.3.2 та 265.7.4. ПК, ст.55 Закону про нотаріат); 02 – дані, отримані безпосередньо від власників нерухомості, які можуть звернутися в орган ДПС і провести звірку даних відносно житлової нерухомості (згідно пп.265.7.3 ПК); 03 – дані від органів, що здійснюють реєстрацію місця проживання фізичних осіб (підпункт 265.7.4 ПК); 04 – пп.20.1.1 ПК дає право податковим органам запрошувати платників податків для перевірки правильності нарахування і своєчасності сплати податків

Джерело: складено автором.

Таблиця 2. Житловий фонд України у 2000—2014 рр.

Роки	Весь житловий фонд, загальної площі, млн м^2	У середньому на одного жителя, м^2	Кількість квартир, усього, тис.				
			всього	з них:			
				однокімнатних	двокімнатних	трикімнатних	чотири- і більше кімнатних
2000	1015,0	20,7	18921	3677	7046	6299	1899
2001	1026,1	21,0	18960	3676	7063	6301	1920
2002	1031,7	21,3	19023	3692	7098	6303	1930
2003	1035,7	21,6	19049	3702	7106	6303	1938
2004	1040,0	21,8	19075	3699	7118	6308	1950
2005	1046,4	22,0	19132	3697	7132	6331	1967
2006	1049,2	22,2	19107	3688	7112	6313	1987
2007	1057,6	22,5	19183	3693	7127	6339	2006
2008	1066,6	22,8	19255	3705	7145	6352	2025
2009	1072,2	23,0	19288	3709	7154	6358	2039
2010	1079,5	23,3	19322	3719	7156	6355	2054
2011	1086,0	23,5	19327	3722	7156	6340	2072
2012	1094,2	23,7	19370	3740	7165	6350	2085
2013	1096,6	23,8	19368	3731	7151	6332	2090
2014	966,1	….	16785	3248	6138	5489	1894

Джерело: Державна служба статистики України.

tax). Для визначення розміру податку житлова нерухомість поділяється на 8 груп (в Уельсі — 9) залежно від ринкової вартості (на сьогодні визначається за рівнем цін на нерухомість 1990 р., окрім Уельсу, де у 2005 році була проведена переоцінка об'єктів нерухомості, і ринкова вартість визначається за рівнем цін 2003 року). При цьому розмір податку за кожною з груп залежить від встановленого центральною владою співвідношення до ставки за 4 групою нерухомості (група D). Наприклад, для групи А (найдешевша нерухомість) податок встановлюється у розмірі 2/3 ставки за групою D, для групи Н (найдорожча нерухомість) — у 2 ставок групи D [4].

Таблиця 3. Обсяг виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції в Україні у 2010—2014 рр. (тис. грн.)

Роки	Будівництво, всього	Будівлі	У тому числі		Інженерні споруди
			житлові	нежитлові	
2010	9853427	6565616	3019111	3546505	3287811
2011	15454422	9653226	3608264	6044962	5801196
2012	14517972	9794815	3780925	6013890	4723157
2013	12512947	9218255	4114121	5104134	3294692
2014	11917092	8779290	3918210	4861080	3137802

Джерело: Державна служба статистики України.

У США також оподатковується вартість нерухомого майна. Оцінювання вартості здійснюється за двома компонентами: вартість покращень або будівель та вартість земельної ділянки. Такий підхід забезпечує високу фіскальну ефективність податку на нерухоме майно — 2,9 % у ВВП.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумок зазначимо, що в Україні існує реальний потенціал збільшення фіскальної значимості податку на нерухоме майно, відмінної від земельної ділянки. Його мобілізація дасть можливість суттєво розширити власну фінансову базу багатьох органів місцевого самоврядування. Для реалізації потенціалу необхідно здійснити перехід від оподаткування площі до оподаткування ринкової вартості майна. Для запровадження цього механізму у практику необхідно створити реєстр оціночної ринкової вартості нерухомого майна, інформацію в якому з метою визначення суми податку на нерухомість доцільно оновлювати кожні 5 років.

Література:

1. Офіційний веб-сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.treasure.gov.ua
2. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
3. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17
4. Прокопенко В. Оподаткування нерухомості — інструмент наповнення муніципальних бюджетів та регулювання місцевих ринків нерухомості / В. Прокопенко// Вісник Чернігівського технологічного університету [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://vistnic.stu.cn.ua/index.pl?task=arcl&j=7&id=39
5. Стіпахно В.І. Зарубіжний досвід стягнення податку на нерухомість / В.І. Стіпахно // Формування ринкових відносин в Україні. — 2012. — № 9. — С. 18—25.
6. Фрадинський О.А. Вітчизняний та світовий досвід еволюції оподаткування нерухомого майна/ О. Фрадинський// Вісник Хмельницького національного університету. — 2010. — № 6. — Т.4. — С. 346—351.
7. Ямпольський В. Податок на нерухомість — 2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://blog.liga.net/user/vyampolskyy/article/13293.aspx

References:

1. State treasure service of Ukraine, available at: www.treasure.gov.ua (Accessed 10 September 2015).
2. State statistic service of Ukraine, available at: www.ukrstat.gov.ua (Accessed 10 September 2015).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (201991), The Tax Code, available at: http:// http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (Accessed 29 August 2015).
4. Prokopenko, V. "Real estate tax is tool of increasing municipal budgets revenue and local real estate markets regulation", Visnyk Chernigivskogo tekhnologichnogo universytetu, available at: http://vistnic.stu.cn.ua/index.pl?task=arcl&j=7&id=39 (Accessed 30 August 2015).
5. Stipahno, V. (2012), "Foreign experience in foreclosure real estate tax", Formuvania rynkovyh vidnosyn v Ukraini, Vol. 9, pp. 18—25.
6. Fradiskiy, O.A. (2010), "Domestic and global experience in the evolution of the taxation of real property", Visnyk Khmelnitskogo natsionalnogo universitetu, vol. 6, pp. 346—351.
7. Yampolsky, V. Real estate tax 2014, available at: http://blog.liga.net/user/vyampolskyy/article/13293.aspx (Accessed 01 September 2015).

Стаття надійшла до редакції 28.09.2015 р.

УДК 339.922

В. Г. Антоненко,
аспірант кафедри міжнародних економічних відносин,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПРИРОДИ ГЛОБАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

V. Antonenko,
graduate student of International Economic Relations, Kharkiv National University V Karazin

CONCEPTUAL BASIS NATURE OF GLOBAL ECONOMIC RESEARCH INFORMATION TECHNOLOGY

Інформація в сукупності з ІКТ та знаннями стає одним з найважливіших факторів успішного функціонування будь-якої економічної системи, здійснюючи революційний вплив на розвиток сучасних форм міжнародного бізнесу та модернізацію старих. У зв'язку з впровадженням електронної комерції та електронного бізнесу в практиці фірм, корпорацій і банків відбулися зміни в характері проведення комерційних та фінансових трансакцій, взаємовідносин з партнерами та клієнтами, розробки і впровадження ділових стратегій, і у власне конкуренції. Під впливом ІКТ всі області бізнесу видозмінюються, модифікуються, адаптуються до нових явищ і відносин в діловому навколишньому середовищі. ІКТ в значній мірі змінюють характер економічної взаємодії розосереджених економічних одиниць. Виникаючі в бізнесі організаційні схеми базуються на мережевому принципі і на мережевій взаємодії, яке стає фундаментальним чинником, а мережі — основоположним інструментом нової організаційної схеми в міжнародному бізнесі. Об'єднання мереж різних типів і масштабів, побудова глобальної інформаційно- комунікаційної системи у вигляді мережі Інтернет призвели до створення принципово нового середовища бізнесу, до появи чисто мережевих віртуальних компаній, в яких здійснюється сучасне високотехнологічне управління на базі електронної інфраструктури.

The information in conjunction with ICT and knowledge is one of the most important factors for successful functioning of any economic system, making a revolutionary impact on the development of modern forms of international business and upgrading old ones. In connection with the introduction of e-commerce and e-business in practice, firms, corporations and banks have been changes in the nature of conducting commercial and financial transactions, relationships with partners and customers, developing and implementing business strategies, and the actual competition. Under the influence all areas of business ICT modified, modified, adapted to new developments and relationships in the business environment. ICT greatly change the nature of economic cooperation scattered economic units. Emerging business organizational charts based on networked and networking, which is a fundamental factor, and the network — a fundamental tool for a new organization chart in international business. Combining different types of networks and scale, building a global information and communication system in the form of the Internet led to the creation of radically new business environment, the appearance of a purely virtual network of companies in which the modern high-tech management based email infrastructure.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, інформаційні системи, гіперконкуренція, електронний бізнес, модернізація, глобалізація, інформаційна економіка.

Key words: information-communication technologies, information systems, hiperkonkurentsiya, e-business, modernization, globalization, information economy.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення особливостей впливу інформаційно-комунікаційних технологій на глобальну систему міжнародного бізнесу та виявлення еконмічної природи інформаційних інновацій.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні бізнес-реалії знаходяться під інтенсивним впливом розвитку ІКТ. Тому, з метою успішної інтеграції у світову інформаційну спільноту для будь-якого субєкта економічної діяльності необхідним є дослідження останніх тенденцій інноваційної генези та впровадження новітніх технологій у виробничі та організаційні процеси.

АНАЛІЗ ПУБЛІКАЦІЙ

У теоретичному та практичному аспектах глобальної, регіанальної, міжнародної та національної інформатизації суспільства важливу роль відіграли роботи як зарубіжних, так й

вітчизняних вчених. Серед зарубіжних слід виділити: Г. Аргітіса, Р. Буайє, Д. Белла, Р. Вернона, Дж. Даннінга, Р. Дуана, М. Кастельса, Д. Норта, М. Портера, Дж. Стігліца, К. Фрімена. Серед праць вітчизняних вчених слід відзначити такі: О. Білоруса, В. Будкіна, Д. Богині, В. Семиноженка, О. Власюка, Д. Лук'яненка, В. Новицького, Ю. Пахомова, О. Плотнікова, В. Савчука, А. Філіпенка, А. Чухно.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Економічні відносини на сучасному етапі включають тісну взаємодію електронного/віртуального і реального секторів економіки. Інформаційні системи (ІС) з мережевою структурою дають можливість створити віртуальну корпорацію для ефективної організації глобальної діяльності за допомогою використання електронної пошти, мережі Інтернет та відеоконференцій. Вони об'єднують компанії та їх філії, розташовані в різних географічних точках світу, щоб забезпечити своєчасну доставку комплектуючих, товарів і послуг, а також взаємодію між усіма ланками міжнародного бізнесу.

ІКТ та ІС в цілому сприяють здійсненню і координації комерційних операцій, що дозволяє ефективно використовувати конкурентні переваги, що забезпечуються новим інформаційно-комунікаційним середовищем. Мережеві технології стали найважливішим чинником модернізації традиційної економіки, в тому числі методів управління в корпораціях і некомерційних організаціях.

У результаті розвитку ІКТ та інформаційної економіки з'явилися нові форми і види бізнесу, нові ділові концепції і нові організаційні стратегії, відбулися зрушення в моделі міжнародної торгівлі (інтернет-магазини, інтернет-аукціони, інтернет-майданчики) і конкуренції. Відбулося розширення функцій банків у зв'язку з розвитком електронної комерції та електронних грошей. З'явилися нові фінансові системи в Інтернеті: інтернет-банкінг (надання банківських послуг через Інтернет), інтернет-трейдинг (послуги з оперування на валютному і фондовому ринках через Інтернет), інтернет-страхування (надання послуг страхування через Інтернет).

Засоби інформатизації складають значну частку світового ринку і значною мірою визначають структуру інвестиційних потоків світового господарства. Індустрія інформатизації включає в себе кілька галузей: виробництво як власне інформації, засобів обробки інформації, тобто програмне забезпечення (ПЗ), обладнання для ПО, тобто комп'ютери, периферійне та теле- комунікаційне обладнання, а також комплектуючі для них [2].

Інформаційна індустрія сприяла також появи великій кількості нових фірм і компаній, зайнятих виробництвом комп'ютерів, периферії та комплектуючих, факсимільного обладнання, мобільних телефонів, інформаційних послуг, баз даних і знань, ПЗ. Поява інформаційної індустрії призвело до значних зрушень в моделях міжнародної торгівлі і конкуренції. Багато з вищезазначених факторів з необхідністю привели компанії до реорганізації бізнесу і до створення в них інформаційної та електронної інфраструктури.

Електронний бізнес притягує до себе все більш різні сфери економіки, однією з яких став інтернет-маркетинг. Нові прогресивні тенденції, що мають місце в сучасному веб -маркетингу — це питання електронного брендингу, бенчмаркінгу, управління відносинами з клієнтами. До типами моделей продажів в мережі Інтернет віднесені: модель підтримки продажів, модель прямого продажу, модель продажу підписки, модель продажу реклами.

Сьогодні в умовах всеохоплюючої глобалізації, всебічного розвитку ІКТ та загострення конкурентної боротьби на світових ринках головною характеристикою передової економіки стає глобальна конкурентоспроможність. Системними елементами глобальної конкурентоспроможності, або гіперконкуренції, є багаторівневість і багатоаспектність, нові знання (компетенції), керованість, динамізм, адаптаційні, мобільність, інноваційність, ефективність тощо, які визначають глобалізаційні переваги світових країн-лідерів і технологічно передових транснаціональних компаній. В результаті демонтажу будь-яких економічних, політичних та соціо-культурних перепон та дифузії інновацій трансформується й саме поняття конкуренції у "гіперконкуренцію".

Поняття "гіперконкуренція" (hypercompetition) докладно досліджував счений Річард Д'Авені. На його думку, вона характеризується "постійно наростаючим суперництвом у появі товарних інновацій, скороченням часу, НДДКР, агресивної конкуренцією цін і компетентностей та експериментуванням з новими підходами до обслуговування купівельних потреб". Р.Д'Авені використовує термін "гіперконкуренція" для опису галузевого навколишнього середовища, що характеризується інтенсивними і швидкими діями конкурентів, коли суперники повинні діяти блискавично, щоб отримати ринкову перевагу і зруйнувати переваги своїх конкурентів.

Професор Базельського університету Манфред Брун під терміном "гіперконкуренція" розуміє таку ситуацію, коли підприємства у все більшій мірі піддаються сукупному впливу раніше ізольованих один від одного конкурентних факторів, що веде до виникнення багатоаспектної, динамічної і агресивної конкуренції. Він виділяє кілька відмінних ознак гіперконкуренції: по-перше, гіперконкуренція одночасно охоплює кілька сфер, найважливішими з яких є витрати, якість, часові терміни, "ноу-хау", створення ринкових бар'єрів, зміцнення фінансового становища. В умовах гіперконкуренції менеджмент не може зосереджувати зусилля лише на одному з конкурентних параметрів, всіх їх необхідно враховувати одночасно. По-друге, підприємства повинні брати до уваги багатоаспектний характер гіперконкуренції. Вона може протікати на різних рівнях — на товарних ринках; в області ресурсів; між різними підприємницькими концепціями; у складі об'єднання підприємств, коли компанія бореться з суперниками не поодинці, а уклавши союз з іншими виробниками, постачальниками, партнерами по кооперації, торговими посередниками. Багатоаспектність гіперконкуренції проявляється також у тому, що підприємство на ситуацію на різних ринках реагує по-різному [3]. При застосуванні концепції так званої багатоточечної конкуренції цілком можливе діаметрально протилежне ринковій поведінці підприємства в різних ключових напрямах (наступальне, оборонне). По-третє, ознакою гіперконкуренції є динамізм розвитку ринку. Позиції конкурентів і розстановка сил змінюються з наростаючою швидкістю. Динаміка ринку відбивається в безперервному проникненні нових і відхід з ринку старих конкурентів, появі нових видів послуг, великій кількості злиттів і покупок підприємств і тощо. Прогнозувати ситуації все важче і проблематичніше, терміни прогнозів стають коротшими. По-четверте, ознакою гіперконкуренції є зростаюча агресивність учасників ринкового суперництва. Поведінка підприємств стає менш миролюбою. Ведуться прямі атаки для ослаблення конкурентів, причому з порушенням правових уставів. Мета подібної агресії полягає в порушенні рівноваги в розкладці сил конкурентів. Особливо часто для цього використовується агресивна політика цін.

У цьому сенсі більш точну сутність проаналізованих процесів, що відбуваються в сучасній глобальній економіці, відображає поняття "глобальна інноваційна гіперконкуренція", яка являє собою динамічний всеохоплюючий процес інноваційного (інформаційно-ідеологічного, науково-освітнього, сервісно-технологічного, організаційно-управлінського) суперництва на глобальних ринках між провідними високотехнологічними компаніями- лідерами, що представляють, як правило, найбільш розвинені країни світу.

У зв'язку з цим вводиться поняття "глобальні інноваційні гіперконкурентні компанії або корпорації" (ГІГК). Слід мати на увазі, що в сучасній глобальній інформаційно-інноваційній економіці все більша частка бізнесу ГІГК здійснюється в глобальній

мережі Інтернет. Наприклад, однією з провідних компаній світу з багатомільярдної капіталізацією є глобальна пошуково- сервісна система Google, яка відноситься до класу і типу ГІГК.

Слід підкреслити, що ГІГК принципово відрізняються від великих традиційних компаній (наприклад, сировинних), діяльність яких базується на традиційних ресурсах і традиційних (інноваційно запізнілих) методах маркетингу, менеджменту і конкурентної боротьби. Найважливіше місце в сучасній глобальній економіці займають найбільші транснаціональні компанії (Microsoft, IBM, Apple, Intel, GE, Samsung). В умовах тотальної і всеосяжної глобалізації виникає новий тип вертикально і горизонтально- мережевих інтегрованих компаній, з новими інтегративними функціями, завданнями та методами гіперконкурентної боротьби в глобальній інформаційно- мережевій економіці.

ГІГК покликані забезпечити глобальний науково-технологічний інноваційний розвиток, виступаючи локомотивом світової економіки і формуючи глобальне інформаційно-інноваційне, фінансово-виробниче та маркетингово-управлінське середовище; а також глобальну інформаційно-мережеву концентрацію і оптимальний розподіл факторів виробництва (за рахунок подолання просторово-часових і національно-протекціоністських кордонів). При цьому відбувається розмивання як національних, так і регіонально-галузевих і корпоративних кордонів. Оскільки така мережева структура не існує у фізичному просторі, а створюється шляхом інформаційної інтеграції ресурсів взаємодіючих партнерів, її нерідко називають квазіпідприємством.[4]

Найважливішою умовою інноваційної гіперконкуренції є досягнення оптимального співвідношення за критерієм "інноваційність — витрати — ціна — якість" і "гіперконкурентний інтегральний ефект". При цьому останній має як лінійну, так і нелінійну (розподілено мережеву) складові, а також носить довгостроковий характер. Важливу роль відіграє поняття як "інтегральна (розподілена в просторі і в часі) конкурентна цінність". Точка інтегральної конкурентної цінності повинна відповідати тому граничному значенню "інноваційність — витрати — ціна — якість", яке потенційно досяжне при найкращому в даний момент і націленому на випереджальну конкурентоспроможність в майбутньому рівні інноваційності, що знижуються у витратах і зростаючих з часом різних розподілених вигод, в умовах сприятливого (активно стимулюючого) стану інвестиційного клімату, інституційного середовища та ринкової інфраструктури.

В умовах гіперконкуренції безперервно з'являються нові конкурентні переваги, які знищують або нейтралізують останні противника, ламаючи традиційний ринковий статус-кво, і створюючи нерівноважний стан ринків, що сприяє їх творчим змінам і трансформаціям. Тому сьогодні ГІГК за допомогою новітніх методів випереджаючої конкурентної боротьби, креативного менеджменту, програмування і маніпуляційного управління економічною поведінкою потенційних конкурентів, споживачів і партнерів змушені постійно створювати, відтворювати і оновлювати конкурентні переваги на основі нових знань і на новій інноваційно-технологічній базі. Головною дійовою особою в ГІГК повинен стати креативний, гіперконкурентний менеджер з усіма притаманними гіперконкуренції властивостями, ознаками, функціями і ефектами.

У глобальній інформаційній економіці ГІГК отримують різні інформаційно- мережеві ефекти — ефекти від інновацій, синергійність — мережеві (інтегральні) ефекти, що виражаються в різних формах. Дані ефекти можуть бути отримані в результаті використання передових інновацій, застосування передових методів випереджального програмування і маніпуляційного управління економічною поведінкою конкурентів і споживачів, за допомогою гіперконкурентного креативного маркетингу, менеджменту, логістики.

ВИСНОВОК

Отже, підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що масштабна експансія ІКТ трансформує та видозмінює всі сфери життєдіяльності людини. Їх економічна суть відображається у створенні якісно нових економічних категорій, які не підпорядковуються обгрунтуванню класичними теоріями та практично не регулюються консервативним механізмами та інструментами. В узагальнені цього створюється інформаційна економіка, найважливішим завданням якої є дослідження нової ролі інформації в інформаційному суспільстві, яка обумовлена підвищенням її значущості як головною виробничою силою та об'єктом виробництва.

У цілому, дослідження інформаційної економіки передбачає комплексний охоплення і використання як технічних, так і інших термінів і понять. У даному випадку такими поняттями є: інформація, інформаційна економіка (ІЕ), інформаційне суспільство (ІС), інформаційні виробництво (ІП) та інформаційні технології (ІТ).

Інформація є основоположною категорією у процесі становлення інформаційної економіки і несе своє навантаження. По-перше, вона виступає в якості обов'язкового початкового елемента науково-технологічних досліджень. По-друге, інформаційний ресурс використовується в економічній системі точно так само як праця або капітал, тобто можна говорити про пряму залежність між економічними результатами і кількістю інформації, введеної в виробничий процес.

Інформаційні технології — базис інформаційного виробництва, технічний термін, що позначає комплекс взаємопов'язаних і взаємозалежних новітніх технологій, за допомогою яких здійснюється і процес виробництва, і процес взаємодії між різними секторами господарств.

Література:

1. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс; ред. пер. О.И. Шкаратан. — М.: Государственный университет — Высшая школа экономики, 2000. — 607 с.

2. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. збірник. — К.: Держкомстат України, 2013.

3. Сигарев А.В. Электронная коммерция: вызовы и перспективы в условиях экономической нестабильности // Вестник Московского университета МВД России. — № 2. — 2013. — С. 170—175.

4. Шаститко А. Б. Неоинституциональная экономическая теория. — М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 1999 — 465 с.

5. Шевченко К.А. Информационная безопасность: как снизить банковские риски // Вестник Института экономики РАН. — 2011. — №3. — С. 340—344.

References:

1. Castells, M. (2000), Informacionnaja jepoha: jekonomika, obshhestvo i kul'tura [The Information Age: Economy, Society and Culture], State University - Higher School of Economics, Moscow, Russia.

2. State Statistics Committee of Ukraine (2013), Naukova ta innovatsijna diial'nist' v Ukraini [Research and Innovation in Ukraine], State Statistics Committee of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

3. Sigarev, A.V. (2013), "E-commerce: challenges and prospects in terms of economic instability", Vestnik Moskovskogo universiteta MVD Rossii, vol. 2, pp 170—175.

4. Shastitko, A.B. (1999), Neoinstitucional'naja jekonomicheskaja teorija [Neoinstitutional economic theory], Economics Faculty of Moscow State University, Moscow, Russia.

5. Shevchenko, K.A. (2011), "Information security: how to reduce banking risks", Bulletin of the Institute of Economics, vol. 3, pp. 340—344.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2015 р.

УДК 351.327

В. В. Друк,
к. держ. упр., докторант кафедри інформаційної політики та електронного урядування,
Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ПОЛЬЩІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

V. Druk,
PhD in Public Administration, doctoral candidate
of National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv

HISTORICAL ASPECTS OF STATE INTEGRATION POLICY OF POLAND IN THE EUROPEAN UNION

У статті проведено аналіз стану та перспектив інтеграції України з ЄС із урахуванням внутрішньополітичних, економічних та інших факторів, що ускладнюють просування України у даному напрямі. Вказано на проблеми, пов'язані із отриманням статусу асоційованого члена. Особливу увагу приділено використанню Україною позитивних моментів польського досвіду європейської інтеграції.

The state and prospects of European integration of Ukraine have been quoted in the article with particular emphasis on internal political, economical and other aspects that make Ukrainian goal to obtain the status of association member of EC more difficult. In that context it is very important to study and to use in proper way polish experience of eurointegration.

Ключові слова: інтеграція, європейська інтеграція, європейська інтеграція України, євроінтеграційна політика України, Європейський Союз, державне управління, європейське управління.
Key words: integration, European integration, European integration of Ukraine, Ukraine's European integration policy, the European Union, state governance, the European administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Зародки процесів європейської інтеграції в різних країнах світу сягали сивої давнини, внаслідок намагань об'єднати зусилля заради досягнення спільної мети, забезпечення спільної безпеки, отримання економічних, політичних, та інших вигод. Досліджуючи історію європейської інтеграції, український вчений В.Посельський зауважує, що з часів занепаду Римської імперії Європа почала формуватися як історична, культурна, політична та соціальна спільність, яка, попри війни, релігійні розмежування, виокремлення національних держав, стала місцем інтенсивного обміну освічених еліт, знань, ідей, культур, товарів і капіталів [3, с. 8].

Саме з метою реалізації нової, якісно кращої та ефективнішої моделі політичного співробітництва і було у 1951 році створено Європейський Союз як об'єднання шести країн (ФРН, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Франція, Італія), як Європейське об'єднання вугілля та сталі (ECSC — European Coal and Steel Community), метою якого стало об'єднання європейських ресурсів з виробництва сталі та вугілля, яке, на думку його творців, повинно було запобігти черговій війні в Європі. З метою поглиблення економічної інтеграції ті ж шість держав у 1957 році заснували Європейське економічне співтовариство (ЄЕС, Спільний ринок) (EEC — European Economic Community) та Європейське співтовариство з атомної енергії (Euratom — European Atomic Energy Community). ЄЕС був створений в першу чергу як митний союз шести держав, покликаний забезпечити свободу переміщення товарів, послуг, капіталів та людей.

Функціонування Європейського Союзу стало настільки результативним, що його розширення до неймовірних масштабів в подальшому стало неминучим, кількість держав-членів ЄС збільшилася з 15 до 28, територія ЄС зросла на 20%. 11 держав колишнього соціалістичного табору: Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Хорватія та Чехія також приєднались до ЄС. Складність та багатогранність Європейського Союзу як наднаціонального об'єднання породжує необхідність створення потужної та розгалуженої системи управління та координації дій, для досягнення поставлених цілей Союзу. Країни-члени Європейського Союзу передають повноваження у вирішенні деяких питань незалежним інститутам, які представляють інтереси Союзу, його держав і громадян [4].

Серед інституцій ЄС — Європейська комісія, Рада Європейського Союзу, Європейська рада, Суд Європейського Союзу, Європейський центральний банк,

Європейський суд аудиторів та Європейський парламент. Парламент обирається на п'ять років громадянами Європейського Союзу. ЄС є повноправним членом Світової організації торгівлі та має представництва у "Великій Сімці" та "Великій двадцятці". Неодноразово порушувалось питання членства ЄС в ООН, однак на заваді були як формальні причини (членами ООН згідно з його статутом можуть бути тільки держави), так і політичні (розподіл голосів у РБ ООН, "подвійне членство" держав, які входять до ЄС) [4].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням, присвяченим проблемам європейської інтеграції присвячувала свої праці надзвичайно велика кількість як теоретиків, так і практиків. Особливої уваги заслуговує активна участь громадськості у висвітленні євроінтеграційних процесів у соціальних мережах, та надзвичайне бажання змін у суспільстві. Аналіз праць дослідників дає змогу зробити висновок про те, що переважно вітчизняними науковцями розробляються окремі питання або щодо функціонування самого ЄС, або щодо окремих ділянок співпраці власне України з Євросоюзом. Вивченню досвіду євроінтеграції інших країн, подібних до нашої держави, а також впровадженню євроінтеграційних процесів у життя присвячено недостатньо уваги.

Незважаючи на те, що євроінтеграційна проблематика є досить популярною у вітчизняній політичній науці, до останнього часу більш поширеними були дослідження теоретичних аспектів інтеграції України до ЄС, зокрема праці І.Грицяка, О.Власюка, А.Гальчинського, О.Чалого, важливими стали дослідження Б.Парахонського та Я.Матійчик присвячені проблемам російських інтересів при реалізації євроінтеграційних прагнень України, правовим аспектам досліджуваної сфери присвячено праці В.Муравйова. Недостатньо висвітленими є практичні аспекти впровадження інтеграційних політик країн ЄС, зокрема Л. Токар розглядає стратегії національної безпеки країн Центрально-Східної Європи, а О.Шнирков, О.Кузнецов та С.Кульпінський, окрім власне питань валютного союзу ЄС, намагаються також проаналізувати його вплив на країни-кандидати на вступ до ЄС. М. Микієвич, поряд із правовими аспектами співпраці ЄС — Україна, розглядає співпрацю ЄС — асоційовані члени.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Актуальність теми зумовлюється на перший погляд недостатнім рівнем організації українською стороною процесу європейської інтеграції України. Виникає думка про те, що тривалі зміни всередині країни існують через неможливість проведення країною реформ, однак така теорія висувається іноземною країною — агресором для створення негативного іміджу України на міжнародній арені. Розуміння загальнотеоретичних аспектів євроінтеграційних процесів, а також аналіз їх проходження в інших країнах дає змогу зробити висновок про надзвичайну складність та тривалість у часі інтеграційних трансформацій.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття особливостей євроінтеграційного досвіду Польщі, а також вироблення рекомендацій щодо його практичного використання Україною.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Входження Польщі до складу ЄС, безумовно було багатоетапним та довготривалим процесом. Інтеграція будь-якої країни вимагає не тільки забезпечення складного процесу адаптації законодавства, а й системи регулювання та методів сертифікації цієї країни до вимог законодавства ЄС. Важливим аспектом було проведення реформ, які передбачали не лише зміни в нормативно-правових актах, а й всередині всього суспільства. Саме з цією метою 24 лютого 1994 р. в Польщі було створено Комісію експертів з гармонізації польського права з правом ЄС, якою була розроблена довгострокова програма адаптації польського законодавства до acquis communautaire. Цією комісією було встановлено 23 пріоритетні сфери адаптації законодавства, які охоплювали більше сфер, ніж було передбачено в Європейській угоді.

Для охоплення всіх євроінтеграційних сфер, було створено 26 січня 1991 року інститут Уповноваженого уряду з питань європейської інтеграції та закордонної допомоги, який було замінено 8 серпня 1996 р. на Комітет європейської інтеграції — інституцію, яка була відповідальною за весь процес європейської інтеграції Польщі, та налічувала близько 400 осіб. До компетенції цього урядового органу належало планування та координація політики інтеграції Польщі до ЄС, програмування та координація дій щодо пристосування країни до європейських стандартів. Ключовим моментом цього процесу було не лише здійснити адаптацію законодавства, а й створення працюючих механізмів, необхідних для ефективної його імплементації.

Метою створення вищевказаних органів було внутрішнє забезпечення процесу євроінтеграції Польщі, вироблення найважливіших внутрішньо-національних документів по забезпеченню євроінтеграції: Національної програми приготування Польщі до членства в ЄС (1998), Програми дій по адаптації економіки та правової системи до вимог Європейської угоди (1993), Національної стратегії інтеграції (1997).

Що стосується трансформації економічної системи, то початковий її етап, на який припадає реалізація такзваної "шокової терапії" або "Плану Бальцеровича", був надзвичайно важким. Погіршилися всі економічні показники, були втрачені масштабні східні ринки збуту, а конкурентоспроможними були лише товари за заниженими цінами. Акцент робився на праце- та капіталомісткі галузі — сталеливарну, вугледобувну та підприємства легкої промисловості (пошиття одягу) [1, с. 13].

Трансформаційні перетворення в Польщі характеризувалися паралельним виконанням великої кількості процесів всередині держави, до яких входили законодавчі зміни, зміни в економіці країни, чітка постановка завдань, визначення відповідальних за їх виконання та

джерел фінансування, прагнення досягнути європейських стандартів, що в подальшому призвело до досягнення позитивних результатів, і вже у 2004 році Польща стала членом ЄС.

Наявність зазначених проблем вплинула на настрої громадян. Якщо у 1996 році частка євроінтузіастів доходила до 80%, то вже перед самим вступом їх кількість не досягала і 60%. На такий результат вплинула також емоційна пропаганда противників євроінтеграції, яка знаходила підтримку у найменш захищеного і освіченого прошарку населення. Наочною стала проблема поінформованості населення [1, с. 14].

Польща і Україна — дві постсоціалістичні держави, які мають спільну історію, близьке географічне розташування, схожу структуру економіки. Позитивний досвід Польщі може стати прикладом розуміння ряду ключових моментів, які сьогодні є важливими та актуальними і для України з огляду на її намагання отримати спочатку статусу асоційованого, а потім і повноправного члена ЄС. Труднощі, з якими зіткнулася Польща можуть у подальшому торкнутися і України, це і важкий процес адаптації законодавства, складність економічних перетворень, зменшення кількості громадян, які бажають вступити до ЄС, брак коштів на фінансування більшості процесів та намагання за будь-яку ціну захистити власні інтереси з боку ЄС. Йдеться про спроби зменшити свої частки фінансування спільного бюджету, встановлення дискримінаційних обмежень для нових членів на початковому етапі (сільське господарство, переміщення робочої сили тощо).

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У 2012 році Європейський Союз отримав Нобелівську премію миру "За внесок впродовж більше шести десятиліть у просування миру і примирення, демократії та прав людини у Європі". ЄС в даному контексті міг би стати наддержавою, яка б координувала зусилля всього світу щодо більш глобальних питань (боротьба з найнебезпечнішими хворобами, припинення поширення смертельних вірусів, забезпечення миру у всьому світі тощо). Досвід України протягом останніх років показує, з одного боку, надзвичайну зацікавленість з боку ЄС у партнерстві, а з іншого — виваженість та обережність, сприяння у проведенні реформ та залучення великої кількості коштів — та критику щодо затягування змін у суспільстві.

Безумовно, досі в світі не існує більш організованого об'єднання держав, і бажання приєднатися до ЄС все ще залишається у багатьох з них, однак вже сам процес приєднання 12 нових країн (розширення ЄС практично вдвоє) і значно нижчий рівень розвитку нових членів актуалізує проблему підвищення ефективності функціонування Союзу.

Європейський Союз сьогодні є надзвичайно важливим центром впливу не тільки в Європі, а й у світі, однак європейці добре розуміють, що економічного лідерства не можна досягти й втримати без відповідного військово-політичного потенціалу. Україна з потужною, боєздатною армією, яка має позитивний досвід бойових дій, в цьому плані є вигідним стратегічним партнером для ЄС.

Для України як для держави, яка проявила надзвичайно велике бажання стати членом ЄС дуже важливо розуміти кінцеву мету даного процесу, а також інструменти, які для цього необхідні. Часто в нашому суспільстві прослідковується відсутність розуміння базових євроінтеграційних процесів, йдеться не лише про аналіз правових, економічних та інших необхідних змін, а й недостатню поінформованість громадян щодо їхньої участі в державних процесах. Разом з глобальними процесами змінюються не лише окремі тенденції та явища, але й держави, та їхні утворення. Для України важливо розуміти не тільки наскільки зміниться ЄС протягом кількох наступних років, але й наскільки важливу роль наша держава буде відігравати для цього об'єднання.

Література:

1. Басараб М.Б. Досвід європейської інтеграції Польщі: перспективи для України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 21.01.01. "Основи національної безпеки держави" / М.Б. Басараб. — Київ, 2004. — 14 с.

2. Грицяк І.А. Інтеграція європейська: Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. При Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. — К.: НАДУ, 2011. — Т. 7: Державне управління в умовах глобальної та європейської інтеграції / Наук.-ред. колегія: І.А. Грицяк (співголова), Ю.П. Сурмін (співголова) та ін. — 2011. — 764 с.

3. Європейська інтеграція: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів та слухачів магістерської підготовки за напрямом "Державне управління" / Кол. авт.; за заг. ред. проф. І.А. Грицяка та Д.І. Дзвінчука. — Івано- Франківськ: Місто НВ, 2013. — 464 с.

4. Європейський Союз [Електронний ресурс] // Вікіпедія: вільна енциклопедія. — Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%A1%D0%BE%D1%8E%D0%B7

References:

1. Basarab, M. B. (2004), "Experience of European integration Poland: Prospects for Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Foundations of national security, The National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

2. Hrytsiak, I.A. (2011), "European integration", Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia, vol. 7, pp. 329.

3. Hrytsiak, I.A. Dzvinchuk, D.I. (2013), Navchal'nyj posibnyk dlia studentiv vyschykh navchal'nykh zakladiv ta slukhachiv mahisters'koi pidhotovky za napriamom "Derzhavne upravlinnia" [Textbook for university students and students of Master training in "Public Administration], Misto NV, Ivano-Frankivs'k, Ukraine.

4. Vikipediia: vil'na entsyklopediia (2015), "European Union", available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%A1%D0%BE%D1%8E%D0%B7 (Accessed 28.09.2015).

Стаття надійшла до редакції 29.09.2015 р.

УДК 351.86: 355

Н. А. Сіцінський,
к. держ. упр., Європейська академія дипломатії, Польща

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

N. Sitsinskiy,
Candidate of sciences in public administration European Academy of Diplomacy, Poland

STRATEGIC PRIORITIES OF PUBLIC ADMINISTRATION IN PROVIDING NATIONAL SECURITY OF UKRAINE IN FOREIGN POLICY UNDER MILITARY AGGRESSION

У статті зазначено, що в умовах військової агресії Російської Федерації проти України, досі не проведено комплексне дослідження стратегічних пріоритетів державного управління забезпечення національної безпеки України у зовнішньополітичній сфері. Наголошено, що стратегічні пріоритети щодо забезпечення національної безпеки України у зовнішньополітичній сфері закладені в рішеннях Ради національної безпеки і оборони України від 28 серпня 2014 р. "Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності" та від 6 трав. 2015 р. "Про Стратегію національної безпеки України". Обгрунтовано, що неоголошена військова агресія Російської Федерації проти України та анексія території Автономної Республіки Крим та м. Севастополь продемонстрували неефективність системи міжнародної безпеки та системи забезпечення національної безпеки України у зовнішньополітичній сфері. Виявлено нові стратегічні пріоритети державного управління забезпечення національної безпеки у зовнішньополітичній сфері. Відповідно до стратегічних пріоритетів державного управління забезпечення національної безпеки України у зовнішньополітичній сфері та окресленої мети і завдань визначено загальні функції державного управління у цій сфері в умовах військової агресії Російської Федерації проти України.

The article states that under Russian military aggression against Ukraine has not conducted a comprehensive study of strategic priorities of public administration national security of Ukraine in the sphere of foreign policy. Emphasized that the strategic priorities of Ukraine's national security in foreign policy laid down in the decisions of the National Security and Defense Council of Ukraine on August 28, 2014 "On Urgent Measures to protect and strengthen Ukraine's defense" on May 6. 2015 "On National Security Strategy of Ukraine." Proved that undeclared military aggression against the Russian Federation and Ukraine annexation of the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol City demonstrated the ineffectiveness of the international security system and the system of national security of Ukraine in foreign policy. Discovered new strategic priorities of public administration national security in foreign policy.

According to the strategic priorities of state administration of national security in Ukraine and outlined foreign policy goals and objectives defined general functions of government in this area in terms of military aggression of Russia against Ukraine.

Ключові слова: державне управління, національна безпека, зовнішньополітична сфера, стратегічні пріоритети, військова агресія Російської Федерації проти України.

Key words: public administration, national security, foreign policy, strategic priorities Russian military aggression against Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Анексія Криму та м. Севастополь і ведення неоголошеної війни з боку Російської Федерації ознаменували собою фактичне руйнування системи міжнародних відносин, що виникла після закінчення холодної війни.

Основною особливістю старої системи була саме її незавершеність, що давало окремим суб'єктам досить широкі можливості для зовнішньополітичного та безпекового маневру. Цим, зокрема, сповна скористалася Україна, намагаючись отримати максимальний обсяг вигод від одночасної орієнтації на основні центри сили. На практиці ж виявилося, що основні дивіденди отримали олігархи та їх фінансово-промислові групи, а держава і суспільство загалом так і не створили надійних механізмів захисту національних інтересів, і це доводиться робити зараз, в умовах зовнішньої агресії [1].

Актуальність наукової публікації зумовлена тим, що в умовах військової агресії Російської Федерації проти України, досі не проведено комплексне дослідження стратегічних пріоритетів державного управління забезпечення національної безпеки України у зовнішньополітичній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питаннями здійснення зовнішньої політики України певною мірою розглядаються різними науками, зокрема міжнародним правом, політологією, історією, адміністративним правом, державним управлінням тощо. Слід зазначити, що здебільшого ці дослідження присвячені певним проблемам формування зовнішньої політики нашої країни, зокрема цим проблемам приділяли увагу ряд науковців і практиків, зокрема М.М. Білоусова, С.М. Войцеховська, І.А. Домбровський, І.А. Грицяк, А.М. Зленко, В.В. Кравченко, О.О. Рафальський, Є.А. Тихонова, І.А. Храбан, Л.Д. Чекаленко та ін.

Дослідженню процесів забезпечення національної безпеки України у зовнішньополітичній сфері присвячені роботи дослідників: О.С. Бодрука, В.П. Горбуліна, І.А. Грицяка, А.М. Зленка, А.Б. Качинського, В.А. Ліпкана, В.М. Телелима, І.І. Мусієнка, В.І. Почепцова, А.А. Падеріна, Г.М. Перепелиці, Т.С. Стародуб, Г.П. Ситника, А.І. Семенченка, О.М. Суходолі, І.А. Храбана, Л.Д. Чекаленко, В.О.Чалого та ін.

Водночас дослідження, у яких із позицій системного підходу розглядаються проблеми забезпечення національної безпеки України у зовнішньополітичній сфері, що пов'язані із військовою агресією з боку Російської Федерації на суверенну територію України в цілому та стратегічні пріоритети державного управління забезпечення національної безпеки у зовнішньополітичній сфері в цих умовах зокрема, практично відсутні, що обумовлює необхідність у проведенні подальших наукових досліджень з цієї проблематики.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — на основі аналізу воєнно-політичної ситуації в Україні, зокрема військової агресії Російської Федерації проти України, визначити нові стратегічні пріоритети державного управління забезпечення національної безпеки у зовнішньополітичній сфері.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Стратегічні пріоритети щодо забезпечення національної безпеки України у зовнішньополітичній сфері закладені в рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 28 серпня 2014 р. "Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності", де зазначено, що пріоритетним національним інтересом у сфері зовнішньополітичної діяльності у 2014 р. та наступних роках є подальший розвиток відносин стратегічного партнерства України з США, ЄС та НАТО, зокрема: з Європейським Союзом на основі Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони; зі Сполученими Штатами Америки на основі Хартії Україна — США про стратегічне партнерство від 19 грудня 2008 р.; з НАТО на основі Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору, підписаної 9 липня 1997 р., та Декларації про доповнення цієї Хартії, підписаної 21 серпня 2009 р. [2].

Формування нової системи державного управління забезпечення національної безпеки України у зовнішньополітичній сфері в умовах військової агресії Російської Федерації проти України — це складний процес, який здійнюється у чіткій гармонії з міжнародно-правовими та загальноєвропейськими стандартами забезпечення безпеки держави, а також зі стандартами щодо захисту суверенітету, територіальної цілісності та непорушності державних кордонів, реалізації її політичних, торговельно-економічних та інших національних інтересів, а також відновлення територіальної цілісності Української держави, реінтеграції тимчасово окупованих та неконтрольованих територій.

Як і будь-яке соціально-правове та безпекове утворення, система державного управління забезпечення національної безпеки України у зовнішньополітичній сфері в умовах військової агресії Російської Федерації проти України має свою мету, завдання та функції і вирішує завдання властивими тільки їй методами й інструментами та засобами з дотриманням визначених принципів, тобто використовує певні організаційно-правові, функціональні та безпекові механізми.

Цю систему складають безпосередні внутрішні і зовнішні виклики та загрози національній безпеці у зовнішньополітичній сфері в умовах військової агресії Російської Федерації проти України, національні інтереси, цінності та потреби (об'єкти), державні й недержавні суб'єкти забезпечення національної безпеки України у зовнішньополітичній сфері.

Метою системи державного управління забезпечення національної безпеки України у зовнішньополітичній сфері в умовах військової агресії Російської Федерації проти України є реалізації державної політики забезпечення національної безпеки і оборони України в контексті вимог Стратегії національної безпеки України [3], а саме:

— мінімізації загроз державному суверенітету;

— відновлення територіальної цілісності України у межах міжнародно-визнаного державного кордону України;

— реалізації її політичних, торговельно-економічних та інших національних інтересів;

— гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави;

— забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов до вступу в НАТО.

Неоголошена військова агресія Російської Федерації проти України та анексія території Автономної Республіки Крим та м. Севастополь продемонстрували неефективність системи міжнародної безпеки та системи забезпечення національної безпеки України у зовнішньополітичній сфері.

Тому для досягнення мети та зважаючи на воєнно-політичну ситуацію в Україні, зокрема військову агресію Російської Федерації проти України, необхідно визначити нові стратегічні пріоритети державного управління забезпечення національної безпеки у зовнішньополітичній сфері. У зв'язку з цим пропонується, насамперед:

1) формування сприятливих політичних передумов, що досягатимуться мирними, заснованими на принципах міжнародного права, засобами: шляхом політичного діалогу, пошуку прийнятних варіантів надання додаткових повноважень органам місцевого самоврядування та регіонам; гарантовання забезпечення захисту громадянських, політичних, економічних, соціальних, релігійних, культурних прав усіх етнічних груп, що проживають на території України;

2) відновлення територіальної цілісності Української держави у межах міжнародно-визнаного державного кордону України, верховенства права на всій її території;

3) зміцнення політичного діалогу з широкого спектру зовнішньополітичних і безпекових питань, поступова конвергенція у сфері зовнішньої і безпекової політики, включаючи Спільну політику безпеки та оборони, запровадження безвізового режиму, поступова інтеграція економіки України до внутрішнього ринку ЄС, гармонізація законодавства України із законодавством ЄС та створення єдиного нормативного простору в переважній більшості секторів економіки і суспільного життя України;

4) формування ефективної системи гарантій національної безпеки шляхом: побудови нової системи забезпечення національної безпеки, яка спиратиметься на власні можливості, та залишає за собою право обирати спосіб гарантування державного суверенітету і територіальної цілісності; формування мережі союзництва як з окремими державами (шляхом укладення угод про спільну оборону або військову допомогу), так і з міжнародними безпековими організаціями (шляхом участі у механізмах колективної безпеки); укладення універсального міжнародного договору щодо гарантій безпеки, передусім, без'ядерним державам, який би містив чіткий перелік зобов'язань сторін у разі його порушення, зокрема щодо застосування санкцій до держави-порушниці;

5) поглиблення співробітництво України з НАТО за напрямами: взаємодії в рамках коротко- та довгострокових заходів щодо підвищення обороноздатності України; ужиття заходів комплексного огляду сектору безпеки і оборони України, реорганізації Воєнної організації держави в сектор безпеки і оборони та розвитку його як цілісної системи; допомоги у створенні й реалізації ефективного механізму реагування на кризові ситуації в Україні; участі в операціях з підтримання миру і безпеки під проводом НАТО; боротьби з тероризмом; імплементації принципів ініціативи НАТО з розбудови доброчесності, цілісності, прозорості та зниження корупційних ризиків у роботі оборонних і безпекових інституцій та рекомендацій Групи держав Ради Європи проти корупції (GRECO); взаємодії у сферах енергетичної безпеки, науки і технологій та захисту навколишнього природного середовища;

6) поглиблення стратегічного партнерства зі Сполученими Штатами Америки на основі Хартії про стратегічне партнерство Україна — США від 19 грудня 2008 р. як одного із головних зовнішньополітичних пріоритетів, що сприяє зміцненню демократії і верховенства права, протидії корупції і проведенню судової реформи в Україні, розвитку ринкових засад української економіки та її адаптації до стандартів глобальних ринків, підвищенню обороноздатності й проведенню оборонної реформи в Україні, зміцненню її енергетичної і ядерної безпеки, розвитку науки і технологій;

7) поглиблення відносин стратегічного партнерства із Республікою Польща, зафіксованих у Договорі про добросусідство, дружні відносини і співробітництво від 18 травня 1992 р. і Спільній декларації президентів України та Республіки Польщі від 25 червня 1996 р., та розширення взаємодії в безпековій сфері, включаючи можливість заснування відносин союзництва;

8) розширення співробітництва з Великою Британією, Канадою, Австралією, Японією, Литвою, Латвією, Естонією, Швецією, Румунією, Словаччиною, Молдовою — країнами, яких Україна вважає своїми союзниками на міжнародній арені, з можливим наданням їм низки преференцій, у тому числі економічних і торговельних, та виходить з необхідності розширення взаємодії з ними у сфері безпеки і можливості укладення з ними угод про військову допомогу;

9) розвиток партнерства з Німеччиною і Францією — впливовими державами-членами ЄС і НАТО, які надають вагому допомогу Україні для прискорення реалізації демократичних реформ та швидшої імплементації Угоди про асоціацію з ЄС;

10) розширення співробітництва з країнами Вишеградської групи (Польщею, Чехією, Словаччиною, Угорщиною) як важливий зовнішньополітичний напрям у контексті зміцнення стабільності та безпеки в регіоні Центральної Європи;

11) розвиток співробітництва з Росією, заснованому на принципах добросусідства, рівноправ'я та взаємної поваги, у тому числі поваги до суверенітету і територіальної цілісності України, поглиблення торговельно-економічних і соціально-культурних взаємовідносин та взаємовигідного співробітництва в різних сферах за умов повернення Росії у відносинах з Україною у міжнародно-правове поле, виведення російських військових підрозділів з окупованих нею територій України, відшкодування завданих втрат та відновлення територіальної цілісності України та ін.

Відповідно до стратегічних пріоритетів державного управління забезпечення національної безпеки України у зовнішньополітичній сфері та окресленої мети і

завдань визначимо загальні функції державного управління у цій сфері в умовах військової агресії Російської Федерації проти України, а саме:

— організація державного управління забезпечення національної безпеки України у зовнішньополітичній сфері. Державне управління іноземними справами — це діяльність органів держави, спрямована на проведення зовнішньої політики України. Згідно зі ст. 18 Конституції України зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства на основі загальновизнаних принципів і норм міжнародного права;

— стратегічне прогнозування у контексті безпосередніх викликів та загроз національній безпеці України у зовнішньополітичній сфері, що можуть стати новими територіальними претензіями до України з боку окремих держав. Державне управління забезпечення національної безпеки України у зовнішньополітичній сфері покликане вирішувати довгострокові, перспективні завдання, розв'язання яких відбуватиметься в умовах певної невизначеності, якщо органи виконавчої влади, які у межах своїх повноважень залучаються до виконання завдань щодо захисту національних інтересів у сфері безпеки не матимуть прогнозів. В управлінському процесі прогнозування використовують і як функцію, і як принцип, і як метод управління. Тому органи виконавчої влади України мають розробляти прогнози, управляти ними, розв'язувати свої завдання на їх підставі;

— стратегічне планування забезпечення національної безпеки у зовнішньополітичній сфері. Методика планування в державному управлінні у цій сфері грунтується на принципах науковості, комплексності, багатоваріантності рішень, виборі оптимального варіанта, нормативності тощо;

— координація діяльності органів виконавчої влади в зовнішньополітичній сфері, виконується Міністерством закордонних справ України тільки в мирний час, а в особливий період цю функцію здійснює Воєнний кабінет РНБО (робочий орган Ради національної безпеки і оборони). Координація як функція державного управління забезпечення національної безпеки у зовнішньополітичній сфері забезпечує узгодження діяльності систем державного та військового управління як в мирний час, так і в умовах військової агресії;

— контроль у державному управлінні у сфері зовнішньополітичної діяльності, має свої особливості щодо його здійснення в мирний час та в особливий період, що покликаний постійно надавати інформацію про дійсний стан справ щодо виконання завдань забезпечення національної безпеки у зовнішньополітичній сфері. Контроль як особлива функція державного управління забезпечення національної безпеки у зовнішньополітичній сфері може здійснюватись через механізми президентського контролю (Президентом України, Адміністрацією Президента України, Радою національної безпеки і оборони України); урядового контролю (Кабінетом Міністрів України); парламентського контролю (Комітетами Верховної Ради України); інституцій громадянського суспільства (Громадськими радами, волонтерами та ін.).

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищенаведене зазначимо, що проведений аналіз воєнно-політичної ситуації в Україні, зокрема військової агресії Російської Федерації проти України, та згідно з вимогами Стратегії національної безпеки України, дав змогу визначити нові стратегічні пріоритети державного управління забезпечення національної безпеки у зовнішньополітичній сфері, з метою захисту суверенітету, територіальної цілісності та непорушності державних кордонів України; реалізації її політичних, торговельно-економічних та інших національних інтересів; відновлення територіальної цілісності Української держави у межах міжнародно-визнаного державного кордону України; гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави; забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов до вступу в НАТО.

Перспективою подальших розвідок даної проблематики є, на наш погляд, дослідження правових аспектів забезпечення національної безпеки України у зовнішньополітичній сфері в контексті вимог нових стратегічних документів у сфері національної безпеки України.

Література:

1. Федуняк С. Кінець ілюзорній позаблоковості: зовнішньополітична орієнтація України у контексті Російської агресії [Електронний ресурс] / С. Федуняк // Режим доступу: www.buk-visnyk.cv.ua

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 серп. 2014 р. "Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності" [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 24 верес. 2014 р. № 744/2014. — Режим доступу: http://www.president.gov.ua/documents/18125.html

3. Про Рішення Ради національної безпеки і оборони від 6 трав. 2015 р. "Про Стратегію національної безпеки України" [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 26 трав. 2015 р. № 287/2015. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015

References:

1. Feduniak, S. (2015), "The end of the illusory non-alignment: Ukraine's foreign policy orientation in the context of Russian aggression", available at: www.buk-visnyk.cv.ua (Accessed 12 September 2015).

2. The decision of the Council of national security and defense of Ukraine (2014), The Decree Of The President Of Ukraine "On urgent measures to protect Ukraine and strengthen its defense capability", available at: http://www.president.gov.ua/documents/18125.html (Accessed 12 September 2015).

3. The decision of the Council of national security and defense of Ukraine (2015), The Decree Of The President Of Ukraine "Strategy of national security of Ukraine", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015 (Accessed 12 September 2015).

Стаття надійшла до редакції 17.09.2015 р.

УДК 351.82

Г. Г. Ким,
аспірант без відриву від виробництва, Інститут проблем державного управління та місцевого самоврядування НАДУ при Президентові України, м. Київ
А. О. Краснейчук,
к. держ. упр., вчений секретар, Інститут проблем державного управління та місцевого самоврядування НАДУ при Президентові України, м. Київ

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ НА РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

H. Kim,
a graduate student in-service of the Institute of Problems of Public Administration and Local Selfgovernment of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv
A. Krasneychuk,
candidate of Public Administration, Scientific Secretary of the Institute of Problems of Public Administration and Local Selfgovernment of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv

THE INSTITUTIONAL FRAMEWORK FOR STATE SUPERVISION IN THE MARKET OF NON-BANKING FINANCIAL SERVICES

Проведено аналіз інституційної складової державного нагляду на ринку небанківських фінансових послуг. Визначено основні функціональні навантаження на державні органи, що реалізують нагляд на цьому ринку. Виокремленно основні слабкі сторони та недоліки в діяльності державних інституцій, які здійснюють нагляд на ринку небанківських фінансових послуг. Запропоновано можливі напрями підвищення ефективності їх діяльності.

The analysis of the institutional component of state supervision of the market of non-banking financial services is carried out. The basic functional burden on public bodies that exercise supervision in this market is determined. The article covers a number of requirements for institutional support of ensuring the government functions in terms of supervision in the market of non-banking services. The main tasks of the National Commission for State Regulation of Financial Services Markets are characterized. In particular, the task of the Commission in the state supervision in the market of non-banking financial services is determined. The major weaknesses and deficiencies in the activity of the state institutions which supervise the market of non-banking financial services are singled out. The possible areas to improve their performance are suggested.

Based on the research findings the conclusions are drawn and the prospects for further research in this area are developed.

Ключові слова: державний нагляд, ринок небанківських фінансових послуг, Нацкомфінпослуг, інституційне забезпечення, державне регулювання.

Key words: state supervision, market of non-banking financial services, National Commitee of Financial Services, institutional support, government regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Держава однією із своїх головних функцій в контексті забезпечення національної безпеки вбачає стабілізацію фінансового сектору, забезпеченні його поступового розвитку, запобіганнюперенасиченістю грошовою масою невстановленого походження. При чому подібний напрям державної політики є надзвичайно складним, що вимагає відповідного господарсько-правового, організаційного, інституційного забезпечення тощо. Розвиток фінансової системи протягом 2009—2014 років мав дискретний та непропорційний характер. Держава переживає безпрецедентне поєднання політичної та фінансово-економічної криз, які носять системний

довготривалий характер. Так, за оцінками МВФ в Україні зниження реального ВВП у 2014 році становило близько 7,5% (за оцінкою Національного банку України даний показник сягав близько 6,7%). Всебічними та резонансними викликами, що постали перед Україною у 2015 році, насамперед стали ескалація військового конфлікту, повільне впровадження структурних реформ, розбалансування державного бюджету, зниження економічної активності, погіршення торгівельного балансу, відплив депозитів та суттєве скорочення обсягів кредитування тощо. Серйозність комплексної фінансової кризи, яка охопила Україну зробила зрозумілим, що для вирішення економічних проблем країни необхідно перш за все глибоке "переформатування" функціонування державних органів та посилення євроінтеграційної економічної політики. Тобто, серйозність змін, які вже відбулися в фінансовій системі Європейського Союзу, вимагає того, щоб заходи стосовно імплементації норм існуючої практики та майбутніх новацій, які плануються до здійснення у фінансовій системі Європейського Союзу, повинні зайняти помітне місце в програмі євроінтеграції України.

Тому важливість державного нагляду випливає із визначених завдань в рамках реалізації напрямів реформування небанківської фінансової системи України.

Необхідно створити дієвий інструментарій державного регулювання ринку фінансових послуг, який би відповідав принципам ринкової економіки та євро інтеграційним прагненням України. В цьому контексті нагляду за сегментом небанківських фінансових послуг надається особливе значення в силу поступово зростаючого впливу таких фінансових установ на соціально-економічні відносини в країні. Держава розглядає ці установи не як альтернативи банкам, а як самостійним суб'єктам потенційно здатним підвищити рівень добробуту населення та сприяти стабілізації фінансових відносин.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проблематика пошуку напрямків підвищення ефективності інституційної складової державного регулювання на ринку небанківських фінансових послуг знайшла своє відображення в роботах таких вчених, як Р.Й. Бачо, В.В. Ємець, О.В. Клименко, В.П. Левченко, Г.М. Терещенко, В.В. Ящук та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є аналіз існуючого інституційного забезпечення державного нагляду на ринку небанківських фінансових послуг та пошук шліхів підвищення його ефективності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У процесі державного нагляду відбувається перевірка виконання загальнообов'язкових правил спеціального характеру, встановлених законами та підзаконними актами, що носять міжгалузевий характер та регулюють відносини на ринку небанківських фінансових послуг. Що ж стосується об'єктного спрямування державного нагляду, то на ринку небанківських фінансових послуг ним є діяльність всіх без виключення фінансових установ, що надають відповідні послуги на зазначеному ринку та попередження незаконної діяльності установ, які не мають на це належно оформленого права. Іншими словами держава захищає законну конкуренцію на зазначеному ринку та унеможливлює його тінізацію.

Для цього держава використовує досить широкий набір механізмів регулювання, серед яких саме державний нагляд посідає виключне місце, оскільки ідентифікує державну політику як відриту, прозору, збалансовану та ринково орієнтовану. Кабінет Міністрів України разом з Верховною Радою України розробляючи та втілюючи основні засади державної політики в тому числі і в сфері регулювання ринку небанківських фінансових послуг повинні спиратися на існуючу систему державних органів та інституцій, що своїми функціональними обов'язками здатні охопити поставлені завдання.

Якщо ж функціональні можливості таких органів не збігаються із межами державної політики, або якщо її ключові засади виходять за межі компетенційної площини таких органів, то відбувається розбалансування системи державного регулювання. А в контексті ринку небанківських фінансових послуг, який на сьогодні не впорядкований належним чином, це взагалі може призвести до негативних наслідків для всього фінансового сектору країни. Саме тому важливою є посилення інституційної спроможності державного регулятора, покращення механізмів міжвідомчої координації державних органів на ринках фінансових послуг для своєчасного виявлення поточних та потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз та ризиків для фінансової стабільності й мінімізації їх негативного впливу на фінансову систему України.

Теорія державного управління та сучасні концепції державного управління розвитком фінансового сектору висувають низку необхідних вимог для інституційного забезпечення виконання функцій держави. Щодо державного нагляду на ринку небанківських послуг та серед таких вимог, слід навести наступні:

— впорядкованість — чітка та прозора система ієрархії інституцій із конкретним визначенням головного та підпорядкованих органів. Недопустимість дублювання центру прийняття рішень або його перенесення одразу на декілька інституцій;

— предметна визначеність, що означає необхідність концентрації уваги одного державного органу по конкретному напрямку. Це виключає можливість перенесення або делегування відповідальності на декілька державних інституцій, що призводить до розповсюдження системи колективної відповідальності, яка має вкрай низьку ефективність та фактично унеможливлює належне вирішення поставлених завдань;

— функціональна та компетенційна здатність виконувати покладені на відповідні державні інституції її завдання й функції. Державна інституція — це завжди конкретні персоналії, спеціалісти, виконавці, через компетентність та неупередженість яких буде визначатися спроможність всього державного органу вирішувати завдання з нагляду за діяльністю суб'єктів ринку небанківських фінансових послуг;

— чітка регламентація набору адміністративних, правових та економічних методів здійснення державного нагляду, що повинно прямо слідувати з покладених на відповідні державні інституції функцій;

— оптимальна кількість процедур дозвільного та регуляторного характеру, які підпадають під предмет державного нагляду, їх обгрунтованість та усталеність. Справа в тому, що нагляд, як функція державного регулювання має перманентний характер, тобто здійснюється постійно в кожну конкретну одиницю часу. А тому визначати дотримання законності з боку суб'єктів ринку небанківських фінансових послуг буде значно легше застосовуючи до них єдиний алгоритм, розробка якого можлива, якщо дозвільна процедура має статичний характер, та не змінюється на догоду кон'юнктурним інтересам окремих груп впливу на зазначеному ринку.

Відповідно до ст. 20 Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" нагляд за діяльністю учасників ринків фінансових послуг (крім споживачів фінансових послуг) є однією з форм державного регулювання ринків фінансових послуг. Що ж стосується інституціональної складової то вона закріплюється в ст. 21 цього закону, відповідно до якої державне регулювання ринків фінансових послуг здійснюється:

— щодо ринку банківських послуг та діяльності з переказу коштів — Національним банком України;

— щодо ринків цінних паперів та похідних цінних паперів (деривативів) — Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку;щодо інших ринків фінансових послуг — національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Антимонопольний комітет України та інші державні органи здійснюють контроль за діяльністю учасників ринків фінансових послуг та отримують від них необхідну інформацію у межах повноважень, визначених законом.

Таким чином, слід зауважити, що до державних інституцій, які здійснюють нагляд на ринку небанківських фінансових послуг слід віднести:

— Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (далі — Нацкомфінпослуг);

— Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку (далі — НКЦПФР).

Відповідно до ст. 23 наведеного вище закону Нацкомфінпослуг є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України, підзвітним Верховній Раді України та не може бути учасником фінансових ринків як емітент облігацій внутрішніх й зовнішніх державних позик або здійснювати будь-яку іншу діяльність на фінансових ринках, крім передбаченої законодавством. Основною формою роботи Нацкомфінпослуг, як колегіального органу, є засідання, які проводяться за рішенням голови комісії. Засідання Нацкомфінпослуг є правомочним, якщо на ньому присутні більше половини її загального кількісного складу. Рішення Нацкомфінпослуг, вважається прийнятим, якщо за нього проголосувала більшість від загального кількісного складу. За рішенням Нацкомфінпослуг може створюватися Консультаційно-експертна рада, яка є постійно діючим на громадських засадах дорадчим органом, що бере участь в обговоренні проектів документів, які розробляються та/або розглядаються Нацкомфінпослуг. Склад Консультаційно-експертної ради та положення про неї затверджуються Нацкомфінпослуг.

Відповідно до Указу Президента України від 23.11.2011 № 1063/2011 "Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку" НКЦПФР є державним колегіальним органом, підпорядкованим Президенту України, підзвітним Верховній Раді України і здійснює державне регулювання ринку цінних паперів. Організаційно-технічну та іншу роботу щодо забезпечення діяльності НКЦПФР здійснює її центральний апарат та територіальні органи. Основною формою роботи НКЦПФР як колегіального органу є засідання, які проводяться за рішенням Голови Комісії, але не рідше одного разу на місяць. Засідання НКЦПФР є правомочним, якщо на ньому присутні більше половини її загального кількісного складу. Рішення НКЦПФР вважається прийнятим, якщо за нього проголосувала більшість від загального кількісного складу. Голова та члени Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку мають по одному голосу кожен. НКЦПФР у межах своїх повноважень, на основі та на виконання Конституції та законів України, актів і доручень Президента України, актів Кабінету Міністрів України видає розпорядження, організовує і контролює їх виконання. Рішення НКЦПФР, прийняті у межах її повноважень, є обов'язковими до виконання .

Таким чином, ми бачимо, що з організаційної точки зору обидві інституції, які здійснюють державний нагляд на ринку небанківських фінансових послуг являють собою колегіальні органи. Вони працюють у формі комісій, тобто з певною періодичністю, що негативно впливає на оперативність регулювання ринку небанківських фінансових послуг та ефективності моніторингу діяльності його суб'єктів. З іншого боку, обидві комісію мають певні виконавчі органи та апарат, але сама організаційна форма їх роботи та головне — модель прийняття рішень, — викликає великі питання стосовно її ефективності. Комісійна модель досить добре себе зарекомендувала в процесі реалізації державою довільної функції, однак в контексті постійного моніторингу комісії як форма організації контролю та оцінки законності діяльності суб'єктів ринку має вкрай низьку ефективність.

Важливим аспектом здійснення державного нагляду на ринку небанківських фінансових послуг є функціональне навантаження на відповідні державні інституції. Основними завданнями Нацкомфінпослуг є:

— формування та забезпечення реалізації політики державного регулювання у сфері ринків фінансових послуг (крім ринку банківських послуг і ринків цінних паперів та похідних цінних паперів);

— розроблення і реалізація стратегії розвитку ринків фінансових послуг та вирішення системних питань їх функціонування;

— забезпечення розроблення та координації єдиної державної політики щодо функціонування накопичувальної системи пенсійного страхування; здійснення в межах своїх повноважень державного регулювання та нагляду за наданням фінансових послуг і дотриманням законодавства у відповідній сфері;

— захист прав споживачів фінансових послуг шляхом застосування у межах своїх повноважень заходів впливу з метою запобігання і припинення порушень законодавства на ринку фінансових послуг;

— узагальнення практики застосування законодавства України з питань фінансових послуг і ринків та розроблення пропозицій щодо їх вдосконалення;

— розроблення і затвердження обов'язкових до виконання нормативно-правових актів з питань, що належать до її компетенції;

— координація діяльності з іншими державними органами;

— запровадження міжнародно визнаних правил розвитку ринків фінансових послуг.

Нацкомфінпослуг відповідно до покладених на неї завдань в сфері державного нагляду за ринком небанківських фінансових послуг [8]:

— здійснює відповідно до законодавства державне регулювання та нагляд за діяльністю фінансових установ;

— здійснює нагляд на консолідованій основі за небанківськими фінансовими групами, переважна діяльність у яких здійснюється фінансовими установами, нагляд за якими здійснює Нацкомфінпослуг;

— встановлює правила підготовки, надання та обробки даних щодо діяльності фінансових установ за напрямами здійснення нагляду;

— визначає порядок реєстрації, ліцензування, ліквідації філій страховиків-нерезидентів, здійснення нагляду за їх діяльністю, а також застосування заходів впливу до них;

— здійснює нагляд та регулювання діяльності управителів фондів фінансування будівництва, управителів фондів операцій з нерухомістю, фінансових установ, які проводять операції з іпотечного кредитування, є емітентами іпотечних сертифікатів та суб'єктами управління іпотечними активами;

— здійснює відповідно до законодавства державний нагляд та контроль у системі накопичувального пенсійного забезпечення за діяльністю недержавних пенсійних фондів, адміністраторів пенсійних фондів, страхових організацій та банківських установ.

Основними завданнями НКЦПФР у сфері державного нагляду за ринком небанківських фінансових послуг є:

— здійснення у межах компетенції державного регулювання і нагляду у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

— здійснення у межах повноважень, визначених законодавством, нагляду на консолідованій та субконсолідованій основі за небанківськими фінансовими групами та їх підгрупами.

— НКЦПФР відповідно до покладених на неї завдань у сфері державного нагляду за ринком небанківських фінансових послуг:

— співпрацює з органами нагляду іноземних держав з метою здійснення нагляду на консолідованій основі;

— здійснює у порядку, передбаченому законодавством, державне регулювання та нагляд за діяльністю компаній з управління активами і радника з інвестиційних питань;

— здійснює у порядку, передбаченому законодавством, разом із Національним банком України державне регулювання та нагляд за діяльністю зберігача та уповноваженого банку Накопичувального фонду;

— здійснює разом із Національним банком України та Нацкомфінпослуг, державний нагляд і регулювання іпотечного кредитування та емісії іпотечних сертифікатів.

Аналіз функціонального навантаження на Нацкомфінпослуг та НКЦПФР розкриває дві основні проблеми реалізації ними функції нагляду на ринку небанківських фінансових послуг:

— відсутність чіткої регламентації нагляду за кожним окремим сегментом ринку небанківських фінансових послуг, які за моделями свого функціонування не є аутентичними та мають певні розбіжності;

— відсутність чітких механізмів здійснення постійного нагляду, що власне випливає з природи цих інституцій.

Цікаво, що недоліки в сфері державного регулювання ринку небанківських фінансових послуг, в тому числі і державного нагляду знайшли своє відображення в Стратегії реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015—2020 роки. Відповідно до неї до 2020 року буде запроваджена нова модель взаємовідносин між державним регулятором та учасниками ринків небанківських фінансових послуг, спрямована на перехід до державного сервісу, обов'язкових консультацій з інститутами громадянського суспільства. Буде зменшено наглядове навантаження на фінансові установи, діяльність яких не несе загрози невиконання зобов'язань перед споживачами, і посилення наглядових зусиль за фінансовими установами, діяльність яких є чи може бути загрозою для виконання таких зобов'язань. У рамках реалізації цього напряму та в контексті підвищення ефективності інституціональної складової передбачено зокрема:

— покращення механізмів міжвідомчої координації державних органів на ринках фінансових послуг для своєчасного виявлення поточних та потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз та ризиків для фінансової стабільності й мінімізації їх негативного впливу на фінансову систему України;

— посилення інституційної спроможності державного регулятора шляхом запровадження платежів нагляду, передбачивши спрямування отриманих коштів на цілі здійснення регулювання та нагляду на ринках небанківських фінансових послуг, із забезпеченням відкритої звітності за усіма коштами, поставленими завданнями та результатами їх виконання;

— проведення функціонального аналізу та вдосконалення організаційної структури Нацкомфінпослуг, спрямованої на ефективне виконання завдань та покладених функцій, упровадження ефективних інструментів оцінювання їх виконання з урахуванням досягнення відповідних результативних показників;

— упровадження та нормативне закріплення прозорих та зрозумілих принципів застосування заходів впливу в залежності від видів порушень встановлених норм та правил, важкості їх наслідків та очікуваних результатів.

Таким чином, система державного нагляду на ринку небанківських фінансових послуг має певне інституційне забезпечення, яке однак викликає певні сумніви щодо його якості. Зокрема не вистачає системності та прозорості інструментів здійснення нагляду. Крім того, існує певна неузгодженість у функціональному навантаженні на органи, що його здійснюють, а також система їх взаємодії характеризується як недостатньо задовільна, що зменшує оперативність та ефективність виконання покладених завдань. До того ж важливим є вивчення та імплементація європейського досвіду здійснення державного нагляду на ринку небанківських фінансових послуг, особливо в умовах євроінтеграційного вектору розвитку України, що суттєво підвищить ступінь захисту фінансового ринку України.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Підсумовуючи викладене вище, ми приходимо до розуміння необхідності подальшого вдосконалення системи державного нагляду на ринку небанківських фінансових послуг, яке має грунтуватися на засадах прозорості, чіткості, зрозумілості та функціональної визначеності. Існуюча система, що складається з двох органів

Нацкомфінпослуг та НКЦПФР, на нашу думку, не відповідає самій сутності процедури нагляду, який має здійснюватися постійно, і за результатами якого має бути оперативне реагування з боку держави спрямоване на усунення недоліків та порушень в діяльності суб'єктів ринку небанківських фінансових послуг. Комісійна форма роботи, тобто не перманентна а періодична, подібної оперативності не забезпечує, а тому доцільно реформувати обидві інституції в постійно діючі служби, рішення б в яких приймалися не комісійно, а на засадах задоволення чи не задоволення певних критеріїв.

Крім того, важливими аспектом, що потребує вдосконалення є розподіл функціональних навантажень між ними і деталізація функцій з нагляду за конкретними суб'єктами ринку небанківських фінансових послуг. З одного боку, уніфікація інструментів нагляду, особливо якщо мова йде про звітність, є надзвичайно важливим інструментом спрощення системи регулювання аналізованого ринку. Разом з тим, різні суб'єкти (ломбарди, недержавні пенсійні фонди, суб'єкти лізингової діяльності, небанківські кредитні установи тощо) в силу специфіки своєї діяльності потребують різних методів нагляду (переважно адміністративних та економічних). Відтак, їх деталізація та специфікація суттєво підвищить ефективність аналізованих державних інституцій.

Слід пам'ятати, що оптимізація та підвищення ефективності діяльності інституцій, що реалізують державний нагляд на ринку небанківських фінансових послуг повинна відбуватися без перешкод для основних завдань державної політики у фінансовій сфері. Стабільність фінансового ринку, законність джерел походження грошової маси, детінізація обігу фінансових інструментів — це все є першочерговими завданнями. Україні потрібен реальний новий економічний курс, узгоджена національна модель регулювання як всієї економіки, так і державних інституцій.

Література:

1. Гаращук В.М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні: дис. ... канд. юрид. наук. — Х., 2003. — С. 60

2. Державне регулювання ринків небанківських фінансових послуг України: ретроспективний аналіз / Р.Й. Бачо // Теорія та практика державного управління. — 2014. — Вип. 4. — С. 186—196.

3. Ємець В.В. Інститути небанківського фінансового сектора у системі забезпечення економічної безпеки України / В.В. Ємець //Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 11.

4. Клименко О.В. Розвиток системи регулювання ринків небанківських фінансових послуг в Україні / О.В. Клименко // "Економіка України". — 2014. — 5 (630).

5. Левченко В.П. Ринок небанківських фінансових послуг: поточний стан та перспективи розвитку / В.П. Левченко // Проблеми і перспективи розвитку банківської справи України. — Суми: Українська академія банківської справи НБУ, 2010. — С. 376—390.

6. Про затвердження Стратегії реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015—2020 роки: Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 19.03.2015 № 499 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: nfp.gov.ua/files/Стратегія_final_1.doc

7. Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку: Указ Президента України від 23.11.2011 № 1063/2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1063/2011

8. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг: Указ Президента України від 23.11.2011 № 1070/2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011

9. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001 № 2664-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14/paran351#n351

10. Терещенко Г.М. Напрями удосконалення системи державного регулювання ринку фінансових послуг / Г.М. Терещенко // Наукові праці НДФІ. — № 4 (53). — 2010. — С. 109—115.

11. Ящук В.В. Ринки фінансових послуг як складова системи економічного роз витку / В.В. Ящук // Фінанси України. — 2010. — № 1. — С. 115—121.

References:

1. Karasuk, V.M. (2003), "Theoretical and legal problems of control and supervision in public administration", Abstract of Ph.D. dissertation, law, Kharkiv, Ukraine.

2. Bacho, R.J. (2014), "State regulation of the markets of non-banking financial services of Ukraine: a retrospective analysis", Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia, vol. 4, pp. 186—196.

3. Yemets, V.V. (2006), "Institutions non-Bank financial sector in the system of economic security of Ukraine", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 11, pp. 126—136.

4. Klimenko, A.V. (2014), "Development of a system of market regulation of non-banking financial services in Ukraine", Ekonomika Ukrainy, vol. 5 (630), pp. 58—69.

5. Levchenko, V.P. (2010), "The market of non-banking financial services: current state and prospects of development", Problemy i perspektyvy rozvytku bankivs'koi spravy Ukrainy [Problems and prospects of banking Ukraine], Ukrainian Academy of Banking of the National Bank, Sumy, Ukraine, pp. 376—390.

6. National Commission exercising the state regulation in the sphere of financial services markets (2015), "On approval of the Strategy of reforming the state regulation of the markets of non-banking financial services for 2015-2020", available at: nfp.gov.ua/files/Стратегія_final_-1.doc (Accessed 15 September 2015).

7. President of Ukraine (2011), Decree "About the National Commission on securities and stock market", available at: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1063/2011 (Accessed 15 September 2015).

8. President of Ukraine (2011), Decree "On the National Commission, carrying out state regulation in the sphere of financial services markets", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1070/2011 (Accessed 15 September 2015).

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), Law "About financial services and state regulation of financial services markets of Ukraine", available at: http: //zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14/paran351#n351 (Accessed 15 September 2015).

10. Tereshchenko, G.M. (2010), "Directions of perfection of system of state regulation of financial services market", Naukovi pratsi NDFI, vol 4 (53), pp. 109—115.

11. Yashchuk, V.V. (2010), "The markets of financial services as a component of the system of economic development", Finansy Ukrainy, vol. 1, pp. 115—121.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2015 р.

УДК 352/354

К. В. Мануілова,
к. і. н., докторант кафедри державного управління та місцевого самоврядування, Одеський регіональний інститут державного управління національної академії державного управління при Президентові України, м. Одеса

КОНСТИТУЦІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ШВЕЙЦАРІЇ: ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА

C. Manuilova,
PhD in history, doctoral candidate in public administration and local self-governance Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Odessa

THE CONSTITUTIONAL ESTABLISHMENT OF DECENTRALIZED PUBLIC AUTHORITIES OF SWITZERLAND: HISTORICAL RETROSPECTIVE

Кризи в Україні призвели до спаду ВВП і виробництва, погіршення рівня життя населення, втрати Криму, зростання військового протистояння на Донбасі, посилення сепаратизму в південно-східних регіонах і збільшенню екстремізму в країні. Все це вимагає дієвих перетворень у напрямі децентралізації публічної влади. Одним із прикладів успішного впровадження реформ є Швейцарія. Вивчення її досвіду актуально для України ще й тому, що Швейцарія як і Україна, є позаблоковою державою й зберігає нейтралітет; входить до шенгенської зони, в яку прагне вступити Україна; Швейцарії, не дивлячись на значне національне та релігійне різноманіття, на відмінну від України, удалося зберегти мир, добробут та злагоду в країні.

Crises in Ukraine led to a decline in GDP and production, deteriorating living standards, the loss of the Crimea, the growth of military confrontation in the Donbass, strengthening separatism in the southeastern region and increase extremism in the country. All this requires effective reforms towards decentralization of public power. One example of successful implementation of reforms is Switzerland. Study experience it is important for Ukraine also because, like Switzerland and Ukraine are out of a block state and maintains neutrality; part of the Schengen zone, which Ukraine aspires to join; Switzerland, despite significant national and religious diversity of other than Ukraine, managed to keep the peace, prosperity and harmony in the country.

Ключові слова: децентралізація, публічна влада, федералізм, кантон, община, Швейцарія.
Key words: decentralization, public power, federalism, canton, commune, Switzerland.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

За 24 роки незалежності Україна пережила економічну й 5 політичних криз. Вони супроводжувались значним спадом виробництва, падінням ВВП і погіршенням рівня життя населення. Наслідками останньої політичної кризи (2013—2015 рр.), окрім вищеозначених, додались ще й втрата Україною Криму, посилення військового протистояння на Донбасі, зростання сепаратизму в південно-східних регіонах та збільшення екстремізму в країні. Все це вимагає негайних дієвих політичних реформ, спрямованих на децентралізацію публічної влади. На думку Президента України Петра Порошенка, децентралізація має об'єднати українське суспільство, наблизити нашу політичну систему до європейської. "Цілком природно, що саме з європейськими стандартами місцевого самоврядування ми звіряємо нашу концепцію змін до Конституції в частині децентралізації", — наголосив він [7].

Одним із прикладів успішного впровадження реформ з децентралізації публічної влади в світі є Швейцарія. Вивчення її досвіду вельми актуально для України, оскільки Швейцарія, по-перше: є однією із найбільш розвинутих й заможних країн світу; по-друге, вона позаблокова держава, котра, як і Україна, зберігає політичний і військовий нейтралітет; по-третє, Швейцарія входить до шенгенської зони, в котру прагне вступити Україна; по-четверте не дивлячись значне національне, мовне та релігійне різноманіття Швейцарії, на відміну від України, вдалось зберегти мир, добробут та злагоду в країні. Відсутність корисних копалин не завадили Швейцарії стати однією з найбільш розвинутих та найзаможніших країн світу. Більшість вчених схильні вважати причинами швейцарського успіху, впровадження децентралізації у публічну владу, що сприяло максимальному забезпеченню різноманітних місцевих і регіональних потреб. Очевидним результатом реформ стала інтеграція всіх частин країни та різних груп населення, в те, що називається національна держава Швейцарія, котра розбудована на оптимальній "єдності у різноманітті" [20].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Розвідки останніх років, у яких розглянуто децентралізацію публічної влади у Швейцарії, можна умовно поділити на три групи за темою досліджень. До першої групи варто віднести публікації, у яких проаналізовано становлення федеративного устрою у Швейцарії. Так, у публікації англійського вченого Паоло Дарданели підкреслено, те що Швейцарія — це яскравий приклад дуже децентралізованої федерації [13]. Російські дослідниці Домбровскі О.В. та Фролова Т.А. зазначили, що серед існуючих у світі федерацій найбільш підходящою для порівняння з Євросоюзом представляється Швейцарська Конфедерація. Також авторки підкреслили, що на різних швейцарських державних мовах форма устрою Швейцарії звучить неоднаково: зокрема, конфедерація — французькою та італійською мовами і федерація (союзна держава) — німецькою [2, с. 12, 17].

До другої групи віднесемо статті, в яких проаналізовані особливості функціонування децентралізованої фіскальної си-

стеми. Швейцарський вчений Мюдер Шон наголосив, що особливістю Швейцарії є прямий вплив народу на податково-бюджетну децентралізацію на федеральному, кантональному, муніципальному рівнях влади [6]. Російські дослідниці Климчева Л. та Умарова І. зауважили, що Швейцарія, як й будь-яка федерація з високим рівнем децентралізації, стикається з фінансовою нерівністю кантонів (муніципалітетів) [4, с. 95].

Тематикою третьої групи досліджень є порівняльний аналіз політики децентралізації Швейцарії та інших європейських держав. Так, бельгійські вчені порівняли динаміку федералізму в Бельгії й у Швейцарії [27]. Швейцарська дослідниця Елизабет Галлегуиллос розглянула децентралізацію охорони здоров'я в Іспанії та Швейцарії [16].

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Розгляд наукової літератури з тематики показав, що в ній недостатньо подана історично-порівняльна характеристика різноманітних організаційно-правових моделей і політико-юридичних конструкцій децентралізації публічної влади, що існували протягом століть у швейцарському суспільстві.

ЦІЛІ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Завданнями дослідження є: ретроспективний аналіз становлення засад, закономірностей та тенденцій розвитку політики децентралізації публічної влади у Швейцарії; окреслення основних періодів реформування швейцарських органів публічної влади; надання українським публічним органам влади рекомендацій щодо удосконалення правових засад реформи з децентралізації влади з урахуванням швейцарського досвіду.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Суцільною особливістю нинішньої швейцарської децентралізованої федеративної публічної влади є те, що вона має більше ніж 700 літні традиції існування хитких союзів суверенних кантонів, на засадах конфедерації, співпраця між якими у різні історичні періоди або поглиблювалась або ставала менш тісною. Погоджуючись з думкою видатного німецького політика, державного діяча та дипломата Манфреда Гернера, котрий вважав, що минуле здійснює значний вплив на сьогоднішню Швейцарію [17, с. 9]. Зазначимо, що для кращого розуміння особливостей функціонування публічної влади теперішньої Швейцарії варто розглянути історичний розвиток та політичний менталітет країни.

1 серпня 1291 р. виник союз трьох суверенних лісних кантонів Центральної Швейцарії: Урі, Швіц і Нідвальден. Умови цього об'єднання прописані у Федеральній Хартії. В першому швейцарському конституційному документі зазначалось, що кантони зобов'язувались допомагати один одному протистояти загрозі насильству або несправедливості [21]. Важливим етапом створення швейцарської конфедерації став Брунненський клятвений союзний договір (1315 р.) укладений між кантонами Урі, Швіц та Унтервальден [12, с. 44—47]. Упродовж 1332—1352 рр. до лісових кантонів приєднались міста Люцерн, Цюріх, Берн та кантони Гларус и Цуг [12, с. 53—56, с. 61, 65—67, с. 70—73]. Подальше розширення конфедерації відбулось у 1481—1513 рр., коли було приєднано 13 кантонів, стосунки між якими урегульовувались на засадах взаємних договорів.

До 1848 р. Швейцарський союз не мав спільної армії, єдиної фінансової системи та центральних органів управління, окрім представницького органа — Тагсатзунг (Tagsatzung) — загальносоюзних зборів на яких обговорювались питання, що представляли спільні інтереси. Проте рішення тагсатзунга не мали повноважень на обов'язковість їх виконання [18, с. 8]. Всі члени Конфедерації самостійно управляли власними регіонами. Такий союз із13 кантонів проіснував до 1798 р., тобто до окупації Швейцарії Наполеоном. Вторгшись у країну, його охопив жах від того, ким та яким чином управлялася ця держава. Одним з перших кроків Наполеона була тотальна руйнація територіальної "нарізки" країни та скасування усіх соціальних і регіональних привілеїв у рамках заснованої Гельветічеської республіки [1]. Конституція республіки від 1798 р. передбачала перетворення Швейцарії на централізовану унітарну державу. Кантони втратили свою незалежність і здобували статусу простих адміністративних округів [25, с. 3]. Встановлення централізованої публічної влади привело до зростання невдоволення. Тому Наполеон вимушений видати у 1801 р. Марлізонську Конституцію, котрою передбачено утворення в Швейцарії 17 кантонів з урахуванням традицій та місцевих інтересів. Кантони повернули собі автономію в галузі фінансів і народної просвіти. Являючись реакцією на Конституцію 1798 р., Мальмезонська конституція містила в собі деякі засади децентралізації [11, с. 94]. Відмітимо, що Наполеон був вельми розчарований тим, як поставились швейцарці до його спроб запровадити в країні прогресивні, з його точки зору, політичні порядки. Він з великою досадою та з осудом критикував нездатність швейцарців "умиротворити" власну країну та припинити внутрішні конфлікти й усобиці, наслідком яких були відразу п'ять державних переворотів, що потрясли Гельветійську Республіку за недовготривалий період її існування (1798 — 1803) [1].

Для втримання влади Наполеон видав нову вже федеральну Конституцію Швейцарії, так званий "Акт посередництва" (1803—1813), котрий передбачав: перетворення Швейцарії на конфедерацію кантонів залежних від Франції; держава поділялась на 19 кантонів; які зобов'язувались допомагати у випадку небезпеки; кантонам заборонялось воювати та укладати договори. Втім, кантони знову здобули широке самоуправління з урахуванням їх інтересів та традицій [19, с. 39—40].

Після Віденського конгресу 1815 р. у Швейцарії відновлено союз кантонів на засадах конфедерації, завдяки підписанню Федерального пакту. Пакт гарантував кантонам незалежність і власні Конституції. До компетенції зборів представників кантонів віднесено зовнішні відносини та гарантії внутрішнього спокою [19, с. 66 — 68].

У 30—40-х рр. XIX ст. кантони прийняли власні Конституції, в котрих проголошено суверенітет і представницьке правління. Паралельно загострюється боротьба між прибічниками відокремлення кантонів і централізації. Протистояння переросло в останній воєнний конфлікт в історії Швейцарії — 27-денну громадянську війну, в котрій загинуло 86 людей та поранено 500 солдат [24]. Воєнні дії закінчились перемогою кантонів — прибічників централізації й знищенням спроби сецесії (у 1847 р. 7 кантонів вийшли зі складу Швейцарії, створив так званий Зондербунд (Особливий союз)). Після цих подій збори представників кантонів у 1848 р. підготували та схвалили текст федеральної Конституції. Її прийняття ознаменувало собою завершення процесу федералізації. Із хиткого союзу держав-кантонів Швейцарія перетворилась в єдину союзну державу. Характеризуючи сучасну державу, німецький вчений Едгар Бруннер, влучно зазначив, що Швейцарія являється добутком проголошеної в 1848 р. Конституції, а також еволюційних змін в суверенних державах, в яких люди впродовж століть вчились жити разом [15, с. 11].

У Конституції 1848 р. говорилось про утворення союзу 22 кантонів з метою забезпечення незалежності країни від іноземних держав і для підтримання спокою та порядку. Створено постійний федеральний орган виконавчої влади — союзна рада з семи членів, що обираються федеральним законодавчим органом. Федеральний законодавчий орган складався з двох палат — національної ради та ради кантонів. Союзна рада карбує гроші, регулює митні правила, визначає зовнішню політику та утворює армію. Кантони оголошувались суверенними (самодержавними) їхній суверенітет не обмежений Федеральною конституцією. Кантонам заборонялось укладати політичні союзи та договори. Проте заборона не розповсюджувалась на договори з іноземними державами в галузі народного господарства. До компетенції кантонів відносились, освіта, оподаткування, сусідські стосунки та поліція [22, с. 7—12]. Проаналізувавши Конституцію 1848 р. рос-

ійська юристка Соломонова С.О. зазначила, що вона поклала початок швейцарській нації. На тлі достатньо сильної центральної влади в Конституції простежується поділ влади, що дозволяє уникнути як анархії, так і деспотизму [9, с. 88].

У наступній Федеральній Конституції від 29 травня 1874 р. передбачено посилення владних повноважень центрального уряду, при цьому федеративна основа держави не піддавалась обмеженню. Федеральна адміністрація ставала вище влади кантонів. Кантони мали притримуватись федеральних стандартів. Для ефективного та демократичного управління державою вводився референдум на федеральному рівні [23].

К кінцю XX ст. швейцарська Конституції 1874 р. являла собою "клаптеву ковдру", оскільки мала велику кількість поправок при архаїчній структурі, що ускладнювало застосування цього документа правозастосовниками та уповноваженими суб'єктами [5, с. 352]. На думку фахівців, було вкрай необхідно проведення конституційного реформування й вдосконалення Основного Закону. Результатом перетворень стало прийняття чинної Конституції Швейцарії у 18 квітня 1999 р., котра набула чинності з 1 січня 2000 р.

Публічна влада зберегла традиційні для Швейцарії три рівня влади: конфедерація, кантони і громади/общини. Виходячи з принципу субсидіарності, саме громади Швейцарії здавна розуміються як первині осередки політичної спільноти. Швейцарець розглядає себе, насамперед, як член громади, потім вже як громадянин кантону і, відповідно, Швейцарії [10].

Швейцарська Конфедерація є Федеративним Союзом, що складається з 26 кантонів. Законодавча влада належить — Федеральним Зборам (парламент); виконавча влада Федеральній Раді (уряд). Уряд відповідає за зовнішню політику оборону, митницю, транспорт, господарство та водні ресурси, грошово-кредитну систему, армію, програми соціального страхування, вищу освіту та науку. Федеральний уряд може вживати заходів для коригування курсу економіки та забезпечення однакового правосуддя в галузі кримінального та цивільного права [14, с. 9—45].

Статтею 3 Конституції передбачено, необмежений суверенітет кантонів у питаннях, що не делеговані до Федерального уряду [14, с. 2]. Кожний кантон у країні має власну Конституцію [26], проте основний закон кантону не повинен суперечити федеративному законодавству та чинній Конституції Союзу [14, с. 13].

Ключова роль в управлінні швейцарською державою належить общині, яким гарантовано самостійність у прийнятті правових норм; у питаннях облаштування території, соціальному забезпеченні, охороні навколишнього середовища, забезпеченні населення водою, електроенергією; в управлінні громадським майном, початковою та середньою освітою, оподаткуванні, у культурній та спортивній діяльності. До відання громад належать здійснення поліцейських функцій: підтримання громадського порядку регулювання дорожнього руху, громадська гігієна, контроль за торгівлею, за підтриманням у належному порядку жител, боротьба з пожежами, спостереження за будівництвом тощо. Община самотужки формує кадрове забезпечення своїх органів влади шляхом прямого голосування в середині общини [14].

За діяльністю общини здійснюється спостереження як з боку держави, так і з боку кантонів. Кантони мають право: проводи контроль на предмет визначення відповідності актів общинної влади чинним законоположенням; на запит інформації, щодо общинної діяльності; на направлення інспекторів для перевірки общинної діяльності тощо. При грубому порушенні общинами законів, зловживаннях владою з боку общинних посадових осіб кантони можуть безпосередньо втручатися в общинні справи, скасовуючи акти громадами і виконувати функції общинних органів. Кантон контролює діяльність общинного самоврядування через префектів або через свій департамент у справах громад. Посада перфекта забезпечує координацію в діяльності кантональних органів та місцевого самоврядування [14, с. 45—49].

Серед інших особливостей Швейцарського законодавства варто виокремити гарантоване другою главою Конституцією право на проведення референдумів та народних ініціатив з питання затвердження, поправки та перегляду будь-якої статті законодавства [14, с. 46—49]. Швейцарців справедливо називають "чемпіонами світу" за ступенем залучення у політичне життя своєї країни. Забезпечується це за допомогою регулярних голосувань на загальнонаціональних, кантональних і общинних референдумах. Швейцарець ходить голосувати чотири рази на рік, а то й частіше! Іншим способом, що дозволяє громадянам безпосередньо втручатися в управління країною та формуватиме політичний порядок денний держави, є "народна законодавча ініціатива" [3].

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, ретроспективний аналіз показав, що більше ніж 700-літня традиція існування децентралізованої публічної влади Швейцарії сформувала своєрідний політичний менталітет у публічному управлінні державою. Зокрема завдяки багатовіковим політичним експериментам і численним конституційним реформам створена ефективна й унікальна, в своєму роді, влада, що поєднала в собі федеральний устрій та децентралізовану публічну владу.

Україна зараз удосконалює законодавство й створює децентралізовану публічну владу. При реформуванні вітчизняної публічної влади варто, на наш погляд, застосувати декілька найбільш вдалих аспектів швейцарської децентралізованої публічної влади. Зокрема:

— наявність у кожному швейцарському кантоні власної Конституції;

— законодавче закріплення за общинами широких прав самоврядування. Така автономія на общинному рівні дозволяє максимально задовольнити потреби населення;

— активне застосування для врегулювання й удосконалення законодавства народних ініціатив та референдумів. Федеральний президент Швейцарії Сімонетта Соммаруга, зазначила, що право безпосередньо втручатися в політичні процеси було введено для зміцнення позицій тих, чий голос залишився б не почутим в рамках звичної законотворчості [8].

Перспективним напрямом подальшої розробки теми є з'ясування переваг та недоліків у функціонуванні швейцарських децентралізованих органів публічного управління.

Література:

1. Даниэле Мариани. Одна Швейцария и 26 кантонов — устаревшая модель? (2015), "Swissinfo.ch" [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.swissinfo.ch/rus/федерализм-и-география_одна-швейцария-и-26-кантонов-—устаревшая-модель-/41218866

2. Фролова Т.А. и Домбровски Е.В. "Особенности сравнительного метода исследования при сравнении национальных и наднациональных правовых явлений" // Вестник Омского университета. Серия: "Право". — Вып. 4(41). — 2014. — С. 11—18.

3. Дюк-Кван Нгуэн. Полтора столетия прямой демократии в Швейцарии, "Swissinfo.ch" [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.swissinfo.ch/главнаястраница/интерактив_полтора-столетия-прямой-демократии-в-швейцарии/41480372

4. Климчева Л.Г., Умарова И.Э. Налоги в системе бюджетно-налогового федерализма в Швейцарии // Вестник РЭУ. — Вып. 1. — С. 95—108.

5. Окуньков Л. А. Конституции государств Европы: В 3-х томах. Т. 2. Изд-во НОРМА. — Москва. —2001.

6. Мюллер Ш. Фискальная децентрализация в Швейцарии // Общественные финансы. — Вып. 19. — С. 11—36.

7. Юридичні новини //Новини президента. "Президент представив зміни до Конституції: Децентралізація має об'єднати суспільство" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://news.yurist-online.com/news/president/142952/

8. Симонетта-Соммаруга: В Швейцарии смелая демократия и мне это нравится // "Swissinfo.ch" [Электронный ресурс]. — Режим доступа: //http://www.swissinfo.ch/главнаястраница/симонетта-соммаруга--_-в-швейцарии-смелая-демократия--и-мне-это-нравится-/41191360

9. Соломонова С.А. Федеральная конституция Швейцарии 1848 г. // Известия высших учебных заведений. — Вып. 1. — С. 85—88.

10. Швейцарская конфедерація [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.gmu-countries.ru/europa/switz/switzerland-localgov.html

11. Лависс Э. и Рамбо А. История XIX века. — Т. 1. — Государственное социально-экономическое издание. — Москва, 1938.

12. Antoine Castell. Les chartes federales de Schwyz. Benziger, 1938.

13. Dardanelli, Paolo, Switzerland — Europe's First Federation. In: Loughlin, John and Kincaid, John and Swenden, Wilfried, eds. Routledge Handbook of Regionalism and Federalism. Routledge Handbooks. Routledge, Abingdon, 2013.

14. Confederation, S., Federal Constitution of the Swiss Confederation of 18 April 1999. Swiss Confederation, Bern, 1999.

15. Fossedal, Gregory A., Direct democracy in Switzerland. Transaction Transaction Publishers Publishers, 2002.

16. Galleguillos, Elizabeth, Decentralization and health-care reforms in Switzerland and Spain. Munster, Institut d'etudes politiques et internationales (IEPI), 2010.

17. Manfred Gerner,. Stichwort Schweiz. Heyne.

18. Meyer C. (2014). Die schweizerische Konkordanzdemokratie. GRIN Verlag, 1992.

19. Michel Salamin, P. Devanthey, Documents d'histoire suisse 1798—1847, Sierre, Imprimerie Sierroise.

20. Team S. D. (2001). Guide to Decentralisation, 1969.

21. The Federal Charter of 1291 (2015). — Режим доступу: https://www.admin.ch/gov/en/start/federal-council/history-of-the-federal-council/federal-charter-of-1291.html?lang=en

22. The Federal Constitution of the Swiss Confederation September 12, 1848 With Art, XLI and XLVIII As Amended January 14, 1866 by Switzerland. — P. 7—12.

23. Switzerland — Constitution 1874 (2015). — Режим доступу: http://www.servat.unibe.ch/icl/sz01000_.html (15. 09. 2015).

24. Switzerland's Way towards the Federal Constitution of 1848 "Sonderbundskrieg" (CIVIL WAR) (2015). — Режим доступу: http://history-switzerland.geschichte-schweiz.ch/switzerland-federal-constitution-1848.html

25. Under French Rule (1798—1815) (2015), available at: https://www.eda.admin.ch/content/dam/PRS-Web/Dokumente/en/unter-franzoesischer-herrschaft-1798-1815_EN.pdf

26. Verfassungen der Kantone (2015). — Режим доступу: http://www.verfassungen.de/ch/

27. Wouters J., Van Kerckhoven S. and Vidal M. The Dynamics of Federalism: Belgium and Switzerland Compared, 2014.

References:

1. Daniele Mariani. (2015), Odna Shvejcarija i 26 kantonov — ustarevshaja model'? [One Switzerland 26 cantons — an old model?], "Swissinfo.ch", [Online], available at: http://www.swissinfo.ch/rus/федерализм-и-география_одна-швейцария-и-26-кантонов---устаревшая-модель-/41218866 (Accessed 13 September 2015).

2. Frolova, T. A. and Dombrovski, E. V. (2014), "Features of the comparative method in the study compared national and supranational legal phenomena", Vestnik Omskogo universiteta. Serija "Pravo", vol. 4 (41), pp. 11—18.

3. Duc-Quang, Nguyen, (2015), Poltora stoletija prjamoj demokratii v Shvejcarii [One and a half century of direct democracy in Switzerland], "Swissinfo.ch", [Online], available at: http://www.swissinfo.ch/главнаястраница/интерактив_полтора-столетия-прямой-демократии-в-швейцарии/41480372 (Accessed 19 September 2015).

4. Klimcheva, L. G. and Umarova, I. Je. (2011), "Nalogi v sisteme bjudzhetno-nalogovogo federalizma v Shvejcarii", Vestnik RJeU, vol. 1, pp. 95—108.

5. Okounkov, L. A. (2001), Konstitucii gosudarstv Evropy: V 3-h tomah [Constitution of the European countries: In 3 volumes, vol. 2, Publ NORMA, Moscow, Russian Federation.

6. Mjuller, Sh. (2009), "Fiscal decentralization in Switzerland", Obshhestvennye finansy, vol. 19, pp. 11—36.

7. Legal news. News President (2015), "The president presented the amendments to the Constitution: Decentralization should unite society", available at: http://news.yurist-online.com/news/president/142952/(Accessed 8 August2015).

8. Simonetta-Sommaruga: Simonetta Sommaruga,: bold democracy in Switzerland and I like that (2015), "Swissinfo.ch", available at: //http://www.swissinfo.ch/главнаястраница/симонетта-соммаруга--_-в-швейцарии-смелая-демократия--и-мне-это-нравится-/41191360 (Accessed 19 September 2015).

9. Solomonova, S. A. (2005), "Federal Constitution of the Swiss 1848 Proceedings of the higher educational institutions", Izvestija vysshih uchebnyh zavedenij, vol. 1, pp. 85—88.

10. Swiss Confederation (2015), available at: http://www.gmu-countries.ru/europa/switz/switzerland-localgov.html (Accessed 19 September 2015).

11. Laviss Je. and Rambo A. (1938), Istorija XIX veka [The history of the XIX century] vol. 1., Gosudarstvennoe social'no-jekonomicheskoe izdanie, Moscow, USSR.

12. Antoine Castell, (1938), Les chartes federales de Schwyz. Benziger.

13. Dardanelli, Paolo (2013), Switzerland — Europe's First Federation. In: Loughlin, John and Kincaid, John and Swenden, Wilfried, eds. Routledge Handbook of Regionalism and Federalism. Routledge Handbooks . Routledge, Abingdon.

14. Confederation, S. (1999), Federal Constitution of the Swiss Confederation of 18 April 1999. Swiss Confederation, Bern.

15. Fossedal, Gregory A. (2002), Direct democracy in Switzerland. Transaction Transaction Publishers Publishers.

16. Galleguillos, Elizabeth (2010), Decentralization and health-care reforms in Switzerland and Spain." Munster, Institut d'etudes politiques et internationales (IEPI).

17. Manfred, Gerner (1992), Stichwort Schweiz. Heyne.

18. Meyer, C. (2014), Die schweizerische Konkordanzdemokratie. GRIN Verlag.

19. Michel, Salamin and P. Devanthey, (1969), Documents d'histoire suisse 1798—1847, Sierre, Imprimerie Sierroise.

20. Team, S. D. (2001), Guide to Decentralisation.

21. The Federal Charter of 1291 (2015), available at: https://www.admin.ch/gov/en/start/federal-council/history-of-the-federal-council/federal-charter-of-1291.html?lang=en (Accessed 5 September 2015).

22. The Federal Constitution of the Swiss Confederation September 12, 1848 With Art, XLI and XLVIII As Amended January 14, 1866 by Switzerland, pp. 7—12.

23. Switzerland — Constitution 1874 (2015), available at: http://www.servat.unibe.ch/icl/sz01000_.html (Accessed 15 September 2015).

24. Switzerland's Way towards the Federal Constitution of 1848 "Sonderbundskrieg" (CIVIL WAR) (2015), available at: http://history-switzerland.geschichte-schweiz.ch/switzerland-federal-constitution-1848.html (Accessed 15 September 2015).

25. Under French Rule (1798—1815) (2015), available at: https://www.eda.admin.ch/content/dam/PRS-Web/Dokumente/en/unter-franzoesischer-herrschaft-1798-1815_EN.pdf (Accessed 13 September 2015).

26. Verfassungen der Kantone (2015), available at: http://www.verfassungen.de/ch/ (Accessed 20 September 2015).

27. Wouters, J. Van Kerckhoven, S. and Vidal, M. (2014), The Dynamics of Federalism: Belgium and Switzerland Compared.

Стаття надійшла до редакції 22.09.2015 р.

УДК 35.078:353

І. В. Тютюнник,
аспірант кафедри політичної аналітики і прогнозування,
Національна академія державного управління при Президентові України

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО АНАЛІЗУ

I. Tiutiunnyk,
graduate student of Political Analisis and Forecasting Departament,
The National Academy of Public Administration, the President of Ukraine

MODERNIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION AT THE REGIONA LEVEL AS AN OBJECT OF SCIENTIFIC ANALYSIS

У межах статті здійснено спробу розкрити сутнісний зміст модернізації публічного управління на регіональному рівні. Охарактеризовано зміст, завдання та перспективні напрями адміністративної реформи в Україні. Окреслено основні наукові підходи у вітчизняній фаховій літературі щодо розуміння понять публічного і регіонального управління, на базі яких розкрито та конкретизовано зміст регіонального рівня публічного управління як одного з цільових об'єктів модернізації політико-адміністративної системи країни.

The article attempts to determine the essence of the modernization of public administration at the regional level. Characterized content, objectives and perspective directions of the administrative reform in Ukraine. Author identified the main approaches in domestic scientific literature concerning the understanding of the concept of public administration. Revealed and concretized the content of the regional level of public administration as one of the key objects of the political and administrative modernization in Ukraine.

Ключові слова: публічне управління, державне управління, регіональне управління, адміністративна реформа, модернізація.
Key words: public administration, governance, regional management, administrative reform, modernization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Дослідження теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із реформуванням публічного управління на місцевому й, у тому числі на регіональному, рівнях має актуальність практично для будь-якої сучасної демократичної країни. Як показує багатий реформаторський досвід країни Європейського Союзу, особливо східноєвропейських, які протягом останніх десятиліть пройшли значний шлях від централізованих адміністративних систем управління до децентралізованих моделей організації публічної влади, основною ідеєю такої модернізації стало перенесення центру вирішення питань місцевого значення на локальний й, у тому числі на регіональний рівень, що досягалося за рахунок оптимізації відносин між різними рівнями територіальної організації влади, особливо між органами місцевого самоврядування та місцевими державними органами виконавчої влади, створення дієвої системи адміністративних, фінансованих і економічних важелів функціонування інституцій місцевого самоврядування, послуги яких стали максимально наближеними по потреб місцевих громад.

В Україні ж на даний момент, попри певні успіхи в децентралізації системи державного управління успадкованої від Радянського Союзу, ми не можемо вести мову про повноцінне існування публічного управління на регіональному рівні внаслідок відсутності важливої складової такого управління — регіонального самоврядування. Якщо функції державної влади на цьому рівні територіальної організації публічного влади виконують обласні державні адміністрації, то обласні ради не мають своїх виконавчих органів. Виконавчу функцію останніх здійснюють на правах делегованих повноважень державні адміністрації обласного рівня. Таким чином, маємо ситуацію, коли функції публічної адміністрації виконують тільки місцеві органи державної влади. І це лише одна з багатьох проблем функціонування занадто централізованої системи місцевого управління в Україні, що потребує термінового вирішення з огляду на істотну загрозу нав'язування зовнішніми силами неефективної і небезпечної для національного суверенітету федеративної моделі адміністративно-територіального устрою країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ПРОБЛЕМАТИКОЮ ТА ВИЗНАЧЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Протягом багатьох років в Україні було опубліковано багато досліджень, присвячених конкретним пропозиціям щодо реалізації політико-адміністративної реформи в країні, й модернізації публічного управління на регіональному рівні зокрема. Йдеться про дослідження таких науковців, як Ю. Ковбасюк, В. Голубь [10], Н. Гончарук, Н. Нижник [4], М. Будник [2], С. Біла, О. Шевченко, В. Жук [17], М. Капінос [9], І. Козюра, А. Краснейчук, О. Слобожан [8] С. Серьогін, І. Письменний, І. Хожило [26] та інших дослідників. Більшість із них пропонують створення нової моделі організації діяльності органів публічної влади, що має бути спрямована на наданням регіонам і територіальним громадам більших прав та повноважень щодо: вирішення питань місцевого (регіонального) соціально-економічного розвитку, ефективного досягнення цілей державної політики регіонального розвитку, надання місцевому населенню якісних адміністративних та інших послуг тощо.

Крім того, істотним надбанням науково-експертної думки у досліджуваному питанні стало використання методологічного базису наукових розробок у новітніх урядових концепціях конституційної реформи і реформи територіальної організації влади та місцевого самоврядування: див., зокрема: Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні від 1 квітня 2014 р. [21], проект Закону України "Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)" від 01 липня 2015 р. [19] тощо.

Разом з тим, маємо констатувати, що у фаховій науковій літературі відчутно бракує нових досліджень, присвячених теоретико-методологічним аспектам реформування державного управління і місцевого самоврядування, особливо на регіональному рівні.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Базуючись на стані наукового вивчення проблематики реформування системи державного і самоврядного управління в Україні, метою даної наукової розвідки є уточнення сутнісного змісту модернізаційних змін публічного управління на регіональному рівні в Україні. Для розкриття даної мети нами були поставлені наступні дослідницькі завдання: по-перше, визначити зміст, цілі та перспективні напрями модернізаційних змін у вітчизняній системі державного управління; по-друге, окреслити основні підходи щодо розуміння поняття публічного управління, що є основним об'єктом трансформації політико-адміністративної системи на сучасному етапі її розвитку; по-третє, конкретизувати зміст регіонального рівня публічного управління.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

У науковій літературі (див.: [10; 18; 27 та ін.]) поняття модернізації традиційно розглядається як системний революційний процес, який охоплює все суспільство. Так, згідно з класичним підходом до змістовних характеристик модернізації за С. Хантингтоном, остання є комплексним процесом, що передбачає кардинальні соціальні зміни в усіх суспільних інститутах, відносинах, системах і структурах суспільства [10, с. 6].

В українській дійсності під такими модернізаційними змінами вже протягом багатьох років розуміється проведення широкомасштабної адміністративної реформи. Традиційно під адміністративною реформою у вітчизняній фаховій літературі розуміється форма структурного впорядкування, удосконалення та розвитку системи органів державної влади як єдиного механізму держави, що утворився на основі інтеграції матеріальних, фінансових і людських ресурсів, підприємств, установ, організацій та відповідної їх взаємодії, заснованої на принципах розподілу влади в межах чинного законодавства, що забезпечує виконання завдань і функцій держави [16; 26, с. 150]. При цьому така реформа не може обмежуватися лише удосконаленням структури і повноважень державних органів виконавчої влади на центральному і місцевому рівнях, а зачіпає цілий комплекс перетворень у системи державного управління і місцевого самоврядування, адміністративно-територіального устрою країни, розв'язуючи зокрема такі завдання:

— створення ефективної організації виконавчої влади як на центральному, так і на місцевому рівнях управління;

— формування сучасної системи місцевого самоврядування, спроможної вирішувати комплекс місцевих проблем та забезпечувати сталий розвиток територій, на яких вони утворені;

— запровадження нової ідеології функціонування виконавчої влади і місцевого самоврядування як діяльності щодо забезпечення реалізації прав і свобод громадян, надання якісних і доступних публічних послуг на засадах відкритості та прозорості;

— організація професійної, політично нейтральної та відкритої публічної служби (державної служби та служби в органах місцевого самоврядування);

— створення сучасної системи підготовки та перепідготовки управлінських кадрів;

— запровадження раціонального адміністративно-територіального устрою [20].

Отже, під адміністративною реформою в Україні розуміється насамперед реформа системи державного управління, але яка також створює сприятливі умови і для розвитку місцевого самоврядування, а своєю основною ціллю вона має наближення органів влади до потреб суспільства, місцевого населення та кожної людини. Тобто за своїм змістом адміністративна реформа є комплексом скоординованих заходів, спрямованих на суттєве підвищення рівня управління суспільним розвитком шляхом створення ефективного механізму державного управління, поліпшення правового, кадрового, фінансово-економічного і інформаційно-технічного забезпечення організації виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Однак для повного розуміння змісту адміністративної реформи на сучасному етапі розвитку політико-адміністративної системи необхідно звернутися до питання сутності поняття публічного управління. Якщо одразу відкинути спрощений та застарілий підхід ототожнення цього англомовного терміну (public administration) з державним управлінням, то у вітчизняній фаховій літературі існує щонайменше декілька підходів інтерпретації даного поняття.

Згідно з уявленням деяких вітчизняних науковців [1; 25; 28 та ін.], публічне управління охоплює усю сукупність державних органів усіх гілок влади, а також систему органів місцевого самоврядування.

На думку інших дослідників, поняття публічного управління розкривається через діяльність лише виконавчої гілки влади, адміністративного апарату, і виконавчих органів місцевого самоврядування [12; 22, с. 489—490]. Тобто з такої точки зору публічне управління виражається через роботу публічної адміністрації.

Оскільки в сучасній організації суспільного життя в розвинених демократичних країнах, окрім спеціальних інститутів держави та органів місцевого самоврядування, участь в управлінні державою приймають також бізнесові структури, численні громадські, професійні, релігійні та інші організації громадянського суспільства, то багато фахівців [3; 10; 14; 15] розуміють поняття публічного управління як синтез управляючого впливу та публічної взаємодії органів державного управління й органів місцевого самоврядування і різноманітних суспільних інституцій при прийнятті і реалізації суспільно важливих управлінських рішень. Іншими словами, різні соціальні групи можуть бути не лише об'єктами управління, а й грати роль суб'єктів управління.

Як бачимо, поняття публічного управління можна розглядати одразу з декількох точок зору, при цьому вони не виключають одна одну. Проте, на нашу думку, публічне управління насамперед слід тлумачити як нову якість управлінської діяльності суб'єктів владних повноважень, яка має відповідати загальноприйнятим стандартам функціонування сучасної публічної влади, прийнятих у розвинених демократичних країнах світу, що з точки зору більшості дослідників [3; 11; 14; 15 та ін.] повинна:

— мати високий рівень прозорості та підзвітності (публічності), де інформація (звітність) про прийняття рішень має відповідати критеріям відкритості щодо використаних матеріальних ресурсів і досягнутих результатів роботи;

— відповідати принципам верховенства права і поваги до прав людини;

— сприяти розвитку громадянського суспільства, інститути якого, як правило, є найактивнішими учасниками взаємодії соціально активних громадян із публічною владою на всіх рівнях;

— передбачати широку участь громадян у прийнятті управлінських рішень та враховувати шляхом унормованих процедур громадську думку при їх виробленні і реалізації, а також рівномірно розподіляти і надавати послуги населенню;

— мати достатній обсяг фінансування, який дозволяє вирішувати поставлені завдання як на національному, так і місцевому і/або регіональному рівнях;

— забезпечувати формування фахового адміністративного апарату (працівників державних органів влади і органів місцевого самоврядування), що працює на неполітичній (професійній) основі.

Отже, на нашу думку, публічне управління доцільно розкрити як діяльність публічної влади (органів державної влади, насамперед виконавчої гілки влади, та органів місцевого самоврядування), що здійснюється на професійній основі з широким залученням недержавних партнерів при реалізації важливих для суспільства або місцевого населення рішень (надання публічних послуг, виконання законів та інших нормативних актів, які регулюють та регламентують суспільні відносини).

Базуючись на такому розумінні публічного управління методологічно невірним буде вважати адміністративну реформу вдосконаленням лише державного механізму управління суспільним розвитком. Такий розвиток у сучасній демократичній країні вже давно не обмежується лише тільки владно-організуючим впливом держави, а є результатом спільного управлінського впливу державної влади, місцевого самоврядування за участі численних суспільних груп інтересу (інститутів громадянського суспільства, бізнесу тощо), а відтак, доцільно під адміністративною реформою розуміти реформу публічного управління. А основним об'єктом такої реформи вважати публічне, а не державне управління.

Для подальшого дослідження нам необхідно конкретизувати сутність регіонального рівня публічного управління. Як правило, регіональний аспект впливу суб'єктів владних повноважень на розвиток окремих великих територій, виділених за певними ознаками в окрему територіальну частину країни, розкривається у вітчизняній фаховій літературі через поняття регіонального управління. Зокрема в енциклопедичній літературі з теорії державного управління це поняття досить часто визначається як складова чи вид державного управління, що здійснюється органами державної влади великих адміністративно-територіальних одиниць (регіонів, автономних республік, областей, губерній, країв, федеральних земель тощо), тобто місцевими державними органами виконавчої влади.

При цьому головною метою регіонального управління розглядається забезпечення комплексного розвитку регіонів з метою підвищення ступеня задоволення соціально-економічних потреб їхнього населення. Відповідно, як і кожний вид державного управління, даний його вид здійснюється, як правило, на основі державної регіональної політики як складової національної стратегії соціально-економічного розвитку країни [23, с. 317].

У вітчизняній науковій літературі з теорії державного управління, регіоналістики та інших дисциплін державна регіональна політика традиційно розглядається як сукупність цілей, заходів, засобів, механізмів, інструментів та взаємоузгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування для створення повноцінного середовища життєдіяльності людей на всій території України; забезпечення просторової єдності держави; сталого збалансованого розвитку її регіонів; узгодження регіональних і загальнодержавних інтересів [24, с. 30].

Її основними завданнями, на думку більшості дослідників [5; 7; 24], є послідовний, гармонійний, стабільний, сталий (з урахуванням екологічних складових), збалансований соціально-економічний розвиток усіх регіонів з метою створення повноцінного середовища для життєдіяльності людини на всій території країни, забезпечення високого рівня якості життя людини незалежно від місця її проживання.

Відповідно у демократичній державі регіональна політика, а отже і регіональне управління (часто це поняття ототожнюється у фаховій літературі з терміном "управління регіональним розвитком") має міжвідомчий характер і може реалізовуватися лише скоординованими зусиллями як органів державної влади (центральних і місцевих), так і органів місцевого самоврядування, за участю неурядових інституцій, що представляють інтереси місцевого бізнесу, громадянського суспільства та інших зацікавлених спільнот. Тому інші науковці цілком слушно вважають, що регіональне управління є поєднанням управління державного і самоврядного [9, с. 36; 13, с. 124 та ін.], яке здійснюється у формі:

— державної влади, суть якої виражається в ухваленні управлінських рішень, що мають державно-обов'язкову силу, тобто розповсюджується на всіх громадян;

— самоврядної влади, що виражається у функціонуванні інституту місцевого самоврядування, яке відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування [6], означає право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення певної території (у нашому випадку регіону);

— публічної взаємодії цих форм влади із інститутами громадянського суспільства, підприємницькими колами, іншими фізичними і юридичними особами.

Погоджуючись і вищенаведеною тезою, можна стверджувати, що функції регіонального управління на безпосередньо регіональному рівні реалізуються системою регіональних органів публічного управління. Виходячи з прийнятого у даній роботі розуміння концепту публічного управління, останнє на регіональному рівні доречно розглядати як діяльність органів публічної влади відповідного рівня територіальної організації влади, що здійснюється з широким залученням недержавних інституцій, і яка спрямована на реалізацію повноважень, визначених Конституцією, національним законодавством, рішеннями регіональних органів представницької влади, з надання адміністративних послуг, забезпечення підтримки і розвитку соціальної і комунальної інфраструктури, підтримки національної і екологічної безпеки, виконання інших норм права, що регулюють та регламентують суспільні відносини на підвідомчій території.

Отже, розкривши поставлені завдання можемо дійти висновку, що під модернізацією публічного управління на регіональному рівні з методологічної точки зору доцільно розуміти створення такої моделі функціонування регіональних органів публічної влади, яка має бути спрямована на наданням їм більших прав та повноважень у вирішенні питань регіонального соціально-економічного розвитку, ефективного досягнення цілей державної політики регіонального розвитку, своєчасного реагування на потреби місцевого населення у наданні йому якісних адміністративних послуг. Така модернізація повинна розглядатися як складова в структурі комплексної реформи публічного управління і можлива лише за умов її поєднання з пакетом інших важливих інституційно-правових перетворень — адміністративно-територіальною, конституційною, бюджетною, податковою, земельною реформами.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Аналіз теоретичних засад дослідження модернізації публічного управління дозволив уточнити сутнісний зміст цього поняття, а також понять і явищ тісно пов'язаних із цим процесом. Зокрема це стосується розуміння поняття публічного управління на регіональному рівні, котре в даному контексті визначено основним об'єктом модернізації політико-адміністративної системи країни. Обгрунтовано, що модернізацію публічного управління на регіональному рівні не можливо розглядати у відриві від інших складових адміністративної реформи (реформи системи публічного управління), зокрема конституційної, адміністративно-територіальної бюджетної, податкової, земельної реформ.

Водночас, як свідчить багатий зарубіжний досвід, такі комплексні адміністративні реформи здійснювались у європейських країнах шляхом деконцентрації повноважень органів державної влади і органів місцевого самоврядування та децентралізації всієї системи публічного управління. Тому одним із перспективних напрямів подальших досліджень стане аналіз теоретико-методологічних підходів дослідження сутнісного змісту таких наукових категорій, як "децентралізація" та "деконцентрація", уточнення існуючих між ними зав'язків, та їх ролі в модернізації системи публічного управління, у тому числі на регіональному рівні.

Література:

1. Базарна О.В. Поняття, суть, природа публічного управління та державного управління / О.В. Базарна / / Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля. — 2012. — № 1 (172). — Ч. 2. — С. 91—97.

2. Будник М.А. Трансформація системи державного управління України в умовах суспільно-політичних змін (регіональний аспект): автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — К., 2011. — 20 с.

3. Дем'янчук О.Д. Державна політика і державне управління: політологічні аспекти: монографія / О.Д. Дем'янчук. — К.: Факт, 2008. — 272 с.

4. Державне управління в Україні: централізація і децентралізація: монографія / за ред. Н.Р. Нижник. — К., УАДУ при Президентові України, 1997. — 448 с.

5. Державне управління регіональним розвитком України: монографія / За заг. ред. В.Є. Воротіна, Я.А. Жаліла. — К.: НІСД, 2010. — 288 с.

6. Європейська хартія місцевого самоврядування [Електронний ресурс]: Міжнародний документ від 15 жовтня 1985 р. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_036

7. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні: аналіт. доп. / С.О. Біла, Я.А. Жаліло, О.В. Шевченко, В. І. Жук та ін. — К.: ГІСД, 2011. — 80 с.

8. Інституційний розвиток місцевого самоврядування в Україні в умовах державно-управлінських реформ: наук. розробка / І.В. Козюра, А.О. Краснейчук, О.В. Слобожан та ін. — К.: НАДУ, 2013. — 52 с.

9. Капінос М.С. Трансформація механізмів державного управління на регіональному рівні в сучасних умовах: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02: захищена 21.12.11 / Капінос М.С. — К., 2011. — 199 с.

10. Ковбасюк Ю.В. Модернізація державного управління та децентралізація влади в контексті реалізації реформи "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава": навч.-метод. матеріали / Ю.В. Ковбасюк, В.В. Голубь. — К.: НАДУ, 2013. — 56 с.

11. Колбеч Г.К. Політика: Основні концепції в суспільних науках / Г.К. Колбеч. — К.: Вид. дім "КМ Академія", 2004. — 128 с.

12. Концепція реформування публічної адміністрації в Україні (Проект ЦППР) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.pravo.org.ua/files/stat/Concept_public_administration.pdf.

13. Лазор О.Д. Місцеве управління: поняття, терміни, визначення: Словник-довідник / О.Д. Лазор, О.Я. Лазор: за наук. ред. М.Д. Лесечка — Львів: ЛРІДУ УАДУ, 2003. — 366 с.

14. Основи публічної політики та управління: навчал. посібник / С.О. Телешун, С.В. Ситник, І.В. Рейтерович, О.Р. Титаренко, С.І. Вировий. — К.: НАДУ, 2010. — 312 с.

15. Пал Леслі А. Аналіз державної політики / Л.А. Пал; І. Дзюб (пер. з англ.). — К.: Основи, 1999. — 422 с.

16. Пахомов І. Адміністративна реформа: як її розуміти? / І. Пахомов // Право України. — 2001. — № 3. — С. 144—145.

17. Передумови та практики реалізації реформ на регіональному і місцевому рівнях: аналіт. доповідь / С.О. Біла, О.В. Шевченко, В.І. Жук та ін. — К.: НІСД, 2014. — 68 с.

18. Побережников И.В. Переход от традиционного к индустриальному обществу. Теоретико-методологические проблемы модернизации / И.В. Побережников. — М.: РОССПЭН, 2006. — 239 с.

19. Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) [Електронний ресурс]: Проект Закону України від 01 липня 2015 р. № 2217а. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812

20. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні [Електронний ресурс]: Указ Президента України від 22 липня 1998 р. № 810/98. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/810/98

21. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [Електронний ресурс]: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-р

22. Публічне врядування і публічне адміністрування // Енциклопедія державного управління: у 8 т. — Т. 8: Публічне врядування / Наук. ред. кол.: В.С. Загорський, С.О. Телешун та ін. — Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. — С. 488 — 491.

23. Регіональне управління // Енциклопедія державного управління: у 8 т. — Т. 5: Територіальне управління / Наук. ред. кол.: О.Ю. Амосов, О.С. Ігнатенко та ін. — Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2011. — С. 317—318.

24. Регіональне управління: підручник / За заг. ред. Ю.В. Ковбасюка, В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого. — К.: НАДУ, 2014. — 512 с.

25. Рибак А.І. Стан та перспективи реформування публічної адміністрації в Україні / А.І. Рибак // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. — К.: ВІР УАН, 2011. — Вип. 47. — С. 594—602.

26. Синергетичні засади державного управління в умовах реформ: монографія / С.М. Серьогін, І.В. Письменний, І.І. Хожило та ін. — Д.: ДРІДУ НАДУ, 2007. — 194 с.

27. Сморгунов Л.В. Государство и политика модернизации / Л.В. Сморгунов // Вестник философии и социологии КГУ. — 2010. — № 2 — С. 132—139.

28. Шаповал В.М. Категорія "Орган державної влади" в конституційній теорії і практиці / В.М. Шаповал / / Ідеологія державотворення: Історія і сучасність: матеріали наук.-практ. конф. 22—23 листопада 1996 р. — К.: Генеза, 1997. — С. 178 — 180.

References:

1. Bazarna, O.V. (2012), "The concept, essence, nature of public administration and state management", Visnyk Skhidnoukrains'koho natsional'noho universytetu im. V. Dalia, vol. 1, pp. 91—97.

2. Budnyk, M.A. (2011), "The transformation of public administration system of Ukraine in conditions of social

and political changes (regional aspect)", Ph.D. Thesis, Mechanisms of Public Administration, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

3. Dem'ianchuk, O.D. (2008), Derzhavna polityka i derzhavne upravlinnia: politolohichni aspekty [Public policy and public administration: the politological aspects], Fakt, Kyiv, Ukraine.

4. Nyzhnyk, N.R. (Eds.) (1997), Derzhavne upravlinnia v Ukraini: tsentralizatsiia i detsentralizatsiia [Public administration in Ukraine: centralization and decentralization], UADU pry Prezydentovi Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

5. Vorotina, V.Ye. and Zhalila, Ya.A. (Eds.). (2010), Derzhavne upravlinnia rehional'nym rozvytkom Ukrainy [State management of regional development], NISD, Kyiv, Ukraine.

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (1997), International Document "European charter of local self-government", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (Accessed 13 August 2015).

7. Bila, S.O. Zhalilo, Ya.A. Shevchenko, O.V. and Zhuk, V.I. (2011), Innovatsijni pidkhody do rehional'noho rozvytku v Ukraini [Innovative approaches to regional development in Ukraine], HISD, Kyiv, Ukraine.

8. Koziura, I.V. Krasnejchuk, A.O. and Slobozhan, O.V. (2013), Instytutsijnyj rozvytok mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini v umovakh derzhavno-upravlins'kykh reform [Institutional development of local self-government in Ukraine in conditions of public-administration reforms], NADU, Kyiv, Ukraine.

9. Kapinos, M.S. (2011), "The transformation of public administration mechanisms at the regional level in modern conditions", Abstract of Ph.D. dissertation, Mechanisms of Public Administration, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

10. Kovbasiuk, Yu.V. (2013), Modernizatsiia derzhavnoho upravlinnia ta detsentralizatsiia vlady v konteksti realizatsii reformy "Zamozhne suspil'stvo, konkurentospromozhna ekonomika, efektyvna derzhava" [The modernization of public administration and decentralization of authority in the context of reforms "Prosperous Society, Competitive Economy, Effective State"], NADU, Kyiv, Ukraine.

11. Kolbech, H.K. (2004), Polityka: Osnovni kontseptsii v suspil'nykh naukakh [Policy: Basic concepts in the social sciences], KM Akademiia, Kyiv, Ukraine.

12. The site of Centre of Political and Legal Reforms (2012), "The concept of public administration reform in Ukraine", available at: http://www.pravo.org.ua/files/stat/Concept_public_administration.pdf (Accessed 09 August 2015).

13. Lazor, O.D. and Lazor, O.Ya. (2003), Mistseve upravlinnia: poniattia, terminy, vyznachennia [Local self-government: concepts, terms, definitions], LRIDU UADU, Lviv, Ukraine.

14. Teleshun, S.O. Sytnyk, S.V. Rejterovych, I.V. and Tytarenko, O.R. (2010), Osnovy publichnoi polityky ta upravlinnia [Basics of public policy and administration], NADU, Kyiv, Ukraine.

15. Pal, L.A. (1999), Analiz derzhavnoi polityky [Policy Analysis], Osnovy, Kyiv, Ukraine.

16. Pakhomov, I. (2001), "Administrative reform: how to understand", Pravo Ukrainy, — vol 3, pp. 144—145.

17. Bila, S.O. Shevchenko, O.V. and Zhuk, V.I. (2014), Peredumovy ta praktyky realizatsii reform na rehional'nomu i mistsevomu rivniakh [Prerequisites and practices implementation of reforms at the regional and local levels], NISD, Kyiv, Ukraine.

18. Poberezhnykov, Y.V. (2006), Perekhod ot tradytsyonnoho k yndustryal'nomu obschestvu. Teoretyko-metodolohycheskye problemy modernyzatsyy [The transition from a traditional to an industrial society. Theoretical and methodological problems of modernization], ROSSPEN, Moscow, Russian Federation.

19. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), Draft Law of Ukraine "On introducing amendments to Constitution of Ukraine (concerning decentralization of authority)", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812 (Accessed 13 August 2015).

20. President of Ukraine (1998), "Decree of the President of Ukraine "On measures for implementation of the Concept of administrative reform in Ukraine", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/810/98 (Accessed 13 August 2015).

21. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), "Prescript of Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Concept of reforming the local self-government and territorial organization of authority in Ukraine", available at: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-r (Accessed 13 August 2015).

22. Kolodij, A.F. (2011), "Governance and public administration", Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia, vol. 8, pp. 488—491.

23. Bakumenko, V.D. and Shtyka, L.H. (2011), "Regional management", Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia, vol. 5, pp. 317—318.

24. Kovbasiuk, Yu.V. Vakulenko, V.M. and Orlatyj, M.K. (Eds.). (2014), Rehional'ne upravlinnia [Regional management], NADU, Kyiv, Ukraine.

25. Ribak, A.I. (2011), "Consisting and directions of public administration reform in Ukraine", Hileia, vol. 47, pp. 594—602.

26. Ser'ohin, S.M. (Eds.). (2007), Synerhetychni zasady derzhavnoho upravlinnia v umovakh reform [Synergistic principles of public administration in the conditions of reforms], DRIDU NADU, Dnipropetrovs'k, Ukraine.

27. Smorhunov, L.V. (2010), "State and policy of modernization", Vestnyk fylosofyy y sotsyolohyy KHU, vol. 2, pp. 132—139.

28. Shapoval, V.M. (1997), "The category of "state authority" in constitutional theory and practice", Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii [Proceedings of the scientific-practical conference], Ideolohiia derzhavotvorennia v Ukraini: istoriia i suchasnist' [The ideology of nation-building in Ukraine: history and modern times], V.M. Koretsky Institute of state and law of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, 22—23 November 1996, pp. 178—180.

Стаття надійшла до редакції 26.08.2015 р.

УДК 351.861

В. С. Нікіфоренко,
здобувач, Науково-дослідний інститут Державної прикордонної служби України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИКОРДОННОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

V. Nikiforenko,
Applicant for PhD, Scientific-Research Institute of the State Border Guard Service of Ukraine

ACTUAL PROBLEMS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF BORDER SECURITY OF UKRAINE

У статті зазначено, що за 24 роки незалежності України нам не вдалося досягти значних успіхів у реформуванні системи державного управління у сфері національної безпеки України та ефективної реалізації політики забезпечення прикордонної безпеки. Виявлено коло проблемних питань забезпечення національної безпеки України у прикордонній сфері. Обгрунтовано, що розв'язання проблем державного управління у сфері забезпечення прикордонної безпеки України сприятиме зміцненню обороноздатності та забезпеченню національної безпеки України у сфері захисту та охорони державного кордону, а також охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні, відновленню територіальної цілісності Української держави, забезпечить інтеграцію України до Європейського Союзу в умовах нестабільності глобальної системи безпеки.

The article stated that during the 24 years of Ukraine's independence we have failed to achieve significant progress in reforming the system of state management in the sphere of Ukraine's national security and effective implementation of the policy of border security. The range of problematic issues of national security in the border area. It is proved that the solution to the problems of state management in the sphere of border security of Ukraine will contribute smorning oboronosposobnost and national security of Ukraine in the sphere of protection of state borders and the protection of the sovereign rights of Ukraine in its exclusive (sea) economic zone, restoration of territorial integrity of the Ukrainian state, will ensure the integration of Ukraine into the European Union in the conditions of instability in the global security system.

Ключові слова: державне управління, національна безпека, прикордонна безпека, сектор безпеки та оборони, російсько-терористична агресія.

Key words: public administration, national security, border security, the security sector and defense, the Russian-terrorist aggression.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За 24 роки незалежності України нам не вдалося досягти значних успіхів у реформуванні системи державного управління у сфері національної безпеки України та ефективної реалізації політики забезпечення прикордонної безпеки. Сьогоднішні кризові явища, що існують у всіх сферах забезпечення життєдіяльності України, об'ємно свідчать про відсутність довгострокової Національної стратегії воєнної безпеки України, Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України та стратегічного менеджменту в діяльності органів державної влади, до компетенції яких належать питання забезпечення національної безпеки на державному кордоні України.

В.П. Горбулін, директор Національного інституту стратегічних досліджень, зазначає "...коли в країні повністю зруйнована система державного управління сектора безпеки та оборони — це головна причина наших труднощів і бід. У країні не виявилося органу ні у виконавчий, ні у законодавчій владі, який міг об'єднати зусилля країни у різних напрямах [1].

Саме тому, через загострення воєнно-політичної ситуації в Україні сучасна система державного управління у сфері національної безпеки України перебуває у стані випробування.

Таким чином, російсько-терористична агресія, що має довгостроковий характер, інші докорінні зміни у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі України обумовлюють необхідність створення нової системи забезпечення національної безпеки України у прикордонній сфері. Ця система має відповідати масштабам існуючих викликів та загроз у сфері прикордонної безпеки, бути дієво інтегрованою в європейську систему безпеки як її невід'ємної складової.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що розгляду науково-теоретичних та прикладних аспектів формування системи державного управління забезпечення національної безпеки України у сфері захисту та охорони державного кордону присвячені дослідження: О.А. Біньковського, В.А. Кириленка, М.М. Литвина, А.В. Махнюка, О.Г. Мельникова, В.Ю. Мишаковського, ВО. Назаренка, Б.М. Олексієнка, В.К. Плешка, В.М. Серватюка, А.С. Сіцінського, П.А. Шишоліна та ін.

Водночас комплексні дослідження питань, у яких із позицій системного підходу розглядаються проблеми державного управління у сфері забезпечення прикордонної безпеки України в умовах російсько-терористична агресії, практично відсутні, що обумовлює необхідність у проведенні подальших наукових досліджень з цієї проблематики.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — проаналізувати проблеми державного управління у сфері забезпечення прикордонної безпеки України в умовах російсько-терористичної агресії.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Протягом усього періоду незалежності нашої держави державне управління здійснювалось владою, яка обиралась народом України у демократичний спосіб. Безумовно не обійшлося без зовнішніх інформаційно-психологічних впливів, без політичного і економічного тиску на нас, підкупу, але ми самі створювали політичні партії, голосували за них на виборах, обирали політичних лідерів, відправляли їх у відставку і знов обирали нових, на яких покладали нові сподівання. Результат невтішний — війна з Росією, втрата частки території, слабка економіка, низький рівень життя, нестабільність, відсутність розвитку. Сьогодні розв'язання проблем управління треба шукати не тільки в персоналіях і політичних силах, а в системних, постійно діючих підходах до організації політичного і державного управління [2].

Зазначимо, що стратегічні прорахунки з організації політичного, військового та державного управління у сфері забезпечення політики національної безпеки України у прикордонній сфері призвели до анексії частини державної території України, Автономної Республіки Крим та м. Севастополь, а також подальшої ескалації екстремістських, сепаратистських та терористичних виявів у південно-східних регіонах держави.

У зв'язку з цим, нами виявлено коло проблемних питань забезпечення національної безпеки України у прикордонній сфері.

1. Колишнім військово-політичним керівництвом держави було допущенно стратегічну помилку щодо декларації принципу позаблоковості, що призвело до того, що на сьогодні Україна не отримала від провідних країн світу, а також країн-гарантів міжнародно-правові гарантії захисту суверенітету та територіальної цілісності держави. Крім того, механізми міжнародних безпекових структур щодо стримування та недопущення військових конфліктів, "гібридних війн" (ООН, ОБСЄ, НАТО), виявилися нездатними протидіяти російсько-терористичній агресії.

2. Вищим державним органом колегіального керівництва питаннями безпеки і оборони України (РНБО) не було надано адекватної оцінки характеру існуючих викликів та загроз національній безпеці України у сфері захисту та охорони державного кордону України, що пов'язані із поширенням екстремістських, сепаратистських та терористичних виявів на території Кримської Автономії, та не визначено шляхів з мінімізації негативних наслідків політичного сепаратизму, екстремізму та тероризму на території України. З'ясовано, що внаслідок масового дезертирства та переходу на бік російських окупантів і їх місцевих приспішників частини співробітників спеціальних підрозділів МВС України, співробітників Служби безпеки України та інших правоохоронних органів, спеціальні служби та військові підрозділи держави виявилися неспроможними ефективно протидіяти захоплення органів державної влади та заручників, цивільних та військових об'єктів. Військовою прокуратурою України встановлено, що близько 5 тисяч правоохоронців, та 3 тисячі військових перейшли на сторону проросійських бойовиків.

3. Керівництвом органів сектору безпеки і оборони України не було вжито заходів превентивної оборони щодо мінімізації і нейтралізації наявних та потенційних загроз національній безпеці у воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону. Установлено, що у більшості військових частинах і підрозділах Збройних Сил України, МВС України, СБ України, інших військових і правоохоронних органах були відсутні розпорядження та директиви з приводу дій цих частин і підрозділів в умовах військової агресії Російської Федерації проти України. Унаслідок чого військові частини та режимні об'єкти України було заблоковано російською армією та незаконними військовими формуваннями Криму, а в подальшому повністю захоплено. Також неповною мірою здійснено організаційне, ресурсне, психологічне, оперативне, військове та матеріально-технічне забезпечення підрозділів охорони державного кордону що зумовило низьку ефективність заходів оперативного (бойового) та військового прикриття лінії державного кордону. Незабезпечено належну взаємодію Збройних сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів та підрозділів територіальної оборони щодо захисту та охорони українсько-російського державного кордону.

4. Профільними і загальної компетенції органами державної влади України, що залучаються до виконання завдань щодо захисту національних інтересів, які можуть залучатися до надання послуг у сферах безпеки і оборони України не виявлено основні джерела та чинники корупції в структурах сектору безпеки та оборони. Унаслідок чого здійснення правоохоронними органами оперативно-службової, розвідувальної діяльності в корпоративних та особистих інтересах, призвело до порушення прав, свобод і законних інтересів громадян та суб'єктів господарської діяльності.

Крім того, цілком погоджуємося з оцінками журналіста і військового аналітика та керівника Центру військово-політичних досліджень та Групи "Інформаційний спротив" Дмитра Тимчука, який зазначає що українська влада показала повну нездатність керувати захистом національної безпеки держави в умовах військової агресії Росії в Автономній Республіці Крим [3].

У світлі цих подій та небезпечних військово-політичних процесів в Україні надзвичайно актуалізується увага міжнародної спільноти до проблем реформування системи державного управління у сфері національної безпеки України та розбудови нової системи забезпечення прикордонної безпеки України як невід'ємної складової національної та загальноєвропейської системи безпеки.

Сьогодні в умовах російсько-терористичної агресії Україна зіштовхнулася з новими викликами та загрозами національній безпеці України, а саме:

— застосування Російською Федерацією проти України нового типу "гібридних війн", з метою підриву внутрішньої стабільності шляхом економічного тиску, експорту тероризму та сепаратизму, проведення масованої інформаційно-пропагандистської кампанії;

— концентрація на території Російської Федерації в прикордонних з Україною областях ударних російсько-терористичних угруповань, високомобільних частин та з'єднань Збройних сил Росії;

— переміщення через українсько-російський державний кордон на територію України членів російсько-терористичних і екстремістських угруповань, зброї, боєприпасів, засобів диверсій та терору;

— наявність у регіоні "заморожених" конфліктів, можливість дестабілізації ситуації на територіях із невизначеним статусом із подальшим переростанням у збройне протистояння;

— відсутність ефективних механізмів урегулювання військових конфліктів, неможливість існуючих міжнародних структур безпеки оперативно реагувати на кризові ситуації;

— поширення транснаціональних загроз у прикордонному просторі південно-східного регіону держави, зокрема нелегальна міграція, торгівля людьми, поширення зброї масового ураження, нелегальна торгівля зброєю, контрабанда наркотичних речовин, вияви міжнародного тероризму, діяльність транснаціональних злочинних організацій;

— неможливість забезпечити безпеку транспортних комунікацій та постачання енергоресурсів до України та країн ЄС, що є важливим для диверсифікації джерел постачання енергоносіїв та енергетичної безпеки України та Європи в цілому.

Відповідно до нових потенційних викликів та загроз національній безпеці України сьогоднішніми загрозами прикордонної безпеки є:

— розв'язанням та веденням Російською Федерацією "гібридної" війни, анексією нею Автономної Республіки Крим, що супроводжується здійсненням повного спектра спланованих

і скоординованих заходів, спрямованих на дестабілізацію політичної, економічної та гуманітарної ситуації в Україні, розвитком сепаратизму, терористичних проявів та загроз їх поширення вглиб території України;

— недосконалою державною політикою у сфері захисту та охорони державного кордону України, а також охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні, що призвело до втрати контролю над частиною державного кордону України;

— інтеграцію України до Європейського Союзу в напрямі від партнерства та співробітництва до подальшої політичної асоціації та економічної інтеграції, і, зокрема, до загальної системи європейської колективної безпеки;

— потребами українського суспільства та міжнародної спільноти щодо якісних змін у всіх сферах життєдіяльності і функціонування органів влади України та її правоохоронних органів, зокрема, з метою створення умов для реалізації прав і свобод людини щодо законного вільного пересування та здійснення транскордонної діяльності (торгівля, туризм тощо) шляхом лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України;

— завершенням строку реалізації Концепції розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року, схваленої Указом Президента України від 19.06.2006 № 546/2006;

— об'єктивною потребою та доцільністю підготовки нового стратегічного документа, розробленого з урахуванням положень нової редакції Стратегії національної безпеки України, Концепції розвитку сектору безпеки і оборони та Стратегії розвитку органів внутрішніх справ України [4].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищенаведене зазначимо, що суттєвими проблемами державного управління у сфері забезпечення прикордонної безпеки України в умовах російсько-терористичної агресії є:

— недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази щодо організації оперативно-службової, контррозвідувальної, розвідувальної, службово-бойової діяльності у сфері забезпечення прикордонної безпеки України в умовах російсько-терористичної агресії;

— наявність некваліфікованих керівних кадрів в органах державної влади України, що залучаються до виконання завдань із забезпечення прикордонної безпеки, які володіють старими уявленнями про способи державного та військового управління у прикордонній сфері;

— пасивність влади щодо проведення люстрації в органах сектору безпеки і оборони України, зокрема велика частина вищого, старшого та середнього керівного складу цих органів є вихованцями радянської правоохоронної системи та вчорашнього комуністичного режиму, більшість з яких зганьбили себе під час Революції гідності, втілюючи політику Віктора Януковича і не проявивши своєї державної та громадянської позиції;

— низька ефективність системи інтегрованого управління безпекою державного кордону України;

— відсутність взаємодії органів державної влади України з питань забезпечення національної безпеки у сфері захисту та охорони державного кордону, а також охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні в умовах зовнішньої агресії;

— недостатня ефективність діяльності профільних та загальної компетенції органів державної влади, які безпосередньо залучаються до виконання завдань реалізації державної політики забезпечення прикордонної безпеки України;

— низька ефективність оборонного, стратегічного планування та кризового управління щодо забезпечення прикордонної безпеки України;

— відсутність системи виявлення загроз національним інтересам, стратегічного аналізу, моделювання та вироблення управлінських рішень;

— низький рівень залучення новітніх технологій, зокрема Skype, Facebook, програми конференц-зв'язку та інших сучасних інтернет-технологій, поряд з електронною поштою, які мають стати основними засобами комунікації для кожного прикордонника;

— відсутність дієвого демократичного цивільного контролю за діяльністю сектору безпеки і оборони України, зокрема недостатнє залучення недержавних організацій та громадськості (волонтерів) до систематичних і неупереджених заходів з актуальних питань забезпечення прикордонної безпеки України;

— низький рівень довіри громадян України до правоохоронних органів;

— незадовільний соціальний захист;

— низька ефективність системи запобігання та протидії корупції.

Розвя'зання проблем державного управління у сфері забезпечення прикордонної безпеки України сприятиме зміцненню оборонноздатності та забезпеченню національної безпеки України у сфері захисту та охорони державного кордону, а також охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні, відновленню територіальної цілісності Української держави, реінтеграції тимчасово окупованих та неконтрольованих територій, неухильного дотримання чинних міждержавних договорів та угод, які регламентують питання безпеки державних кордонів, що пов'язані із прикордонною безпекою та міжнародним співробітництвом, що дасть можливість забезпечити інтеграцію України до Європейського Союзу в умовах нестабільності глобальної системи безпеки.

Перспективою подальших розвідок даної проблематики є на наш погляд, дослідження механізмів державного управління у сфері забезпечення прикордонної безпеки України в умовах російсько-терористичної агресії.

Література:

1. Капсамун І., Кривцун Д. "Лист із фронту": перший результат [Електронний ресурс] / Іван Капсамун, Дмитро Кривцун // Газета "День". — 2015. — 24 берез. — № 50. — Режим доступу: day.kiev.ua

2. Садовський В. "Системний підхід до організації управління у сфері національної безпеки — основний напрямок його вдосконалення" — Режим доступу: saua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=203%3A2015-04-07-17-02-13&catid=66%3A2010-12-13-08-48-53&Itemid=90&lang=uk

3. Група "Інформаційний спротив" [Електронний ресурс] / Аналітичні матеріали військових експертів Центру військово-політичних досліджень. — Режим доступу: http://sprotiv.org/46474#.VG2ZGDSsVc0

4. Проект Стратегії розвитку Державної прикордонної служби України — Режим доступу: http://dpsu.gov.ua/ua/activities/projects_acts/projects_acts_140.htm

References:

1. Capsamun, I. and Krivtsun, D. (2015), "Lyst iz frontu": pershyy rezul'tat, available at: day.kiev.ua (Accessed 28 August 2015).

2. Sadovskii, V. "A systematic approach to the organization of management in the sphere of national security is the main direction of its improvement" (2010), available at: saua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=203%3A2015-04-07-17-02-13&catid=66%3A2010-12-13-08-48-53&Itemid=90&lang=uk (Accessed 27 August 2015).

3. Analytical materials of the military experts of the Center Voyenno-political researches (2014), available at: http://sprotiv.org/46474#.VG2ZGDSsVc0 (Accessed 27 August 2015).

4. The draft Strategy of development of the State border service of Ukraine (2015), available at: http://dpsu.gov.ua/ua/activities/projects_acts/projects_acts_140.htm (Accessed 28 August 2015).

Стаття надійшла до редакції 29.08.2015 р.

УДК 342.52:352.071:63

Т. П. Паламарчук,
аспірант, Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ

ПРАВОВІ ОСНОВИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ АГРАРНИМ СЕКТОРОМ У ЗАКОНОДАВСТВІ ЄС ТА УКРАЇНИ

T. Palamarchuk,
graduate student, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv

LEGAL BASIS OF GOVERNANCE AGRICULTURE LEGISLATION EU AND UKRAINE

У статті проведено дослідження проблеми впровадження європейських стандартів у розвиток аграрного ринку, показано необхідність заповнення наукового вакууму щодо пошуку правових основ механізмів державного управління в умовах державного будівництва, відповідно сучасним міжнародним економічним відносинам. У статті досліджено законодавчі акти Європейського Союзу та України, які є основою державного управління аграрним сектором. Показано, що законодавство України на шляху до аграрної євроінтеграції необхідно реформувати у консолідованому нормативно-правовому акті, який у рамках комплексної державної програми включатиме стратегічні аспекти розвитку аграрного законодавства у контексті політики європейської інтеграції.

The article studied the problem of the introduction of European standards in the development of the agricultural market, shows the need to fill the vacuum of the scientific search for the legal basis of mechanisms of state control in the conditions of state-building in accordance with modern international economic relations. In the article the legislation of the European Union and Ukraine, which are the backbone of the agricultural sector of public administration. It was shown that the law of Ukraine on the path to European integration must be an agrarian reform in the consolidated legal act, which is part of a comprehensive state program will include strategic aspects of agricultural legislation in the context of European integration policy.

Ключові слова: Європейська інтеграція, аграрний сектор, законодавство, державне управління, сільське господарство, конкурентоздатність.
Key words: European integration, agriculture, law, public administration, agriculture, competitiveness.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ

Вітчизняний аграрний сектор у сучасних геоекономіних умовах знаходиться на переломному етапі свого розвитку, коли виробництво сільськогосподарської продукції для держави є однією з пріоритетних галузей, у той же час знаходячись у стані низького техніко-технологічного оснащення. Дані фактори впливають на конкурентоздатність продукції аграрного сектору, впливає на безпеку харчування й продовольчу безпеку країни в цілому. З іншої сторони — глобалізація економічних відносин зумовлює пошук збільшення експортного потенціалу аграрного сектору та захисту національного споживчого ринку від продовольчих інтервенцій імпортерів. Актуальність дослідження проблеми впровадження європейських стандартів у розвиток аграрного ринку також зумовлена необхідністю заповнення наукового вакууму щодо пошуку методів оперативної модернізації механізмів державного управління в умовах державного будівництва, що швидко змінюються. Пошук концептуальних напрямів удосконалення механізмів впровадження європейських стандартів є важливим науковим напрямом досліджень державного управління в умовах остаточного обрання євроінтеграційного курсу у зовнішній політиці України.

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ

Вивчення правових основ євроінтеграції аграрного сектору України є достатньо новим напрямом у розробках проблем механізмів державного управління. Серед концептуальних розробок проблем впровадження європейських стандартів у сфери економіки України, зокрема аграрний сектор слід відзначити роботи таких вчених, як О.В. Алейнікова, С.В. Аранчій, І.О. Бабаєва, Л.М. Березіна, О.М. Варченко, І.М. Волкова, П.І. Гайдуцький, Т.В. Гоголь, О.С. Головачова, В.Є. Данкевич, Т.О. Зінчук, У.В. Іванюк, О.І. Іщенко, Д.Ф. Крисанов, В.І. Криленко, А.В. Ключник, С.В. Майстро М.М. Маренич, Н.С. Марюха, С.М. Кваша, Т.О. Осташко, Б.Й. Пасхавер, К.О. Прокопенко. Незважаючи на детальне вивчення даної проблематики, невирішеними проблемами у даній сфері є аналіз механізмів державного управління упровадження стандартів Європейського Союзу у розвиток аграрного сектору у реальних умовах європейської інтеграції за умов адаптації українського законодавства у сфері аграрного сектору до Спільної Аграрної Політики Європейського Союзу.

МЕТА І ЗАВДАННЯ

Метою та завданням статті є аналіз правових форм механізмів державного управління інтеграції аграрно-

го сектору України до Спільної Аграрної Політики Європейського Союзу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У європейському правовому полі відносини у сфері аграрної політики регулюються постановами Ради ЄС, директивами та іншими окремими правовими актами. Серед таких правових актів необхідно виділити наступні:

1. Директива Ради 66/402/ЄЕС від 14 червня 1966 року про торгівлю насінням зернових культур [1, с. 2309]. Умови щодо сертифікації, маркування, пакування та контролю якості насіння кормових культур. У даній Директиві визначено правові, організаційні та фінансові засади функціонування ринку насіння і садивного матеріалу у ЄС, вимоги щодо його вирощування, підготовки, торгівлі, сортових та посівних характеристик. Директива також регулює повноваження державних органів національних урядів-членів ЄС, права і обов'язки юридичних і фізичних осіб у сфері обігу насіння, здійснення державного контролю країнами-учасниками та нагляду за ним.

2. Директива Ради ЕС 75/268/ЕЕС щодо ведення сільського господарства в гірських, горбистих та деяких несприятливих областях [2]. Директивою Ради від 28 квітня 1975 р. щодо ведення сільського господарства в гірських, горбистих та деяких несприятливих областях (75/268/ЄЕО) було виділено несприятливі для ведення сільського господарства райони (the less-favoured farming areas (LFA — території).

Згідно з цією Директивою зазначені райони розподілені на три різних типи: гірські райони, в яких ведення фермерського господарства є необхідним для підтримки сільської місцевості, зокрема з метою захисту від ерозії або для задоволення потреб у відпочинку; малозаселені області; сільську місцевість, яка знаходиться під загрозою знищення.

Дана директива гарантує, що ці регіони мають бути забезпечені відповідною інфраструктурою, яка включає під'їзні шляхи до ферм, системи електричного і питного водопостачання, туристичні та рекреаційні області, системи очищення стічних вод. Якщо ж таких зручностей недостатньо, їх забезпечення має бути передбачено у найближчому майбутньому у суспільних програмах благоустрою.

3. Постанова Ради ЄС №834/2007 стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів [3]. Дана постанова містить детальні правила щодо органічного виробництва, маркування і контролю для впровадження. Зокрема Розділ II. Даної постанови визначає правила виробництва, переробки, пакування, транспортування і зберігання органічних продуктів (виробництво рослинницької та тваринницької продукції). Постановою регулюються питання кормової бази тварин, їх ветеринарного лікування та інших гігієнічних питань. Також розділ III. Визначає порядок дотримання умов переробки продуктів, розділ IV. — збирання, переробка, пакування та маркування, перевезення продуктів. Важливим розділом є Розділ v, який регулює правила переходу до органічного виробництва продуктів.

Згідно з даною Постановою визначено специфічні вимоги щодо контролю імпорту рослин, продуктів рослинництва, тварин, продуктів тваринництва і харчових продуктів, які містять продукти рослинництва і/або тваринництва, кормів для тварин, комбікормів і кормових матеріалів з третіх країн. Специфікою тут виступає система підвищеного контролю щодо ввезення продуктів з інших країн, на які не розповсюджується дія даної постанови.

4. Регламент Ради (ЕС) № 2658/87 про митну і статистичну номенклатуру, а також про спільний митний тариф (з останніми поправками, внесеними Постановою Комісії (ЕС) [4]. В рамках Регламенту Ради 2658/87 щодо тарифної і статистичної номенклатури та грунтуючись на Єдиному митному тарифі було розроблено "Об'єднану номенклатуру", яка є системою кодів ЄС, що застосовується з метою класифікації продуктів для митних і статистичних цілей. Ця класифікація заснована на Гармонізованій системі, що також є основою імпортних та експортних кодів, які використовуються США.

У рамках Гармонізованої системи загальним категоріям призначаються коди, які складаються з 6 цифр. Всім країнам, які використовують Гармонізовану систему, дозволяється більш детально визначати товари за допомогою індексів, які складаються з більш ніж 6 цифр.

5. Регламент Європейського Парламенту та Ради ЄС "Про співробітництво між національними органами, що відповідають за виконання законів про захист прав споживачів" від 27 жовтня 2004 р. № 2006/2004 [5]. Даний регламент є правовою основою здійснення захисту прав споживачів у країнах ЄС. Основні положення цього Регламенту визначають, що у національному законодавстві держав ЄС повинні бути прийняті закони, які регулюють порядок здійснення захисту прав споживачів; при цьому кожна держава-член ЄС призначає компетентні органи, що здійснюють контроль за захистом прав споживачів, організовують розгляд заяв на випадок порушення продовольчого законодавства, проводять нагляд за внутрішнім товарним ринком країни.

6. Регламент Ради (ЄС) № 1698/2005 від 20 вересня 2005 р. щодо підтримки розвитку села з боку Європейського сільськогосподарського фонду розвитку села (ЄСФРС) [6]. Даний Регламент передбачає підтримку розвитку села з боку Європейського сільськогосподарського фонду розвитку села. Згідно з Регламентом передбачається надання допомоги молодим фермерам, підтримки, пов'язаної з раннім виходом на пенсію, підтримки модернізації сільськогосподарських володінь, підтримки фермерів, які беруть участь у схемах з виробництва якісних продуктів харчування, допомоги для покращання навколишнього середовища і сільської місцевості та інших видів допомоги.

Зокрема Регламент передбачає наступні напрями державного регулювання розвитку сільських місцевостей у зв'язку з аграрним характером виробництва:

— підвищення конкурентоспроможності секторів сільського і лісового господарства;

— поліпшення природного середовища і сільської місцевості;

— підвищення якості життя на сільських територіях і диверсифікація сільської економіки;

— підтримка місцевих стратегій сільського територіального розвитку за ініціативою програми "Лідер" (LEADER).

Вітчизняне законодавство також певним чином регулює окремі напрями розвитку аграрного сектору на шляху до євроінтеграції. Зокрема, у деяких нормативних актах прослідковується синхронізація напрямів державного впливу на дану галузь із програмами розвитку у ЄС.

Так, у положенні Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р., затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 № 1158 [7, с. 2715.]. Дана програма визначає конкретні механізми аграрної євроінтеграції, наприклад п. 16.

Згідно з п. 16 програми, одним напрямів аграрної інтеграції у агропромисловому комплексі, є розвиток зовнішньоекономічної діяльності через: а) завершення розроблення національних стандартів на проведення фітосанітарного та ветеринарного контролю згідно з вимогами СОТ та директивами ЄС; б) затвердження єдиних усереднених митних ставок за спірними кодами товарів; в) відстрочення сплати мита і податку на додану вартість на засоби виробництва для тих виробників, що ввозять їх для виконання експортних контрактів, за умови авалювання відстрочених зобов'язань великими банками; г) посилення контролю за заявленою ціною продукції на кордоні України як країни експортера-імпортера, порівняно з ціною іншої країни імпортера-експортера для запобігання заниженню ціни як способу ухилення від податків і вивезення грошових коштів за кордон.

Закон України "Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів" від 31 травня 2007 р. № 1103-IУ [8] встановлює загальні принципи поводження з генетично модифікованих організмів (ГМО) та в цілому відповідає законодавству ЄС. Відповідно до Закону дозволяється використання, промислове виробництво та введення в обіг ГМО, а також продукції, виробленої із застосуванням ГМО, лише після державної реєстрації. Порядок державної реєстрації ГМО джерел харчових продуктів, а також харчових продуктів, косметичних та лікарських засобів, які містять такі організми або отримані з їх використанням, встановлено постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2009 р. № 114.

Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг" від 3 травня 2009 р. № 468 [9] передбачає інформування споживачів про вміст у продукції ГМО. Зазначена постанова передбачає, що етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми обсягом понад 0,9 % або вироблені з сільськогосподарської продукції, вміст генетично модифікованих організмів у якій становить понад 0,9 %, має проводитися їх виробником (постачальником) із зазначенням відповідної інформації. У то й же час, згідно з даним нормативно-правовим актом, етикетування харчових продуктів, які не містять генетично модифіковані організми або вміст яких становить менш як 0,1 відсотка, може бути здійснено добровільно з виконанням напису "Без ГМО".

Закон України "Про державну підтримку сільського господарства України" № 1877-15 від 24 червня 2004 р. [10]. Основоположний закон з регулювання даних відносин, закон визначає основи державної політики у бюджетній, кредитній, ціновій, страховій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції, розвитку аграрного ринку, забезпечення продовольчої безпеки населення, а також передбачає здійснення аграрної політики.

Згідно з даним Законом держава здійснює регулювання цін на певні види продукції — об'єкти регулювання — шляхом встановлення мінімальних і максимальних цін. Коли фактична ринкова ціна перебуває між мінімальним і максимальним значенням, на ринку відбувається процес вільного ціноутворення без будь-якого втручання з боку держави в особі Аграрного фонду. Коли ж фактична ціна стає на 5—20 % вищою за встановлений максимальний або нижчою від мінімально встановленого рівня, Аграрний фонд відповідно вдається до товарних або фінансових механізмів інтервенції. Якщо ж фактична ціна більш ніж на 20 % перевищує максимально встановлений рівень або є меншою мінімально встановленого рівня, Аграрний фонд припиняє торги на організованому ринку і вводить адміністративне регулювання цін.

Закон передбачає деякі пільги та стимулювання відносно певних галузей аграрного сектору, наприклад, виробникам зерна надається кредитна підтримка в рамках режиму кредитної субсидії, її суть полягає в субсидуванні частини плати (процентів) за використання короткострокових і середньострокових кредитів, основна сума якого використовується за цільовим призначенням на потреби виробництва (на розвиток агропромислового комплексу).

Згідно з даним Законом, держава вводить обов'язкове для сільськогосподарських товаровиробників страхування вирощуваної продукції, зокрема зернових культур сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності.

Закон України "Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою" № 4391-17 від 09.02.2012 р. [10] регулює відносини у сфері страхування сільськогосподарської продукції, що здійснюється з державною підтримкою, з метою захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників і спрямований на забезпечення стабільності виробництва в сільському господарстві.

Даний Закон передбачає надання сільськогосподарському товаровиробнику коштів з державного бюджету у вигляді субсидій для оплати частини страхового платежу (страхової премії), нарахованого за договором страхування. Цей Закон спрямований на розвиток страхового ринку в сільськогосподарському виробництві та дозволить товаровиробникам знизити витрати на страхування сільськогосподарської продукції.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Побіжний аналіз нормативно-правової бази норм ЄС та законодавства України дає підстави стверджувати, що основний напрям регулювання у ЄС спрямований на забезпечення безпеки харчування та безпеки імпортованої продукції. Окрім цього, європейське співтовариство надає багато уваги розвитку соціальної інфра-

структури села та економічній підтримці агрогосподарств. Українське законодавство, безперечно, певним чином звертає увагу на подібні напрями розвитку аграрного сектору.

З огляду на вищезазначене, вітчизняне законодавство на шляху до аграрної євроінтеграції повинно бути вираженим у консолідованому нормативно-правовому акті, котрий у рамках комплексної державної програми включатиме, окрім інших, наступні стратегічні аспекти розвитку аграрного законодавства, а саме:

— основи безпеки виробництва, зберігання і транспортування продуктів сільськогосподарської продукції;

— напрями соціально-економічної підтримки сільськогосподарських територій;

— податково-кредитне стимулювання експорту високоякісної сільськогосподарської продукції.

Безумовно, дані напрями не вичерпують стратегічних завдань щодо активізації процесу євроінтеграції галузі. Проте, на наш погляд, вони повинні стати основними стимуляторами щодо євроадаптації методів державного регулювання аграрного сектору в Україні в умовах сучасного державотворення.

Література:

1. Директива Ради Європи 66/402/ЄЕС від 14 червня 1966 року про торгівлю насінням зернових культур // Official Journal — L 125, 11.07.1966. — P. 2309.

2. Council Directive of 28 April 1975 on mountain and hill farming and farming in certain less-favoured areas (75/268/EEC) // OJ L 128, 19.5.1975: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/

3. Постанова Ради (ЄС) №834/2007 від 28 червня 2007 р. щодо органічного виробництва і маркування органічних продуктів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://organic-food.com.ua/organicheskoezaknodatelstvo-es/

4. Регламент Ради (ЕС) № 2658/87 про митну і статистичну номенклатуру, а також про спільний митний тариф (з останніми поправками, внесеними Постановою Комісії (ЕС) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_b30

5. Регламент Європейського Парламенту та Ради ЄС "Про співробітництво між національними органами, що відповідають за виконання законів про захист прав споживачів" від 27 жовтня 2004 р. № 2006/2004 // Збірник нормативно-правових актів Європейського Союзу у сфері охорони навколишнього середовища. — Львів, 2004. — 192 с.

6. Регламент Ради (ЄС) № 1698/2005 від 20 вересня 2005 р. щодо підтримки розвитку села з боку Європейського сільськогосподарського фонду розвитку села (ЄСФРС) [Текст] // Офіційний вісник Європейських Співтовариств № 277/1. — серія L. — 21.10.2005.

7. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року [Текст]: ПКМУ від 19.09.2007 р. № 1158 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 73. — С. 2715.

8. Закон України "Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів" від 31 травня 2007 р. № 1103-IУ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1103-16

9. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг" від 3 травня 2009 р. № 468 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/468-2009-%D0%BF

10. Законодавство України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1877-15

References:

1. EC (1966), "EC Directives 66/402 / EEC of 14 June 1966 on trade in seeds of grain crops", Official Journal, vol. 125.

2. EC (1975), "Council Directive of 28 April 1975 on mountain and hill farming and farming in certain less-favoured areas (75/268/EEC)", available at: http://eur-lex.europa.eu/ (Accessed 15 September 2015).

3. EU (2007), "Regulation Council (EC) №834 / 2007 of 28 June 2007 on organic production and labeling of organic products", available at: http://organic-food.com.ua/organicheskoezaknodatelstvo-es/ (Accessed 15 September 2015).

4. EEC (1987), "Regulation № 2658/87 of the Council EEC on the tariff and statistical nomenclature and common customs tariff", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_b30 (Accessed 15 September 2015).

5. EU (2004), Rehlament Yevropejs'koho Parlamentu ta Rady YeS "Pro spivrobitnytstvo mizh natsional'nymy orhanamy, scho vidpovidaiut' za vykonannia zakoniv pro zakhyst prav spozhyvachiv" [Regulation of the European Parliament and EU Council "On cooperation between national authorities responsible for the enforcement of laws on consumer protection"], Zbirnyk normatyvno-pravovykh aktiv Yevropejs'koho Soiuzu u sferi okhorony navkolyshn'oho seredovyscha, L'viv, 2004.- 192 s.

6. EC (2005), "Regulation Council (EC) № 1698/2005 of 20 September 2005 on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (YESFRS)", Ofitsijnyj visnyk Yevropejs'kykh Spivtovarystv, vol. 277/1.

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2007), "On approval of the State target program of development Ukrainian village till 2015", Ofitsijnyj visnyk Ukrainy, vol. 73, pp. 2715.

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2007), Law "On State Biosafety System for creating, testing, transportation and use of genetically modified organisms", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1103-16 (Accessed 15 September 2015).

9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2007), "On Approval of Procedure labeling of foods containing genetically modified organisms or produced with their use and introduced into circulation", available at: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/468-2009-%D0%BF (Accessed 15 September 2015).

10. Verkhovna Rada of Ukraine (2007), Law "On State Support for Agriculture in Ukraine", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1877-15 (Accessed 15 September 2015).

Стаття надійшла до редакції 14.09.2015 р.

УДК 327.8

С. В. Фоменко,
аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою,
Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ

ОГЛЯД РОЛІ ТА ІНТЕРЕСІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ГЛОБАЛЬНОГО ГРАВЦЯ

S. Fomenko,
Postgraduate student, Chair for Globalistics, European Integration, and National Security Administration,
National Academy for Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv

REVIEW OF THE ROLE AND INTERESTS OF THE EUROPEAN UNION AS A GLOBAL PLAYER

У цій статті проаналізовано поступову зміну ролі Європейського Союзу на світовій арені у контексті глобалізації та кризових ситуацій на його кордонах. Розглянуто ступені та напрями, сильні та слабкі сторони міжнародного впливу ЄС з огляду на зміну полюсів економічного розвитку, роботи в міжнародних організаціях, залучення військової сили. Виокремлено глобальні інтереси ЄС на прикладі реалізації Європейської політики сусідства.

This article deals with the analysis of the European Union global role's shift in the context of globalization and crises situation on its borders. Dimensions and trends, strengths and weaknesses of the international EU's influence are considered with view to the change of economic development poles, work in international organizations, hard power capacity. Global EU's interests with focus on the European Neighbourhood Policy are determined.

Ключові слова: європейська інтеграція, глобалізація, Європейська політика сусідства, Спільна зовнішня і безпекова політика, розширення, жорстка сила, європейські цінності.
Key words: European integration, globalization, European Neighbourhood Policy, Common Foreign and Security Policy, enlargement, hard power, European values.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Європейська інтеграція розвинулася на тлі біполярного світу, коли кордон між капіталістичним та комуністичним світоглядом проходив крізь центр Європи. Цей небезпечний, але стабільний статус кво, в якому домінували дві неєвропейські суперсили — СРСР та США — допоміг Західній Європі у відносно мирний спосіб вибудувати відносини з іншими країнами світу. Трансформація від колоніально-орієнтованих відносин до менш формальних, хоча і домінантних не за рахунок воєнної сили, а на основі економічної співпраці та м'якої сили, стала на початку 1970-х років альтернативою методам США та СРСР [10, с. 32]. З іншого боку, існує думка, що така поведінка Європи пов'язана з неможливістю утримувати вплив на інші регіони світу за рахунок воєнних засобів. З початку процесів європейської інтеграції світова економіка зазнала докорінних змін, що, звичайно, вимагає переосмислення процесу європейської інтеграції. З кінця 1970-з років зростання масштабу і розміру світової економіки, викликане у тому числі скасуванням бар'єрів для вільного руху товарів і капіталу, призвело до посилення процесів глобалізації у соціальному, культурному та економічному вимірі.

Перша фаза глобалізації у 1960—1990-х роках спочатку не здавалася загрозливою для превалювання західноєвропейської політики у світі. Економічні переваги ЄС та США ще сильніше проявилися після розвалу СРСР і, незважаючи на деякі труднощі у 1993—1997 роках, їх ВВП залишався стабільним до рецесії 2007 року [18, с.113]. У 1980—2000-х роках високооплачувана робоча сила в Європі у відносно низько технологічних галузях таких, як легка промисловість, хімічне виробництво, сталеваріння, були замінена дешевою робочою силою нових гравців у світовій економіці з Азії, Південної Америки і колишніх "планових" економік Центральної та Східної Європи. Дешеві товари щоденного споживання хлинули в Європу, а багато видів шкідливого виробництва, яке протягом 200 років забруднювало повітря

європейських міст, було переміщено в інші регіони світу. У цей період глобалізація лише підкреслила провідну роль Європи, культурі, товарам, технологіям якої наслідували інші. Після фінансової кризи з 2007 року ЄС, США та Японія вже не є провідними гравцями у формуванні попиту та зростання світової економіки. Сьогодні ця роль поділена з Китаєм, Індією, Бразилією та Індонезією [12]. Прийшло усвідомлення того, що Європейський Союз (ЄС) вже не в змозі бути лідером на основі економічних показників у багатополярному світі. Довгий час економічний гігант, але політичний пігмей [16, с. 54] не виказував своїх політичних інтересів і не мав цілісного формату своєї зовнішньої політики. Сьогодні, в умовах жорсткої конкуренції, у тому числі світоглядної, на перший план висувається питання укріплення міжнародного авторитету ЄС і подальших шляхів його розвитку, а також перегляд його зовнішньої і безпекової політки: її інструментів, цілей, важелів. Для України, яка підпадає у коло пріоритетів ЄС у зовнішній та безпековій політиці, важливим є розуміння візії міжнародного впливу завтрашньої Європи та вибудови чіткого розуміння своїх пріоритетів у співробітництві з ЄС, у тому числі щодо євроінтеграційних прагнень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ ТА ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Непевна економічна ситуація в середини ЄС та безпекові загрози ззовні змушують переосмислити роль ЄС та подальшої інтеграції з економічної та соціальної точок зору, акцентуючи увагу на ролі ідентичності, загальноєвропейських норм і цінностей, їх місці у світовому порядку. Постає питання спроможності Європейського Союзу ефективно забезпечувати спільну зовнішню і безпекову політику, зокрема, по відношенню до регіонів, проголошених пріоритетними у співробітництві з ЄС. У зарубіжній літературі відбувається переосмислення процесів європейської інтеграції, яке простежується у роботах Х. Уоллес [20], Н. Копсі [9], Б. Ліпперт [13], К.Сміт [19], М.Сміта і К. Хілла [10] та інших. У дослідженнях Ная [17], Люкса [14], Йоргенсена [11] акцентується увага на вимірах міжнародного впливу ЄС. Аналізу глобальних інтересів ЄС присвячені роботи Ш.Брезертона і Д.Воглера [8], І. Маннерса [15] та інших. Аспектами зовнішньої політики ЄС у серед іншого опікуються вітчизняні науковці Ю.Ковбасюк [2], Т. Сидорук [3], О. Шнирков [5].

Оцінка ролі Європейського Союзу у світових політичних процесах і його здатність адекватно реагувати на кризові ситуації тісно пов'язана з баченням майбутнього євроінтеграційного процесу. Україна, яка активно впроваджує Європейську політику сусідства шляхом виконання зобов'язань у рамках Угоди про асоціацію Україна-ЄС [4] потребує чіткого розуміння, наскільки консолідована позиція 28 країн-членів ЄС представлена на загальноєвропейському рівні. Знаходячись на перетині геополітичних інтересів, в момент призупинення політики розширення, а значить — не маючи перспективи скорого вступу до ЄС, аналіз сильних та слабких сторін ЄС як міжнародного гравця потребує детального розгляду.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в аналізі ступеня та напрямів міжнародного впливу ЄС у контексті зміни полюсів економічного розвитку, роботи в міжнародних організаціях, військової сили; розгляді ролі Європейського Союзу на світовій арені у контексті глобалізації та кризових ситуацій на його кордонах; висвітленні глобальних інтересів ЄС на прикладі реалізації Європейської політики сусідства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розглядаючи успіхи ЄС у зовнішній політиці, варто зосередитися на періоді активної реалізації політики розширення, яка починалася як зовнішня політика, а потім перетворилася на внутрішню. Було перенесено ефективну модель врядування 10 новим членам ЄС, 8 з яких були посткомуністичними країнами. Європейська політика розширення слугує вдалим інструментом залучення зазначених країн до системи цінностей миру, демократії, верховенства права і вільної ринкової економіки. Зараз вже очевидно, що розширення ЄС було єдиним можливим політичним рішенням за обставин того періоду. З часу фінансової кризи та кризи єврозони лише Хорватія у 2013 році вступила до ЄС. З Македонією, Сербією, Албанією, Чорногорією, а тепер вже і Косово переговорний процес значно уповільнився. Перемовини з Туреччиною призупинилися, як тільки стало зрозумілим, що Німеччина та Франція планують ветувати вступ Туреччини, хоча у листопаді 2013 року після трирічного тупика було поновлено переговорний процес. Формально ключовим питанням анонсується здатність Туреччини відповідати європейським цінностям. Оскільки ЄС є світським утворенням, мова не має йти про статус мусульманської держави і культурні відмінності. У дійсності викликом для ЄС є перспектива широкомасштабної міграції. Як європейська інтеграція, так і глобалізація призвели до масової міграції як між країнами-членами, так і ззовні. Міграційна криза, яка існує в Європі сьогодні, значно впливає на питання добробуту, працевлаштування, соціальних благ і є серйозним політичним викликом. Для впровадження такого типу політики, як розширення, потрібно усвідомлювати світові зміни різноманітного характеру. Сьогодні Європа наголошує на можливості співпраці з демократичними урядами, але існує потреба в широкому перегляді зовнішньої політики, не розглядаючи країни лише як партнерів у співпраці, яким вона допомагає на шляху демократичних перетворень.

Сьогодні не визначено, які відносини розвинуться з країнами світу та з "сусідами". Європейська політика сусідства (ЄПС), яка охоплює країни від Марокко до України, розроблена як заміна розширенню, не виявилася ефективною: фактично, вона полягає у пропонування адміністративних рішень в питаннях, про які ЄС не має візії [13].

На нашу думку, неспроможність ЄПС не є провиною або відповідальністю європейських інституцій, а скоріше обмеженістю інструментів для її впровадження. ЄС здатний сприяти у реалізації довготермінових реформ в європейських країнах за умови відсутності геополітичного ворога. Однак, як показали події в Україні та Грузії,

ЄС не в змозі реагувати на неочікувані кризові ситуації, оскільки не може приймати екстрені рішення через брак консолідованої позиції країн-членів і відсутність адекватних збройних сил. Зокрема, ЄПС зазнала краху у 2014 році, коли у відповідь на анексію Криму ЄС певний час не вживав відповідних санкційних заходів, переймаючись питанням газопостачання. З південними сусідами ЄС не вдалося забезпечити елементарної гарантії безпеки внаслідок Арабської весни 2011 року, а також залишитися відсторонь під час погіршення ситуації у всьому регіоні: Іраку, Сирії, Лівії, Палестині. Дослідження зовнішньої і безпекової політики ЄС повчальні з точки зору висвітлення серйозних обмежень європейської інтеграції. Це якраз та сфера політики, де ЄС і окремі країни-члени виборюють баланс між національним суверенітетом і інтеграцією [6, с. 75—77].

Постає питання про важелі впливу ЄС у світі. На думку Люкса [14, с. 55] вплив вимірюється за трьома рівнями: перший рівень — сила переконання, чи за допомогою погроз, чи приведенням аргументів. Другий рівень пов'язаний з фіксуванням порядку денного цілей, іншими словами — рамок, що може бути обговорено, а що — ні. Третій рівень, найбільш вагомий, — здатність впливати на поведінку інших у такий спосіб, коли об'єкти впливу вважають, що діють за власної волі у відповідності до вимог суб'єкту впливу. Цей рівень впливу може розглядатися по відношенню до міжнародної політики ЄС та проектуванню відносин ЄС з Україною.

На початкових стадіях євроінтеграції вплив ЄС розглядався у перше чергу крізь призму місця ЄС в світовій економіці. Європейська економіка була найпотужнішою у світі з 1950-х років до 2008 року. Глобалізаційні виклики, розвиток нових економік, демографічна ситуація поступово зменшують вплив європейської економіки на процеси у світі, враховуючи економічну позицію Китаю, Індії, Індонезії тощо. Тим не менш, можна констатувати, що разом з США європейці становитимуть найбагатше суспільство у світі до 2030 року. Поступова втрачаючи економічну гегемонію, ЄС у перспективі може стати просто одним з учасників багатополярної світової економіки. Чинниками економічного впливу будуть європейські банки, які утримуватимуть високі позиції на фінансових ринках, та найбільший у світі обсяг прямих іноземних інвестицій.

Така економічна спадщина пояснює теоретично диспропорційний вплив країн-членів ЄС в міжнародних організаціях. Разом з США Європа відіграла провідну роль у створення міжнародних організацій таких, як ООН, МВФ, ГАТТ, СОТ, Світовий банк. Звичайно не ЄС, а його країни-члени були у витоків цих організацій, і за виключенням СОТ, де ЄС представляє інтереси всіх 28 членів, ділить представництва з країнами-членами. Іноді ЄС працює пліч-о-пліч з країнами-членами, наприклад, в Генеральній Асамблеї ООН, де з 2011 року ЄС має статус спостерігача і може представляти спільну позицію 28 країн. Іноді кілька країн представляють ЄС, як в перемовинах з Іраном щодо ядерної програми. Єдине, що можна сказати — ЄС присутній усюди, хоча не завжди це свідчить про ефективність такої присутності. Представництво на рівні ЄС, помножене на вагу 28 країн, дає можливість значного впливу у міжнародних організаціях, які працюють за принципом зібрання суверенних держав. В ООН ЄС завдяки наявності постійних місць Франції та Великої Британії має відразу два голоси з правом вето в Раді безпеки. У Міжнародному валютному фонді (МВФ) ЄС володіє 32 % голосів проти 17,7% США і 11,5% поділених голосів між Китаєм, Індією, Бразилією, Росією та Північною Африкою [11, с.83]. До переваг інституційної надприсутності ЄС треба додати, що посадові особи з країн-членів і з інституцій ЄС звикли об'єднуватися і виступати єдиним фронтом, шляхом компромісу досягаючи своєї мети, а також ефективно орієнтуватися на різних рівнях врядування. Ця звичка після 60 років європеїзації притаманна всім посадовцям, які працюють в або з інституціями ЄС, майже інстинктивно. Отже, з точки зору людського ресурсу ЄС має вагому перевагу.

Оцінити результативність роботи європейців в міжнародних організаціях дещо важче. Офіційною мовою щодо роботи в ООН "вплив надзвичайно важко виміряти, оскільки політичні цілі ООН розпливчато артикульовані" [11, с. 86]. Якщо цілі нечіткі, проаналізувати ступень досягнення мети складно. Більш того, навіть коли цілі зрозумілі, характерною рисою роботи міжнародних організацій є взаємодія: я проголосую за твою пропозицію, а ти підтримаєш мою. Складовою проблеми вимірювання результативності роботи ЄС у міжнародних організаціях є те, що довгий час метою ЄС був факт самої присутності, і не діяльності. Тобто, метою була залученість до переговорного процесу як беззастережна та недвозначна ознака визнання рівності ролі ЄС із суверенними державами. Сьогодні увагу від аналізу присутності ЄС у міжнародному процесі переміщено у напряму спроможності Європейської служби зовнішньої діяльності (ЄСЗД) представляти уніфіковану позицію 28 країн [6, с. 186]. Певним ризиком диспропорційної більшості європейських країн у міжнародних організаціях є можлива втрата до них довіри інших держав світу. Завданнями Європи за теперішніх умов є передача частини голосів, наприклад, в МВФ, іншим країнам, що продемонструє її бажання дотримуватися принципу багатосторонності; переорієнтація ЄС від мети бути представленим на міжнародних форумах у напрямі встановлення єдиних для всіх країн-членів цілей такого представлення. Хорошої ідеєю у цьому напрям є бажання ЄС реформувати систему міжнародних інституцій, оскільки вони вже не відповідають політичним потребам сьогодення. Реформування систему права голосу в МВФ або перегляд постійних місць у Раді безпеки ООН зв'язали б ідеї з конкретним діями.

Ще одним питанням міжнародного впливу ЄС є проблема військової сили. ЄС — немілітаризоване утворення, яке не має збройних сил у вигляді армії, флоту або повітряних сил, незалежних від наявних у країн-членів. Однак він має так звані бойові групи, які налічують 19 бригад з 28 500 солдатами із 1,6 млн солдатів від загальної кількості солдатів в країнах ЄС. Тільки дві з цих бригад знаходяться у стані бойової готовності, тому на практиці держави-члени або самі беруть участь у військових діях, як Франція в Малі у 2013 році, або не беруть участі взагалі, як при анексії Криму. Завданнями цих угрупувань проголошено гуманітарну та миротворчу допомогу. Взагалі, ідея єдиної європейської армії грунтовно ніколи не обговорювалася, хоча було розроб-

лено Спільну зовнішню і безпекову політику. Консенсус щодо майбутнього європейського оборонного сектору вбачається ще менш вірогідним, аніж консенсус з приводу цивільної зовнішньої політики. По-перше, частина країн-членів ЄС є нейтральними: Австрія, Фінляндія, Ірландія і Швеція. По-друге, певна група країн, включаючи Франція, Німеччину, Польщу, Італію і Бельгію, наполягають на тіснішій військовій співпраці, в той час, як інші країни такі, як Велика Британія, тяжіють до НАТО як ключового гаранта європейської безпеки [7, с. 45—47].

Варто погодитися з думкою С. Біскопа [7, с. 122], що "жорстка сила" ЄС має складатися з чотирьох основних компонентів:

1) постійний стратегічний резерв військ на додаток до залучених в постійних операціях, який є силою миттєвого реагування на загрози і здатний проводити військові операції в країнах ЄПС (щонайменш 120 тисяч солдатів);

2) військо-морський флот належної потужності, здатний одночасно забезпечувати морське патрулювання і резерв для постійної співпраці з партнерами;

3) регіональна стратегічна автономія, яка дозволяє повітряні перевезення і заправки без допомоги американських потужностей;

4) персонал зі стратегічного планування, здатний ефективно використовувати військові і цивільні інструменти у співпраці з ЄСЗД).

У цьому контексті виклики не у збільшенні оборонних видатків, хоча це є суттєвим фактором, а в спроможності промислового оборонного сектору ЄС. Нагадаємо, що до підприємств оборонного сектору не застосовуються правила єдиного ринку, і це створює умови для протекціонізму в країнах-членах по відношенню до національних виробників. До того ж постає питання високовартісних наукових досліджень, де об'єднання зусиль прискорило б розвиток високотехнологічних індустрій і паралельно впливало б на розвиток мирної промисловості. Для підтримки зазначених процесів у 2004 році було створено Європейське оборонне агентство. Завданнями інституції є забезпечення кризового менеджменту, сприяння співробітництву у питаннях озброєння, посилення технологічної бази оборонного комплексу, створення європейського конкурентоспроможного ринку військового обладнання. Це є кроком у правильному напряму, оскільки співробітництво за цим вектором набагато слабше, аніж взаємодія окремих країн-членів у рамках міжнародних організацій.

Аналізуючи вищезазначені аспекти впливу ЄС на світовій арені, вражаючим є те, що за всіма напрямами — економічним, інституціональним та оборонним — особливо за двома останніми, весь цей вплив радше на папері, аніж у дійсності. ЄС як міжнародний гравець коштує менше, аніж окремі його члени: Франція, Німеччина, Велика Британія. З економічними питаннями ЄС порається краще, аніж політичними. Прикладом цьому слугує зупинка розширення та провал ЄПС, яка не призвела, як очікувалося, до мирних демократичних трансформацій у країнах-сусідах. Безпекова та загальнодержавна ситуація навіть погіршилася. Арабська весна призвела до відміни демократичних виборів у Єгипті. Сирія поглинула у громадянській війні. Алжиру не вдалося завершити процес лібералізації. На Сході України тривають військові дії, Крим анексований Російською Федерацією, віддзеркалюючи шлях, яким Абхазія і Південна Осетія опинилися під російським "захистом" після війни 2008 року. Вірменія у 2013 році підтримала російські плани щодо Євразійського Союзу. Молдова на межі урядового колапсу. Ці події відбуваються на самому кордоні ЄС, що вже казати про палестино-ізраїльський конфлікт, який нехтує нормативною чи то жорсткою силою і впливом ЄС.

Розглядаючи інтереси ЄС на світовій арені, можна констатувати, що вони є незмінними: просування ідей миру, демократії і загальнолюдських цінностей шляхом активного багатостороннього співробітництва. Таким чином, міжнародні зв'язки є невід'ємною частиною цього проекту [1, с. 28]. З розвитком європейської інтеграції просування ідея миру вийшла за межі Європи, намагаючись методами нормативної сили експортувати європейські цінності і стандарти. За інформацією ЄСЗД, на початку 21 століття інтереси Європи у світі розширено до розбудови миру, багатосторонньої співпраці, добросусідства, захисту прав людини, запобігання міжнародних криз, безпеки, протидії кліматичним змінам і розширенню ЄС [1, с. 28].

Науковці роль ЄС на міжнародній арені часто асоціюють з новою, принципово відмінною силою у світовій політиці. Ця нова сила з часом трансформувалася в ідею Європи як "цивільної" у 1970-х, а потім "нормативної сили" [15, с. 58]. Однак структурні проблеми, пов'язані з зовнішньою політикою ЄС, стають дедалі помітнішими. По-перше, країни-члени не можуть дійти згоди, яку частину суверенітету у зовнішній політиці і національній дипломатії вони готові делегувати на загальноєвропейський рівень. Символічно, що перейменування посади "єдиного голосу Європи" з міністра закордонних справ у проекті Конституції ЄС на високого представника в Лісабонському договорі ілюструє небажання віддавати царину зовнішніх політик Брюсселю. По-друге, розвиток цієї політики, започаткований Маастрихтським договором, не отримав логічного завершення у зв'язку з провалом проекту Конституції ЄС, коли французький та нідерландський референдум не схвалили зазначений проект. Стартувавши як спосіб об'єднання Європи, європейський проект набув сьогодні світового виміру, надзвичайно важливого у географічному контексті (зв'язки з колишніми формальними колоніями, стабілізація Балкан, асоціація зі східними партнерами, взаємодія з новими гравцями, стратегічне партнерство та політичному масштабі (від торгівельної політики до зовнішньої, включаючи безпековий та оборонний компоненти). Для посилення результативності ЄС, його візуалізації та довіроспроможності на міжнародній арені Лісабонський договір реформував інституційну архітектуру запровадивши посаду Високого представника з питань закордонних справ і безпекової політики — віце-президента Європейської Комісії і Європейська служба зовнішньої діяльності [1, с. 26]. Майже відразу після цих нововведень з'явився шанс проявити себе під час Арабської весни. Викликом для посади Високого представника є те, що вона поєднує зовнішні і внутрішні компетенції. До того ж, щоб бути авторитетною, ця посади

потребує делегування від країн-членів політичного простору. Характерною рисою для першої особи, яка обіймала цю посади — К. Ештон, — було те, що закордонні партнери ЄС мали більш позитивну думку про її діяльність, аніж країни-члени, які своєю критикою послаблювали її позиції. Тим не менш у 2014 році стало ясно, що діяльність Високого представника є ефективною, про що свідчать спроби стабілізації ЄПС, провідна роль у перемовинах з Іраном щодо ядерної енергії та робота з розв'язання ситуації з Сомалі.

ЄСЗД допомагає Високому представнику у роботі. По суті, вона є своєрідним міністерством закордонних справ ЄС, яке надає підтримку Високому представнику у здійсненні його компетенцій: по-перше, реалізації спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС, у тому числі його спільної безпекової та оборонної політики; по-друге, виконання обов'язків Голови Ради із зовнішніх справ; по-третє, виконання обов'язків Віце-президента Єврокомісії із зовнішніх справ. Спочатку робота ЄСЗД була ускладнена питаннями фінансування та кадрових призначень, а також встановленням взаємодії з іншими інституціями ЄС. Сьогодні покладено великі надії на ЄСЗД як координатора національних зовнішніх політик і діяльності різноманітних загальноєвропейських інституцій, тим чи іншим чином пов'язаних з зовнішніми відносинами.

У цьому контексті доходимо висновку, що глобальні інтереси ЄС можна поділити на 4 основні напрями. По-перше, фундаментальний інтерес Європи у просуванні своїх цінностей, особливо миру. Важко не погодитися з правильністю цього напряму. По-друге, пошук ринків для своїх товарів і послуг у найширшому розумінні. Така тенденція є нормальною для торгівельного гегемона, який поступово втрачає свої позиції і у найближчому майбутньому змушений переглянути своє місце у світовому економічному процесі. По-третє, Європа зацікавлена у розбудові багатостороннього світу, де рішення приймаються колективно, а не під примусом. Іншими словами, Європі хотілося б, щоб світові трансформації у бік багатополярності були розроблені за її зразком, зберігаючи наскільки можливо принципи європейського світу. По-четверте, і це найбільший виклик і сподівання засновників ЄС, — створення Європою світу, який має європейський вигляд: налаштованого на співробітництво, неагресивного, ліберального, демократичного, плюралістичного, світського, що живе за принципом верховенства права. Якщо це не вдасться, а це не вдалося, мінімальним завданням є існування у світі толерантному і дружно налаштованому по відношенню до європейського способу життя.

Поглиблене вивчення зазначених глобальних інтересів країн-членів могла б дати поштовх для визначення конкретних цілей ЄС на міжнародній арені.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Підсумовуючи викладене, зазначимо наступне. Україна у світових інтересах Європи посідає чільне місце. По-перше, політична поведінка сьогоднішньої України демонструє найвищий рівень впливу ЄС: ми погоджуємося з беззаперечністю європейських цінностей, норм та запропонованих змін, не сумніваючись у правильності обраних рішень. Європейська політика сусідства, яка вже визнана провальною і потребує перегляду і вдосконалення, все ще сприймається як можливість вступу до Європейського Союзу. Нагадаємо, що сьогодні критичним є питаннями самої можливості географічного розширення ЄС на тлі агресивної зовнішньої політики Російської Федерації, з якою ми маємо рахуватися. Запропонований інструмент ЄПС для модернізації країни — Угода про асоціацію — є дієвим за умови визначення взятих зобов'язань як чинників внутрішніх перетворень на користь українського суспільства, а не критерієм вступу до ЄС. По-друге, боротьба за сфери економічного впливу ЄС, змушеного конкурувати з такими якщо не агресивно, то стрімко набираючими оберти країнами, як Китай, Індія, Індонезія, Бразилія тощо, чітко показує потенціал українського ринку для європейських виробників.

Відсутність загальноприйнятої всеосяжної стратегії зовнішньої політики ЄС, яка б чітко формулювала спільні цілі, методи, завдання, стає не перешкоді, у тому числі, впровадження дієвим кроків проти російської політики на допомогу Україні. Така стратегія могла б визначити та оцінити ієрархію європейських цінностей та інтересів. Трагічні події в Україні 2014—2015 років мають підштовхнути ЄС до цього рішення. Вперше з часів Другої Світової війни одна умовно європейська країна — Російська Федерація — анексує територію європейської країни Україна на основі нелегітимного референдуму та військового вторгнення. Зрозуміло, що нехтуються фундаментальні для ЄС речі: європейські цінності такі, як захист миру, верховенства, права, дотримання прав людини, і європейські інтереси у зовнішній політиці: надійні і безпечні сусіди. При цьому захист інших європейських інтересів, а саме: торгівельних і фінансових зв'язків з Росією, став на заваді адекватної відповіді на ці ганебні події.

У цьому контексті напрямом подальших досліджень може бути аналіз, які саме цінності та інтереси грають ключову роль у розвитку відносин ЄС з Україною і якою ціною наша держава забезпечує ці інтереси.

Література:

1. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.minjust.gov.ua/file/23491.PDF

2. Модернізація державного управління та європейська інтеграція України: наук. доп. / Авт. кол.: Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю.П. Сурмін та ін.; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю.В. Ковбасюка. — К.: НАДУ, 2013. 120 с.

3. Сидорук Т.В. Політика сусідства Європейського Союзу у Східній Європі: модель інтеграції без членства: монографія / Т. Сидорук. — Львів: ПАІС, 2012. — 444 с.

4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_body.pdf

5. Шнирков О.І. Європейський Союз у глобальному інноваційному просторі: монографія / О.І. Шнирков. — К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. — 143 с.

6. Allen D. Relations with the rest of the world / D. Allen, M. Smith // Journal of Common Market Studies. — 2010. — Annual review, № 48. — P. 183—204.

7. Biscop S. The Routledge Handbook of European Security / S.Biscop, R.Whitman // Routledge. — London, 2013. — 358 p.

8. Bretherton C. The European Union as a Global Actor / C. Bretherton, J. Vogler // Routledge. — London, 2005. — 269 p.

9. Copsey N. Rethinking the European Union / N. Copsey // Palgrave. — London, 2015. — 260 p.

10. Hill C. International relations and the European Union: themes and issues / C.Hill, M.Smith // Oxford University Press. — Oxford, 2011. — 584 p.

11. Jorgensen K.E. Routledge Handbook on the European Union and International Institutions: Performance, policy, power / K.E. Jorgensen, K.V. Laatikainen // Routledge. — Oxford, 2013. — 494 p.

12. Kharas H. The New Global Middle Class: a Crossover from West to East [Електронний ресурс] / H.Kharas, G.Gertz // Brookings Foundation. — Washington, 2010. — Режим доступу: http://www.brookings.edu/?/media/research/files/papers/2010/03_china_middle_class_kharas.pdf

13. Lippert B. European Neighbourhood Policy: many reservations — some progress — uncertain prospects [Електронний ресурс] / B. Lippert // Friedrich Ebert Stiftung International Policy Analysis. — Berlin, 2008. — Режим доступу: http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/05426.pdf

14. Lukes S. Power: A radical view / S.Luces // Palgrave Macmillan. — Basingstoke, 2005. — 192 p.

15. Manners I. The Normative Ethics of the European Union / I. Manners // International Affairs. — 2008. — Vol. 84, № 1. — P.45—60.

16. Menon A. Europe: The state of the Union / A.Menon // Atlantic Books. — London, 2008. — 290 p.

17. Nye J.S. The Future of Power / J.S.Nye // Public Affairs. — New York, 2011. — 320 p.

18. Rees W. International relations of the European Union / W. Rees, M.Smith // Sage. — London, 2008. — 321 p.

19. Smith K. E. European Union Foreign Policy in a Changing World / K.Smith // Polity Press. — London, 2014. — 320 p.

20. Wallace H. Police-making in the European Union / H.Wallace, W.Wallace, M.Pollack // Oxford University Press. — Oxford, 2005. — 597 p.

References:

1. EU (2010), "Consolidated version of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union", available at: http://www.minjust.gov.ua/file/23491.PDF(Accessed 12 Sept 2015).

2. Kovbasiuk, Yu. V. Vaschenko, K. O. and Surmin, Yu. P. (2013), Modernizatsiia derzhavnoho upravlinnia ta ievropejs'ka intehratsiia Ukrainy [Modernization of Public Administration and European Integration of Ukraine], NADU, Kyiv, Ukraine.

3. Sydoruk, T. V. (2012), Polityka susidstva Yevropejs'koho Soiuzu u Skhidnij Yevropi: model' intehratsii bez chlenstva [Neighbourhood Policy of the European Union in Eastern Europe: a model of integration without membership], PAIS, L'viv, Ukraine.

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), Law "The Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand", available at: http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_body.pdf (Accessed 12 Sept 2015).

5. Shnyrkov, O. I. (2008), Yevropejs'kyj Soiuz u hlobal'nomu innovatsijnomu prostori [The European Union in the global innovation space], Vydavnycho-polihrafichnyj tsentr "Kyivs'kyj universytet", Kyiv, Ukraine.

6. Allen, D. and Smith, M. (2010), "Relations with the rest of the world", Journal of Common Market Studies. Annual review, vol. 48, pp. 183—204.

7. Biscop, S. and Whitman, R. (2013), The Routledge Handbook of European Security, Routledge, London, UK.

8. Bretherton, C. and Vogler, J. (2005), The European Union as a Global Actor, Routledge, London, UK.

9. Copsey, N. (2015), Rethinking the European Union, Palgrave, London, UK.

10.Hill, C. and Smith, M. (2011), International relations and the European Union: themes and issues, Oxford University Press, Oxford, UK.

11. Jorgensen, K.E. and Laatikainen, K.V. (2013), Routledge Handbook on the European Union and International Institutions: Performance, policy, power, Routledge, Oxford, UK.

12. Kharas, H. and Gertz, G. (2010), "The New Global Middle Class: a Crossover from West to East", Brookings Foundation, Washington, available at: http://www.brookings.edu/?/media/research/files/papers/2010/03_china_middle_class_kharas.pdf(Accessed 12 Sept 2015).

13. Lippert, B. (2008), "European Neighbourhood Policy: many reservations — some progress — uncertain prospects", Friedrich Ebert Stiftung International Policy Analysis, available at: http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/05426.pdf (Accessed 12 Sept 2015).

14. Lukes, S. (2005), Power: A radical view, Palgrave Macmillan, Basingstoke, UK.

15. Manners, I. (2008), "The Normative Ethics of the European Union", International Affairs, Vol.84, no.1, pp. 45—60.

16. Menon, A. (2008), Europe: The state of the Union, Atlantic Books, London, UK.

17. Nye, J.S. (2011), The Future of Power, Public Affairs, New York, USA.

18. Rees, W. and Smith, M. (2008), International relations of the European Union, Sage, London, UK.

19. Smith, K. E. (2014), European Union Foreign Policy in a Changing World, Polity Press, London, UK.

20. Wallace, H. Wallace, W. and Pollack, M. (2005), Police-making in the European Union, Oxford University Press, Oxford, UK.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2015 р.

УДК [351:502.1]:327.7:061.1 ЄС: (447)

Ю. С. Горбань,
аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою,
Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ

БІЗНЕС-СТРУКТУРИ ТА НЕУРЯДОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ В РЕГУЛЮВАННІ СФЕРОЮ ДОВКІЛЛЯ В ЄС: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Yu. Gorban,
Ph.D. student, department of Globalization, European integration and National security management,
National Academy of Public Administration Office of the President of Ukraine, Kyiv

BUSINESSES AND NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN THE SPHERE OF ENVIRONMENTAL REGULATION IN EU EXPERIENCE TO UKRAINE

У статті розглянуто досвід ЄС щодо залучення бізнес-структур та неурядових організацій до управління сферою довкілля та здійснено порівняльний аналіз стосовно практики в Україні. Визначено головні напрями впливу недержавних акторів на процес прийняття рішень в ЄС. Проаналізовано шляхи лобіювання бізнес-структурами рішень, що безпосередньо або опосередковано впливають на стан довкілля. На прикладі найпотужнішої мережі неурядових екологічних організацій ЄС — Green10 встановлено особливості впливу НУО на екологічну політику в ЄС.

The article describes the EU experience, involving business and civil society in the management area of the environment and the comparative analysis of Ukraine. Detected the basic directions of impact of these non-state actors in the decision making process in the EU. The analysis by lobbying businesses decisions that affect the environment. For example, the most powerful network of environmental NGOs EU — Green10 peculiarities of NGO influence on environmental policy in the EU.

Ключові слова: екологічне врядування, Європейський Союз, неурядові організації, бізнес структури.
Key words: Environmental governance, European Union, NGO, business strictures.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На межі XX та XXI ст. екологічні проблеми набули небувалої гостроти. Їх розв'язання вимагає від держав надзвичайного напруження фінансових, економічних, технологічних та людських ресурсів, що змушує їх шукати партнерів серед впливових акторів глобалізації. Загальновизнаний лідер світового екологічного поступу — Європейський Союз (далі ЄС) — активно залучає до співпраці бізнес-структури та неурядові організації (НУО), що відбувається в руслі європейського врядування, яке, за визначенням Оржель О.Ю., є "здійсненням управління через взаємодію з багатьма гравцями, що з'являється там і тому, що традиційні методи управління не дають бажаних результатів" [3].

Позитивний досвід ЄС в цій сфері має значний практичний інтерес для України, що опинилася сьогодні на межі екологічної катастрофи. Розширення кола партнерів у сфері захисту довкілля сприятиме не лише розв'язанню нагальних екологічних завдань, а і більш швидкій інтеграції України до європейського простору та демократизації її розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Комплексний аналіз поставленої проблеми поки що не став предметом спеціальних наукових досліджень в Україні. Загалом, можна виділити три групи праць, що вивчають окремі аспекти поставленої проблеми.

Перш за все, варто вказати на групу наукових розробок з проблем європейського врядування (Оржель О.Ю., Грицяк І.А. та ін., які дозволяють зрозуміти головні тенденції залучення недержавних партнерів до управління різними сферами в ЄС та їх вплив на процес прийняття рішень.

Значна увага українських вчених (Ткаченко І., Козак Л., Ребкало В., Усаченко Л.) приділена діяльності неурядових організацій в ЄС, однак в них відсутній грунтовний аналіз форм і методів впливу НУО на процес прийняття екологічно значущих рішень в Європейському Союзі, відтак, вони носять скоріше узагальнюючий характер. Представники європейської наукової школи, зокрема Клемент Гаско, Барбара Фінке, Штейн Смісманс розглядають діяльність екологічних НУО в ЄС у

руслі розвитку громадянського суспільства, що дозволяє зрозуміти головні тенденції його участі в регулюванні сфери довкілля. Проте ці напрацювання майже не містять фактів, що характеризують діяльність цих НУО. Тому важливим джерелом аналізу є сайти неурядових екологічних організацій ЄС зокрема, найбільшої мережі Green 10.

Однією з найбільш новаторських робіт з окресленої тематики є стаття Наместніка В.В. [2] "Функціонування громадських екологічних організацій: зарубіжний досвід для України" в якій здійснено порівняльний аналіз європейських та українських НУО.

Група наукових напрацювань, присвячених взаємодії бізнесу з органами державної влади в ЄС, зокрема теоретичним та юридичним аспектам державно-приватного партнерства (ДПП), є більш численною. В цій площині відзначимо напрацювання Грищенко С., Вінницького Б., Лендьела М., Онищука Б., Сегварі П. Однак розвиток ДПП в екологічній сфері розглядається українськими вченими досить побіжно.

Серед існуючих напрацювань окреме місце займає стаття Рассаднікової С.І. "Державно-приватне партнерство у розбудові екологічної інфраструктури: ставлення, особливості, інвестиції", в якій вона обгрунтовує перспективність використання ДПП для відродження та розвитоку курортно-рекреаційних територій України [4]. Підтримуючи загалом думку Рассаднікової С.І., ми наголошуємо, що не менш важливими сферами використання ДПП в Україні є водопостачання, водовідведення, теплопостачання та утилізація відходів, що безпосередньо стосуються впливу на довкілля.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є вивчення європейського досвіду залучення громадських організацій і бізнес-структур до управління сферою довкілля в ЄС та можливість його використання в Україні, вивчення їхньої ролі та місця.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Досвід країн-членів ЄС свідчить про позитивні наслідки взаємодії представників бізнесу з органами державної влади. Наприклад, концесії на будівництво та експлуатацію об'єктів водопостачання та очистки стічних вод функціонують у Франції принаймні впродовж півстоліття, що стало поштовхом до розвитку великих і диверсифікованих приватних компаній — операторів об'єктів водопостачання та водовідведення.

Віднедавна в країнах-членах ЄС проекти ДПП почали поширюватися й на ті сфери, в яких значно зросло фінансове навантаження — утилізацію відходів. Як зазначає група фахівців (Вінницький Б., Лендьел М., Онищук Б., Сегварі П.), через економічні причини, а також розвиток нових технологій енергозбереження місцеві органи влади все частіше почали залучати до співпраці представників бізнесу, які мають більше фінансових та технологічних можливостей для розв'язання проблеми утилізації відходів.

Також наголосимо, що розвиток ДПП у країнах Європейського Союзу стимулюється виконанням вимог директив ЄС щодо розвитоку екологічно безпечної інфраструктури. У цьому контексті залучення бізнесу до будівництва нових або реконструкція існуючих об'єктів водопостачання та очистки стічних вод поширено в Австрії, Нідерландах, Польщі, Шотландії, Франції, Ірландії, Румунії, Великобританії, Іспанії, Німеччині, Словаччині та Італії.

Щодо України, то розвиток ДПП перебуває наразі лише на стадії обговорення пілотних проектів (переважно щодо будівництва автомагістралей), натомість привернення бізнес-партнерів для розв'язання екологічних проблем знаходиться лише на стадії теоретичних розробок.

На відміну від механізмів державно-приватного партнерства, в наукових працях українських фахівців не висвітлено інші, не менш важливі аспекти участі бізнес-кіл в регулюванні сфери довкілля в ЄС. Зокрема мова йде про лобіювання їх інтересів при прийнятті рішень на державному рівні, ця прогалина має бути заповнена. В ЄС до процесу прийняття рішень на всіх рівнях залучається широке коло експертів, лобістів, представників громадянського суспільства та бізнес-громад. Основним замовником експертних послуг в ЄС є Європейська Комісія, а кількість експертних груп, які працюють як на постійній і тимчасовій основі, складає близько 50 тис. [12].

Крім того, в Брюсселі працює близько 15 тис. професійних лобістів-консультантів і правників консалтингових та юридичних фірм, профспілок і піар-компаній, спілок і федерацій промисловців і підприємців, торгівельних асоціацій представників корпорацій, неприбуткових неурядових організацій, які тим чи іншим чином впливають на посадових осіб Європейської Комісії та депутатів Європейського Парламенту [3].

На даний час в ЄС відбувається процес інституціоналізації участі великого бізнесу в європейській політиці, в тому числі, і захисту довкілля у різноманітних формах: створення політичних форумів, бізнес коаліцій та альянсів, участь у дебатах, зокрема які стосуються прийняття екологічно значущих рішень.

Крістофер Сноуден зазначає, що такі утворення, зокрема, група AmCham, Форум з довкілля DGXI (Environmental forum of DGXI), Європейський круглий стіл (European round table (ERT)) можуть надавати своєчасну та детальну інформацію для розгляду і розв'язання питань, в тому числі, в екологічній сфері, на рівні ЄС та окремих країнах-членах [11]. Питання, які не можуть бути розв'язані на рівні колективних асоціацій, виносяться на рівень політичних альянсів, що створюються довкола цих проблем. Вищезазначене обумовлює появу в європейських наукових колах ідеї легалізації включення цих партнерів до системи європейського врядування.

Ще на початку 1990-х рр. в ЄС почали створюватися нові інформаційні бізнес-коаліції та альянси. Наприклад, в середині 1990-х рр. за участю Комісії були започатковані Транс-Атлантичний бізнес діалог (TABD) та групи експертів з представників Європейської федерації представників автовиробників (ACIA) та Асоціація європейської нафтової промисловості (EUROPIA). В результаті діалогу, що тривав у 1993—1994 рр., був вироблений пакет екологічно орієнтованих заходів, стосовно ефективної упаковки двигунів, технологій, якості пального та нетехнічних засобів, що обмежують викиди пального.

Однією з тенденцій останніх років є поява в ЄС коаліцій нових суспільних інтересів для лобіювання прийняття екологічно значущих рішень, що, перш за все, передбачає участь у дебатах. Найбільш примітною з таких коаліцій є Європейська компанія за чисте повітря (ECCA), яка складається з 6 лобістів: Європейське бюро спілок споживачів (BEUC), Конфедерація організацій сімейного європейського співтовариства (COFACE), Єврообслуговування населення (ECAS), Європейське екологічне бюро (EEB), Європейський альянс суспільної охорони здоров'я (EPHA) та Європейська федерація з транспорту та охорони природи (T&E)[19]. На відміну від НУО або бізнес-асоціацій, вона не має секретаріату та фіксованих фінансових внесків. Її члени об'єднались на короткий термін заради спільного розв'язання низки екологічних питань.

Цілком зрозуміло, що інституалізація участі бізнес-кіл має низку переваг: по-перше, вона передбачає паралельний розвиток відмінних шляхів впровадження екологічної політики, що сприяє її комплексності, а по-друге, прагнення партнерів, зокрема приватних, до високих стандартів в сфері розвитку та захисту довкілля, що свідчить про їх надійність. Довіра Європейської Комісії до цих партнерів полягає в наданні їм рівноправного статусу. В результаті вони починають конкурувати за те, щоб його отримати і прагнуть відповідати всім вимогам та критеріям, що висуваються до "зеленого" і екологічно орієнтованого бізнесу.

Аналіз свідчить, що засади взаємодії громадянського суспільства ЄС з керівними інституціями союзу та державами-членами почали формуватися вже в середині минулого століття. Так, ще у 1951 р. Рада Європи визнала важливість громадських організацій, а право громадян на зібрання та об'єднання гарантовано низкою конвенцій. Важливими кроками у визнанні ролі громадянського суспільства доцільно вважати появу в середині 1990-х рр. у європейському дискурсі концепції громадянського діалогу, яка позначила необхідність посилення взаємодії між європейськими інституціями та неурядовими організаціями та стала однією зі складових соціального діалогу, розпочатого в ЄС з 1960-х рр. Зростаючий скептицизм населення країн-членів щодо ефективності діяльності політиків та політичних партій, в тому числі у сфері захисту довкілля, спонукав Президента Європейської Комісії Романа Проді прийти до розуміння необхідності більш тісної співпраці з найбільш впливовими представниками громадянського суспільства — НУО. Легалізацією цієї політики можна вважати затвердження Радою Європи в 1998 р. "Рекомендацій щодо розвитку та посилення громадських організацій у Європі" [14], а в у 2002 р. — "Основоположних принципів статусу громадських організацій у Європі" [13].

Європейський досвід вказує на широкий арсенал інструментів участі НУО в регулюванні захисту довкілля в ЄС. Серед найбільш дієвих наступні: робота з місцевими громадами, що спрямована на забезпечення змін у поведінці і посиленні політичного тиску; участь у різноманітних партнерствах з представниками бізнес-кіл і державних органів та створення з ними взаємовигідних альянсів і коаліцій; лобіювання відповідних інтересів в урядах за допомогою активної участі в політичних і дослідницьких дискусіях. Не менш важливою є і просвітницька робота: організація акцій та проведення широкого кола громадських, інформаційних та рекламних компаній, ініціювання експертиз та обговорень, розробка та публікація стимулюючих доказів у вигляді різноманітних дослідницьких проектів, спрямованих на підвищення розуміння населенням сутності екологічних проблем. Таким чином, вплив НУО на управління захистом довкілля в ЄС, на відміну від представників бізнес-кіл, не обмежується лише лобіюванням.

Окреслений вище перелік інструментів взаємодії з органами державної та наддержавної влади найбільш яскраво ілюструє діяльність однієї з найпотужніших і найвпливовіших мереж неурядових організацій — Green 10, яка активно співпрацює з правотворчими інститутами ЄС та концентрує увагу на заохоченні повної реалізації екологічних законів і політики ЄС у державах-членах, лобіюванні нових екологічних пропозицій, співпраці з установами ЄС для забезпечення найбільш високої ефективності екологічної політики, сприянні утриманню ЄС лідируючих позицій в сфері захисту довкілля на світовій політичній арені.

Діяльність мережі Green 10 характеризується низкою позитивних здобутків: успішним лобіюванням Європейських конвенцій, впровадженням політики сталого розвитку та інтеграції аспектів захисту довкілля в усі сфери політики ЄС, підтримкою зростання ролі Європейського Парламенту в деяких напрямках цієї роботи, підготовкою спільного маніфесту, в якому містилося 10 вимог, що мали бути враховані на виборах у європейський парламент у 2014 р. тощо [10].

Важливим напрямком діяльності мережі є також моніторинг діяльності Європейської комісії в сфері захисту довкілля. Наприклад, у своєму звіті за 2009 р., в якому були розглянуті успіхи та невдачі політики у 12 напрямах, Green 10 оцінила діяльність цієї структури у 4,4 бали за десятибальною шкалою. На думку представників Green 10, Європейська Комісія занадто часто йшла на поступки зацікавленим колам, видаючи закони, які шкодили сільському господарству, морській флорі і фауні.

Водночас мережею був запропонований контрольний список питань для роботи комісії в наступні роки, що отримав назву "Новий імпульс для Європи". Серед першочергових дій члени Green 10 запропонували наступне: перетворити сталий розвиток на наріжний камінь порядку денного в ЄС, відновити довіру людей до європейського проекту, перетворити екологічну політику на ключовий інструмент створення робочих місць, підняти конкурентоздатність через інновації, прискорити інвестування в "зелені" рішення [6].

На важливість участі неурядових організацій в регулюванні сферою довкілля в ЄС та визнання їх ролі Європейським Союзом вказує фінансування діяльності багатьох з них з джерел ЄС (у вигляді грантів), що є однією з особливостей діяльності екологічних НУО в ЄС. Наприклад, Green 10 — отримує фінансування від Європейської Комісії в таких розмірах: Birdlife Europe: евро 332,163 (35%); CEE Bankwatch Network: евро 836,238 (45%);Climate Action Network Europe: евро евро 295,022 (33%); European Environmental Bureau: евро 894,000 (41%); European Federation for Transport and

Environment: евро 275,516 (16%); Health and Environment Alliance: евро 362,992 (59%); Friends of the Earth Europe: евро 1,195,259 (46%); Naturefriends: евро 365,735 (41%); WWF European Policy Office: евро 599,954 (13%), (дані за 2013 р.) [15].

Наведений приклад дає можливість оцінити переваги співпраці представників органів державної влади з неурядовими організаціями. Зокрема, важливими чинниками окресленого є оптимізація бюджету державних установ, використання організаційних, інтелектуальних, фінансових та матеріальних ресурсів приватних партнерів, наприклад, у формі консультацій та експертиз високо кваліфікованих фахівців, формуванню іміджу влади як виразника потреб і запитів суспільства, громадський контроль за дотриманням владою поставлених завдань.

Окреслені факти дозволяють зробити висновок, що існування налагоджених ефективно діючих каналів комунікації між органами влади та неурядовими організаціями є важливим чинником адекватності та послідовності державної політики, її підконтрольності суспільству та відповідності стратегічним національним інтересам. Забезпечення функціонального зв'язку між владою та суспільством, надання державній політиці більшої легітимності, забезпечення її прозорості та розширення громадської підтримки є необхідними умовами демократичної політичної культури європейського зразка, які Україна прагне досягти в найближчій перспективі.

На відміну від Європейського Союзу, в Україні елементи врядування поки що недостатньо розвинені і представники громадянського суспільства та бізнесу майже не залучені до регулювання політики в сфері захисту довкілля. Громадянське суспільство в Україні поки що є слабким, його структура не чітка, а інститути недостатньо розвинуті, й хоча кількість неурядових організацій складає близько 45 тис. , вони не мають такого ж значного впливу на державну політику, як в Європейському Союзі, в тому числі — і в екологічній сфері. За даними єдиного реєстру громадських формувань в Україні налічується 551 організація "зеленого" характеру, з них 459 громадських і 92 благодійних [1].

Невелика кількість та незначна роль екологічних НУО пов'язані, в першу чергу, з відсутністю в Україні належних умов для становлення та розвитку НУО, а також їхнього реального впливу на діяльність чи бездіяльність влади. Об'єктивними причинами цього є формальний підхід щодо залучення громадськості до процесу прийняття рішень та надання доступу до інформації, неналежна підтримка з боку органів державної влади на всіх рівнях, недостатнє фінансування, створення "кишенькових" структур, які лобіюють певні економічні та політичні інтереси, низький пріоритет екології в державних інтересах та менталітеті громадян України та недостатньо розвинена нормативна база.

Потрібно наголосити, що однією з тенденцій розвитку неурядових організацій в Україні, як і в ЄС, є спроба збільшити свій вплив на формування національної екологічної політики шляхом створення коаліцій (у 1999 р. Створена коаліція "Громадськість за нову екологічну політику", у 2006 р. — коаліція у рамках процесу "Чорнобиль +20", у 2008 р. — енергетична коаліція в руслі обговорення "Енергетичної стратегії України до 2030 р.", у 2014 р. — коаліція "За енергетичні реформи", що об'єднала експертів провідних аналітичних центрів та громадських організацій у галузі енергетики та охорони довкілля).

На наш погляд, розширення переходу від одноосібної діяльності до формування мереж і коаліцій, що мають більш потужні інструменти впливу на органи влади, принесе позитивні результати не лише самим неурядовим організаціям України, а і органам державної влади, які зацікавлені в надійних і потужних партнерах.

ВИСНОВКИ

Досвід ЄС свідчить про ефективність залучення недержавних партнерів до політики захисту довкілля в ЄС: такий підхід надає їй комплексності та підсилює матеріальні і людські ресурси, які залучаються для виконання завдань в екологічній сфері.

Одним з нагальних завдань, що постають у цьому контексті перед Україною, вбачається розробка стратегічних засад партнерства з бізнес-структурами та неурядовими організаціями, створення законодавчого підгрунтя для розвитку цих відносин і заохочення найбільш ефективних з точки зору вітчизняних реалій інструментів співпраці (наприклад, розширення взаємодії з "мозковими центрами" та експертними групами, використання їх у якості посередників та радників у відношеннях з органами державної влади та "комунікаторів" з пересічними громадянами, заохочення до законодавчої та просвітницької діяльності).

Доречним вбачається не лише розвиток співпраці на безоплатній або аутсорсинговій основі, а і розгляд питання щодо фінансування діяльності найвпливовіших екологічних неурядових організацій на грантовій основі з державного або місцевого бюджету. Можливості, що надає органам місцевого самоврядування реформа з децентралізації влади в Україні, відкриває широкий простір у пошуку партнерів для розв'язання багатьох соціально-економічних, гуманітарних та екологічних питань.

Перспективним предметом подальших наукових розвідок виглядає поглиблення вивчення європейського досвіду у сфері охорони довкілля та адаптація його до українських умов з урахуванням фінансово-економічних можливостей держави та рівня екологічної культури громадян.

Література:

1. Екологічні організації громадянського суспільства [Електронний ресурс]. 2012 р. — Режим доступу: http://www.sbs-envir.org/index.php/ua/eco-ngo-directory.html

2. Наместнік В.В. Функціонування громадських екологічних організацій: зарубіжний досвід для України / В.В Наместнік // Актуальні проблеми державного управління.: зб. наук. пр. — Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ "Магістр", 2013. — №1 (43). — 452 с.

3. Оржель О.Ю. Особливості європейського врядування / О.Ю. Оржель // Стратегічні пріоритети. — 2009. — № 3 (12). — С. 217—223.

4. Рассаднікова С.І. Державно-приватне партнерство у розбудові екологічної інфраструктури: ставлення, особливості, інвестиції. / С.І. Рассаднікова // Економіка: реалії часу. — № 1 (2) 2012. — С. 133—142.

5. Усаченко Л.М. Теоретико-методологічні засади розвитку взаємовідносин органів державної влади з неурядовими організаціями.: автореф. дис . д-ра. наук з держ. управління / Л.М. Усаченко. — Київ: Б.в., 2009. — 32 с.

6. A New Impetus for Europe: urgent Actions and Priorities for the new European Commission [Електронний ресурс]: Green 10. — Режим доступу: http://www.green10.org/publications/

7. Civil society participation in EU governance / B. Finke // Living Rev. Euro. Gov., 2, (2007), 2 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://europeangovernance.livingreviews.org/Articles/lreg-2007-2/download/lreg-2007-2Color.pdf

8. Environmental and Business Lobbying Alliances in Europe Learning from Washington? [Електронний ресурс] / David Coen.- Режим доступу: http://www.hks.harvard.edu/m-rcbg/Events/Papers/RPP_3-10-05_-Coen.pdf

9. European Governance. — 2007. — Vol. 2. —№ 2. — 31 p. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2011/2479/pdf/lreg_2007_2Color.pdf

10. Green 10 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.green10.org/publications/

11. How the government lobbies itself and why // IEA Discussion Paper №.39 Sock Puppets / by Christopher Snowdon /June 2012. — Режим доступу: http://www.iea.org.uk/sites/default/files/publications/files/DP_Sock%20Puppets_redesigned.pdf

12. Secrecy and corporate dominance. A study on the composition and transparency of European Commission expert groups // Alliance for Lobbying Transparency and Ethics Regulation in the EU [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.alter-eu.org

13. Towards a reinforced culture of consultation and dialogue — General principles and minimum standards for consultation of interested parties [Електронний ресурс] / Communication from the Commission /COM/2002/0704 final. Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52002DC0704

14. The Commission and Non-Governmental organizations: Building a stronger partnership [Електронний ресурс] // Commission discussion paper present by President PRODI and Vice-President KINNOCK. — 18 January 2000 (COM (2000) 11). — Режим доступу: http://ec.europa.eu/transparency/civil_society/ngo/docs/communication_en.pdf

15. The European Commission's remaking of civil society [Електронний ресурс]. / Euro Puppets / IEA Discussion Paper №.45 by Christopher Snowdon. — Febrary 2013. — Режим доступу: http://www.iea.-org.uk/sites/default/files/in-the-media/files/Euro%-20Puppets.pdf

References:

1. Complementary Support to the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine for the Sector Budget Support Implementation (2012), "Environmental civil society organizations", available at: http://www.sbs-envir.org/index.php/ua/eco-ngo-directory.html (Accessed 12 Sept 2015).

2. Namestnik, V.V. (2013), "Operation of public environmental organizations: foreign experience for Ukraine", Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnya.: zb. nauk. pr. NADU, vol.1 (43).

3. Orzhel', O. Yu. (2009), "Features of European Governance", Stratehichni priorytety, vol 3 (12), pp. 217—223.

4. Rassadnikova, S.I. (2012), "Public-private partnership in the development of environmental infrastructure: attitude, especially investment", Ekonomika: realiyi chasu, vol 1(2), pp.133—142.

5. Usachenko L.M. (2009), "Theoretical and methodological principles of mutual relations of the government with no governmental organizations", Ph.D. Thesis, Public Administration, Kyiv, Ukraine.

6. Green 10 (2015), "A New Impetus for Europe: urgent Actions and Priorities for the new European Commission", available at: http://www.green10.org/publications/ (Accessed 12 Sept 2015).

7. Finke, B. (2007), "Civil society participation in EU governance", Living Rev. Euro. Gov., vol.2, available at: http://europeangovernance.livingreviews.org/Articles/lreg-2007-2/download/lreg-2007-2Color.pdf (Accessed 12 Sept 2015).

8. Coen, D. (2004), "Environmental and Business Lobbying Alliances in Europe Learning from Washington?", available at: http://www.hks.harvard.edu/m-rcbg/Events/Papers/RPP_3-10-05_Coen.pdf (Accessed 12 Sept 2015).

9. Finke, B. (2007), "Civil society participation in EU governance", Living Rev. Euro. Gov., vol.2, available at: http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2011/2479/pdf/lreg_2007_2Color.pdf (Accessed 12 Sept 2015).

10. Green 10 (2015), available at: http://www.green10.org/publications/ (Accessed 12 Sept 2015).

11. IEA (2012), "How the government lobbies itself and why", IEA Discussion Paper, vol.39, available at: http://www.iea.org.uk/sites/default/files/publications/files/DP_Sock%20Puppets_redesigned.pdf (Accessed 12 Sept 2015).

12. Alliance for Lobbying Transparency and Ethics Regulation in the EU (2015), "Secrecy and corporate dominance. A study on the composition and transparency of European Commission expert groups", available at: http://www.alter-eu.org (Accessed 12 Sept 2015).

13. Communication from the Commission (2002), "Towards a reinforced culture of consultation and dialogue - General principles and minimum standards for consultation of interested parties", COM/2002/0704 final, available at: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52002DC0704 (Accessed 12 Sept 2015).

14. Commission discussion paper (2000), "The Commission and Non-Governmental organizations: Building a stronger partnership", available at: http://ec.europa.eu/transparency/civil_society/ngo/docs/communication_en.pdf (Accessed 12 Sept 2015).

15. IEA (2013), "The European Commission"s remaking of civil society", IEA Discussion Paper, vol.45, available at: http://www.iea.org.uk/sites/default/files/in-the-media/files/Euro%20Puppets.pdf (Accessed 12 Sept 2015).

Стаття надійшла до редакції 22.09.2015 р.

УДК 351.861

О. А. Подскальна,
учений секретар, Інститут державного управління у сфері цивільного захисту

ПРИЄДНАННЯ УКРАЇНИ ДО МЕХАНІЗМУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ — ОДИН ІЗ ПРІОРИТЕТІВ ЇЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИБОРУ

O. Podskal' na,
academic secretary of the Institute of Public Administration in the Sphere of Civil Protection

THE COURSE OF UKRAINE TOWARDS INTEGRATION INTO THE EUROPEAN UNION CIVIL PROTECTION MECHANISM — ONE OF THE PRIORITIES OF ITS EUROPEAN CHOICE

У статті аналізуються питання функціонування Механізму цивільного захисту Європейського Союзу, його позитивні моменти та переваги, наближення системи цивільного захисту в Україні до європейських стандартів.

Ці питання розглядаються з урахуванням підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, підготовки до асоційованого партнерства з Механізмом цивільного захисту.

The article considers the issues of the European Union Civil Protection Mechanism functioning, its positive aspects and benefits as well as development of Civil Protection System in Ukraine towards European standards.

These problems are being discussed in the context of signing of the Ukraine-European Union Association Agreement and Ukrainian preparedness for associative partnership with the Civil Protection Mechanism.

Ключові слова: Європейський Союз, Механізм цивільного захисту, надзвичайна ситуація, інтеграція в Європейський Союз, управління.

Key words: European Union, Civil Protection Mechanism, emergency, European Union integration course, management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Забезпечення надійного захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій є важливим напрямком діяльності кожної держави, реалізації державної політики у відповідних сферах.

Україна продовжує впевнено рухатися в напрямі інтеграції з Європейським Союзом, що підтверджується підписанням у 2014 році політичної та економічної частин Угоди про асоціацію з ЄС.

Стратегічний курс України на інтеграцію до Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію та поглиблення особливого партнерства з НАТО з урахуванням нових викликів та загроз, що постають перед Україною, зумовлюють необхідність вдосконалення і подальшого розвитку національної системи реагування на надзвичайні ситуації природного та техногенного характеру.

Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287, спрямована на реалізацію до 2020 року визначених нею пріоритетів державної політики національної безпеки, а також реформ, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, ратифікованою Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII, і Стратегією сталого розвитку "Україна — 2020", схваленою Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5.

У Стратегії національної безпеки України вперше зазначено, що розвиток Державної служби України з

надзвичайних ситуацій має забезпечити підвищення її спроможності щодо ефективного управління єдиною державною системою цивільного захисту, оснащення сил цивільного захисту сучасними видами техніки, засобами та спорядженням, оптимізацію розміщення її підрозділів, упровадження системи екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером, підготовки та просвіти населення щодо норм і правил поведінки в умовах надзвичайних ситуацій.

Приєднання України до Механізму цивільного захисту Європейського Союзу є одним із пріоритетів її європейського вибору.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Можливості впровадження в Україні позитивного досвіду країн-членів Європейського Союзу у сфері державного управління цивільним захистом, зокрема співпраці в рамках Механізму цивільного захисту на даний час є недостатньо дослідженими.

Питання організації управління у надзвичайних ситуаціях в країнах — членах Європейського Союзу досліджувались в наукових працях та статтях А.П. Бойка, П.Б. Волянського, Л.А. Жукової, М.М. Козяра, А.В. Терент'євої, О.О. Труша [8; 9].

Основним матеріалом при дослідженні питань функціонування Механізму цивільного захисту є відповідні акти національного законодавства з питань євроінтеграції [1; 2], рішення Європейського парламенту та Ради [3; 4], директиви Європейського Союзу у сфері цивільного захисту [5; 6; 7].

Велике значення має участь України у Програмі Європейського Союзу з попередження, готовності та реагування на катастрофи природного та техногенного характеру для країн Східного партнерства (PPRD East) [10].

Наукова новизна матеріалів статті полягає в тому, що аналізується сучасний стан співпраці в рамках Механізму цивільного захисту Європейського Союзу, шляхи приєднання до нього України.

Це підтверджує актуальність та практичну цінність даної статті.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є проведення аналізу функціонування Механізму цивільного захисту Європейського Союзу, оцінки його позитивних моментів та переваг, підготовки України до асоційованого партнерства з Механізмом цивільного захисту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Механізм цивільного захисту Європейського Союзу — найбільша в світі система надання міжнародної координованої оперативної допомоги при надзвичайних ситуаціях. Система включає різноманітні ресурси і форми допомоги від 28 країн-членів та 4 країн-кандидатів в ЄС (всього 32 країни).

Обговорення в Європейському Союзі необхідності створення такої Системи розпочалося у 2000 році, після серії масштабних лісових пожеж та повеней у Європі в 1998—1999 роках.

Рішення про заснування Механізму цивільного захисту Рада Європейського Союзу прийняла 23 жовтня 2001 року в м. Люксембурзі 23 жовтня 2001 року. З урахуванням набутого досвіду 17 грудня 2013 року Європейський парламент та Рада прийняли в м. Брюсселі Рішення № 1313/2013/EU "Про Механізм цивільного захисту Союзу".

До Механізму цивільного захисту Європейського Союзу, що є ключовим інструментом системи цивільного захисту Європейського Союзу, входять 32 держави (28 держав — членів ЄС: Австрія, Естонія, Італія, Португалія, Бельгія, Франція, Латвія, Румунія, Болгарія, Фінляндія, Литва, Словаччина, Хорватія, Німеччина, Люксембург, Словенія, Кіпр, Греція, Мальта, Іспанія, Чехія, Угорщина, Нідерланди, Швеція, Данія, Ірландія, Польща, Велика Британія, а також Македонія, Ісландія, Ліхтенштейн та Норвегія), які співпрацюють у сфері цивільного захисту з метою покращення захисту населення, його майна, навколишнього середовища, культурної спадщини у разі масштабних природних та техногенних катастроф, що можуть виникнути як в середині, так і за межами ЄС.

Основна роль Механізму цивільного захисту полягає у сприянні співпраці у заходах з надання допомоги щодо захисту цивільного населення у разі великих надзвичайних ситуацій, які можуть вимагати прийняття термінових заходів реагування. Це відноситься і до ситуації, де може бути безпосередня загроза таких великих надзвичайних ситуацій.

Механізм складається із ряду елементів і дій, що включають:

— визначення груп швидкого реагування та іншої інтервенційної підтримки, наявних у державах — членах з метою допоміжної інтервенції у випадках виникнення надзвичайних ситуацій;

— підготовку та впровадження навчальної програми для груп швидкого реагування та іншої інтервенційної підтримки і для експертів із груп з оцінки і / або координування;

— конференції, семінари і експериментальні проекти з головних аспектів інтервенцій;

— встановлення і, за потребою, розподілення груп з оцінки і/або координування;

— встановлення і управління центром моніторингу і інформації;

— встановлення і управління загальною аварійною системою зв'язку та інформації;

— інші допоміжні дії, такі як заходи зі сприяння транспортуванню ресурсів для допоміжних інтервенцій.

Основною складовою, операційним ядром Механізму цивільного захисту є Координаційний центр реагування на надзвичайні ситуації, що діє під егідою Європейської комісії в м. Брюсселі, працює цілодобово без вихідних та надає країнам доступ до платформи цивільного захисту Європейського Співтовариства.

Механізм цивільного захисту спрощує та підтримує мобілізацію та координацію допомоги з цивільного захисту ЄС на випадок значних надзвичайних ситуацій.

Будь-яка країна, що постраждала в наслідок значного лиха, як в ЄС, так і за його межами, може подати через Центр заявку на надання допомоги.

ЄС має низку угод з третіми країнами, регіональними ініціативами і міжнародними організаціями з метою сприяння наданню допомоги у разі стихійних лих.

Допомога може мати форму матеріально-технічної підтримки, міжнародних команд та обладнання, надання гуманітарної допомоги та шляхом залучення експертів для проведення оцінки ситуації.

Країни, що не є членами ЄС, можуть бути частково залучені до Механізму цивільного захисту та отримати статус "партнера". Така форма співпраці не передбачає участі в адмініструванні програми (наприклад, відрядження експертів до Єврокомісії) та фінансових внесків на це. Країни-партнери можуть залучатися до реалізації певних заходів у рамках програм.

Співробітництво між Україною та Європейським Союзом у галузі цивільного захисту вперше отримало свої правові рамки 8 грудня 2008 року, коли в м. Брюсселі було підписано Адміністративну домовленість між МНС України та Генеральним Директоратом "Навколишнє середовище" Європейської Комісії щодо співпраці між Центром моніторингу та інформації Механізму цивільного захисту Співтовариства та Оперативно-черговою службою МНС України .

Ефективність роботи Механізму цивільного захисту ЄС неодноразово підтверджувалася під час ліквідації наслідків масштабних надзвичайних ситуацій та стихійних лих, у тому числі і в Україні. Зокрема, під час ліквідації наслідків розливу нафтопродуктів у Керченській протоці (2007 рік); подолання наслідків катастрофічних повеней у західних регіонах України (2008 рік); подолання наслідків пандемічної ситуації з захворювання на грип в Україні (2009 рік); оцінки небезпечної екологічної ситуації у м. Калуші Івано-Франківської області (2010 рік); надання допомоги громадянам України, які переміщуються з районів проведення антитерористичної операції та тимчасово окупованої території (2014—2015 роки).

Досвід співпраці з Механізмом цивільного захисту свідчить, що повноцінна участь України у ньому потенційно сприятиме зміцненню спроможності України у попередженні та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру на національному і міжнародному рівнях із залученням національних сил країн-членів ЄС за підтримки Координаційного центру реагування на надзвичайні ситуації Механізму ЄС, а також сприятиме координованому наданню гуманітарної допомоги постраждалому населенню.

У контексті поглиблення співпраці з ЄС у галузі цивільного захисту Україна прагне максимально інтегруватися до Механізму цивільного захисту.

Головною метою приєднання до Механізму цивільного захисту є повноцінна участь ДСНС України у Єдиній інформаційній системі екстреної комунікації Механізму цивільного захисту (CECIS), що використовується країнами-членами ЄС для інформування Центру про наявні національні сили країн-членів ЄС (модулі), їх склад і можливості, обладнання. Система також містить інформацію про засоби постачання і товари для надання гуманітарної допомоги. Центр використовує дану систему для інформування партнерів про розвиток можливих НС, обміну інформацією, направлення запитів про допомогу та пропозицій щодо надання допомоги, обліку оперативної документації (доступ до системи мають країни-члени ЄС та учасники Механізму цивільного захисту), а також участь у навчаннях з цивільного захисту у рамках Механізму цивільного захисту та заходах навчальної програми.

Для подальшої реалізації зазначеного ДСНС України розроблено проект Плану спільних заходів Державної служби України з надзвичайних ситуацій і Генерального Директорату з гуманітарних питань та цивільного захисту Європейської Комісії щодо співробітництва у сфері цивільного захисту на 2015—2016 роки, а також проект нової редакції Адміністративної домовленості між ДСНС України та Генеральним Директоратом "Навколишнє середовище" Європейської Комісії щодо співпраці між Координаційним центром реагування на надзвичайні ситуації Механізму цивільного захисту Співтовариства та Оперативно-черговою службою ДСНС України.

У серпні 2014 року ДСНС України направлено офіційне звернення до Європейського Союзу стосовно опрацювання питання можливості приєднання України до Механізму цивільного захисту ЄС.

Реалізації цього завдання сприяє розпочата у 2011 році за ініціативи Європейської Комісії Програма Європейського Союзу з попередження, готовності та реагування на катастрофи природного та техногенного характеру для країн Східного партнерства (PPRD East), головним бенефіціаром якої в Україні виступає Державна служба України з надзвичайних ситуацій (раніше Міністерство надзвичайних ситуацій України).

Програма PPRD East, яка охоплює 6 країн: Азербайджан, Білорусь, Вірменію, Грузію, Молдову та Україну, впроваджена для поглиблення знань міжнародної спільноти про потенційні ризики у кожному із цих регіонів, а також про доступні ресурси для реагування на надзвичайні ситуації в них.

Очікується, що завдяки реалізації Програми у цих країнах буде розроблена загальна методика оцінки ризиків на базі рекомендацій Європейського Союзу, функціонуватиме електронний атлас регіональних ризиків, будуть проводитись міжнародні семінари для обміну досвідом та експертами, навчання викладачів у сфері цивільного захисту, проводитимуться спільні командно-штабні та польові навчання.

Протягом першої фази Програми проведено 84 міжнародні заходи — робочі зустрічі, тренінги, штабні навчання, семінари, конференції та ознайомчі тури у всіх шести країнах-партнерах (в Україні — 11 заходів) та у десяти країнах-членах Європейського Союзу, до яких було залучено 1799 осіб, з яких 979 учасників — представники органів та закладів цивільного захисту країн-партнерів, 870 осіб — представники інших державних інституцій, неурядових організацій, приватних компаній, міжнародних організацій та ЄС.

У рамках проведення першої фази Програми PPRDEast досягнуто:

поліпшення обміну інформацією та даними між країнами-партнерами та ЄС шляхом створення національних консультативних груп та забезпечення плідної співпраці з делегаціями ЄС у країнах-партнерах;

— розширення знань про систему управління ризиками та загрозами в рамках Європейської політики сусідства та партнерства для країн Східного регіону;

— розроблення Електронного регіонального атласу ризиків;

— 52 експерти пройшли базовий курс Механізму цивільного захисту ЄС;

— 35 осіб відвідали Координаційний центр реагування на надзвичайні ситуації Механізму цивільного захисту ЄС з метою поліпшення подальшої взаємодії;

— організації вивчення концепції "підтримки приймаючої країни";

— удосконалення оперативних навичок шляхом проведення низки штабних навчань;

— опрацювання рекомендацій стосовно покращення систем цивільного захисту та управління ризиками шляхом адаптації законодавчих актів до стандартів ЄС та підвищення ефективності міжсекторального співробітництва і координації на національному рівні;

— підвищення обізнаності населення про цивільний захист та управління ризиками стихійного лиха в країнах Східного партнерства шляхом створення об'єднання журналістів та видання наочної продукції для розповсюдження серед населення, зокрема таких, як сімейний довідник щодо дій у надзвичайних ситуаціях, дитячі плакати (постери), соціальні відео сюжети тощо.

Друга фаза Програми (грудень 2014 р. — листопад 2015 р.) вартістю 5,5 млн євро грунтується на досягненнях Фази 1 і її заходи зосереджені на:

— наближенні до законодавства ЄС та найкращого досвіду в управлінні ризиками катастроф, наприклад, Директива ЄС щодо повеней та засадничих документів ЄС у сфері цивільного захисту;

— розбудові спроможності цивільного захисту країн-партнерів стосовно запобігання катастроф, підготовки до них та реагування на них;

— продовженні розробки та практичному використанні Електронного атласу регіональних ризиків;

— підвищенні обізнаності про катастрофи;

— зміцненні зв'язків із Механізмом ЄС у сфері цивільного захисту та державами-учасниками.

Практичне застосування деяких принципів функціонування Механізму цивільного захисту Європейського Союзу здійснено під час проведення Державною службою України з надзвичайних ситуацій та Євроатлантичним координаційним центром реагування на катастрофи в період з 21 по 25 вересня 2015 року на території Львівській області спільних міжнародних польових навчань з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру "УКРАЇНА — 2015", відповідно до Річної національної програми співробітництва Україна — НАТО на 2015 рік, затвердженої Указом Президента України від 23 квітня 2015 року № 238.

Навчання " УКРАЇНА-2015" дозволили країнам — членам і державам-партнерам НАТО на практиці відпрацювати механізми реагування на надзвичайні ситуації різного характеру та сприяли підвищенню злагодження дій рятувальних команд в умовах надзвичайних ситуацій. В ході навчань країни-члени і держави-партнери НАТО практикували процедури і можливості для того, щоб поліпшити здатність країни реагувати на катастрофу. Навчання також сприяли зміцненню державного потенціалу країни для ефективної координації заходів з ліквідації наслідків стихійного лиха.

У навчаннях "УКРАЇНА-2015" взяли участь більш ніж 1100 учасників із 34 країн світу. На церемонії відкриття навчань були присутні Президент України Порошенко П.О. та Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг.

22 вересня 2015 року практичні аспекти взаємодії рятувальних служб, зокрема в рамках Механізму цивільного захисту Європейського Союзу, обговорені під час 17-ї Всеукраїнської конференції рятувальників "Сучасний стан цивільного захисту України: перспективи та шляхи до європейського простору".

23 вересня 2015 року відбувся науково-практичний семінар "Перспективи запровадження в Україні системи управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру", на якому розглянуто також питання реалізації Плану імплементації Директиви 2012/18/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 4 липня 2012 року про контроль значних аварій, пов'язаних із небезпечними речовинами (Севезо III).

Ці заходи відбулися в рамках проведення 22—25 вересня 2015 року в м. Києві XIV Міжнародного виставкового форуму "Технології Захисту/ПожТех — 2015".

Створенню та вдосконаленню міжнародних механізмів із запобігання та реагування на надзвичайні ситуації сприяє також Європейська асоціація навчальних закладів, які працюють у галузі безпеки (EFSCA). Україна входить до неї з 2009 року. За цей час вдалося реалізувати багато масштабних міжнародних навчальних та наукових проектів, які допомогли українським рятувальникам здобути не лише безцінний досвід, а й необхідне сучасне пожежно-рятувальне обладнання.

Розвивається тісна співпраця між європейськими, в тому числі і українськими вузами в напрямах розробки уніфікованих освітніх програм підготовки фахівців для пожежно-рятувальних служб, безпосередньо підготовки фахівців, а також інноваційної діяльності, досліджень та розвитку в галузі цивільного захисту і пожежної безпеки.

Слід зазначити, що в липні 2014 року команда Державного підприємства "Мобільний рятувальний центр" ДСНС України успішно пройшла 36 — годинні Міжнародні атестаційні навчання в рамках атестації для вступу до Міжнародної дорадчої консультативної групи ООН з проведення пошуково-рятувальних операцій в умовах міста (ІНСАРАГ).

Це важливий крок до подальшої плідної співпраці між великою та дружньою родиною ІНСАРАГ і командою українських рятувальників. Команда ДП МРЦ стала частиною міжнародної спільноти рятувальників, які миттєво готові прийти на допомогу тим, хто її потребує.

ВИСНОВКИ

Розбудова сучасної та потужної системи цивільного захисту населення і територій України потребує ще більш тісної співпраці з відповідними європейськими структурам, зокрема в рамках Механізму цивільного захисту Європейського Союзу.

Главою 6 "Навколишнє природне середовище" розділу 5 "Економічне і галузеве співробітництво "Угоди

про асоціацію між Україною та Європейським Союзом передбачено співробітництво у сфері цивільного захисту.

Реалізації одного із пріоритетів євроінтеграції — приєднання України до Механізму цивільного захисту Європейського Союзу сприятиме підписання та реалізація нової редакції Адміністративної домовленості між ДСНС України та Генеральним Директоратом "Навколишнє середовище" Європейської Комісії щодо співпраці між Координаційним центром реагування на надзвичайні ситуації Механізму цивільного захисту Співтовариства та Оперативно-черговою службою ДСНС України, подальша участь у заходах Фази 2 Програми Європейського Союзу з попередження, готовності та реагування на катастрофи природного та техногенного характеру для країн Східного партнерства (PPRD East).

Література:

1. Указ Президента України від 26.05.2015 № 287 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.president.gov.ua/documents

2. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 р. № 847 "Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами — членами, з іншої сторони" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/newsnpd

3. Рішення Ради ЄС від 23 жовтня 2001 року про встановлення механізму Співтовариства щодо посилення співпраці у наданні допоміжних інтервенцій стосовно цивільного захисту (2001/792/ЄС, Євратом) // Офіційний вісник Європейського Співтовариства. — 15. 11. 2001. — UAL 297/7

4. Рішення Європейського парламенту та Ради № 1313/2013/EU від 17 грудня 2013 року про Механізм цивільного захисту Союзу. //Офіційний вісник Європейського Співтовариства. — 20. 12. 2013. — L 347/924

5. Directive 2007/60/EC of the European Parliamentand of the Councilof 23 October 2007 on Theassessment and Management of Flood risks / Директива 2007/60/ЄС Європейського парламенту та Ради від 23 октября 2007 року про оцінку та управління ризиками повеней (Eng/Rus) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://euroeastcp.eu/ru/eu-documents.html

6. Directive on the Control of Major — accidenthazards Involving Dangerous Substances (SevesoIII) (Eng) /Директива щодо контролю за ризиками виникнення надзвичайних ситуацій з викидом небезпечних хімічних речовин (Севезо III) (Rus) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://euroeastcp.eu/ru/eu-documents.html

7. Directive on the Controlof Major — accidenthazards Involving Dangerous Substances (SevesoII) / Директива про попередження важких аварій (Севезо II) (Eng/Rus) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://euroeastcp.eu/ru/eu-documents.html

8. Бойко А.П. Надзвичайні ситуації не мають кордонів // Оборонний вісник. — 2013. — № 8. — С. 4—9.

9. Труш О.О. Досвід побудови та функціонування цивільного захисту країн-членів Європейського Союзу Західної Європи / О.О.Труш. Теорія і практика державного управління: зб. наук. пр. — Х.: Вид — во Хар. РІ НАДУ "Магістр", 2009. — Вип. 4 (27). — С. 441 — 447.

10. Інформаційні матеріали щодо Програми Європейського Союзу з попередження, готовності та реагування на катастрофи природного та техногенного характеру для країн Східного партнерства (PPRD East) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://euroeastcp.eu/ru/eu-documents.html

References:

1. President of Ukraine (2015), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine on May 6, 2015 "On the Strategy of National Security of Ukraine", available at: http://www.president.gov.ua/documents (Accessed 12 Sept 2015).

2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Order "On the implementation of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their countries - members on the other side", available at: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/newsnpd (Accessed 12 Sept 2015).

3. European Communities (2001), "EU Council Decision of 23 October 2001 on the establishment of a Community mechanism to enhance cooperation in the provision of ancillary interventions in respect of civil protection (2001/792 / EC, Euratom)", Official Journal of the European Communities, vol. 297/7.

4. European Communities (2013), "Decision of the European Parliament and of the Council number 1313/2013 / EU of 17 December 2013 on the EU Civil Protection Mechanism", Official Journal of the European Communities, vol. 347/924.

5. European Parliamentand (2007), "Directive 2007/60/EC of the of the Council of 23 October 2007 on Theassessment and Management of Flood risks", available at: http://euroeastcp.eu/ru/eu-documents.html (Accessed 12 Sept 2015).

6. PPRD East (2012), "Directive on the Control of Major — accidenthazards Involving Dangerous Substances (SevesoIII)", available at: http://euroeastcp.eu/ru/eu-documents.html (Accessed 12 Sept 2015).

7. PPRD East (2004), "Directive on the Controlof Major - accidenthazards Involving Dangerous Substances (SevesoII)", available at: http://euroeastcp.eu/ru/eu-documents.html (Accessed 12 Sept 2015).

8. Bojko, A.P. (2013), "Emergencies have no boundaries", Oboronnyj visnyk, vol 8, pp. 4—9.

9. Trush, O.O. (2009), "Experience in construction and operation of civil protection - European Union member states in Western Europe", Teoriia i praktyka derzhavnoho upravlinnia: zb.nauk.pr. NADU, vol. 4 (27), pp. 441—447.

10. PPRD East (2015), "Information materials on the EU Programme on prevention, preparedness and response to disasters of natural and man-made for the Eastern Partnership", available at: http://euroeastcp.eu/ru/eu-documents.html (Accessed 12 Sept 2015).

Стаття надійшла до редакції 24.09.2015 р.

УДК 35.078.3

О. Є. Сердюкова,
аспірант кафедри регіонального розвитку та місцевого самоврядування,
Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України

ФОРМИ АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ГРОМАДІ: ОСОБЛИВОСТІ КОНТРОЛЮ ЗА ФУНКЦІОНУВАННЯМ

O. Serdiukova,
Ph.D. student, Department of Regional Development and Local Self-Government, Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the Office of the President of Ukraine

FORMS OF INVESTMENT ACTIVITY IN THE COMMUNITY: FEATURES OF MONITORING

Визначено особливості контролю за функціонуванням форм активізації інвестиційної діяльності в громаді, його недоліки та шляхи удосконалення (на прикладі державно-приватного партнерства). З'ясовано основні напрями проведення контролю в сфері державно-приватного партнерства. Визначено роль громадського контролю як форми взаємодії між місцевою владою та територіальною громадою при застосуванні інноваційних форм розвитку.

The features of monitoring the operation of forms of investment activity in the community, its disadvantages and ways of improvement (for example, public-private partnership) are determined. The main directions of monitoring in public-private partnerships are clarified. Defines the role of social control as a form of interaction between local authorities and the territorial community in the application of innovative forms of development is defined.

Ключові слова: контроль, інвестиційна діяльність, державно-приватне партнерство, територіальна громада, органи місцевого самоврядування.
Key words: monitoring, investment activity, public-private partnership, territorial community, local government.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Функціонування будь-якої системи не може бути ефективним без контролю за його здійсненням. Яким би чином досконало воно не здійснювалось, правильно організований контроль дозволяє виявити слабкі сторони цієї системи та уникнути непередбачуваних наслідків її діяльності. Територіальна громада та підприємства, що забезпечують її потреби, є складними соціально-економічними системами, діяльність яких тісно пов'язана між собою. Це означає, що якість функціонування кожного з них залежить від діяльності інших. Тому організація контролю з боку територіальної громади як безпосередньо, так і в особі органів місцевого самоврядування (ОМС), за діяльністю підприємств, що надають комунальні послуги, набуває особливого значення в цій взаємодії.

З іншого боку, необхідність контролю за діяльністю таких підприємств, особливо у разі застосування інноваційних форм, методів та технологій розвитку, є безумовною, оскільки вони здійснюють свою діяльність у соціально важливих сферах та впливають на рівень добробуту місцевої спільноти. Своєчасно виявлені у процесі контролю негаразди дозволяють прийняти необхідне управлінське рішення, виправити ситуацію та уникнути соціальних конфліктів у суспільстві, що часто виникають через негативне його ставлення до інновацій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО ВИРІШЕННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Теоретичні, методологічні та організаційні аспекти проведення контролю діяльності суб'єктів господарювання та органів влади в різних умовах досліджувалися такими українськими та зарубіжними вченими, як В.Б. Авер'янов, А. Андерсен, І.А. Бєлобжецький, Ф.Ф. Бутинець, В.М. Гаращук, З.В. Гуцайлюк, А.О. Дєгтяр, П.Ф. Друкер, Г.Г. Кірейцев, Є.А. Кочерін, М.Д. Корінько, Б. Нідлз, Ч. Оуен, Н.І. Рубан, В.С. Рудницький, О.А. Петрик, Д. Хан, Д. Харрісон та ін.

ВИЗНАЧЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

В українських наукових виданнях проблематика контролю в умовах функціонування інноваційних форм розвитку громади за умови партнерських взаємовідносин органів влади з приватним сектором, спрямованих на отримання спільного результату розвитку місцевої спільноти на певній території, поки що докладно не досліджувалась. Тому розвідки у напряму формування та функціонування системи контролю за діяльністю суб'єктів державно-приватного партнерства (ДПП) в Україні, виявлення її недоліків та пошуку шляхів удосконалення набувають особливого теоретичного та практичного значення в умовах прагнення держави до широкого залучення приватного сектору до надання комунальних послуг у громадах.

МЕТА СТАТТІ

Метою даної статті є дослідження системи контролю за функціонуванням форм активізації інвестиційної діяльності в громаді та визначення її особливостей, недоліків та шляхів удосконалення (на прикладі проектів ДПП).

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Завдання контролю як функції управління полягає в тому, щоб встановити відповідність чи невідповідність фактичного стану керованого об'єкта заданому з метою усунення відхилень від заданих параметрів по можливості на більш ранній стадії, з тим щоб мати можливість прийняти коригуючі заходи, в окремих випадках — притягти винних до відповідальності, отримати компенсацію за заподіяну шкоду або здійснити заходи щодо запобігання або скорочення таких порушень у майбутньому [9].

Останнім часом в Україні сфера надання комунальних послуг державою розглядається з позицій впровадження інновацій різного характеру з метою підвищення якості життя місцевої спільноти, стосується це комунального підприємства чи підприємства-приватного партнера (далі — підприємство). Так, пріоритетними напрямами розвитку територій нею визначені кластеризація, державно-приватне партнерство, створення товариств співвласників багатоквартирних будинків, передача певних функцій надання комунальних послуг в приватний сектор та ін. Держава прагне забезпечити новий рівень надання комунальних послуг громадам, проте перешкодами такого прагнення є сучасний технічний стан комунального господарства, його організація та фінансове забезпечення. Залучення приватних партнерів до сфери надання комунальних послуг та розвитку місцевих громад стає нагальною необхідністю в сучасних умовах суцільної зношеності основних фондів комунальних підприємств.

З початком надання послуг громаді підприємство будь-якої організаційно-правової форми вступає в правовідносини з системою, суб'єктами якої є ОМС та територіальна громада. Оскільки підприємство надає послуги громаді, то з питань надання цих послуг воно є підконтрольним цій громаді та ОМС, що її представляють. Функції контролю за діяльністю підприємства належать ОМС та громадськості з питань, що стосуються надання комунальних послуг та діяльності в межах договору про ДПП, та органам державної влади — з питань діяльності підприємства взагалі.

Сфера ДПП для нашої країни є дійсно інноваційною. Особливо цікавою, на наш погляд, в цьому випадку є концесія як форма здійснення ДПП, що останнім часом все більше знаходить попит для застосування в українських реаліях. Так, станом на кінець 2014 р. з 243 проектів ДПП, що реалізуються в Україні, 210 договорів укладено саме з концесії, що складає 86,42 % від усіх укладених договорів з ДПП [2]. Тому особливості застосування контролю за діяльністю підприємства розглянемо саме на цій інноваційній формі співробітництва між ОМС та приватним сектором.

Процес контролю в сфері ДПП є недосконалим, і не зважаючи на велику кількість нормативно-правових актів, що регулюють діяльність в цій сфері, має значні недоліки, що безпосередньо впливає на якість функціонування системи "ОМС — територіальна громада — приватний партнер".

Суб'єктами контролю діяльності підприємств є ОМС, органи державної влади, громадськість, само підприємство (внутрішній контроль та аудит).

Відповідно до чинного законодавства України ОМС надані повноваження з контролю за діяльністю приватного партнера, що стосуються питань здійснення ДПП. Крім того, право ОМС на проведення контролю виконання умов концесійного договору є його істотною умовою та закріплюється в ньому [5, п. 4; 6, ст. 21; 8, ст. 10, 17].

Усі сфери здійснення контролю з боку ОМС за діяльністю приватного партнера чітко визначені в концесійному договорі. Концесієдавець (як суб'єкт, який надає майновий комплекс у концесію) здійснює контроль за діяльністю концесіонера (як суб'єкта, який бере майновий комплекс у концесію) лише в межах концесійного договору, тобто його повноваження в цій сфері обмежені. Контроль здійснюється посадовими особами ОМС, які мають на це відповідні повноваження. Зазвичай місцева рада делегує функції контролю за виконанням умов договору спеціально уповноваженому нею органу, про що зазначається в договорі. Таким органом може бути управління комунальною власністю, управління економіки, управління житлово-комунального господарства чи інший структурний підрозділ місцевої ради. Такому органу дозволяється в процесі здійснення повноважень залучати будь-яких фахівців у разі потреби.

У процесі здійснення ДПП можна виділити такі напрями контролю за діяльністю приватного партнера.

1. Економічний: контроль виконання Інвестиційної програми; Плану заходів щодо використання амортизаційних відрахувань на відновлення основних фондів, поліпшення об'єкту концесії та придбання майна; забезпечення рентабельної роботи підприємства; чинних у звітному періоді тарифів на послуги; обліку витрат по субсидіях та пільгах населення та ін.

2. Фінансовий: контроль розрахунку, коригування та своєчасності сплати концесійних та інших визначених концесійним договором платежів; обсягів фінансування поліпшення майна (як за рахунок інвестиційних вкладень, так і за рахунок амортизаційних відрахувань); внесення пені та штрафів у разі нарахування за прострочені терміни внесення концесійних платежів, інвестиційних вкладень, Плану заходів на відновлення об'єкту концесії за рахунок амортизаційних відрахувань та ін.; видатків на страхування об'єкту концесії; видатків, пов'язаних із ліквідацією комунального підприємства; пла-

тежів за землю, яка надана в користування для здійснення концесійної діяльності, та ін.

3. Адміністративно-фінансовий: контроль погашення кредиторської заборгованості об'єкту концесії, у т.ч. перед бюджетами різного рівня та державними цільовими фондами та ін. Означений напрям можна розглядати як складову фінансового напряму, але, на наш погляд, доречно його виділення в окремий напрям контролю через його особливість, оскільки ліквідація комунального підприємства, майно якого передане в концесію, можлива лише після виконання концесіонером таких зобов'язань.

4. Виробничо-технічний: контроль обсягів та якості послуг, що надаються приватним партнером відповідно до нормативів, норм, стандартів, порядків і правил, а також з урахуванням зміни потреб отримувачів послуг та їх кількості; поліпшення, модернізації, технічного переоснащення, реконструкції, придбання нового майна на виконання умов концесійного договору, капітального ремонту основних фондів, отриманих у концесію; утримання переданого майна згідно з вимогами державних стандартів, норм та правил у відповідній сфері; використання у виробничому процесі сировини, матеріалів, обладнання та ін. майна вітчизняного виробництва або виробленого в ін. країнах за умови їхньої сертифікації в Україні та ін.

5. Майновий: контроль обліку майна, яке знаходиться в концесійному користуванні, у т.ч. яке було передане в концесію, а також створене, поліпшене чи придбане на виконання умов договору; збереження майна, переданого в концесію, та його цільового використання; правового статусу майна, переданого в концесію, а також створеного, поліпшеного або придбаного на виконання умов договору; результатів надання в оренду, відчуження, виводу з експлуатації, передачі у заставу, ліквідації або списання майна згідно з відповідними рішеннями власника; обліку придбаного концесіонером майна на виконання договору, що не є інвестиціями, та ін.

Питання контролю правового статусу майна, створеного, придбаного або поліпшеного концесіонером на виконання умов концесійного договору, є особливо важливими протягом всього строку дії концесійного договору, оскільки питання наступного повернення такого майна ТГ або приватизації його концесіонером в подальшому відповідно до чинного законодавства України після закінчення терміну концесії можуть бути значно ускладнені. Особливо це стосується придбаних приватним партнером транспортних засобів та нерухомості на виконання умов договору. У правовідносинах купівлі-продажу суб'єктами є продавець і покупець. Для органів реєстрації права власності документами для реєстрації такого права є договір купівлі-продажу, підписаний сторонами, або інші документи, визначені чинним законодавством (довідка-рахунок, договори та угоди, укладені на товарних біржах, акт приймання-передачі, виданий підприємством-виробником, митна декларація та ін.) [3, п. 8]. Право власності на майно виникає з моменту реєстрації після повної оплати об'єкту. Але для органів реєстрації відповідно до документів, що підтверджують право власності, власником є підприємство-приватний партнер, тобто покупець майна. ТГ для них в цьому випадку не існує як власника, хоча це майно є саме її власністю, оскільки створене на виконання умов договору. В цьому випадку залишається лише сподіватися на добросовісність приватного партнера. Помилка з визнання власника може виявитися тільки при контролі ОМС виконання Інвестиційної програми приватного партнера у разі витребування уповноваженим контролюючим органом документа про реєстрацію права власності. При цьому всі інші документи підтверджують внесення інвестицій в запропонованому розмірі і виконання заявленого заходу інвестиційної програми. В подальшому ж виправити цю помилку може лише суд. Тому конче необхідно законодавчо врегулювати означене питання та внести зміни в нормативні акти щодо механізму реєстрації права власності майна для підприємств-концесіонерів.

6. Екологічний: контроль заходів з екологічної безпеки виробництва, а також комплексу енергозберігаючих, водоохоронних заходів щодо раціонального використання природних ресурсів та ін.

7. Законодавчий: контроль додержання ліцензійних умов, виконання державних правил, стандартів та нормативів, вимог трудового законодавства та ін.

8. Соціально-трудовий: контроль збереження певного відсотка робочих місць, існуючих на комунальному підприємстві на момент підписання договору, протягом певного періоду; використання праці працівників як громадян України, так і іноземних громадян; своєчасності виплати заробітної плати та нарахувань до бюджетів всіх рівнів і державних цільових фондів; укладення Колективного договору з урахуванням норм і положень Галузевої угоди й соціальних гарантій та ін.

9. Мобілізаційний: контроль належного утримання об'єктів цивільної оборони, що знаходяться на балансі підприємства, проведення навчань з цивільної оборони та ін.

Порядок, форма, обсяги та терміни надання приватним партнером державному партнеру інформації для здійснення контролю в рамках ДПП визначені постановою Кабінету Міністрів України від 09 лютого 2011 р. №81 [4], яка визначає, що інформацією про виконання умов договору є копії податкових декларацій за відповідний період з довідкою органу податкової служби про її отримання та інформація, надана приватним партнером за формою, визначеною цією постановою. Однак вважаємо, що наведеного переліку документів та інформації, що надається підприємством у встановленій формі, недостатньо для проведення достовірного контролю за станом виконання умов договору з метою вироблення управлінських рішень для забезпечення безперебійної та якісної роботи об'єкту ДПП, а також належного задоволення потреб ТГ.

Крім того, визначений постановою перелік інформації, представлений у відповідній формі, не дає повного уявлення про картину виконання концесіонером умов договору. Концесієдавцю необхідна інформація, що стосується погашення зобов'язань об'єкта концесії, які бере на себе приватний партнер і які є умовами надання об'єкту в концесію, оскільки більшість комунальних підприємств в Україні мають значну кредиторську заборгованість, яку не можуть погасити тривалий період через брак коштів і на яку фіскальними органами вже нараховані пеня та штрафні санкції. Стан погашення таких зобов'язань безпосередньо пов'язаний із процесом ліквідації комунального підприємства, майно якого передано в концесію, оскільки іншого шляху припинення його діяльності в українському законодавстві не існує [8, ст. 23].

Не менш важливою для концесієдавця з точки зору контролю виконання умов концесійного договору, не врахованих означеною постановою, є інформація: щодо поліпшення майна, як в межах виконання умов концесійного договору, так і за власні кошти, право власності на які залишаються за приватним партнером; про подальше використання майна, яке передане в концесію або створене та поліпшене на виконання умов договору (майно може бути списане, вилучене з експлуатації, передане в заставу, надане в оренду, відчужене концесіонером за згодою концесієдавця); щодо стану страхування об'єкту концесії із зазначенням виконаних зобов'язань за договором страхування; стосовно рівня якості послуг, які надаються концесіонером, про що свідчить кількість обгрунтованих скарг від отримувачів послуг; про стан виконання мобілізаційних завдань держави, заходів екологічної безпеки, енергозберігаючих, водоохоронних та ін. заходів; щодо стану охорони праці на підприємстві; про тарифи, субсидії, пільги та інша не менш важлива інформація з представленням підтверджуючих документів.

Тому вважаємо за необхідне передбачувати в концесійному договорі обов'язковість надання приватним партнером державному партнеру переліченої вище інформації, а встановлену зазначеною постановою [4] форму звітності доповнити показниками, що її відображають. Враховуючи важливість такої інформації для контролю за станом об'єкту концесії та умовами виконання концесійного договору, означені прогалини слід врегулювати на законодавчому рівні для уникнення непорозумінь з приватним партнером.

Окремою сферою економічного напряму контролю є перевірка використання амортизаційних відрахувань, нарахованих на майно, що було передане в концесію, яка не регламентується у сфері ДПП ні цією постановою, ні будь-яким іншим нормативно-правовим актом. Між тим, як свідчить практика, ця складова контролю не може бути обмежена часовими рамками, визначеними цією постановою, оскільки звіт, що містить значну за обсягом кількість інформації, потребує як документальної перевірки (проектно-кошторисної документації, актів виконаних робіт, фінансових документів тощо), так і перевірки фізичної наявності виконаних заходів. Крім того, означений звіт потребує розгляду та затвердження міською радою.

Взагалі цей вид контролю здійснюється окремо від загального контролю виконання умов концесійного договору і має свої особливості. Його механізм, а саме порядок, обсяги, форма, терміни подання, а також перелік необхідних документів слід чітко прописувати в концесійному договорі, а означена складова діяльності підприємства є надто важливою в процесі діяльності приватного партнера, яку він здійснює за кошти територіальної громади, і поліпшене за амортизаційні кошти майно залишається її власністю. Програма заходів відновлення (створення, поліпшення) основних фондів об'єкту ДПП за рахунок нарахованих амортизаційних відрахувань на основні фонди, що передані в концесію, є не менш важливою, ніж Інвестиційна програма приватного партнера, що запропонована ним на концесійному конкурсі. Крім того, підкреслюючи його важливість, чинним законодавством порядок використання амортизаційних відрахувань винесений в окремий розділ концесійного договору [5, пп. 23, 24]. А концесійний платіж щокварталу зменшується на суму нарахованих амортизаційних відрахувань за умови їх повного використання на відновлення (створення, придбання, поліпшення) основних фондів об'єкту концесії [8, ст. 20]. Тому цей напрям контролю є надто особливим та потребує значної уваги з боку ОМС.

Контроль цього напряму діяльності підприємства проводиться щоквартально та включає в себе наступні етапи:

1. Попередній розгляд запропонованого підприємством Плану заходів щодо поліпшення об'єкту концесії за рахунок нарахованих амортизаційних відрахувань. На цьому етапі здійснюється перевірка нагальної необхідності у виконанні запропонованих заходів, стану основних фондів, що потребують оновлення, запланованих фізичних обсягів роботи, проектно-кошторисної документації на виконання заходів, що плануються підприємством у межах амортизаційної програми, оцінюється вартість робіт або основних засобів, що планується придбати та ін. Після такої перевірки, що виконується посадовими особами ОМС, які мають відповідну кваліфікацію, План заходів поліпшення об'єкту концесії за рахунок амортизаційних відрахувань виноситься на розгляд місцевої ради і може бути змінений нею з обгрунтуванням для приватного партнера. І тільки погоджений місцевою радою план може бути прийнятий підприємством до виконання.

2. Контроль фактичного виконання запропонованого підприємством Плану заходів щодо поліпшення об'єкту концесії за рахунок нарахованих амортизаційних відрахувань. Він включає в себе перевірку кошторисної документації, актів виконаних робіт, актів введення в експлуатацію, фінансових та ін. документів, що підтверджують виконання зазначених в плані заходів, а також фізичний контроль обсягів виконаних заходів, контроль повного використання розрахованої суми амортизаційних відрахувань за відповідний період та термінів виконання заходів. У деяких випадках за потребою здійснюється перевірка документів, що підтверджують право власності за територіальною громадою на придбані або збудовані основні засоби за рахунок амортизаційних коштів. Тільки після цього означений звіт виноситься уповноваженим контролюючим органом на затвердження місцевою радою.

Терміни подання на перевірку розрахунку амортизаційних відрахувань та плану заходів щодо їх використання, а також механізм проведення контролю його виконання необхідно визначати у концесійному договорі.

Аналогічний механізм контролю слід використовувати і для перевірки виконання Інвестиційної програми концесіонера, але в цьому випадку є свої особливості щодо термінів проведення контролю, що будуть розглянуті нижче. Особливістю її є і те, що статусу інвестицій витрачені приватним партнером кошти на відновлення об'єкту концесії набувають лише після затвердження звіту про виконання Інвестиційної програми за відповідний період місцевою радою. І тільки тоді означена сума може бути занесена у форму, визначену відповідною постановою Кабінету Міністрів України [4], як внесена в об'єкт концесії у якості інвестицій.

Результати контролю по кожному об'єкту ДПП використовуються уповноваженими органами виконавчої влади (Міністерством економічного розвитку і торгівлі та обласними державними адміністраціями) для моніторингу, узагальнення та оприлюднення результатів ДПП в Україні. Крім того, періодичність проведення кон-

тролю також зазначається в концесійному договорі: відповідно до чинного законодавства він здійснюється щокварталу, але з деяких питань доречно проводити його один раз на рік — наприклад, контроль виконання Інвестиційної програми, яка зазвичай розрахована на декілька років, з розбивкою за роками, оскільки підприємство за нагальної потреби може змінити Інвестиційну програму за згодою концесієдавця. Крім того, заходи програми, як правило, є великими за обсягом інвестицій і, здебільшого, потребують значного часу на їх виконання — більшого, ніж квартал, тому що передбачають, наприклад, створення об'єкту, введення його в експлуатацію або проведення його випробувань. Отже, квартальне проведення контролю виявляється неможливим або таким, що дає неповне уявлення про стан справ інвестиційної діяльності концесіонера.

Важливим недоліком чинної системи контролю в сфері ДПП, як свідчить проведене дослідження, є відсутність в ній громадського контролю. Сьогодні фіксуються лише поодинокі спроби поверхневої участі громад в деяких питаннях контролю за діяльністю приватного партнера. Це обумовлено специфічністю відносин ДПП, присутністю інноваційного фактора та необхідністю володіння значним обсягом знань та професійним досвідом в цій сфері.

Громадський контроль посідає важливе місце у системі контролю в сфері ДПП: він дозволяє не лише запобігати зловживанням з боку недобросовісного виконання своїх обов'язків з боку посадових осіб ОМС та приватних партнерів, а й сприяти прозорості та ефективності здійснення інноваційної діяльності. Саме громадськість забезпечує зворотний зв'язок з кінцевими споживачами послуг, дозволяє виявити позитивні та негативні наслідки від впровадження інновацій на будь-якому етапі їх реалізації. Тому думка громадськості так важлива для ОМС та приватного партнера в процесі прийняття управлінських рішень щодо координації діяльності об'єкту ДПП.

Громадський контроль є однією з форм взаємодії між місцевою владою та територіальною громадою. Він досягається через використання інших форм взаємодії влади з громадськістю, а саме: через інформування, при якому проводяться прес-конференції, видаються буклети, прес-релізи та ін.; консультування, яке передбачає організацію громадських слухань, відкритих бюджетних слухань, опитувань громадської думки, створення громадських рад та дорадчих комітетів; партнерство, яке здійснюється через укладання контрактів на спільне створення та надання послуг; делегування, при якому частка владних повноважень у прийнятті рішень та здійсненні й впровадженні політики передається громадськості [1].

Але, слід зазначити, що громадський контроль не має прямої дії на об'єкт контролю, його результати можуть лише вплинути на ОМС та приватного партнера при прийнятті ними управлінських рішень. Громадський контроль може здійснюватись як окремо громадянами, так і спеціально утвореними ними органами, наприклад, громадськими радами, до складу якої входять представники територіальної громади і яка здійснює свою діяльність на громадських засадах. Рішення громадської ради мають рекомендаційний характер для місцевої ради і є обов'язковими для їх розгляду. Ці рішення містять пропозиції та зауваження громадськості щодо нагальних питань місцевого значення.

На жаль, цьому виду контролю в процесі впровадження інноваційних форм розвитку не приділяється достатньої уваги як з боку громадськості, так і з боку ОМС. Це обумовлюється специфічністю інноваційної діяльності, необхідністю наявності певних знань та досвіду в цій сфері, а також пасивністю територіальної громади.

Зазвичай громада в цілому досить пасивна стосовно участі в громадському житті, а її основною реакцією на інноваційні проекти є невдоволення та важке сприйняття. Невдоволення громадськості, здебільшого, знаходить вихід у критиці дій ОМС. Реальних же пропозицій щодо співпраці з ОМС задля знаходження потрібного рішення проблем, які виникають, та вирішення яких дозволять надавати послуги громаді нового, більш якісного рівня, від громади практично не надходять. Але ж і ОМС, і ТГ мають спільну мету — досягнення нового, більш якісного рівня розвитку, задоволення своїх потреб, задля чого і повинні об'єднати свої зусилля.

Так, проведене у березні — квітні 2015 р. соціологічне дослідження у містах Сєвєродонецьк та Старобільськ (Луганська обл.) (32 % та 25 % відповідно) чи не можуть чітко її оцінити (24 % та 20 % відповідно). Тобто половина населення взагалі не володіє інформацією, що і для чого робить місцева влада. А однією з основних причин незадоволення діяльністю місцевої влади респонденти назвали невміння та небажання взаємодіяти з громадянським суспільством (відповідно 22 % та 55 %) [10].

Наведені дані свідчать про те, що з одного боку — ОМС не приділяють належної уваги такій важливій складовій системи місцевого самоврядування як інститути громадянського суспільства, задля якого вони створені і здійснюють свою діяльність, чиї інтереси представляють і чиї потреби в першу чергу покликані задовольняти. А з іншого боку — громада, на жаль, не володіє достатніми знаннями про роботу, яку проводять ОМС на певній території, щоб покращити життєдіяльність громади.

Крім того, у сферах життєзабезпечення територіальних громад, де впроваджуються інноваційні форми, методи та технології розвитку, відсутній механізм проведення громадського контролю. Так, Законами України "Про державно-приватне партнерство" та "Про концесії" чітко визначено суб'єкта контролю за виконанням договорів в рамках здійснення ДПП, яким є ОМС та їх посадові особи відповідно до їхніх повноважень [6, ст. 21; 8, ст. 17]. Правовою основою здійснення громадського контролю в сфері ДПП є лише Закон України "Про доступ до публічної інформації", але громадськість може отримати інформацію для здійснення контролю лише в межах, визначених цим законом [7, ст. 13, 17]. Отже, громадськість може лише висловити свою думку щодо якості послуг, які надаються приватним партнером на певній території. Тому пропонуємо на законодавчому рівні врегулювати питання проведення контролю в сфері ДПП з боку громадськості. При цьому, до цієї справи варто залучати справжніх фахівців, що розуміються на економічних, фінансових, виробничо-технічних, організаційних та інших питаннях ДПП. На наш погляд, цього можна досягти через участь їх в громадських радах, що є постійно діючими колегіальними консультативно-дорадчими органами, утвореними при відповідних місцевих радах для забезпечення участі громадян у формуванні та реалізації питань місцевого значення.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновки про існуючу недосконалість як системи, так і механізмів проведення контролю у сфері ДПП. Для їх удосконалення необхідне внесення змін до чинної нормативно-правової бази здійснення контролю в сфері ДПП, а саме: щодо удосконалення форми звітності, видів, обсягів та термінів надання інформації для проведення контролю. Немаловажним фактором є підготовка фахівців, обізнаних на різних сферах діяльності, які повинні здійснювати контроль в сфері ДПП. Крім того, при проведенні контролю слід враховувати особливості здійснення ДПП, його загальну мету, яка полягає в якісному задоволенні потреб ТГ нового рівня розвитку.

Вкрай важливим сьогодні є удосконалення системи контролю за станом здійснення ДПП із залученням інституту громадського контролю, що в означеній сфері практично не використовується, тому подальші розвідки у даному напрямі мають бути присвячені обгрунтуванню та розробці механізму проведення громадського контролю у сфері державно-приватного партнерства в громадах.

Література:

1. Вишлова-Пилєва І.І. Підвищення соціальної ефективності діяльності органів місцевого самоврядування через запровадження дієвих форм громадського діалогу / І.І. Вишлова-Пилєва // Державне управління науково-освітнього забезпечення підготовки конкурентоспроможних фахівців у сфері цивільного захисту: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., 16—17 квітня 2015 р. (м. Харків) / За заг. ред. В. П. Садкового. — Х., 2015. — С. 90—92.

2. Інформація щодо стану здійснення ДПП // Департамент інвестиційно-інноваційної політики та розвитку ДПП — 2015. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fc354c59-cb8f-4660-b7d5-1acdf35f0ab7&title=InformatsiiaSchodoStanuZdiisnenniaDerzhavnoprivatnogo Partnerstva

3. Про затвердження Порядку державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів: Постанова Кабінету Міністрів України від 07 вересня 1998 р. № 1388 // Офіційний вісник України. — 1998. — № 36. — С. 6.

4. Про затвердження Порядку надання приватним партнером державному партнеру інформації про виконання договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства: Постанова Кабінету Міністрів України від 09 лютого 2011 р. № 81 // Офіційний вісник України. — 2011. — № 10. — С. 56.

5. Про затвердження Типового концесійного договору: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2000 р. № 643 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 15. — С. 92.

6. Про державно-приватне приватне партнерство: Закон України від 01 липня 2010 р. №2404-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 40. — С. 524.

7. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. №2939-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2011. — № 32. — С. 314.

8. Про концесії: Закон України від 16 липня 1999 р. №997-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 41. — С. 372.

9. Пылин С.В. Муниципальный контроль: проблемы и пути правового регулирования / С.В. Пылин // Конституционное и муниципальное право. — 2006. — № 11. — С. 32.

10. Оценка деятельности местной власти // Северодонецк и Старобельск: потребности, страхи, оценки ситуации и надежды на будущее. — 2015. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://sd.ua/news/3195

References:

1. Vyshlova-Pylieva, I.I. (2015), "Increasing of social efficiency of local government by introducing effective forms of social dialogue", Derzhavne upravlinnia naukovo-osvitn'oho zabezpechennia pidhotovky konkurentospromozhnykh fakhivtsiv u sferi tsyvil'noho zakhystu: materialy Vseukrains'koi nauk.-prakt. konf. [Public administration of scientific-educational training of competitive specialists in the field of civil protection: materials Ukrainian scientific-practic. conf.], 16—17 April 2015, National University Civil Defense of Ukraine, Kharkiv, Ukraine, pp. 90—92.

2. Department for investment and innovation policy and PPP development (2015), "Information regarding the status of implementation of PPP", available at: http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fc35-4c59-cb8f-4660-b7d5-1acdf35f0ab7&title=InformatsiiaSchodoStanuZdiisnenniaDerzhavnoprivatnogo Partnerstva (Accessed 15 June 2015).

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (1998), "Resolution "About the approval of the Procedure of state registration (re-registration), deregistration of cars, buses, and self-propelled machines built on the chassis of cars and motorcycles of all types, makes and models of trailers, sidecars and other equated vehicles and motorcycles"", Ofitsijnyj visnyk Ukrainy, vol. 36, p. 6.

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), "Resolution "About the approval of the Procedure of an assignment private partner to public partner information about implementation of agreement concluded under the public-private partnership"", Ofitsijnyj visnyk Ukrainy, vol. 10, p. 56.

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), "Resolution "About the approval of the model concession agreement"", Ofitsijnyj visnyk Ukrainy, vol. 15, p. 92.

6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "On public-private partnership", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 40, p. 524.

7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "Access to Public Information", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 32, p. 314.

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On concession", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 41, p. 372.

9. Pylin, S.V. (2006), "Municipal control: problems and ways of legal regulation", Konstytutsyonnoe i munytsypal'noe pravo, vol. 11, p. 32.

10. Severodonetsk and Starobelsk: needs, risks, estimate of the situation and hopes for the future (2015), "Evaluation of local government", available at: http://sd.ua/news/3195 (Accessed 03 May 2015).

Стаття надійшла до редакції 24.09.2015 р.

УДК 342.98:35.08:342.56

А. В. Огілько,
аспірант, Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ

ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ ПРАЦІВНИКІВ АПАРАТУ СУДУ В СУДАХ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ У КОНТЕКСТІ РОЗРОБКИ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ

A. Ohilko,
PhD student of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv

DETERMINING THE STATUS OF COURT STAFF IN COURTS OF LAW IN THE CONTEXT OF THE NEW LAW OF UKRAINE "ON CIVIL SERVICE"

У статті аналізуються положення чинного законодавства в частині реалізації закріплених Конституцією України та діючим Законом України "Про державну службу" положень, що стосуються визначення статусу працівників апарату суду в судах загальної юрисдикції. Розглядаються положення нового та перспективного законодавства про державну службу, положення Закону України "Про судоустрій і статус суддів", у контексті урегульованості та визначеності статусу працівників апарату суду в судах загальної юрисдикції. Досліджено особливості організації роботи, підпорядкування та фінансової забезпеченості працівників апарату суду. Розглянуто нові підходи в частині визначення сфери дії національного законодавства про державну службу на прикладі його застосування до працівників апаратів суду загальної юрисдикції. Виокремлено недоліки та неузгодженості в нових положеннях законодавства про державну службу.

This article analyzes the provisions of the current legislation regarding the implementation of fixed current Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine "On civil service" provisions relating to the definition of the status of court staff in courts of law. We consider the provisions of the new Law of Ukraine "On civil service", the provisions of the Law of Ukraine "On the Judicial System and Status of Judges" in the context adjust and certainty of the status of court staff in courts of law. Also was investigated Features of the organization of work, authority and financial security of employees of Courts. New approaches in the determination of the scope of the national legislation on public service as an example of its application to employees of the court of general jurisdiction. Thesis there is determined deficiencies and inconsistencies in the provisions of the new law on public service.

Ключові слова: судова влада, працівник апарату суду, помічник судді, державна служба, судова реформа.
Key words: judiciary, court staff, assistant judges, public service, court reform.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У XXI столітті перед Україною постала проблема трансформування її вкрай бюрократичної та централізованої політико-адміністративної системи. Необхідність здійснення ряду суттєвих реформ задля покращення функціонування та відповідальності державної служби стабілізації політичних установ та створення сприятливих законодавчих умов для росту та економічного розвитку спонукала до реформ у системі державного управління.

На сьогодні наша держава декларує своє прагнення ствердитись як європейська демократична та, перш за все, правова держава. Про це свідчить ряд прийня-

тих державних стратегій, зокрема розробка нового законодавства про державну службу.

Необхідність реформування діючого законодавства про державну службу обумовлена також принциповими новаціями, якими є: розмежування політичних та адміністративних посад, врегулювання статусу державного службовця, конкурсних процедур добору на державну службу, в тому числі на посади вищого корпусу державної служби, гарантування рівного доступу до державної служби, поєднання системи винагород з оцінкою роботи, надання пріоритету кар'єрній службі, посилення персональної відповідальності за виконання обов'язків, створення умов прозорої діяльності державних органів та гідної оплати праці державних службовців на основі обгрунтованої моделі з мінімальним впливом суб'єктивізму та проходження служби виключно на основі особистих якостей та досягнень (заслуг).

Впровадження вищенаведених новацій матиме наслідком централізацію державної служби, посилення ролі спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань державної служби, а також його територіальних органів з метою реалізації єдиної державної політики та контролю за дотриманням нового законодавства у сфері державної служби на усій території України, що узгоджено з представниками програми SIGMA/OECP та відповідає міжнародним нормативно-правовим актам.

Згідно з положеннями передбачено підвищення соціальний статус державного службовця, впроваджується адекватне матеріальне забезпечення, краще захищаються права на професію, насамперед, від впливу політичних факторів (принципом відкритого конкурсу). Механізми проходження державної служби, заохочень та стягнень тощо виписані більш чітко, що позбавить можливостей застосування подвійних стандартів щодо підлеглих [3; 4].

Вказана реформа державної служби наблизить систему державного управління до європейських стандартів, модернізує і професіоналізує її.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Особливості та специфіку законодавства про державну службу досліджували такі науковці, як В. Аверянов, В. Тимощук, О. Курінний [6] та інші. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що вказана проблематика є досить актуальною на даний час та потребує належного вивчення, зокрема, з точки зору особливості застосування положень вказаного Закону до працівників судової системи України.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Оскільки на даний час всі працівники апарату суду в Україні є державними службовцями, то, безперечно, необхідно висвітлити особливості впливу нового законодавства про державну службу на працівників апарату суду, оскільки у цій сфері дії законодавства про державну службу є певні невизначеності.

Проаналізувавши положення нового законодавства про державну службу, слід звернути увагу на принципово нові підходи щодо визначення сфери дії законодавства про державну службу на прикладі його застосування до працівників апаратів суду загальної юрисдикції. Зокрема порядку організації роботи державного службовця в службовця в судах, умов оплати праці, преміювання та заохочення; підстав та механізму звільнення державного службовця з посади; дисциплінарної та матеріальної відповідальності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Відповідно до ч. 5 ст. 149 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" від 7 липня 2010 р. № 2453-VI правовий статус працівників апарату суду визначається Законом України "Про державну службу" (3723-12). Умови оплати праці, матеріально-побутового, медичного, санаторно-курортного і транспортного забезпечення працівників апарату суду визначаються на засадах, що встановлені для відповідної категорії працівників апаратів центральних та місцевих органів виконавчої влади [2].

Однак із розробкою нового законодавства про державну службу зазначені принципи організації праці суттєво змінилися. Разом з тим, відповідно до засад поділу державної влади в Україні на законодавчу, виконавчу та судову, гарантованих статтею 6 Конституції України, та згідно з частиною першою статті 1 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" судова влада в Україні здійснюється незалежними та безсторонніми судами. На підставі статті 124 Конституції України та статті 1 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" судочинство в Україні здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції.

Згідно з статтею 3 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та статті 1 Закону України "Про Конституційний Суд України" Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції. Однак у контексті статті 4 законопроекту незрозумілою є позиція розробників законопроекту щодо правового становища керівництва та працівників Секретаріату Конституційного Суду України, які обіймають відповідні посади. Адже частиною п'ятою статті 32 Закону України "Про Конституційний Суд України" встановлено, що керівник та інші посадові особи Секретаріату Конституційного Суду України є державними службовцями (відповідних змін до цього положення у законопроекті не передбачається).

Крім того, відповідно до статті 149 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" організаційне забезпечення роботи суду загальної юрисдикції здійснює його апарат, який очолює керівник апарату. У частині п'ятій цієї статті зазначено, що правовий статус працівників апарату суду визначається Законом України "Про державну службу", а умови оплати їх праці, матеріально-побутового, медичного, санаторно-курортного і транспортного забезпечення визначається на засадах, що встановлені для відповідної категорії працівників апаратів центральних та місцевих органів виконавчої влади.

При цьому особливості апаратів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів визначено у статті 150 Закону України "Про судоустрій і статус суддів". При цьому у частині третій цієї статті встановлено, що апарат Верховного Суду України (який відповідно до частини другої статті 125 Конституції України та частини третьої статті 17 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" є найвищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції) очолює керівник апарату, який наділений повноваженнями представляти Верховний Суд України як юридичну особу, затверджувати положення про структурні підрозділи апарату Верховного Суду України.

Згідно зі ст. 6 Закону України "Про державну службу" від 17 листопада 2011 № 4050-VI посади усіх державних службовців поділяються на групи і підгрупи, залежно від їх посадових обов'язків [3].

Проте посади керівника та заступника керівника апарату Верховного Суду України, а також керівників та заступників керівників апаратів судів загальної юрисдикції, які в першу чергу здійснюють повноваження, пов'язані з організаційним забезпеченням діяльності суду та його структурних підрозділів, вирішують питання матеріально-технічного, соціально-побутового забезпечення, захисту суддів та працівників апарату суду, взагалі не віднесені до жодної групи та підгрупи, на які поділено посади державної служби.

Також положення цієї статті допускають множинне тлумачення питання віднесення посад працівників апаратів судів загальної юрисдикції до тієї чи іншої підгрупи посад державної служби.

Відповідно до статті 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі, а судові рішення є обов'язковими до виконання на всій території України. Отже, з точки зору повноважень (юрисдикції) судів усі вони відносяться до підгрупи І. Крім того, місце звернення фізичних і юридичних осіб до суду першої інстанції не обмежується місцезнаходженням заявника чи суду. Таким чином, повноваження судів першої інстанції щодо розгляду справ поширюється на всю територію України і ці суди можна віднести до підгрупи ІІ. Натомість, суди апеляційної інстанції переглядають справи, які ухвалені судами першої інстанції, що знаходяться на території однієї або кількох областей. Тобто суди цього рівня слід віднести до підгрупи ІІ, а апеляційні суди великих міст (крім Києва і Севастополя) — до підгрупи IV, оскільки їх територіальна юрисдикція поширюється тільки на рішення районних судів цих міст [4].

Досліджуючи вказане питання, необхідно окремо звернути увагу на те, що у Верховній Раді України 30 березня 2015 року за № 2490 зареєстровано, а 23 квітня 2015 року прийнято у першому читанні проект Закону України "Про державну службу", внесений на розгляд Кабінетом Міністрів України (далі — проект Закону). Розглянувши вказаний проект Закону, можна констатувати, що певні його положення, зокрема, щодо визначення статусу працівників апарату суду є доволі суперечливими [4].

Зокрема частиною третьою статті 3 проекту Закону передбачається, що дія цього Закону не поширюється, зокрема, на помічників суддів. При цьому статтею 154 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" визначено статус і умови діяльності помічників суддів. Так, статус помічника судді визначається, у тому числі, Законом України "Про державну службу", тобто помічник судді є державним службовцем.

Враховуючи зазначене, пункт 3 частини третьої статті 3 проекту Закону суперечить статті 154 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та в разі прийняття проекту Закону в цілому як закон, зазначене спричинить колізію правових норм і створить суперечливість застосування таких норм на практиці.

Відповідно до пунктів 35 та 36 Рекомендації CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки в судах має працювати достатня кількість суддів та кваліфікований допоміжний персонал. Для попередження виникнення та зменшення надмірного робочого навантаження в судах потрібно вжити необхідних заходів для забезпечення незалежності судової влади, щоб передати вирішення несудових питань іншим особам із відповідною кваліфікацією.

Як зазначила Консультативна рада європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи в пункті 31 свого Висновку № 6 (2004) щодо справедливого суду в розумний строк та ролі судді в судових процесах з урахуванням альтернативних засобів вирішення спорів, "забезпечення правосуддя включає не лише роботу суддів та інших представників юридичних професій; воно охоплює великий обсяг діяльності, яка здійснюється в межах судових установ державними службовцями та громадянами. Робота судової системи значною мірою залежить від судової інфраструктури (приміщення, обладнання, допоміжний персонал тощо)".

Згідно зі статтею 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється шляхом поділу її на законодавчу, виконавчу та судову. Суддя відповідно до зазначеної норми Конституції України та Закону України "Про судоустрій і статус суддів" є носієм судової влади, тобто особою, яка здійснює державну владу.

Помічник судді, що також передбачено Законом України "Про судоустрій і статус суддів", здійснює функції, які з огляду на статтю 154 цього закону покликані сприяти в реалізації суддею своїх обов'язків, передбачених Конституцією та законами України. Таким чином, обсяг і характер роботи помічника судді не може виходити за межі реалізації суддею державної влади шляхом здійснення ним правосуддя.

Крім того, до обов'язків державного службовця, передбачених статтею 8 проекту Закону, належить запобігання виникненню конфлікту інтересів під час проходження державної служби (пункт 11 частини першої статті 8 проекту Закону). Ненадання статусу державних службовців помічникам суддів, як це передбачено пунктом 9 частини третьої статті 3 проекту Закону, призведе також до того, що дія Закону України "Про запобігання корупції" не поширюватиметься на цю категорію осіб і дозволить їм уникати, зокрема, обов'язку, передбаченого пунктом 11 частини першої статті 8 проекту Закону, що не можна визнати правильним. Відсутність спеціального закону, яким би передбачався статус таких осіб, призведе не тільки до зниження ефективності дії Закону України "Про запобігання корупції", а й до

повної відсутності законодавчих норм, якими б визначався правовий статус помічника судді.

З урахуванням наведеного була б слушною пропозиція щодо внесення зміни до пункту 3 частини третьої статті 3 проекту Закону шляхом виключення слів "помічників суддів".

Крім того, відповідно до абзацу другого частини першої статті 147 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" розмір посадового окладу працівника апарату суду, посада якого віднесена до шостої категорії посад державних службовців, установлюється в розмірі 30 відсотків посадового окладу судді місцевого суду. Посадові оклади працівників апарату суду, посади яких віднесені до кожної наступної категорії посад державних службовців, установлюються з коефіцієнтом 1,3 пропорційно посадовим окладам працівників апарату суду, посади яких віднесені до попередньої категорії посад державних службовців.

Зазначену норму чинного Закону України "Про судоустрій і статус суддів" пропонується виключити (підпункт 7 пункту 4 розділу X "Прикінцеві та перехідні положення" проекту Закону), що, суперечить статті 22 Конституції України, оскільки таким чином може бути суттєво зменшено належний рівень оплати праці працівників апарату суду. Тому недоречним є виключення підпункту 7 пункту 4 розділу X Прикінцеві та перехідні положення проекту Закону абзацу другого частини першої статті 147 Закону України "Про судоустрій і статус суддів".

На врахування вказаних обставин звертала увагу також Державна судова адміністрація у своєму звернення до голови Комітету Верховної ради України з питань правової політики та правосуддя.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Підсумовуючи огляд основних положень нового законодавства про державну службу, в контексті його положень, що стосуються працівників апарату суду, варто констатувати, що попри деталізацію регулювання та позитивний характер значної частини новел існує ряд неузгодженостей. Зокрема, це стосується визначення статусу державних службовців, що працюють у судах загальної юрисдикції.

Певна неузгодженість положень нового Закону України "Про Державну службу" із Закону України "Про судоустрій і статус суддів" та з іншими законодавчими та нормативними актами, є підставою для винесення на обговорення питання щодо внесення змін до зазначеного закону в частині виключення з нього норм, що стосуються призначення і звільнення помічника судді, призначення, звільнення, заохочень відносно керівника апарату та його повноважень стосовно призначення працівників апарату суду, тобто привести законодавство про державну службу у відповідність із Кодексом законів про працю України, Бюджетним кодексом України та іншими чинними нормативно-правовими актами України.

Тож, лише подальше внесення змін до цього Закону України "Про державну службу" насамперед щодо належного виокремлення кожної групи та підгрупи державних службовців або врахування специфіки посадових обов'язків працівників апарату суду при прийнятті нового законодавства про державну службу забезпечить ефективність, професійність та неупередженість державної служби в Україні [6, с. 4—5].

Література:

1. Про державну службу: Закон України від 16 грудня 1993 № 3723-XII ["Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 16 hrudnia 1993 № 3723-XII] [Електронний ресурс] / Верховна рада України. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3723-12

2. Про Судоустрій та статус суддів: Закон України від 7 липня 2010 року № 2453-VI [Pro Sudoustrij ta status suddiv: Zakon Ukrainy vid 7 lypnia 2010 roku № 2453-VI] [Електронний ресурс] /Верховна рада України. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17

3. Про державну службу: Закон України від 17 жовтня 2011 року № 4050-VI [Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 17 zhovtnia 2011 roku № 4050-VI] [Електронний ресурс] / Верховна рада України. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4050-17

4. Проект Закону України "Про державну службу" (реєстр. № 2490 від 30.03.2015 р.) [Електронний ресурс] / Верховна рада України. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=-54571

5. Верховний суд України Зауваження та пропозиції до проекту Закону України "Про державну службу" [Zauvazhennia ta propozytsii do proektu Zakonu Ukrainy "Pro derzhavnu sluzhbu"] [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.scourt.gov.ua/clients/vs

6. Тимощук В., Курінний О. Новий закон про державну службу: новели та проблеми [Novyj zakon pro derzhavnu sluzhbu: novely ta problemy] // Юридичний вісник України. — 2012. — № 5 (866). — С. 4—5.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1993), Law "On State Service", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3723-12 (Accessed 5 September 2015).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), Law "On the Judicial System and Status of Judges", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4050-17 (Accessed 5 September 2015).

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), Law "On State Service", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3723-12 (Accessed 5 September 2015).

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), Project of the Law "On State Service", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54571 (Accessed 5 September 2015).

5. The Supreme Court of Ukraine (2015), "Comments and suggestions on the draft Law of Ukraine "On civil service", [Online], vol. 8, available at: http://www.scourt.gov.ua/clients/vs (Accessed 5 September 2015).

6. Tymoschuk, V. and Kurinnyj, O. (2012), "The new law on civil service , short stories and issues", Legal Bulletin of Ukraine, vol. 5 (866), pp. 4—5.

Стаття надійшла до редакції 29.09.2015 р.

РЕЦЕНЗІЯ
НА МОНОГРАФІЮ "ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ ГРОМАДСЬКО-ДЕРЖАВНИМ ПАРТНЕРСТВОМ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ" (АВТОР — БОДЕЛАН В. Р.)

Представлена на рецензію монографія присвячена актуальній науковій проблемі — виокремленню теоретико-методологічних аспектів вітчизняної моделі державного управління громадсько-державним партнерством з врахуванням світового досвіду. Особливу увагу автором монографії приділено характеристиці категорії "громадсько-державне партнерство", яка наповнюється автором новим змістом і сенсом. Важливим є те, що чітко визначено: коли і за яких умов починається дія такого виду партнерства між державою та громадськими об'єднаннями.

У першому розділі привертає увагу наголос автора на великій кількості видів партнерств, які досліджуються у науці державного управління, втім юридично не визнані в Україні і тому не запроваджуються у повній мірі в практиці державного управління. Автор монографії демонструє певні відмінності між всіма видами партнерств, навіть між громадсько-державним партнерством, яке охарактеризовано в інших галузях наук и громадсько-державним партнерством, в авторському тлумаченні. Узагальнення автора досліджень цього виду партнерства в інших науках дозволили йому зробити висновок, що громадсько-державне партнерство тлумачиться в контексті теорії управління і розуміється як управлінська діяльність, яку здійснюють об'єднання громадян; створення органів самоврядування навчальними закладами; об'єднання діяльності суб'єктів управління громадян і держави; створення регіональних громадських палат, рад при органах влади, соціально орієнтованих на некомерційні організацій; громадської експертизи; інформування суспільства; системи залучення громадян до прийняття державно управлінських рішень, що висвітлено автором монографії у одноосібних публікаціях. Втім, автор наголошує на тому, що дієвим громадсько-державне партнерство може бути тільки при створенні громадським об'єднаннями соціального бізнесу та соціального підприємництва, що дієво сприятиме вирішенню загальнодержавних проблем, а не тільки ведення діалогу та ін.

Можна погодитись з автором, що у вітчизняній науці дійсно, така категорія і у такому значенні не виокремлюється і не досліджується. Автор демонструє, що здебільшого акцент робиться на державно-приватному, соціальному, державно-громадському партнерствах. У монографії наводяться результати проведених досліджень автора, на підставі яких він робить доволі цікаві висновки, що категорія "громадсько-державне партнерство" в аспекті соціального бізнесу та соціального підприємництва є: спільною у деяких визначеннях з категорією "громадсько-державне партнерство"; відмінною від категорій "державно-громадське партнерство"; "громадсько-приватне партнерство"; "соціальне партнерство" та "міжсекторальне партнерство". Відповідно з категоріями "громадсько-державне партнерство", "соціальне партнерство" дефініція "громадсько-державне партнерство" в аспекті соціального бізнесу та соціального підприємництва має мати загальні характеристики і відмінні, які можна віднести до власних характеристик категорії. Можливо, що ці висновки дискусійні. Втім, раніше ніхто не проводив подібні співвіднесення і не намагався визначити будь-які загальні критерії для цих видів партнерств, які не можуть існувати відокремлено в системі державного управління.

Проведене співвіднесення характеристик видів партнерств з характеристиками соціального бізнесу та соціального підприємництва дозволили автору виокремити загальні категорії, які характеризують громадсько-державне партнерство в аспекті соціального бізнесу та соціального підприємництва, як: принципово нові відношення влади та населення; компенсація громадськими об'єднаннями недоліків державного і комерційного секторів; правові гарантії виду партнерства; стратегічно важливий елемент управління депресивних, проблемних територій; ресурс зовнішнього середовища публічного управління; здатність громадських об'єднань ініціювати прийняття необхідних суспільству управлінських рішень, або коригувати вже прийняті; інструмент демонополізації і роздержавлення соціальної сфери у контексті здатності створювати комфортні умови для життя населення.

Окрім цього висвітлюються результати аналізу автора з позицій: потенціалу кадрів органів влади та членів громадських об'єднань; відсутності єдиного органу, відповідального за цю сферу; недосконалості нормативно-правових актів; неузгодженості нових законодавчих ініціатив із вже існуючими юридичними нормами; розуміння громадянських свобод, прав усіх суб'єктів господарювання на участь у прийнятті рішень; характеристик соціальної площини людської діяльності; залежності від чиновника; людиноцентричного підходу до партнерства; розуміння ефективного співробітництва між роботодавцями та працівниками; провідної ролі держави у процесах партнерства; впливу особистих інтересів бюрократії.

Позитивним є виділення власних характерних показників громадсько-державного партнерства в аспекті соціальних бізнесу і підприємництва є розуміння: консенсусу між державою та громадськими організаціями, що створили "соціальні підприємства"; фінансово-правової основи партнерських відносин, котрі шляхом створення "соціальних підприємств" вирішують соціальні проблеми, що формує довіру до влади; формування дієвого партнерства через розбудову "громадського господарства"; сили громадських організацій, їх самодостатності і фінансової самостійності; методів дозвільного впливу; категорій "унітарне підприємство", "соціальна страхова компанія", "соціальний інвестиційний фонд" тощо, "Центральний керівний орган"; домі-

нування принципів державного управління і партнерства; інвестиційної привабливості; партнерства, яке стосується створення "соціальних підприємств"; методів і шляхів створення соціальних благ населення через створення "соціальних підприємств"; власних методів громадсько-державного партнерства; системи використання соціально-економічних показників та вимірювання соціального ефекту; підходів до ризиків, розподілу прибутків, формування організаційної структури в аспекті державного управління; процесів і схем формування багатосторонніх відносини між державою та суспільством; мінімізації витрат; підходів до участі у прийнятті державноуправлінських рішень; різних підходів до джерел фінансування; різниці у формулюванні мети, місії, ступеня інтеграції у державні структури; орієнтації на максимізацію прибутку; способів використання прибутку; технології діяльності; фінансово-правових взаємовідносин; організаційної структури; основних джерел фінансування.

Всі ці висновки автор зміг зробити, оскільки по-перше, узагальнив всі тлумачення категорії "громадсько-державне партнерство" в інших галузях наук, виокремив в них загальне і відмінне. По-друге, провів такі самі узагальнення щодо характеристик соціального бізнесу та соціального підприємництва на основі іноземних першоджерел, які коректно, з посиланнями, наведені у списку літератури. Виділення загальних критеріїв, а також і відмінних, дали можливість автору визначити, що категорія "громадсько-державне партнерство" є самостійною категорією, котра має: загальні і власні характеристики; принципи; організаційні форми; правові основи; особливості; власний відмінний від інших видів партнерства зміст; критерії, методи практичної реалізації, а також вирішує низку суспільних та державних проблем.

Подальші дослідження автора дозволили йому продемонструвати вплив теоретичних досліджень з практикою державного управління, зокрема це стосується ідеї автора, що запровадження громадсько-державного партнерства дозволить вирішити низку загальнодержавних проблем: зайнятості; подолання бідності; соціалізації; сталості та фінансової самодостатності громадських об'єднань; створення соціального капіталу, соціальної економіки та громадського господарства; залучення інвесторів до розвитку монофункціональних, збиткових регіонів; перенесення соціальних обов'язків держави на громадські об'єднання. А для запровадження всього цього, як вважає автор, необхідно визначитись концептуально з розумінням виду партнерства, його характеристик, місця в системи державного управління, юридичного визнання, як в багатьох державах світу (у роботі аналізується 31 держава) тощо.

Системність підходу автора до дослідження простежується у запропонованій ним моделі державного управління громадсько-державним партнерством. Сама модель чітка, охоплює велику кількість взаємозв'язків та видів партнерств. Автор зміг її побудувати на підставі вивченого зарубіжного досвіду. Це також дало йому можливість виокремити теоретико-методологічні основи державного управління громадсько-державним партнерством, які стосуються: розуміння і тлумачення партнерства, а також господарських відносин і діяльності у науці державного управління; теоретичне обгрунтування процесів створення громадського господарства, розвитку соціальної економіки, формування соціального капіталу; вироблення системи принципів і способів організації державного управління громадсько-державним партнерством спрямованого на залучення інвесторів до розвитку монофункціональних збиткових регіонів, перенесення соціальних обов'язків держави на громадські об'єднання, впливу на соціальну інфраструктуру; створення організаційних структур, які сприятимуть розвитку громадсько-державного партнерства заснованого на соціальному бізнесі та соціальному підприємництві.

Перевагою монографії є те, що автор власні пропозиції щодо моделі державного управління громадсько-державним партнерством підкріплює ретельним аналізом існуючих нормативних документів, які регулюють діяльність декількох суб'єктів державного управління, котрі мають відповідати за вирішення соціальних загальнодержавних проблем.

Підсумовуючи зазначимо, що монографія відповідає спеціальності 25.00.01 — теорія та історія державного управління, а також вимогам щодо даного виду видання. Автором наприкінці монографії наводяться Свідоцтва про авторські права, що свідчить про інноваційній дослідження і підкреслює його наукову і практичну новизну. Монографія може бути рекомендована до друку. Матеріал, який викладено у монографії можна використовувати як в навчальному процесі, так і для подальших наукових досліджень.

Рецензент: *В.Д. Бакуменко, доктор наук з державного управління, професор, заслужений діяч науки і техніки України, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління*

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА: "САММІТ", "ІДЕЯ", "БЛІЦ ІНФОРМ", "KSS", "МЕРКУРІЙ", "ПРЕСЦЕНТР", "ВСЕУКРАЇНСЬКА ПЕРЕДПЛАТНА АГЕНЦІЯ", "ФЛОРА", "ПЕРІОДИКА", "КОБЗАР", "ДІАДА", "ДІЛОВА ПРЕСА", "ФАКТОР"